

UNIVERSITY OF PRIŠTINA
FACULTY OF PHILOSOPHY
KOSOVSKA MITROVICA

III-2
2020

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

СВЕСКА 2

ЕЛЕНИ КОРОСИДУ
ЕЛЕНИ ГРИВА
ЈЕЛЕНА Д. МИХАЈЛОВИЋ
ЈЕЛЕНА В. ГРУБОР
ГОЛУБ М. ЈАШОВИЋ
ДРАГАЊА И. РАДОВАНОВИЋ
ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ
МАРИНА М. НИКОЛИЋ
СЛОБОДАН Б. НОВОКМЕТ
СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ БЈЕЛИВУК

МИРЈАНА М. СТАКИЋ
МАРКО М. ЈАНИЋИЈЕВИЋ
ЈОВАНА Д. БОЈОВИЋ
МИЛИЦА Ј. ДЕЈАНОВИЋ
АНА Р. САВИЋ-ГРУЗИЋ
ЈОВАНА С. НИКОЛИЋ
САНДРА Г. САВИЋ
ДУШАН Р. СТЕФАЊОВИЋ
АНА М. КРСТИЋ
ЈЕЛЕНА Д. РАЈОВИЋ

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III

МЕЂУНАРОДНИ ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

СВЕСКА 2

Језик и језици

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2020

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III
МЕЂУНАРОДНИ ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

SCIENCE BEYOND BOUNDARIES III – THEMATIC COLLECTION
OF PAPERS OF INTERNATIONAL SIGNIFICANCE

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ III
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТЕМАТИЧЕСКИЙ СБОРНИК

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

**НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III:
2. ЈЕЗИК И ЈЕЗИЦИ**

КОСОВСКА МИТРОВИЦА
2020.

UNIVERSITY OF PRIŠTINA / УНИВЕРЗИТЕТ В ПРИШТИНЕ
FACULTY OF PHILOSOPHY / ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

SCIENCE BEYOND BOUNDARIES II:
2. LANGUAGE AND LANGUAGES
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ II:
2. ЯЗЫК И ЯЗЫКИ

KOSOVSKA MITROVICA
2020

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА – Међународни тематски зборник
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES – Thematic Collection of Papers
of International Significance

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ - Международный тематический сборник

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА 2: ЈЕЗИК И ЈЕЗИЦИ
SCIENCE BEYOND BOUNDARIES 2: LANGUAGE AND LANGUAGES
НАУКА БЕЗ ГРАНИЦ 2: ЯЗЫК И ЯЗЫКИ

Издавач

*Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици*

За издавача

Проф. др Звездан Арсић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Звездан Арсић

Уредници

Проф. др Голуб Јашовић

Доц. др Бранислава Диларић

Доц. др Јелена Бајовић

Рецензенти

Prof. dr Brent Davis, Westcliff University, Irvine, USA

Prof. dr Terence Clifford Amos, Université Catholique de Lille, France

Prof. dr Davronzohn Erinovich Gaipov, Suleyman Demirel University, Kazakhstan

Проф. др Мајо Пижурца, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду

Проф. др Радован Анђонијевић, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Секретари редакције:

Снежана Зечевић, Мина Лукић, Милица Дејановић, Аница Рагосављевић

ISBN за издавачку целину 978-86-6349-150-2

ISBN 978-86-6349-152-6

Међународни тематски зборник *Наука без граница III* резултат је научноистраживачких пројеката *Превод у систему компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе* (ОИ 178019) и *Косово и Метохија између националне идентичности и евроинтеграција* (III 47023), које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се објављују и дистрибуирају у складу са лиценцом Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0. (CC BY NC 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Оцене изнете у радовима лични су ставови аутора засновани на њиховим истраживањима и не изражавају мишљење Уређивачког одбора нити установе у којој су аутори запослени.

УВОДНА РЕЧ

У другој свесци Међународног тематског зборника *Наука без граница 3* садржани су одабрани радови из лингвистике, а ауторе ових радова чине универзитетски наставници и сарадници из земље и иностранства, научници Института за српски језик Српске академије наука и уметности, те неколико докторанада који, судећи по приказаним резултатима свог рада, заузимају добар правац кретања на пољу научноистраживачког делања.

Именована као „Језик и језици“, свеска обухвата 17 текстова. Разуђеност тематике која се у њима обрађује, приступа у њеном расветљавању и примењених методолошких поступака још један је одраз и изразите комплексности природе испитиваног језичког феномена, и изразите ширине науке која се њиме бави. Већи број садржаних радова извештава о резултатима дијалектолошких истраживања српског језичког простора. Дијалекатски језички материјал, забележен на терену од стране самих аутора или ексцерпиран из речничких или књижевних извора, подвргава се аналитичким поступцима на различитим нивоима језичке структуре. У радовима се, између осталог, пописују, анализирају и упоређују поједине фонетске, морфолошке и лексичке особености (косовско-ресавских) говора села Синаја у северној Метохији и села Мала Косаница у околини Куршумлије; указује на најмаркантније структуралне црте у говору села Добраве у лепосавићкој околини као месту додира косовско-ресавског и зетско-сјеничког дијалекта; даје инвентар и распоред назива за типове куће и њене делове из шест говора са српског етнокултурног и језичког простора (Војводина, Лијевач поље и Жупа, Бањани, северна Метохија, Ваљевска Подгорина, Ровца); спроводе лексичко-семантичке анализе кулинарске лексике у говору јабланичког краја, назива за сточно звоно у призренско-тимочким говорима југоисточне Србије, те лексема карактеристичних за пљеваљски крај које се односе на женске одевне предмете; представља когнитивно-семантичка и лингвокултуролошка анализа лексичко-семантичког поља *болесѝ* у српском призренском говору; врши класификација и испитује функција дијалектизама у роману *Ткачи средра* косовскометохијске књижевнице Леле Марковић. Осим тога, попис и лексичко-семантичка анализа личних имена и презимена мештана села Корман, који су такође нашли своје место у овом зборнику, дају знатан допринос српској антропонимији имајући у виду да ономастика зоне Алексиначког Поморавља у којој је поменуто село смештено до сада није завређивала пажњу лингвиста.

У другој свесци налазе се и радови из других области језичких проучавања попут фразеологије, семантике, прагматике, контактне лингвистике, те

група радова која се бави процесом учења језика и неговања језичке културе. У њој се, прецизније речено, представља анализа значења српских фразеологизама који у свом саставу садрже лексему *ййица* или називе за различите врсте птица; испитивање семантичких и прагматичких корелација између главних парадигматских лексичких односа (синонимије, антонимије, хипонимије, инкомпатибилности) и (међу)реченичних односа (семантичке импликације, имплицатуре, еквиваленције, контрарности и контрадикције); поређење категорија појединих именица средњег рода у српском језику као наследном и немачком језику као доминантном; контрастивна анализа садржаја наставних програма за основну школу (предметно подручје *Језик*) у Републици Србији и Републици Црној Гори са циљем да се утврди однос поменутих друштвених заједница према планирању наставе матерњег језика у основној школи; указивање на могућности неформалног (неинституционалног) бављења језичком културом на интернету с циљем њене популаризације у научно-образовне сврхе и с циљем њеног изучавања за потребе лингвистичких истраживања; испитивање импликација мултимодалности и мултиписмености у процесу учења страног језика у раном животном добу; мерење ставова средњошколаца и студената према учењу енглеског језика као страног, уз примарно утврђивање компонената које чине саму структуру става и потом успостављање везе између ставова и понашања (у овом случају, постигнућа у енглеском); анализа ставова студената према енглеском језику струке, као и конкретних језичких потреба студената неопходних за успешно спровођење наставе језика и постизање дефинисаних исхода учења.

Приказани колаж и актуелност обрађених тема, постављени истраживачки циљеви, те постигнути резултати препоручују ову свеску како лингвистичкој тако и широј научној јавности.

Голуб Јашовић
Бранислава Дилпарић
Јелена Бајовић

САДРЖАЈ

Eleni Korosidou, Eleni Griva <i>The Significance of Multimodality and Multiliteracies in Greek Young Learners' Foreign Language Acquisition</i>	1
Јелена Д. Михајловић <i>Контраситивна анализа насљавних програма у Рејудлици Србији и Рејудлици Црној Гори – насљава језика</i>	17
Jelena V. Grubor <i>What Makes up the Attitude to Learning English: EFLS-ALE Scale</i>	31
Голуб М. Јашовић <i>Неке фонетске, морфолошке и лексичке паралеле у говорима села Синаја и села Мала Косаница</i>	53
Драгана И. Радовановић <i>Прилој лексици сљановања – Тивови кућа и њени делови у српским говорима</i>	69
Тања З. Милосављевић <i>Рејрезентација концепција болест на јризренској слици свеја</i>	83
Марина М. Николић, Слободан Б. Новокмет, Светлана М. Слијепчевић Бјеливук <i>Неформални јрислужи неовању језичке културе на иншернеју</i>	101
Мирјана М. Стакић <i>Семантика фразеологијама са зоонимском комонентом у савременом српском језику</i>	111
Marko M. Janićijević <i>Correspondence between Lexical and Intersentential Relations: Semantic and Pragmatic Perspectives</i>	123
Јована Д. Бојовић <i>Гријорије Божовић као дијалекајски лексикограф – на јримеру Женских дреспослица</i>	139
Милица Ј. Дејановић <i>Дијалектизми у роману Ткачи средбра Леле Марковић</i>	153
Ана Р. Савић-Грујић <i>Сљочно звоно на ареалу јуоислјочне Срдије</i>	167

Јована С. Николић <i>Најомене о говору села Добраве у лейосавићкој околини.....</i>	185
Сандра Г. Савић <i>Именице за именовање хране и њића у Речнику говора јабланичког краја Рагмиле Жујић</i>	199
Душан Р. Стефановић <i>Из ономасџике Кормана.....</i>	217
Ана М. Крстић <i>Уџоређивање каџеџорије џојединих именица средњеџ рога у срџском језику као наследном и немачком језику као доминантном.....</i>	227
Јелена Д. Рајовић <i>Важносџ еџилескоџ језика сџруке за дугуђе занимање сџуденаџа на високим школама сџрукових сџудџја: анализа џоџреда</i>	243

ELENI KOROSIDOU¹

UNIVERSITY OF WESTERN MACEDONIA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PRIMARY EDUCATION
GREECE

ELENI GRIVA²

UNIVERSITY OF WESTERN MACEDONIA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PRIMARY EDUCATION
GREECE

THE SIGNIFICANCE OF MULTIMODALITY AND MULTILITERACIES IN GREEK YOUNG LEARNERS' FOREIGN LANGUAGE ACQUISITION

The advent of the digital technology era has undoubtedly changed the ways people find and process information. 'New worlds, new learning environments, new persons and new literacies' (Cope & Kalantzis, 2009: 8) indicate digital technologies' integration to our reality with implications to the teaching and learning process. Taking into account the continuously changing social and technological contexts of communication and learning, the question of what constitutes appropriate literacy pedagogy in the educational context is posed (Bezemer & Kress, 2008; Kalantzis & Cope, 2012). In the time of the *Millenials* (Howe & Strauss, 2000) or the *digital natives* (Prensky, 2003) educational practices utilizing mobile and game-based learning show positive effects regarding learning achievements, motivation to learn in the school environment, as well as raising of interest in the subject matter (So & Seo, 2018; Sung & al., 2016). In light of the above, the main objective of this study was to investigate the implications of multimodality and multiliteracies regarding foreign language (FL) learning. Our primary aim

1 ekorosidou@uowm.gr

2 egriva@uowm.gr

was to make the learning environment more effective and motivating for very young learners by placing special emphasis on the *multimedia principle* (Mayer, 2014) during vocabulary introduction in order to allow children to develop oral language skills. The results showed that the integration of digital technologies led to the acquisition and retention of vocabulary in the FL. In addition, it was reported that providing opportunities for interaction in a multimodal environment facilitated learners' familiarization with the target language.

Keywords: multiliteracies; foreign language; very young learners; educational technology.

INTRODUCTION

Interaction in a second/ foreign language from an early age, as well as the development of learners' digital literacy skills establish the central pillars of modern European education curricula. This paper presents an educational program aimed at developing the communication skills of children learning English as a FL in a preschool setting. Simplified digital stories from various countries all around the world were placed at the core of the educational program. The stories were selected based on the interests and needs of the children but also on their educational value, in terms of promoting authentic elements of culture and specific values (see Hanlon, 2002). The use of stories seems to have a positive effect on the development and enhancement of children's multicultural awareness, as the results of previous research show (see Griva, & al., 2014; Korosidou & Griva, 2017). As far as the present research paper is concerned, a brief reference is made to the theoretical framework related to digital literacy and digital storytelling, while the design, the implementation process of the program, its evaluation and the conclusions of the study follow.

DIGITAL LITERACY

During the last decades, Information Technologies (IT) are part of everyday life even for young children, who are acquainted with digital environments and have already developed a number of digital skills when they first come to school. The application of IT for educational purposes in language learning settings becomes a necessity both in terms of language literacy and social readiness (Gimbert & Cristol, 2004). A number of the cognitive, cultural and social skills necessary for modern life are defined as '21st century skills', while their acquisition seems to enable individuals to identify, critically process, analyze information and be adept in problem solving (Partnership for 21st Century Skills, 2009). Ac-

According to Hague and Payton (2010) digital literacy involves a set of interrelated components, such as functional skills, creativity, critical thinking and evaluation, cultural and social understanding, collaboration, finding and selecting information, as well as the ability for effective communication.

Research work on learning a second/ foreign language (L2) is increasingly focusing on exploring educational practices that can lead to successful language acquisition through the utilization of digital tools. The integration of educational technology in language teaching increases students' attention and enhances their motivation and confidence (Pokrivčáková & al., 2015). Examples of educational technology tools include digital educational games or gamified educational applications. Such tools give a new dimension to learning by creating attractive learning experiences that successfully meet specific learning goals and outcomes (de Freitas, 2007).

DIGITAL STORYTELLING

Storytelling is a valuable tool for young learners as it motivates and enables them to understand and use language for meaningful purposes in a relaxing and safe environment (see Long & Richards, 2007; Wasik & Bond, 2001). Storytelling makes the teaching of sensitive issues, that could not be approached in a different way (Ellis & Brewster, 2014), possible. Storytelling is claimed to be an ideal learning tool with regard to expressing cultural diversity and bridging cultures (Griva & Chostelidou, 2012). The use of literature is one of the most common techniques for teaching the target language worldwide (Gordon & al., 2011), with positive effects on linguistic, cultural, academic and emotional development of learners (Korosidou & Griva, 2016; Lidiyatul, 2015). As seen in recent research in Greece (Griva & al., 2014; Korosidou & Griva, 2017), incorporating stories into the educational context offers a multitude of perspectives on the development of children's critical thinking.

Digital Storytelling (DS) is the combination of traditional oral narrative with multimedia material and telecommunication tools (Lathem, 2005; Robin & McNeil, 2012). During the last decades DS constitutes a new teaching approach. It enhances students' emotional interest and their cognitive attention and it also contributes to the transmission of knowledge based on modern learning theories (Smeda & al., 2014). According to Gregory and Steelman (2008) DS is a 'multi-dimensional' learning approach, which requires critical reading, understanding of oral and written communication practices and interactive use of technology.

The positive effects of DS in its application to the learning environment of second/ foreign language are reported in relevant literature. Both students and teachers can use DS to present an object or a new idea in an attractive way (Robin,

2008). The development of learners' production skills is observed through the introduction of DS processes (Miller, 2010; Kim, 2014), while Brenner (2014) also noted its benefits for the enhancement of learners' intercultural awareness. DS can be applied in the teaching practice to enhance learners' motivation as well as vocabulary understanding (Verdugo & Belmonte, 2007). Young learners' motivation is reinforced by the introduction of technology enhanced teaching methods, allowing them to achieve their learning goals and gain confidence (Riconscente, 2010). Other researchers also observe that DS seems to reduce students' anxiety levels while enhancing their motivation to actively participate in learning (Yoon, 2012; Lence, 2013). In addition, as Figg, Gonsoulin, and McCartney (2009, p. 32) report "integrating digital storytelling into children's learning experiences not only enables them to acquire 21st century skills but also provides educational opportunities to diversify teaching". Thus, students' multiple intelligences can be exploited through opportunities provided for the processing of images, sounds and text for meaning making when listening to a story. As students become more involved in DS processes, they focus on the meaningful use of language in context rather than on mere vocabulary memorization (Green, 2013).

DESIGN AND IMPLEMENTATION OF THE STUDY

AIM AND OBJECTIVES

The aim of this program was to create a digital learning environment where IT would be utilized to serve language learning purposes and the development of multiliteracies. The game factor was also considered especially important, as play constitutes a part of children's nature and responds to their natural stimulus to dealing with anything new. More specifically, through participation in activities in a multimodal and multi-sensory learning context preschoolers were allowed to interact in the target language and express themselves creatively. Emphasis was also paid to the understanding of multicultural elements presented in the digital stories.

More specifically, the following objectives were set: a) to enhance the communication skills of very young children through interaction with digital material, b) to foster the development of their cognitive and social skills through group work and engagement in problem solving activities, and b) to develop their intercultural understanding.

The following research questions were posed:

- 1) can the utilization of the educational technology lead to the development of the young learners' oral skills in English as a FL?

- 2) are opportunities for effective interaction offered in the target language when employing multimodality?

PARTICIPANTS

Forty six children (27 boys and 19 girls) participated in the study designed on the basis of a story-based approach, where digital technologies were integrated into early FL learning. The implementation of the program lasted for six months, with intervention taking place for 4 hours/ week in a Greek kindergarten. All children were native speakers of Greek and had received no previous formal instruction in English as a FL.

DESIGN OF THE STUDY

A story-based pilot program was designed by employing a DS teaching approach to facilitate language learning, while cultural elements were also embedded in the stories. The mini-syllabus introduced was designed on the principle that play occupies a central role in children's lives (Isenberg & Quinsenberry, 2002, p. 33), therefore it constitutes a critical element of early childhood curriculum and pedagogy (Dockett and Perry, 2010, p. 715). The concept of *gamification of learning* was also of critical importance, allowing for the incorporation of game elements (points and score, time, bonuses) and game design techniques in this non-game learning context (see Werbach & Hunter, 2012). The objectives of the Greek Curriculum for Kindergarten (2014) were also taken into account, according to which preschoolers should be able to recognize their personal views and choices, as well as to embrace diversity. In addition, children of this age should learn to make use of ICTs, so as to be able to come in contact with people and environments far from their own. This process will also foster their future critical attitude towards new technologies.

Seven simplified stories from different parts of the world were used during the design process of the present pilot program. The main criteria for the selection of the stories were a) to meet the interests of children, b) to contain messages that would provide opportunities for the development of their intercultural awareness and c) to enable the provision of appropriate language input. The digital stories were adapted to the cognitive level of children depending on their age. Each story was enriched with multimodal material so that they could come become acquainted with rich vocabulary in an attractive learning environment (see Cameron, 2001). The narration of the stories and the material used after the narration (videos, songs, interactive flashcards, digital images) enabled children's exposure to authentic language use. More specifically, the stories used were the following:

- “The ugly Duckling, a story by Hans Christian Andersen
- “The emperor’s new clothes”, a story by Hans Christian Andersen
- “The lion and the mouse”, an Aesop’s fable
- “Momotaro, the peach boy”, a traditional Japanese tale
- “How the kangaroo got its pouch”, a traditional Australian myth
- “The story of the rainbow”, an Indian myth
- “Elmer, the patchwork elephant”, a story by David McKee.

IMPLEMENTATION PROCESS

The seven stories presented above were designed with the help of free DS software to form digital stories. The educational program was organized around seven thematic axes, each of them based on the thematic area of a story. A number of activities relating to the story’s content were carried out after the narration. Sixty teaching-hours were spent for the implementation of the activities included in the syllabus introduced. Technology enhanced instruction methods facilitated the successful accomplishment of tasks. The implementation process followed three stages, namely: a) the pre-stage, b) the main stage, and c) the language focus and feedback stage.

a) The pre-stage

The children were initially given the opportunity to view digital images or printed pictures from the story or the book cover, while they engaged in a Google-Earth "journey" from our country to the story’s country of origin. Through this process their motivation was stimulated, their previous knowledge about the story’s subject, the country of origin or its author was activated, while relevant vocabulary emerged in a natural way.

b) The main stage

At the main stage, DS was used as a teaching tool for engaging in a storytelling process (Robin, 2008). Children were encouraged to follow the narration, while interaction with the teacher, peers and the digital material facilitated better understanding of the content (Burmark, 2004). Digital stories designed by the researchers contained comprehensible linguistic input and ample multimodal stimuli. The teaching approaches adopted within a multiliteracies framework, the multi-sensory learning experience, as well as the digital material (digital stories, multimodal texts, concept maps, educational robotics, problem-solving activities etc.) played a critical role in children’s literacy development.

Children's mother tongue was also employed to let them negotiate the meanings. In that sense, translanguaging was used as a tool to enhance communication skills in a second/ foreign language, as both languages were used dynamically and were functionally integrated 'to organize comprehension, oral skills, literacy and learning' (Lewis & al., 2012, p. 655). At the same time, the teacher strengthened very young learners' critical thinking so that children could place emphasis on colors, shapes, sounds and images accompanying the multimodal texts in order to construct meaning and make connections between the story texts, their own daily lives and their experiences.

c) The language focus and feedback stage

During this last stage particular emphasis was placed on providing feedback and recycling vocabulary acquired by children in the two previous stages. Thus, children participated in a number of motor activities, dramatizations, role-playing games, as well as creative activities where they were encouraged to use the target language to express themselves. The use of portfolio folders let each child reflect on his/ her learning progress and achievements, as well as his/ her participation in activities.

Through DS and the use of digital tools it was attempted to increase the motivation of young children to learn. In particular, drawing on the topic of the traditional stories, myths and fairy tales the children:

- i) Learned about diversity, races and colors, as well as about respect and appreciation for each person's particular characteristics. They participated in digital painting activities, digital matching and digital concept mapping. They made their own recordings using relevant voice recording software. Game-based activities, role-plays and dramatization activities were also part of the learning framework.
- ii) Practiced target language vocabulary by participating in digital puzzle making activities with scenes from the stories. During the activities they were invited to cooperate in groups or pairs, to recycle vocabulary and hone their oral skills.
- iii) Put digital images displayed on an interactive board in the correct order to re-tell a previously narrated story. They repeated the relevant vocabulary in the target language with the help of their classmates or the teacher. In other words, the children had to agree on which image they should select and produce corresponding words or phrases in the target language to describe it. The software provided children with feedback on whether their choices were successful or not.

- iv) Took part in educational robotics activities in order to consolidate vocabulary used in the stories and enhance their problem solving skills, by programming the routes of a floor robot in small groups.
- v) Engaged in virtual tours to countries, sights and places of interest all around the world. They interacted with digital images, videos and songs connecting them to a variety of cultures and traditions. Creative digital and non-digital activities were also carried out, having children to make craft work relevant to cultural elements (flags, traditional costumes etc.), sketch on paper or the interactive whiteboard or even make the masks of the story's heroes.

EVALUATION

Both qualitative and quantitative data were collected in order to better assess the effect of the intervention on learners' oral skills. The instruments used were a) initial and final assessment of learners' oral skills, b) a researcher's journal and c) semi-structured interviews with the participants of the study.

a) Initial and final assessment of children's oral skills

It was completed with a test based on PPVT-4 (Dunn & Dunn, 2007) and EVT-2 (Williams, 2007), suitable for children aged 4 to 12 years. The results of the evaluation showed the positive impact of the program on vocabulary acquisition and children's ability to recall vocabulary in the target language. It was observed that the number of words children were able to produce increased significantly during the final assessment. Their verbal proficiency improved at the final assessment, as they were able to produce small phrases in contrast to individual words produced during the initial assessment.

b) The researcher's journal

One of the researchers was also the teacher of the classroom, who kept a journal during the pilot intervention in order to better evaluate its results (see Richards & Lockhart, 1994). Upon completion of the intervention, the journal entries were collected and processed, and data emerged on four axes, namely: i) the teaching process ii) the children's behavior iii) the role of the teacher, and iv) the overall evaluation of the program. Several categories and subcategories were put under each axis. It was observed that children's linguistic and cognitive skills were enhanced, while the digital technologies used added both an element of enjoyment during the learning process and encouraged them to develop positive attitudes towards the FL. Data also revealed children's interest for the creative and motor

activities, the enhancement of their oral skills during group or pair work, as well as awareness raising regarding issues related to diversity and culture.

c) Semi – structured interviews

At the end of the program, semi-structured interviews were conducted with the participants in order to evaluate their attitudes towards the activities carried out, as well as the use of digital materials and applications. The children reported that *"I liked the robot a lot because we were thinking together with the other children how to program it... my group helped me"*, *"I liked the roles we played with Momotaro, because this story is great .. I learned about Japan .. it was nice to see how the Japanese write...it's fun"*, *" At the beginning I didn't know English at all, but now I know a lot of words... I tell them to my mum"*.

CONCLUDING REMARKS

The results of the study showed that the integration of digital technologies led to the acquisition and retention of vocabulary in the FL, as well as to the enhancement of very young learners' oral skills. The utilization of educational technology provided children with ample opportunities for effective interaction in the target language, while meaning making was a multimodal process. In other words, it was observed that the children's interest was enhanced while their oral skills developed.

In more detail, the analysis of the data collected from the initial and final assessment, the researcher's journal and the interviews with the children showed that this pilot intervention was particularly successful. The positive effects of the DS approach in children's oral skills were recorded, with opportunities offered for interaction with the material (flipping through digital books, becoming critical towards the use of images, colors, sounds etc in multimodal texts, listening to the FL) and their peers in the target language. The children's attitude towards digital books as well as the use of digital material enabled the development of their digital literacy skills and increased their motivation to participate in the learning process. The results of this study are consistent with those of previous research, which demonstrates that children's motivation can be significantly enhanced when technology is properly integrated into the teaching process (see Peterson, 2010). The gamification pedagogy integrated in the mini-syllabus triggered high levels of engagement, coming into agreement with previous observations (Korosidou & Bratitsis, 2019; Measles & Abu-Dawood, 2015). Moreover, as children were encouraged to recognize similarities and differences between the 'foreign/ other' and the 'familiar' culture, they developed their intercultural sensitivity, being more respectful, tolerant and empathetic towards other cultures. The content and the cultural elements contained in each story

contributed to boosting children's intercultural understanding (see also Griva & al., 2014; Korosidou & Griva, 2017). Through instruction very young learners discovered both the cultural identity of the target language (L2) and their mother tongue (L1) and at the same time gained a better understanding of the notion of diversity (see also Logioio, 2010).

REFERENCES

- Bezemer, J., & Kress, G. (2008). Writing in multimodal texts: A social semiotic account of designs for learning. *Written Communication*, 25(2), 166–195. doi:10.1177/0741088307313177.
- Burmark, L. (2004). Visual presentations that prompt, flash & transform. *Media and Methods*, 40, (6).
- Cameron, L. (2001). *Teaching Languages to Young Learners*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cope, B., & Kalantzis, M. (2009). Multiliteracies: New Literacies, New Learning, *Pedagogies: An International Journal*, 4(3), 164-195.
- Dakich, E. (2008). Towards The Social Practice of Digital Pedagogies. In N. Yelland, G. Neal & E. Dakich (Eds), *Rethinking Education with ICT* (pp. 13-30). Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers.
- Davies, A. (2007). *Storytelling in the Classroom: Enhancing Traditional Oral Skills for Teachers and Pupils*. London: Paul Chapman.
- Dockett, S., & Perry, B. (2010). Playing with mathematics: Play in early childhood as a context for mathematics learning. In L. Sparrow, B. Kissane, & C. Hurst (Eds.), *Shaping the future of mathematics education: Proceedings of the 33th annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australia* (p. 715-718), Freemantle, Australia: MERGA Inc.
- Dunn, M., & Dunn, L. M. (2007). *Peabody Picture Vocabulary Test—4*. Circle Pines, MN: AGS.
- Ellis, G., & Brewster, J. (2014). *Tell it Again! The Storytelling Handbook for Primary English Language Teachers*. United Kingdom: British Council.
- Figg, C., McCartney, R.W. & Gonsoulin, W. (2009). Differentiating instruction with digital storytelling while making connections to critical literacy. *Teaching and Learning*, 5(1), 31-44.
- Freitas (de), S. (2007). *Learning in Immersive worlds*. Bristol. Joint Information Systems Committee.
- Gimbert, B., & Cristol, D. (2004). Teaching curriculum with technology: Enhancing children's technological competence during early childhood. *Early Childhood Education Journal*, 31 (3), 207–212.
- Gordon, A., Bejan, C., & Sagae, K. (2011). Common sense Causal Reasoning Using Millions of Personal Stories. *Twenty-Fifth Conference on Artificial Intelligence (AAAI-11)*. August 7–11, 2011, San Francisco, CA.
- Green, L.S. (2013). Language learning through a lens: the case for digital storytelling in the second language classroom. *School Libraries Worldwide*, 19(2), 23-26.

- Gregory, K. & Steelman, J. (2008). Cresting the digital divide. *Community college journal of research and practice*, 32, 880-882.
- Griva, E., & Chostelidou, D. (2012). Additive bilingualism of immigrant children: introducing a multisensory project in kindergarten. In H. Switzer, & D. Foulker (Eds.), *Kindergartens: Teaching Methods, Expectations and Current Challenges*. Nova Science publishers, Inc.
- Griva, E., Chostelidou, D. & Semoglou, K. (2014). 'Our neighbouring countries': Raising multicultural awareness through a CLIL project for young learners. In A. Akbarov (Ed.), *Linguistics, Culture and Identity in Foreign Language Education*, 607-614.
- Isenberg, J. P., & Quisenberry, N. (2002). A Position Paper of the Association for Childhood Education International. PLAY: Essential for All Children. *Childhood Education*, 79, 33-39.
- Hanlon, T. L. (2002). *General Guidelines for Teaching with Folktales, Fairy Tales, Fables, Ballads, and other Short Works of Folklore*. Retrieved June 12, from <http://www2.ferrum.edu/applit/studyg/STUDYGfolk.html>.
- Hague, C., & Payton, S. (2010). *Digital literacy across the Curriculum*. Slough, Futurelab. Retrieved April 25, 2015, from http://www2.futurelab.org.uk/resources/documents/handbooks/digital_literacy.pdf.
- Howe, N., & Strauss, W. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York: Vintage Books.
- Kalantzis, M. and Cope, B. (2012) Literacies. Cambridge University Press, Melbourne. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139196581>.
- Kim, S. (2014). Developing autonomous learning for oral proficiency using digital storytelling. *Language Learning & Technology*, 18(2), 20-35.
- Korosidou, E., & Bratitsis, T. (2019). Gamifying early foreign language learning: using digital storytelling and augmented reality to enhance vocabulary learning. *International Conference on Interactive Mobile Communication, Technologies and Learning*. Thessaloniki, 31 October -1 November 2019.
- Korosidou, E., & Griva, E. (2017). "Meeting our friends from other cultures": the implementation of a pilot program for developing inter-/ cross-cultural awareness in the foreign language classroom (in Greek). *Proceedings of the 3rd International Conference "Educational Innovation"*, EEPEK, Larisa.
- Korosidou, E. & Griva, E. (2016). "It's the same world through different eyes": a CLIL project for young EFL learners. *CALJ (Col. Applied Linguistics Journal)*, 18(1), 116-132.
- Korosidou, E. & Griva, E. (2013). "My country in Europe": a Content-based Project for Teaching English as a Foreign Language to Young Learners. *Journal of Language Teaching and Research*. Academy Publisher, 4(2), 229-244.
- Lathem, S.A. (2005). Learning communities and digital storytelling: new media for ancient tradition. In C. Crawford & al. (Eds.), *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2005* (pp. 2286-2291). Chesapeake, VA: AACE.

- Lence, B. P. (2013). *Digital storytelling in foreign language teaching*. In C. Gregori-Signes & M. Alcantud-Díaz (Eds.). *Experiencing digital storytelling*. Valencia, Spain: PM Ediciones.
- Lewis, G., Jones, B., & Baker, C. (2012). Translanguaging: Developing its conceptualisation and contextualisation. *Educational Research and Evaluation*, 18(7), 655 – 670.
- Lidiyatul, I. (2015). *The Power of Storytelling in Teaching English to Young Learners*. 1st International Seminar Childhood Care and Education–Aisiyah’s Awareness on Early Childhood and Education at Muhammadiyah University, June 11th -12th 2015, Jakarta-Indonesia.
- Logioio, A. J., (2010). *Raising Intercultural Awareness at a Primary Level Through Storytelling within a CLIL Approach (Dissertação de Mestrado não publicada)*. Universidade Nova de Lisboa, Portugal.
- Long, M.H., & Richards, J.C. (2007). Series Editors’ Preface. In Daller, H., Milton, J., & J. Treffers-Daller (Eds). *Modelling and Assessing Vocabulary Knowledge*. Cambridge: Cambridge University press, xii-xiii.
- Mayer, R. E. (2014). *The Cambridge handbook of Multimedia Learning*. New York: Cambridge University Press.
- Measles, S., & Abu-Dawood, S. (2015). Gamification: Game-Based Methods and Strategies to Increase Engagement and Motivation within an eLearning Environment. In D. Rutledge, & D. Slykhuis (Eds.), *Proceedings of SITE 2015 Society for Information Technology & Teacher Education International Conference*, pp. 809-814. Las Vegas, NV, United States: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved December 8th, 2018 from <https://www.learntechlib.org/primary/p/150094/>.
- Miller, L. (2010). *Make me a story: Teaching writing through digital storytelling*. Portland: Stenhouse.
- Ministry of Education, Life-long Learning and Religious Affairs (2014). *Studies Program 2014*. Athens: Pedagogical Institute.
- Partnership for 21st Century Skills (2009). *A Framework for Twenty-First Century Learning*. Retrieved October 20, 2017 from <http://www.p21.org/>
- Pedersen, E. M. (1995). Storytelling and the Art of Teaching. *English Teaching Forum*, 33 (1), 2-5.
- Peterson, M. (2010). Learner participation patterns and strategy use in second life: An exploratory case study. *ReCALL*, 22(3), 273-292.
- Richards, J. C., & Lockhart, C. (1994). *Reflective teaching in second language classrooms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Riconscente, M. M. (2010). Using latent profile analysis to evaluate the 4-phase model of interest development. In M. Ainley (ed.), *The next decade of interest research-Processes and measures*, Biannual International Conference on Motivation, Porto.
- Robin, B. R. (2008). Digital storytelling: A powerful technology tool for the 21st century classroom. *Theory Into Practice*, 47(3), 220-228.
- Robin, B.R., & McNeil, S.G. (2012). What educators should know about teaching digital storytelling. *Digital Education Review*, 22, 37-51.

- Pokrivčáková, S., Babocká, M., Cimermanová, I., Dohnalová, Š., Farkašová, E., Kováčik, E., Kráľov, Z., Reid, E., Sórado, D. & Šimková, Z. (2015). *Teaching Foreign Languages to Learners with Special Educational Needs*. 1st ed. [ebook] Slovakia: Nitra: Constantine the Philosopher University.
- Prensky, M. (2003). Digital game-based learning. *ACM Computers in Entertainment*, 1(1), 14.
- Rumpagaporn, M., & Darmawan, G. (2007). Students' critical thinking skills in a Thai ICT schools pilot project. *International Education Journal*, 8(2), 125-132.
- Smeda, N., Dakich, E., & Sharda, N. (2014). The Effectiveness of Digital Storytelling in the Classrooms: a Comprehensive Study. *Smart Learning Environments* 1(6). DOI 10.1186/s40561-014-0006-3.
- So, H., & Seo, M. (2018). A systematic literature review of game-based learning and gamification research in Asia. In K. J. Kennedy & J. C. Lee (Eds.), *Routledge international handbook of schools and schooling in Asia* (pp. 396-413). London: Routledge.
- Sung, Y.-T., Chang, K.-E., & Liu, T.-C. (2016). The effects of integrating mobile devices with teaching and learning on students' learning performance: A meta-analysis and research synthesis. *Computers & Education*, 94, 252-275.
- Verdugo, D. R., & Belmonte, I. A. (2007). Using digital stories to improve listening comprehension with Spanish young learners of English. *Language Learning and Technology*, 11(1), 87-101.
- Wasik, B., & Bond, M. (2001). Beyond the pages of a book: Interactive book reading and language development in preschool classrooms. *Journal of Educational Psychology*, 93(2), 243-250.
- Williams, K.T. (2007). *Expressive Vocabulary Test, Second Edition*. Circle Pines, MN: AGS Publishing.
- Yelland, N. (2011). Reconceptualising play and learning in the lives of young children. *Australasian Journal of Early Childhood*, 36(2), 4-12.
- Yoon, T. (2012). Are you digitized? Ways to provide motivation for ELLs using digital storytelling. *International Journal of Research Studies in Educational Technology*, 2(1), 1-10.

Елени Коросиду

УНИВЕРЗИТЕТ ЗАПАДНЕ МАКЕДОНИЈЕ
ФАКУЛТЕТ ЗА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ
КАТЕДРА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ
ГРЧКА

Елени Грива

УНИВЕРЗИТЕТ ЗАПАДНЕ МАКЕДОНИЈЕ
ФАКУЛТЕТ ЗА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ
КАТЕДРА ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ
ГРЧКА

ЗНАЧАЈ МУЛТИМОДАЛНОСТИ И МУЛТИПИСМЕНОСТИ
У УСВАЈАЊУ СТРАНОГ ЈЕЗИКА КОД ГРКА НА РАНОМ УЗРАСТУ

Сажетак

Појава ере дигиталне технологије несумњиво је променила начин на који људи проналазе и процесуирају информације. Израз „нови светови, нова окружења за учење, нови људи и нове писмености“ који су осмислили истраживачи Коуп и Калантзис, указује на интеграцију дигиталних технологија у нашу реалност са импликацијама на процес наставе и учења. Узимајући у обзир друштвени и технолошки контекст комуникације и учења који се непрестано мења, поставља се питање: шта представља одговарајућу писменост у образовном контексту? Штавише, констатовано је да игра заузима централну улогу у животима деце, а у исто време представља кључни елемент курикулума и педагогије у раном детињству. Што се тиче раног учења језика, фактор игре сматра се посебно важним јер она представља саставни део природе ученика и одговара на њихов природни подстицај за бављење нечим новим. У време Миленијалаца, образовне праксе које користе мобилно учење и учење засновано на игри показују позитивне ефекте у вези са постигнућима у учењу, мотивацијом за учење у школској средини, као и подизању интересовања за предмет. У светлу горенаведеног, главни циљ ове студије био је испитати импликације мултимодалности и мултиписмености у погледу учења страног језика (FL). Двадесет шесторо деце учествовало је у лонгитудиналној студији базираној на приступу заснованом на причама, где су дигиталне технологије интегрисане у рано учење FL. Детаљније, студија је примењивана током двогодишњег периода у контексту грчког предшколског образовања и првог разреда. Наш примарни циљ био је да учинимо окружење за учење ефикаснијим и да мотивишемо младе ученике, посебан нагласак стављајући на мултимедијални принцип при презентовању вокабулара. Концепт гејмификације учења такође је био од кључне важности, омогућавајући увођење елемената игре и техника дизајна игара у контекст који није заснован на игри. Учесници су

били укључени у бројне дигиталне активности учења (дигитални наративи, интерактивне активности сличне игри, образовна роботика). Постављена су следећа истраживачка питања: 1. Може ли коришћење образовне технологије довести до развоја комуникацијских вештина код врло младих ученика? 2. Да ли се нуде могућности за ефективну интеракцију на циљном језику када се користи мултимодалност? Прикупљени су и квалитативни и квантитативни подаци са циљем процењивања ефикасности интервенције на вештине ученика. У ту сврху коришћени су бројни истраживачки инструменти: а) почетна, средњорочна и завршна процена усмених вештина деце; б) часопис истраживача; ц) полуструктурирани интервјуи с децом по завршетку пројекта. Резултати су показали да је интеграција дигиталних технологија довела до стицања и задржавања вокабулара, као и до побољшања фонолошке свести ученика. Поред тога, показало се да је пружање могућности деци у интеракцији у мултимодалном окружењу резултирало развијањем њихових усмених вештина.

Кључне речи: мултиписменост; страни језик; веома млади ученици; активности дигиталног учења.

ЈЕЛЕНА Д. МИХАЈЛОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ С ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА НАСТАВНИХ ПРОГРАМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И РЕПУБЛИЦИ ЦРНОЈ ГОРИ – НАСТАВА ЈЕЗИКА

У уводном делу рада дат је осврт на методологију израде актуелних наставних програма за основну школу у Републици Србији и Републици Црној Гори. Истраживање, изложено у наставку, доноси резултате контрастирања садржаја поменутих докумената – предметно подручје *Језик* – у периоду од 2005. године, када је у Црној Гори први пут објављен наставни програм за такозвани *Матерњи језик и књижевност*, до данас. Циљ поређења програмских захтева и садржаја датих у овом тематском подручју јесте да се констатује и образложи какав је однос поменутих друштвених заједница према планирању наставе матерњег језика у основној школи, те да се, у складу с добијеним резултатима, о томе донесу извесни закључци који би могли допринети даљем усавршавању наставних докумената.

Кључне речи: наставни програм за српски језик; наставни програм за црногорски језик; настава језика; програмски захтеви.

1 jeljov74@gmail.com

Контрастирање садржаја наставних програма у Републици Србији и Републици Црној Гори – предметно подручје *Језик* – из периода када се у поменутиим републикама говорило српскохрватским језиком, а потом и контрастирање актуелних програма за српски, односно такозвани црногорски језик имало је за циљ да се, поређењем програмских захтева датих у овој тематској целини, констатује и образложи какав је однос поменутих друштвених заједница према неговању наставе матерњег језика у основној школи, те да се, у складу с добијеним резултатима, о томе донесу извесни закључци који би могли допринети даљем усавршавању наставних садржаја из граматике.

У раду смо се детаљније бавили контрастирањем садржаја поменутих докумената у периоду од 2005. године, када је у Црној Гори први пут објављен наставни програм за предмет *Мајерњи језик и књижевност*, до данас.

При анализи, колико год ми то желели, нисмо могли а да се не осврнемо на друштвено-политичке околности актуелне у то време. Ту, пре свега, треба поменути формирање и распад Државне заједнице Србија и Црна Гора, која је трајала веома кратко, од 2003. до 2006. године. Црногорска власт је убрзо након проглашења самосталности у нови устав увела такозвани црногорски језик. Језичку дезинтеграцију морала је да прати просветна дезинтеграција, а како је преименовање предмета било први услов за објављивање наставних програма и уџбеника за такозвани црногорски језик, врло брзо је дошло и до тога, те је предмет *Мајерњи језик и књижевност*, који је под тим именом опстајао од 2005. до 2011. године, те године преименован у *Црногорски језик и књижевност*. У складу с Уставом, Савјет за опште образовање донео је одлуку да се од школске 2011/12. године у црногорским школама „наставни предмет умјесто Матерњи језик (српски, црногорски, хрватски, бошњачки) има звати само Црногорски језик и књижевност, без икаквих заграда и оквира...” (преузето из: Матовић, 2011, стр. 5). У најновијем програму из 2017. године предмет носи назив Црногорски – српски, босански, хрватски језик и књижевност, како је, према договору (неиспоштованом) власти и опозиције у Црној Гори требало да буде и 2011. године.

У осамостањеној Републици Црној Гори већ се у њеним најранијим данима покушавао извршити велики заокрет у сфери образовања, нарочито у основној школи. Надлежне институције су одмах након стицања независности започеле рад на доношењу нових наставних планова и програма који су се заснивали на другачијим друштвеним, идеолошким, културолошким, филозофским и педагошко-дидактичким основама од дотадашњих.

Актуелни, као и претходни, наставни план и програм за црногорски језик и књижевност објављен је у издању Завода за школство Црне Горе. На сајту поменуте институције програм из 2011. године био је дат у две верзије – стандардној и јотованој (www.zzs.gov.me/naslovna/programi/osnovno, 16.

6. 2012. године). Ова друга верзија била је прилагођена у то време објављеном црногорском правопису (Pravopis, 2010), који је црногорској азбуци донео два нова слова, *ć* и *ž*, с којима их је црногорски језик имао укупно тридесет два, колико има и данас.² У вези с применом двеју верзија наставног програма, у часопису „Време“ налазимо следећу информацију: „Prema pisanju podgoričkih „Vijesti“ Zavod za udžbenike je u to vreme izdao šturo saopštenje u kom je rečeno da je u crnogorskom standardnom jeziku predviđena ravnopravna upotreba jotovanih i nejotovanih oblika: 'Stoga je i ciljevima nastavnog programa za predmet Crnogorski jezik i književnost definisano da se učenici upoznaju s obje varijante, a nakon toga, opredijele se za korišćenje jedne od njih', navode u Zavodu“ (према: *Vreme*, 25. 8. 2011).

Наставни програм за матерњи језик и књижевност (2005), осим промене назива предмета у *Црногорски језик и књижевност*, замене појма *матерњи* појмом *црногорски* у читавом документу и употребе нових, јотованих гласова *ć* и *ž* у тексту програма, није претрпео друге значајније измене. Новину у програму из 2011. године представља и доследна употреба именица у мушком и женском роду (инсистира се на родној равноправности), с чиме се први пут почело у програму из 2005. године, међутим, у том документу облици оба рода употребљавани су само при првом спомињању одређене именице у тексту; наглашено је да ће се, након тога, у даљем тексту користити само облик мушког рода. У програму из 2011. године пак облици мушког и женског рода употребљавани су у читавом документу, с косом цртом између, што је текст чинило напорним за читање и разумевање, а утицало је и на његову стилску вредност.³ То су били и разлози да се у најновијем програму из 2017. године аутори врате на ранији начин писања.⁴

Измену у програму из 2011. године представља и увођење две врсте садржаја – такозвани централни програм и део програма који осмишљава школа и локална заједница. Ових других је било знатно мање, а такав однос задржан је и у најновијем документу. У односу на претходни, у актуелном документу смањен је једино број часова у шестом разреду, јер се од 2017.

2 Увођење два нова слова састављачи правописа су оправдали потребом да црногорска стандарднојезичка норма мора да садржи све продукте ијекавског јотовања. У складу с поменутиим правописом, „Komisiju za prilagođavanje predmetnog programa za Crnogorski jezik i književnost predvodio je *predsednik* prof. dr Milenko Perović, a predmetni program doneo je Savjet za opšte obrazovanje na *sednici* održanoj 24. 12. 2010. godine“ (Crnogorski jezik i književnost, 2011, стр. 3).

3 На пример, у једном од упутстава за реализацију оперативних циљева у седмом разреду наводи се: „- кажу који/која је *sagovornik/sagovornica vodio/vodila* или *usmjerao/usmjerala razgovor*“; Недостаци ове и сличних формулација су више но очигледни.

4 При првом помињању именица *ученик/ученица* у тексту документа из 2017. године у фусноти стоји: „Svi izrazi koji se u ovom dokumentu koriste u muškom rodu obuhvataju iste izraze u ženskom rodu“ (Crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, 2017, стр. 3).

године на овом узрасту тзв. црногорски језик изучава на четири уместо некадашњих пет часова недељно. Прецизне податке доноси следећа табела:

ТАБЕЛА 1: БРОЈ ЧАСОВА НАМЕЊЕН НАСТАВИ ЦРНОГОРСКОГ – СРПСКОГ, БОСАНСКОГ, ХРВАТСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

РАЗРЕД	БРОЈ ЧАСОВА – ОБАВЕЗНИ ДЕО	БРОЈ ЧАСОВА – ОТВОРЕНИ ДЕО
V	150	20
VI	120	16
VII	120	16
VIII	120	16
IX	108	16

У структурном и садржинском смислу програм из 2011. године остао је веома сличан документу из 2005. године. Једина разлика је у томе што у старијем програму није јасно наглашено да су часови подељени на наставу језика и књижевности, већ само на рад на неуметничким и уметничким текстовима (*Maternji jezik i književnost*, 2005). У новијем документу то је учињено, па се у делу текста с поднасловом *Broj časova po godinama obrazovanja i oblicima nastave* каже: „За рад с неумјетничким текстовима планирано је 60% (настава језика), а за рад с умјетничким текстовима 40% часова предмета (настава књижевности)“ (*Crnogorski jezik i književnost*, 2011). Такав однос часова језика и књижевности задржан је и у програму из 2017. године, али су термини *умјетнички текстови* и *неумјетнички текстови* изостављени.⁵ Термин *оперативни циљеви* замењен је термином *образовно-васпитни исходи*; термин *књижевни језик*, који је коришћен у тексту програма из 2005. године, у каснијим документима замењен је термином *стандардни језик*, *некњижевни језик с нестандартни облици*, *нарјечја с дијалекти* и *сјоразумијевајуће активносћи с активносћи сјоразумијевања*. Одељак *Активносћи* (*Crnogorski jezik i književnost*, 2011), у последњем документу преименован у *Исходи учења* (*Crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost*, 2017) сада је према броју упутстава знатно краћи, но, то није шкодило његовом квалитету; напротив, избегавањем понављања сличних упутстава намењених ученицима нови програм је постао прецизнији и јаснији.

5 „Nastavi jezika treba namijeniti 60%, a nastavi književnosti 40% časova predmeta“ (*Crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost*, 2017, стр. 4).

Наставни програм из 2011. године на сајту Завода за школство Републике Црне Горе био је објављен на ћирилици и латиници, у стандардној и јотованој верзији. Актуелни програм за такозвани црногорски језик дат је само на латиници, у верзији писаној стандардним језиком, без употребе графема *ć* и *ž*.

Наставни програми у Републици Србији су значајнију реформу претрпели 2007. године, када се од традиционалних докумената, у којима су доминантни били *садржаји насџаве*, фокус усмерава на *исходе учења*. Тај процес је још увек у току, те су код нас тренутно на снази наставни програми поново реформисани 2017. године (за пети разред) и 2018. године (за шести разред), док ће нови програми за седми и осми разред почети да се примењују од 2020. и 2021. године.

Упоређујући актуелне програме за матерњи језик у Републици Србији и Републици Црној Гори, дошли смо до закључка да се програми за пети и шести разред⁶ у подручју језика у садржајима готово не разликују, док се у методологији израде разликују само незнатно. Програми за седми и осми разред⁷ (Правилник о наставном програму, 2009; Правилник о наставном програму, 2010) нешто се више разликују, додуше пре свега у структури, а мање у садржајима. Разлика у методологији израде програма последица је закаснеле реформе наставних докумената за основну школу у Републици Србији, у којој се тек у најновијим документима прешло на програме у чијем су центру интересовања исходи учења⁸, а не садржаји. Оно што такође битно разликује српски и црногорски документ јесте њихова структура – у наставном програму за такозвани црногорски језик граматика и култура изражавања обједињени су у једној наставној целини (*Насџава језика*), док су у српским програмима то два предметна подручја (*Језик и Језичка кулџура*).

Поређењем анализираних докумената се може закључити да се садржаји културе изражавања и књижевности разликују знатно те да су нарочито крупне измене извршене у подручју књижевности у најновијем црногорском наставном програму из 2017. године. Но, како то није тема нашега рада, тиме ћемо се бавити неком другом приликом, а на овом месту детаљније ћемо се посветити анализи језичких садржаја.

6 Узевши у обзир узраст деце, пети и шести разред у Републици Србији одговара шестом и седмом разреду у Црној Гори.

7 У Црној Гори су то програмски захтеви за осми и девети разред.

8 „Ishodi učenja su tvrdnje o tome šta se od djeteta očekuje da zna, razumije i/ili da je sposobno pokazati nakon završetka procesa učenja. Oni moraju biti praćeni s prikladnim kriterijima vrednovanja. Zato je važno da oni budu napisani jasno i konkretno, tako da su laki za praćenje i procjenu (Analiza nastavnog plana i programa, 2011, стр. 9).

Када је у питању настава језика, актуелни српски и црногорски наставни програм су у последње две године структурно постали веома слични, јер је при њиховој изради примењен курикулални принцип.⁹

Како петом разреду српских школа узрасно одговара шести разред црногорских школа, у овим двама разредима се садржаји из граматике већим делом подударају. Ученици и у једној и у другој држави усвајају знања о проширеној и сложеној реченици (основни појмови), о главним реченичним члановима, затим основне појмове о променљивим и непроменљивим врстама речи, подврстама у оквиру променљивих категорија, те њиховим променама. Учи се, затим, о падежима, о именичким заменицама, деклинацији придева и бројева, о именском предикату. Од глаголских облика у Црној Гори се у шестом разреду обрађују само перфекат, презент и футур I, а у седмом сви остали облици сем имперфекта, плусквамперфекта, потенцијала и оптатива, који се обрађују у осмом. Занимљива је чињеница да се у црногорским школама тек у осмом разреду јављају захтеви који се тичу усвајања знања о глаголском виду и глаголском роду, што одступа од принципа систематичности и поступности при распоређивању наставних садржаја по разредима. С друге стране, оно што је веома добро јесте напомена дата уз ове исходе учења – да подела према глаголском виду и роду обухвата искључиво поделу на глаголе свршеног и несвршеног вида и на прелазне, непрелазне и повратне глаголе, без подврста.¹⁰ Овакав пример требало би следити и у српском програму како би се ученици бар мало растеретили предимензионираних програмских захтева. Иначе, категорије глаголског вида и глаголског рода се у српским школама изучавају у петом разреду, када се обрађују и презент, перфекат, футур I и инфинитив, док се сви остали глаголски облици обрађују у шестом, што се, јасно се уочава, само делимично поклапа с распоредом наставних јединица о глаголима по разредима у црногорском програму.

У Црној Гори су, за разлику од српских школа, ученици шестог разреда још у обавези да уочавају скраћенице и праве списак честих скраћеница, уочавају синониме, антониме, хомониме, аугментативе и деминутивне, али

9 Курикулални принцип у први план ставља исходе учења односно оно што деца током школовања треба да науче, вредности које треба да прихвате, да им се омогући да њихова знања пређу у умења. Овакав приступ образовању шири је од приступа који школу свата као место усвајања знања и преношења чињеница. Насупрот томе, курикулум наглашава да је школа место целовитог индивидуалног и социјалног развоја ученика.

10 У Образовно-васпитном исходу 5 („На крају уčenja ученик ће бити способан да у текстовима уочава и именује граматичке појмове и појаве, разумије и објасни њихову функцију у језику и правилно их користи приликом говора и писања“) стоји: „- .razlikuje i objasni glagole po prelaznosti radnje (isključivo prelazne, neprelazne i povratne, bez podvrsta); - .razlikuje i objasni glagole po trajanju radnje (isključivo podjela na glagole svršenog i nesvršenog vida)“ (Crnogorski – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, 2017, стр. 87).

је из њиховог документа за овај разред, у односу на документ из 2011. године, изостављен захтев о писању назива васионских тела, те учествовање у пројектном раду, док је захтев који се односи на писање заменице Ти и Твој из поштовања из овог разреда пребачен у осми.

У шестом разреду српских школа на часовима матерњег језика обрађују се говорни органи, гласови и гласовне промене, придевске заменице, грађење речи и основни појмови о комуникативној и предикатској реченици. Поменути садржаји су, осим грађења сложеница¹¹, према црногорском програму, предвиђени за седми разред, што се опет узрасно подудара са школама у Србији. Врло је важно истаћи да црногорски програм за седми разред, у Образовно-васпитном исходу 5¹², доноси захтев који, заправо, представља једину суштинску разлику између садржаја намењених изучавању српског и такозваног црногорског језика. Наиме, у најновијем црногорском документу, а тако је било и у програму из 2011. године, стоји: „– и riječima uoči i objasni glasovne promjene i koristi ih u svom usmenom i pisanom izrazu: jednačenje suglasnika po zvučnosti; izuzeci – d ispred s, ś i š;“ (Crnogorski jezik – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, 2017, стр. 71). Осим програмских захтева у које су укључени гласови ć и ś, других битних разлика у садржајима контрастираних докумената нема. Једну од новина у актуелном црногорском програму у односу на претходни, као и у односу на српски документ, представља и активност у вези с Образовно-васпитним исходом 7¹³, која гласи: „Formiraju jezički „pasoš“ upoređujući svoj maternji jezik sa stranim jezicima koje izučavaju u školi i drugim jezicima koji su im poznati i bliski“ (Crnogorski jezik – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, 2017, стр. 74).¹⁴

Црногорски програм за седми разред из 2011. године је, у односу на најновији, био богатији за оперативне циљеве који су се односили на развија-

- 11 О грађењу речи се у Црној Гори учи и у шестом разреду, али само о простим и изведеним речима.
- 12 Образовно-васпитни исход 5 гласи: „Na kraju učenja učenik će biti sposoban da u tekstovima uočava i imenuje gramatičke pojmove i pojave, razumije i objasni njihovu funkciju u jeziku i pravilno ih koristi prilikom govora i pisanja“ (Crnogorski jezik – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, 2017, стр. 71).
- 13 Образовно-васпитни исход 7: „Na kraju učenja učenik će biti sposoban da objasni značaj jezika kao sredstva komunikacije, koristi standardni jezik u govoru i pisanju i prilikom javnog nastupa i snalazi se u jezičkoj okolini“ (Crnogorski jezik – srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, 2017, стр. 73).
- 14 Уз овај захтев неопходно је дати и коментар. Наиме, било би врло занимљиво да ученици у свом „језичком пасошу“ упоређују речи и њихове облике бележећи појмове из српског и такозваног црногорског језика. Поређењем би, без потребе да познају општу лингвистику (јер је на том узрасту и не могу знати) свакако дошли до закључка који је у лингвистици непобитан – да су српски и такозвани црногорски један те исти језик, ма како се он звао!

ње способности логичког мишљења и усавршавање вештине правилног говора, стицање знања о антонимима, синонимима и хомонимима, те лекторисање теста (вести или извештаја, на пример), уз употребу коректорских знакова. Овај последњи захтев је и те како користан ученицима, јер им знатно може помоћи у савладавању функционалне писмености. Стога његово изостављање из најновијег документа сматрамо недостатком.

Уколико уз наведену анализу садржаја из граматике у обзир узмемо и садржаје ортоепије, које нуди само српски програм, можемо констатовати да су захтеви предвиђени за обраду у шестом разреду српских свеобухватнији и квалитетнији од захтева предвиђених за седми разред црногорских школа. С друге стране, црногорски програм садржи поједине захтеве које би требало, науштрб неких мање важних, унети и у српски програм (они се углавном односе на правилно писмено изражавање; такав је захтев, на пример, писање различитих врста диктата, као ефикасан вид увежбавања и проверавања правописног знања ученика).

У седмом разреду се, према српском програму, проширују знања о значењу и употреби падежа и основним реченичним члановима, али се учи и о синтагми, активу и пасиву, безличним реченицама, независним реченицама (појму и врстама), те о конгруенцији. Како узрасно ученици седмога разреда у Републици Србији одговарају ученицима осмога разреда у Републици Црној Гори, поменути садржаји се према црногорском програму углавном изучавају у осмом разреду. Поред њих, у црногорском програму за осми разред јављају се и садржаји који се тичу усвајања знања о вишечланом субјекту, глаголском виду и глаголском роду, односу међу реченицама у оквиру сложене и врстама зависних реченица, о уметнутим и пасивним реченицама, те утврђују гласовне промене (ученици су дужни да их препознају и именују). Нови захтев на овом узрасту представља прављење мини речника генерацијског жаргона, а понавља се и захтев из претходног разреда за формирањем језичких пасоша. Зависне реченице се у српским школама изучавају у осмом разреду (одговара деветом разреду основног образовања у Црној Гори). Поред тога, у Републици Србији се на овом узрасту, с обзиром на то да је у питању завршни разред у основном образовању, врши систематизовање знања о реченици, глаголским облицима, грађењу речи и акцентима. Проширивање знања о грађењу речи у Црној Гори планирано је за девети разред, када се учи о сложеницама. На овом узрасту црногорски ученици сазнају још понешто и о врстама зависних реченица, реченицама без субјекта и предиката, глаголским именицама и синонимији падежа.

Када је у питању наставна тема која се односи на развој стандардног језика и писма, те на јужнословенске језике, у програмима Републике Србије и Републике Црне Горе постоји значајна разлика у распоређивању тих садр-

жаја по разредима. Боље решење овога питања доноси програм Републике Црне Горе, према коме се о овој наставној целини у сваком разреду сазнаје понешто, док се у Републици Србији с таквим садржајима креће тек од седмог разреда. Тако се у Црној Гори ученици петог разреда упознају с појмом службени језик и с језицима који се у Црној Гори говоре, те наречјима која тамо постоје, у шестом се упознају с основним подацима о језицима у црногорском окружењу (у државама које се с њом граниче), разликују појмове службени језик и језик у службеној употреби. Са захтевима који се односе на стандардни језик и његов историјски развој наставља се и у свим каснијим разредима. У седмом разреду говори се о разлици између појмова стандардни и народни језик, у осмом о словенској породици језика, сленгу и употреби туђица, дијалектизама, архаизама, локализама, идиома и фразеологизама, а у деветом, завршном разреду, о развоју црногорског језика, са суштинским појмовима о старословенском језику, Ђирилу и Методију, глагољци, ћирилицы, латиници¹⁵, зачецима словенске писмености, Вуковом раду на реформи језика и правописа, штокавском наречју, ијекавским и екавским облицима речи.

У српском програму ова наставна тема први пут се помиње у седмом разреду, када се ученици упознају са старословенским језиком, писменошћу и писмима код Срба. У завршном разреду немали део програма за језик обухватају садржаји који се односе на дијалекте српског језика, народни и књижевни језик, развој српског књижевног језика и правописа (Вукова реформа) и на језике националних мањина. Код распореда градива у оквиру ове наставне целине није примењиван принцип концентричних кругова, па је тако читав низ наставних јединица из ове области припао осмом разреду.

Када је у питању акценатски систем, садржаји анализираних програма се суштински не разликују, осим, повремено, у распореду градива у оквиру више разреда. И у Србији и у Црној Гори у завршним разредима (осмом односно деветом) врши се систематизација знања о стандардној акцентуацији (понављају се, упознају и разумеју све врсте акцената и правила стандардне акцентуације).

Из правописа се у Републици Србији и Републици Црној Гори у петом и шестом разреду увежбава писање присвојних придева изведених од властитих имена на -ов, -ев и -ски (у Србији и -шки и -чки), писање управног говора, писање великог слова у географским именима, писање запете уз

15 У програму из 2005. године, иако је и сам био штампан на латиници, није било помена о овом писму; међутим, за последњих неколико година ствари су се толико промениле да се латиница данас готово искључиво примењује у штампању свих врста текстова у Црној Гори. Тако је и сам наставни програм за црногорски језик из 2011. и 2017. године штампан на овом писму.

апозицију, писање суперлатива, основних и редних бројева, преношење речи на крају реда и писање глаголских облика за исказивање будућности. У овом сегменту се програми о којима говоримо највише подударају. У Црној Гори се у шестом разреду увежбава још и писање назива историјских догађаја. Оно што је заједничко српском шестом и црногорском седмом разреду јесте писање одричних заменица уз предлоге, а наредним разредима писање тачке, тачке запете, трију тачака, црте, запете у различитим околностима (инверзија, уметнута реченица, испред везника итд.). Захтеви које доноси црногорски програм за седми и осми разред, а који прецизно нису наведени ни у једном разреду у Србији су: писање назива верских празника од имена светаца, именице *Бої* и назива *ауџо-џуџева* (ови захтеви представљају новину и у односу на црногорски програм из 2005. године); у деветом разреду то је писање предлога *џре*, *џосле*, *џо* уз именицу *џогне*. Оваква конкретизација правописних захтева може и те како користити наставницима у реализацији садржаја из ове програмске целине, те је треба увести и у наше програме.

Како наставни програм за такозвани црногорски језик у оквиру *Насџаве језика* доноси и садржаје из културе изражавања, овде ћемо се само укратко осврнути на најважнија запажања; њима се нећемо детаљније бавити јер њих српски програм доноси као посебно предметно подручје.

Садржаји културе изражавања у црногорском програму почињу захтевима за вежбања у званичним и незваничним разговорима, садржајем кога у српском програму нема ни у овом, нити у старијим разредима, а свакако би га требало бити. Од црногорских ђака петог разреда се, такође, очекује да анализирају стручне и публицистичке текстове чији је садржај повезан с темама других предметних подручја, те да, по узору на њих, стварају одговарајуће „неуметничке“ текстове типичне за њихов узраст, а то су, према програму, различити званични и незванични текстови – поздравни, позивнице, честитке, писма, обрасци и различита јавна обавештења. Од ученика се, даље, захтева да се оспособе да припреме једноставну анкету, класификују податке и припреме извештај о резултатима анкете, што је, сматрамо, узимајући у обзир психофизичке могућности детета од десет година, неприлагођено узрасту. У српском програму, осим писања писма, оваквих захтева нема.

Захтеви из језичке културе који су заједнички програму Републике Србије и Републике Црне Горе односе се на дескрипцију (описивање радног поступка – необичног заната, спољашњег простора – насумице изабраног краја, појединости у природи – догађања у природи по слободном избору). У програму Црне Горе они су много шири: опис живота вршњака, опис игре, спорта, опис околине, живота људи некад и данас, опис развоја човека/животиње, опис биљака, предмета, производа, машина.¹⁶

Од облика изражавања у црногорском програму за шести разред заступљени су званичан и незваничан разговор, научно-популарни текстови повезани са садржајима других наставних предмета, различите врсте званичних и незваничних текстова, нарација и дескрипција, кроз захтеве незнатно проширене у односу на пети разред, и гледање и анализа радијских и телевизијских реклама. Српски програм је, иако нема захтева усмерених на обучавање у званичном и незваничном разговору и стварање научно-популарних текстова, у овој области знатно комплекснији и прецизнији, па се, поред два поменута облика изражавања, нарације и дескрипције, који су дати кроз разнолике захтеве, деца упознају и са извештавањем, а учествују и у различитим лексичким, семантичким, синтаксичким и стилским вежбама, вежбама у сажимању текста уз појачавање информативности, уочавању туђица и некњижевних речи. И према једном и према другом програму предвиђена је израда школских писмених задатака.

У Црној Гори се и у седмом разреду настава заснива на активностима које су у вези с различитим врстама разговора (телефонски разговор и способност преговарања), научно-популарних и публицистичких текстова (биографија, путопис, извештај) и незваничних и званичних текстова (оправдање, на пример), с тим што су оне нешто сложеније него у претходним разредима. Заступљени облици изражавања и даље су дескрипција и нарација. У Републици Србији се у седмом разреду ученици оспособљавају за технички и сугестивни опис, техничку и сугестивну нарацију, за писање резимеа, те учествовање у различитим синтаксичким и лексичким вежбама.

Ученици осмога разреда школа у Републици Црној Гори стичу способност слушања усмених текстова с претходно датим задацима који се односе на текст, способност преговарања у пару, способност читања, разумевања и способност самосталног писања стручних и публицистичких текстова с темама из области других предмета (објашњење настанка неке појаве/стања, усмено или писмено коментарисање приредбе/књиге/текста/филма, где ученици говоре уз помоћ писаног материјала који чине радни концепт, слике (фолије, плакат, пано) и текст). Обучавају се и у писању незваничне и званичне захвалнице, те у писању извештаја и интервјуа. Такође уочавају разлику између књижевног и административног стила, између субјективног и објективног текста. Захтеви се у деветом разреду проширују слушањем, разумевањем, анализом и стварањем усмених и писмених текстова на тему описа природе и њеног деловања, описа машине и њеног деловања, ентеријера и екстеријера, а у облику репортаже. Обучавају се и у

16 Број захтева предвиђених за увежбавање ученика петог разреда у дескриптивном изражавању у црногорском програму је превелик; поменути захтеви тешко да се могу успешно реализовати у целости у току једног разреда.

стварању извештаја, интервјуа, дневника и аутобиографије, у писању званичне молбе, а у оквиру нарације говоре о својим плановима за будућност. У Србији се у завршном разреду, у оквиру усменог и писменог изражавања, ученици обучавају у стварању расправе, пропагандног текста, рекламе, репортаже, приказа (књиге, филма, радио и ТВ емисије, концерта), интерпретивном препричавању књижевноуметничких текстова и различитим врстама језичких вежби. Различите језичке вежбе (стилске, лексичке, семантичке, синтаксичке, ортоепске) уједно представљају и најзначајнију квалитативну разлику између српског и црногорског програма. Изостављање активности ове врсте из програма Црне Горе представља једну од његових мањкавости, међу којима су и непотребно оптерећивање ученика вежбама у званичним и незваничним разговорима и стварању различитих врста неуметничких текстова из разреда у разред, почев већ од петог, што, подсетимо, према узрасту ученика одговара четвртог разреда српских школа.

*

На основу резултата до којих се контрастирањем анализираних докумената дошло, може се закључити да између српског и црногорског програма, када је настава језика у питању, суштинских разлика нема; различит је само начин њиховог распоређивања – редослед тематских целина, најзначајнијих исхода учења, оперативних циљева, доминантних активности и сл. Једина суштинска разлика јавља се при усвајању знања о једначењу сугласника по звучности, јер се у такозваном црногорском језику јављају и промене које су последица уношења гласова *ć* и *ž* у стандардни језик.

Талас вештачког стварања језичких разлика у односу на српски језик крајем двадесетог и почетком двадесет првог века најпре је заплуснуо Републику Хрватску и Федерацију Босну и Херцеговину, а нешто касније и Републику Црну Гору. У Хрватској се оживљавају хрватски архаизми, искивају се неологизми, термини из свих струка пребацују се с традиционалних и интернационалних основа на „новохрватски“ (Бугарски, 1997, стр. 14). Хрвати ће, истиче Бранислав Брборић, вероватно и даље настојати да, пре свега у лексици, „разлике умножавају, што може, особито у терминологијама, отежавати споразумевање, али се ни њима неће исплатити да измисле фонему више, акценат више, род и број више, да не спомињем све оно што је костур заједничког нам стандардног језика“ (Брборић, 2000, стр. 176).

На ове Брборићеве речи морамо се надовезати констатацијом да се Црногорцима изгледа „исплатило“ да „озваниче“ фонему више, па тако њихови ученици од 2011. године у школама уче тридесет два слова, чиме је између црногорског народног језика и такозваног црногорског стандардног језика стављен знак једнакости, а између српског стандардног језика и такозваног црногорског језика направљена разлика. Сами Црногорци ту могућ-

ност изједначавања свог народног и књижевног језика сматрају изузетним богатством, те и даље интензивно раде на његовој архаизацији. Најкрупнија садржајна измена, унета у програмске садржаје из граматике 2011. године, јесу, дакле, две нове фонеме – *ć* и *ž*. Уколико изузмемо ову новину, наставни програми за српски и такозвани црногорски језик још један су доказ да је у лингвистичком смислу, генетски, структурно, стандардолошки и функционално у питању један језик, док се административно они могу сматрати различитим и различито звати.

ЛИТЕРАТУРА

- Anonim (2011, 25. avgust). *Vreme*, br. 1077.
- Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje obrazovanje* (2011). Sarajevo: Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo.
- Maternji jezik i književnost* (2005). Podgorica: Zavod za školstvo.
- Матовић, В. (2011). Буништање и дркљачење. *Слово*, 29–30, 4–10.
- Правилник о наставном програму за седми разред основног образовања и васпитања (2009). *Просвејни ѿласник*, 6, 1–6.
- Правилник о наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања (2010). *Просвејни ѿласник*, 2, 13–22.
- Правилник о наставном плану за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања (2018). *Просвејни ѿласник*, 12, 1–13.
- Pravopis crnogorskoga jezika* (2010) [redakcioni odbor Milenko Perović et al.]. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.
- Crnogorski jezik i književnost: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole* (2011). Podgorica: Zavod za školstvo.
- Crnogorski - srpski, bosanski i hrvatski jezik i književnost* (2017). Podgorica: Zavod za školstvo.

JELENA D. MIHAJLOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA

FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE

CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE CURRICULA IN THE REPUBLIC OF SERBIA
AND THE REPUBLIC OF MONTENEGRO - LANGUAGE TEACHING

Summary

The paper starts with a brief review of the methodology of creating current curricula for primary schools in both the Republic of Serbia and the Republic of Montenegro. The research results presented in the follow-up indicate certain contrasts in the contents of the above mentioned documents starting back in the 2006 when the first curriculum for the National Language and Literature was published in the Republic of Montenegro (in 2011 the subject was renamed to Montenegrin Language and Literature).

The aim of the comparison of the curricula requirements given in this thematic field is to determine and explain the manner in which the two above mentioned social communities conduct the planning of the educational language programs for primary schools. According to the results of the comparison, certain conclusions can be made, which could contribute to the further improvement of educational documents.

Keywords: curriculum for Serbian Language; curriculum for Montenegrin Language; language teaching; curriculum requirements.

JELENA V. GRUBOR¹

STATE UNIVERSITY OF NOVI PAZAR
DEPARTMENT OF PHILOLOGICAL SCIENCES
STUDY PROGRAM – ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE

WHAT MAKES UP THE ATTITUDE TO LEARNING ENGLISH: EFLS-ALE SCALE

Attitudes have long been measured due to their predictive values; consequently, the paper deals with EFL students' attitudes to learning English (ALE). Since it is vital that the attitude construct be distinguished from other individual variables (e.g. affective variables such as motivation), the investigation into attitudes and their structure must be explored more thoroughly prior to taking the next step of establishing the link between attitudes and behaviour—herein achievement in English. Consequently, the main aims of the study were: (1) to test the validity of the employed scale (EFLS-ALE), (2) to examine the attitude structure, (3) to determine the participants' general attitude to behaviour (GA). The sample included 223 participants, the statistical analyses were performed via *IBM SPSS 21*. The scale reliability analysis showed good internal consistency of the EFLS-ALE; GA was reported predominantly positive in both age groups (secondary and tertiary students) and educational profiles (philological and non-philological subgroups); the confirmatory factor analysis showed that the attitude construct includes the following complex dimensions: Factor 1 – behavioural & emotional (BEF); Factor 2 – cognitive & instrumental (CIF); Factor 3 – language purism (LPF). Factor 1 has brought novelty to attitude research since behavioural and emotional dimensions are theoretically distinguished as two separate components, whereas in this study they merged into one. Accordingly, since the behavioural dimension can be viewed as the best predictor of behaviour itself, we believe that teachers may make an impact on their students' results by working towards intensifying their behavioural intentions.

Keywords: attitude structure; attitudes to learning English; behavioural intentions; EFL; individual differences.

1 bram.english@yahoo.co.uk

INTRODUCTION

The process of learning a foreign language (L2), broadly speaking, entails the psychological and social dimension. Foreign language learners are individuals who acquire an L2 at their own pace, in accordance with their own abilities and affinity to languages. However, they are also part of a community, which posits certain social/group norms and conventions on them. Other members' beliefs and attitudes, be that their peers or their immediate/wider social surroundings, may also have an impact on learners, as well as the social context in which L2 learning takes place.

Psychological variables connected with second language acquisition (SLA), which represent language learner characteristics, have been known as individual differences (IDs) in the SLA literature since the publication of Peter Skehan's monograph *Individual Differences in Second Language Learning* (1989). Those are "differences in how learners learn an L2, in how fast they learn, and in how successful they are" (Ellis, 2015, p. 343). Simply put, IDs can be regarded as individual-specific characteristics that facilitate or hinder language learning, thereby making learners more or less successful in mastering an L2. They are broadly categorized into sociocultural (e.g. beliefs, attitudes), cognitive (e.g. cognitive styles, working memory) and affective (e.g. anxiety, willingness to communicate) (Pawlak, 2017). Early research suggests that ID variables such as language aptitude, motivation, learning strategies etc are important contributors to success in mastering a foreign language (Dörnyei, 2005), which is the reason why a large body of research has been conducted in this area. The list of IDs is not very stable, but rather includes a host of variables concerning "anything that marks a person as a distinct and unique human being" (Dörnyei & Ryan, 2015, p. 2)². The focus of our analysis, however, is *L2 attitudes*.

Research on language attitudes is extensive. Nevertheless, most commonly these studies fall into the field of sociolinguistics because language attitudes normally refer to "attitudes which speakers of different languages or language varieties have towards each other's languages or to their own language" (Richards & Schmidt, 2010, p. 314). Although many of these studies may be relevant for SLA in a broad sense (e.g. Grubor, Hinić & Petrović-Desnica, 2011; McKenzie, 2008; Zang & Hu, 2008), they are not directly applicable in terms of *successful mastery* of L2.

The number of scales measuring L2 attitudes *solely* is quite scarce (e.g. Grubor, 2018b; Hornjak, 2017)³. There are scales measuring attitude and motivation concurrently (e.g. AMTB), as well as scales which include only one attitude dimension, such as affective (e.g. Thadphooton, 2001). Although the attitude construct

2 Some categories are commonly not clear-cut but rather mutually interrelated or affected by other variables (Gregersen & MacIntyre, 2014), which is why attitudes for instance are very frequently categorised as affective (cf. Henter, 2014).

does include the motivational component, it is yet so complex a construct that it should (and must) not be reduced to any one of its individual components (Grubor, 2015, 2018a). Accordingly, we set up the task to explore the attitude construct in an EFL context, and test the scale which was designed for the purposes of measuring attitudes towards learning English as a foreign language. This is important because attitudes are regarded as predictors of behaviour (Bohner & Wänke, 2014; Fishbein & Ajzen, 2011), achievement in this context. Predictable value is typically associated with *specific attitudes* (attitudes towards behaviour), in contrast to general attitudes that should not be expected to exert such effect according to the principle of compatibility (cf. Fishbein & Ajzen, 2011). Thus, learners' *attitudes towards learning an L2* become especially important since they are most closely related to the behaviour at issue, rather than broad (general) attitudes such as learners' attitudes to English language speakers, for instance, since they belong to different levels of specificity (cf. Ajzen & Fishbein, 2005). In this paper, we will first define the attitude construct, outline different methods of measuring attitudes, as well as components assumed to make up an attitude. Subsequently, we will present the most important results of our research, and underline the main findings, along with their implications for future investigations into attitudes.

THE ATTITUDE CONSTRUCT, ITS MEASUREMENT AND STRUCTURE

Investigating attitudes has always had an aim to explain different forms of social phenomena (Rot, 2014), as well as to predict behaviour in an individual and/or groups (cf. Ajzen, 2012; Bohner & Wänke, 2014; Pennington, Gillen & Hill, 2016). As early as in 1935, Allport provided a comprehensive definition of attitude, defining it as a “mental and neural state of readiness, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related” (as cited in Bordens & Horowitz, 2017). In a nutshell, attitudes encompass systems of various beliefs of an individual, their affective responses and behavioural intentions to perform certain behaviour.

Prior to focusing our attention on methods of measuring attitudes, we need to distinguish between two broad types of attitudes: *explicit* (communicative) and *implicit* (non-communicative) (Carruthers, 2018). The former operate at the con-

3 In the former study parents' attitudes to their children's EFL learning, and the attitude structure were explored; in the latter, different dimensions/manifestations of primary students' attitudes to learning Spanish.

scious level, people are aware of them and openly express in self-report or by behaviour (Smith, Mackie & Claypool, 2015); hence, they normally have a direct influence on behaviour. The latter are typically associated with laboratory conditions and operate at the unconscious level (Bordens & Horowitz, 2017). We will concentrate on explicit attitudes since they may better predict voluntary behaviours (Ajzen & Fishbein, 2011), which is closely connected to the subject matter of our study.

Generally speaking, two methods of attitude measurement are tightly linked with the two said types of attitudes: *indirect* and *direct* (Pennington et al, 2016). The former are considered as the most objective from the scientific perspective because people are unaware of them and thus may not be consciously influenced. The latter (rating scales) present valid and reliable measures, and they are at the same time methodologically speaking most convenient, being “the most straightforward way to measure attitudes” (Smith et al, 2015, p. 231). This is the reason why many authors and researchers use simple self-report measures, most commonly a Likert-type scale (Gilovich, Chen & Nisbett, 2016). In this study, we used the “semi-direct” method of determining the participants’ attitude (Havelka, Kuzmanović & Popadić, 2008), whereby “the attitude is broken down into smaller or more specific manifestations treated as its indicators” (p. 187).

Finally, regarding the attitude structure, there is unanimous agreement in psychological literature that the following basic components constitute an attitude: *cognitions*, i.e. beliefs, thoughts and attributes we associate with particular objects, *affective responses or states*, i.e. feelings or emotions we associate with an attitude object, and *behavioural intentions* and *behaviours*, i.e. past, present and future anticipated behaviours associated with an attitude object (Bordens & Horowitz, 2017; Haddock & Maio, 2012). In the context of our research, we may talk about L2 students’ attitudes in terms of the stated components. For example, regarding students’ attitudes towards learning an L2, evaluative judgements such as whether it is important to speak the L2 belong to the cognitive, how students feel when they learn/speak the L2 to the affective, and what courses of actions they have taken (or might take) in order to master a specific linguistic unit or the L2 better to the behavioural component. These components, nevertheless, do not exist independently but are rather inextricably intertwined, since the attitude represents a general evaluative summary of the information derived from the mentioned components (cf. Crites, Fabrigar & Petty, 1994).

METHODOLOGY

In view of everything stated in the introductory section, the main aims of the present study are: (1) to determine the structure of attitude towards behaviour,

i.e. learning English (LE) and test the validity of the given scale on the sample of Serbian school and university students; (2) to explore general attitude of the participants as well as the presence of the extracted components in the subgroups of the sample. Regarding the stated aims, we hypothesise that: (1) the attitude construct constitutes the affective (emotional), cognitive, and behavioural (volitional/intentional) components, which is in line with the attitudinal theory; (2) general attitude of the participants' is moderate, but considerably more positive in philologically-oriented participants because they have voluntarily chosen to learn English. Although the current study is part of broader research which had the ultimate main aim to determine the influence of L2 attitudes upon achievement (Grubor, 2012a), we will only present the results closely connected to attitudes towards learning English due to the importance of the investigated construct itself within the SLA field.

THE SAMPLE

Owing to the fact that Serbian versions of similar scales have not been validated/standardised up to date (e.g. the subscale of Gardner's AMTB test battery, 2004, dealing with attitudes to learning English in a ESL context)⁴, the external validation of the scale has not been performed. For this reason, the sampling procedure employed in this study was *stratified random sampling*. The strata we included in the sample involved two categories: on the one hand, those were participants whose major was the English language (termed as "philologically-oriented"), and on the other those whose major was outside language learning (herein "non-philologically-oriented"), but within social sciences and humanities field so that the differences between the two strata would not be so great. Once we formed the two mentioned strata, we further divided them according to age. The first stratum therefore naturally included secondary school students attending a philological course in grammar schools and tertiary students attending the Faculty of Philology (hereinafter referred to as *Phil*). The second stratum included secondary school students attending a general course in grammar schools as antipode to a philological course. As for university students, the representatives of non-philologically-oriented students (*NonPhil*), the Faculty of Economics was chosen randomly out of the faculties belonging to social sciences and humanities.

The sample thus obtained involved 223 participants, aged 16 to 24 (M=18.69, STD=2.00), of both sexes (m=67, f=156). As stated, the participants belonged to two age groups: (1) secondary school students (N=113), aged 16 to 18, and (2) uni-

4 The AMTB battery was used in Serbia with the author's consent, but not standardised nor validated (e.g. Grubor, 2012b).

versity students (N=110), aged 20 to 24. Both groups included respective sub-groups, more precisely (1) secondary school students, at intermediate and pre-intermediate level, attending (1a) philological (N=56; m=8, f=48), and (1b) general course (N=57; m=30, f=27), and (2) university students, at proficiency and upper-intermediate level, attending (2a) English language studies (N=50; m=13, f=37) and (2b) Economics (N=60; m=16; f=44).

All participants were on their second or third year of study because students attending first and fourth year may well be at an in-between age, thus not fully representing their age groups. The reason for having the category of *Phil* and *NonPhil* participants lies in the fact that these two categories most likely have different levels of ambition to learn English, since *Phil* are expected to have voluntarily decided to learn the language (there is the element of *intention* to perform certain behaviour).

To sum up, the purpose of the study was to include two different age groups, but also students with different orientations towards language learning so that their scores on general attitude as well as on its separate components could be compared. Finally, all the participants took part in the research voluntarily and the informed consent was obtained.

INSTRUMENTS AND PROCEDURES

With the aim of determining general attitude to LE, we constructed the Attitudes to Learning English Scale (EFLS-ALE)⁵, a seven-point Likert scale from 1 – *completely disagree* to 7 – *completely agree*⁶. The scale included 18 items reflecting different attitude components, for instance instrumental value of knowing English (IT9 *I think the knowledge of English can help me in life*), affective dimension (IT10 *I enjoy learning English*), intention to master English (IT5 *I'm willing to sacrifice learning some other subject to learn English*). Upon entering the data, negatively-keyed items (e.g. IT17 *I find learning English boring*) were reverse coded.

Prior to the main research, we had conducted a pilot study with 60 participants belonging to the general population of the target sample in order to test the validity and reliability of the scale⁷. Another goal was to test the wording of the items, in terms of ambiguity and/or vagueness⁸. Since the internal consistency

5 EFL Students' Attitudes to Learning English (EFLS-ALE).

6 The English equivalent of the original (Serbian) scale is provided in the section dealing with factor analysis results (cf. Results).

7 In this preparatory phase, the scale was administered to 60 participants so that the number of participants would approximately be three times as big as the number of items making up the scale (i.e. 18).

cy of the scale was good, the scale only underwent some minor changes (as mentioned in footnote 8).

In order to determine the distribution of the data, we employed the normality test Shapiro-Wilk and not Kolmogorov-Smirnov because the sample subgroups were relatively small (Table 1). The responses of *NonPhil* subgroups on the attitude scale follow a normal distribution pattern. As far as *Phil* subgroups are concerned, it is expected that their scores are skewed towards higher values because they are likely to be more motivated to learn English. To conclude, all the scores are within the set limits, except for the Faculty of Philology. Based on the stated and the fact that some authors maintain that “most procedures work well with the data that is only approximately normally distributed” (Dörnyei 2011, p. 208), we will use *parametric tests* henceforth.

TABLE 1: NORMALITY TEST RESULTS (SHAPIRO-WILK)

GENERAL ATTITUDE (GA) ACCORDING TO PROFILES	SHAPIRO-WILK			MEASURES OF SHAPE	
	STATISTICS	DF	SIG.	SKEWNESS	KURTOSIS
Philological course	.944	56	.011	-.806	.189
General course	.960	57	.057	-.567	-.327
Faculty of Philology	.950	50	.033	-.928	2.127
Faculty of Economics	.963	60	.067	-.398	-.392

Accordingly, we employed different statistical procedures within the statistical program IBM SPSS 21: descriptive statistics, scale reliability tests, *t*-test, ANOVA, Tukey’s test, correlation analysis, exploratory and confirmatory factor analyses.

RESULTS

In this section, we will present the most significant results in line with the set aims, and in the subsequent, we will discuss their implications. The first aim was to determine the structure of the attitude construct, i.e. components constitut-

8 Items with negative statements such as IT3 *I don’t believe learning English is easy* were confusing to the pilot participants, therefore the initial negation was changed as in *I believe learning English isn’t easy*.

ing the attitude to learning English. KMO and Bartlett’s tests were performed, both of which confirmed that the items on the scale can be factorised.

TABLE 2: KAISER-MEYER-OLKIN TEST FOR SAMPLING ADEQUACY AND BARTLETT’S TEST OF SPHERICITY

KMO AND BARTLETT’S TEST		
KMO		.860
Bartlett's test	Approx. Chi-Square	1435.210
	df	153
	Sig.	.000

Consequently, we performed an exploratory factor analysis (EFA). The inter-correlation matrix was computed from the evaluated attitudes, and afterwards factor analysed through the principal component method (varimax rotation with Kaiser normalisation), as well as maximum likelihood method (oblique rotation). Both methods were employed so as to check the consistency of the results, as some authors recommend (cf. Dörnyei, 2011). Since both analyses showed very similar results, we will only present the former (the first method).

Initially, five factors were extracted explaining 64.66% of the total variance observed, with the reliability coefficient $\alpha=0.806$. However, Item 16 showed a low value in initial extraction, thus it was excluded from further analysis⁹. Moreover, factor 4 and 5 were also excluded because they consisted of one item only, whereas a factor must be comprised of at least two (cf. Dörnyei, 2011)¹⁰. Upon excluding the said three items, the Cronbach Alpha of the scale was $\alpha=0.815$.

Finally, three factors were extracted, all of which accounted for 58.29% of the total variance (Table 3):

I: *Factor 1* accounted for 34.43% of variance and comprised IT2, IT5, IT7, IT8, IT10, IT11, IT12, IT17. This factor clearly represents *behavioural intentions*, but in combination with *emotions*, so we will name it *behavioural & emotional factor* (BEF):

IT2 *I’m determined to master English as well as I can.*

IT5 *I’m willing to sacrifice learning some other subject to learn English.*

IT7 *Learning English is interesting.*

IT8 *I’m prepared to devote my time to studying English.*

IT10 *I enjoy learning English.*

⁹ IT16: *I think English isn’t necessary for me.*

¹⁰ IT3: *I believe learning English isn’t easy* and IT6: *It is unnecessary to know English.*

IT11 *English is important to me.*

IT12 *I don't find it difficult to make time to learn English.*

IT17 *I find learning English boring.*

II: Factor 2 accounted for 15.13% of variance and comprised IT1, IT9, IT13, IT14, IT15. This factor relates to *cognitive* and *instrumental* aspects of LE; therefore, we will name it *cognitive & instrumental factor (CIF)*:

IT1 *I believe a person is more educated when they know English.*

IT9 *I think the knowledge of English can help me in life.*

IT13 *I believe learning English is important because English is an international language.*

IT14 *I believe knowing English is useful.*

IT15 *I believe people are more respected if they know English.*

III: Factor 3 accounted for 8.73% of variance and comprised IT4 and IT18. This factor relates to *nationalism*, i.e. fear of losing national identity (namely language and cultural heritage) or else its antipode *liberalism*; thus, we will name it *language purism factor (LPF)*:

IT4 *I don't mind people using foreign words (eg English) in everyday language.*

IT18 *I think that using a foreign language (eg English) steadily and undoubtedly corrupts our language.*

TABLE 3: FACTOR LOADINGS >0.60

ROTATED COMPONENT MATRIX			
ITEMS	COMPONENTS		
	1	2	3
IT1		.740	
IT2	.718		
IT4			.803
IT5	.648		

TABLE 3: FACTOR LOADINGS >0.60

IT7	.815		
IT8	.798		
IT9		.610	
IT10	.847		
IT11	.575		
IT12	.764		
IT13		.668	
IT14		.727	
IT15		.691	
IT17	.719		
IT18			.788

PRINCIPAL COMPONENT ANALYSIS, VARIMAX ROTATION WITH KAISER NORMALISATION

With a view to checking the validity of the proposed structure and/or the results of the employed EFA, we checked the three-factor model in Amos, i.e. performed confirmatory factor analysis (CFA).

TABLE 4: MODEL FIT INDICES: MODEL 1, MODEL 2 & MODEL 3

Model 1	χ^2/df	GFI	AGFI	CFI	RMSEA	P close
	2.713	.874	.827	.878	.088	.000
Model 2	χ^2/df	GFI	AGFI	CFI	RMSEA	P close
	1.842	.917	.880	.943	.062	.106

TABLE 4: MODEL FIT INDICES: MODEL 1, MODEL 2 & MODEL 3

Model 3	χ^2/df	GFI	AGFI	CFI	RMSEA	P close
	1.1462	.944	.915	.973	.046	.619

In the initial model (Model 1), there were covariances between errors, so we connected them (er. 9 & 13, 4 & 6, 2 & 5, 1 & 3) in the next step (Model 2). With these changes, the model became satisfactory, with the indices being significantly improved (they were above 0.9, RMSEA was perfect, p-close insignificant, but AGFI was below 9). Although Model 2 can work the way it is, we decided to delete IT 15 from CIF due to their weak link (below 5) in the following step (Model 3). In addition, we removed IT 11 from BEF due to high standardised residual covariances. Although we reduced RMSEA value slightly below 0.5, all other fit indices were more than satisfactory. The construct of learners' attitudes to learning English hence is provided in Figure 1.

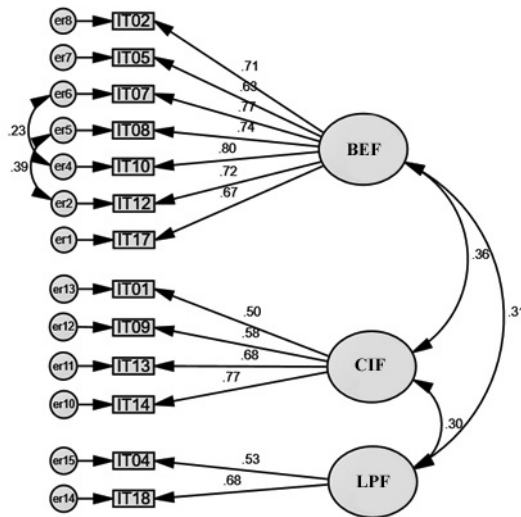

FIGURE 1. ATTITUDE TO LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE: CFA – MODEL 3

The second aim of the research was to determine general attitude (GA) of the participants to learning English (its direction and intensity). With that aim in view, we performed descriptive statistics and the mean values of the participants' responses on the attitude scale indicated that GA was predominantly positive¹¹. The distribution of the mean values within (age & educational field) groups has been shown below.

TABLE 5: DESCRIPTIVE VALUES ON THE ATTITUDE SCALE

GENERAL ATTITUDE	N	M	SD	SE	MIN	MAX
Philological course	56	75.27	10.32	1.38	48	91
General course	57	66.33	11.12	1.47	40	85
Faculty of Philology	50	75.88	7.48	1.06	49	91
Faculty of Economics	60	71.70	7.26	0.94	56	85
Total (max.91)	223	72.16	9.91	0.66	40	91

In order to check whether groups differ in GA, we performed ANOVA test, which detected certain differences between groups ($F(3, 219)=12.462$; $p=0.000$; $\eta^2=0.15$). Tukey's *post hoc* test showed a very significant difference between secondary school groups with respect to *Phil* and *non-Phil* ($MD=8.9345$; $SE=1.73$; $p=0.000$), but not between university students' groups.

When we compared the participants' responses by the sex criterion, independent *t*-test suggested that there was a statistically significant difference in scores in favour of female participants ($t(221)=-4.751$; $p=0.000$), with moderate-to-large effect size ($\eta^2=0.11$).

We also wanted to check the presence of each attitude component in the subgroups of our sample. Total score of Factor 1 on the attitude scale was moderate. *Phil* showed higher mean values than *non-Phil* (Table 6).

TABLE 6: DESCRIPTIVE STATISTICS: BEF ON THE ATTITUDE SCALE

BEHAVIOURAL & EMOTIONAL FACTOR	N	M	SD	SE	MIN	MAX
Philological course	56	39.16	8.04	1.07	18	49
General course	57	32.72	8.14	1.08	10	48
Faculty of Philology	50	41.92	4.87	0.69	25	49
Faculty of Economics	60	36.18	5.92	0.76	22	49

11 The presented values represent the results obtained after Items 3, 6 and 16 were deleted in the factorial analysis (cf. above).

WHAT MAKES UP THE ATTITUDE TO LEARNING ENGLISH: EFLS-ALE SCALE

TABLE 6: DESCRIPTIVE STATISTICS: BEF ON THE ATTITUDE SCALE

Total (max.49)	223	37.33	7.66	0.51	10	49
----------------	-----	-------	------	------	----	----

By the sex criterion, *t*-test showed a statistically significant difference in favour of female participants, but with a moderate effect size ($t(221)=-4.195$; $p=0.000$; $\eta^2=0.07$). By the education profile criterion, ANOVA test detected a statistically significant difference ($F(3, 219)=17.605$; $p=0.000$; $\eta^2=0.19$). Analogous with the GA analysis, we employed Tukey's *post hoc* test on Phil and non-Phil, which showed a difference in both age groups (secondary school group: $MD=6.4414$; $SE=1.73$; $p=0.000$; university group: $MD=5.7367$; $SE=1.33$; $p=0.000$). The mean values of Factor 2 are presented in Table 7.

TABLE 7: DESCRIPTIVE STATISTICS: CIF ON THE ATTITUDE SCALE

COGNITIVE & INSTRUMENTAL FACTOR	N	M	SD	SE	MIN	MAX
Philological course	56	26.62	1.94	0.26	20	28
General course	57	25.05	2.84	0.40	14	28
Faculty of Philology	50	25.54	2.84	0.40	17	28
Faculty of Economics	60	26.40	1.49	0.19	23	28
Total (max.28)	223	25.92	2.48	0.17	14	28

According to the sex criterion, *t*-test indicated a statistically significant difference in favour of female participants, with a weak effect size ($t(221)=-2.722$; $p=0.008$; $\eta^2=0.03$). In terms of educational profile, ANOVA showed a statistically significant difference of lower intensity ($F(3, 219)=5.263$; $p=0.002$; $\eta^2=0.07$). By means of Tukey's test application, it was determined that the statistically significant difference was found between Phil and non-Phil groups in secondary school students ($MD=1.5724$; $SE=0.45$; $p=0.004$). The difference was also detected between General Course and Faculty of Economics ($MD=-1.3474$; $SE=0.45$; $p=0.015$).

Finally, the mean values of Factor 3 were moderate¹². Distribution of mean values is presented in Table 8.

¹² We should bear in mind that these items were reversely coded, thus they represent *liberalism*.

TABLE 8: DESCRIPTIVE STATISTICS: LPF ON THE ATTITUDE SCALE

LANGUAGE PURISM FACTOR	N	M	SD	SE	MIN	MAX
Philological course	56	9.48	3.24	0.43	2	14
General course	57	8.56	3.60	0.48	2	14
Faculty of Philology	50	8.42	2.86	0.40	3	14
Faculty of Economics	60	9.12	2.70	0.35	2	13
Total (max.14)	223	8.91	3.13	0.21	2	14

According to the sex criterion, a statistically significant difference was found, again in favour of females, with a weak effect size ($t(221)=-2.068; p=0.040; \eta^2=0.02$). No difference was found by the educational profile criterion in ANOVA test.

DISCUSSION

In order to summarise the results of the present study, let us go back to the set aims briefly. The first aim was to determine the attitude structure. With regard to it, many scholars maintain that all four attitude components cannot and should not be investigated in isolation, because they are closely intertwined and make up a general evaluative set of information (Grubor, 2015, 2018a; Crites et al, 1994; Zanna & Rempel, 1988). Due to this, the total score on the attitude scale served as an indicator of general attitude of the participants. On the other hand, with a view to determining the structure of the participants' attitudes and testing whether behavioural intentions would single out as a single factor, we have conducted factor analysis (exploratory and confirmatory respectively).

The scale designed for this research showed good internal consistency, which confirms its reliability. After deleting three items from the scale (exploratory factor analysis), a three-component structure was extracted to include: 1) behavioural & emotional factor (BEF); 2) cognitive & instrumental factor (CIF); and 3) language purism factor (LPF), and these three components accounted for a great deal of the variance. The confirmatory factor analysis gave us further support for the obtained structure (two more items were deleted). There was a statistically significant difference between *Phil* and *non-Phil* students in both age groups on GA. As regards the individual factors, a significant difference between

Phil and *non-Phil* students was found on BEF in both age groups (in favour of *Phil*-oriented groups). Similarly, following the same direction, a significant difference was detected on CIF between *Phil* and *non-Phil* in secondary school students, but not university students (one more difference was found between General Course and Faculty of Economics). There was no difference on LPF. This finding is vital because it indicates that the sample is tolerant to English and regard it as useful and important (in secondary schools, *Phil*-oriented students believe it is more useful and important than *Non-Phil*), but the participants differ in the degree to which they are determined to learn it.

In view of the extracted factors, Factor 1 (BEF) brings novelty to the attitudinal theory. All the items expressing firm determination (behavioural intentions) to engage in the given behaviour were grouped around this factor, which is in line with the theory of planned behaviour, according to which intention is an immediate antecedent of behaviour. However, these items were also accompanied by those closely connected with affections relative to LE (e.g. IT10 *I enjoy learning English*, IT17 *I find English boring*). This is interesting because there are authors who emphasise that the emotional dimension of the attitude is the most dominant one (eg Breckler & Wiggins, 1989; Forgas, 2011; MacIntyre, 2002). The results of the current study *reconcile* these two views in that that behavioural intentions and emotions have *merged* into one factor. This finding may imply that both dimensions are essential, but inextricably intertwined. More specifically, the intensity of individuals' intention to perform certain behaviour is stronger if such behaviour is associated with positive emotions, and the reverse. This may be supported by the results, namely the fact that BEF was reported to be significantly higher in *Phil*-oriented students, if we bear in mind the fact that *Phil* groups, as a general rule of thumb, have better knowledge of English. All in all, the analysis suggests that the intensity of BEF differed in the groups of the sample.

CIF was shown to be the most dominant in students of Economics and Philology Course, whereby the instrumental aspect of learning English is emphasised. Its limited effect in students of the Faculty of Philology may imply that philology university students learn English because they have strong affinity for it (the intrinsic value), and not because of the practical benefits of learning it. Philology Course students, being adolescents, are most likely under greater influence of their parents in comparison to university students of philology, who have completely formed their personality and might push this practical aspect into the background. Moreover, the students of economics most likely find the instrumental value of English very significant due to their future job requirements, which might be the reason why they had so high scores on this factor.

If we look at the mean values of these factors on the attitude scale, we may notice that the mean values of BEF are significantly higher in *Phil* groups, which

suggests that Phil groups are more determined to master English as well as they can, and that the scores of CIF, which are quite high in all groups, are actually quite balanced in philology course and economics students. In a word, all the participants recognised the pragmatic aspect of learning English, but the mentioned two subgroups placed it in the forefront. As regards LPF, the highest scores were in the same two groups (philology course students and students of economics), which signifies that these two groups were found to be the most liberal of all, i.e. most open to language changes in their own mother tongue (L1) that come from the English language (L2). This finding is slightly surprising because it was expected that students of philology would certainly fall into the similar pattern of thought, as philology course students. Differently put, if we assume that Phil groups are more acquainted with the target language culture in its broadest sense, not only because of the curriculum, but also because of their personal affinities, it would be reasonable to infer that these participants would be more flexible about and tolerant of language changes coming from English. A different interpretation could be that philology students might have been subjected to highly prescriptive ideologies in the course of their education and therefore display less tolerance in this respect. It is interesting to note, though, that the groups who had the highest scores on CIF also showed the highest values on LPF. Consequently, one line of thought that we might adopt at this point is that the participants who believe they need English in a *practical* sense are the most liberal to language changes coming from that very language (i.e. using English as a means to get across and/or put into practice their business ideas/plans, conduct interviews, hold meetings etc, in contrast to the study of language for its own sake).

The second aim was to determine general attitude of the participants (its direction and intensity), and the initial hypothesis was that GA was moderate and more favourable in the participants who had chosen to learn English of their own free will. The results show that general attitude of the sample was predominantly positive, not moderate, as initially hypothesised. The reason for this may be found in the fact that English is a global language, which is present not only in international communication between native and non-native speakers, and among non-native speakers themselves, but also in globalised media (films, music, Internet etc). Accordingly, English can be found to be both useful to its speakers in a wide array of ways. Its speakers are most likely acquainted with it through constant exposure to it and thus they do not regard it either as a *foreign body* or a threat, but rather as part of a modern-day identity. With regard to the second part of the premise, Phil-oriented secondary school students did show significantly higher values in GA, whereas this difference was not found in university students. The reason for this may lie in the fact that both educational types recognise the importance of the English language nowadays. Students of

philology because they have chosen to study it and consequently it will be their future job, and students of economics because they need it in practical terms for their career due to the global market of the present age.

As regards the limitations of the study, we need to point to the fact that female participants greatly outnumbered male participants. However, this *obstacle* seems to be commonplace in language acquisition studies since the majority of language students happen to be girls. There is one limitation overseen in the present study that can be changed in future research into ALE, though: to include more items dealing with the *expectancy value* on a personal plane (easy – difficult). This is important because the expectancy value can be connected to and indicative of perceived behavioural control, which, according to the theory of planned behaviour, is assumed to influence intention as an antecedent of behaviour (Fishbein & Ajzen, 2011). Initially, such an item (*I believe learning English isn't easy*) was excluded from further analysis because it was extracted as a single factor. Therefore, future versions of the scale should be modified in such a way as to include more items reflecting this dimension.

CONCLUSION

As stated earlier in the paper, this study is part of much broader research which ultimately aimed at determining whether L2 attitudes may predict achievement in the L2. Nevertheless, due to the limitations of space and the importance of the attitude construct itself (explored *independently* and not as an interchangeable equivalent to motivation), we have focused on determining its structure herein.

General attitude of our participants was reported to be predominantly positive in both age groups (secondary school and university students) and educational profiles (Phil- and non-Phil-oriented students within their age groups). The attitude construct was shown to be made up of three dimensions: behavioural & emotional (BE), cognitions & instrumentalism (CI), and language purism (nationalism/liberalism) (LP). The most important finding is that behavioural intentions and emotions merged into one dimension, which is an innovation in attitude research studies. With regard to the scale employed in this study (EFLS-ALE scale), it has shown good psychometric properties. Therefore, it would be possible to administer it (in its original and/or translated form) in other EFL contexts and to other samples in order to determine the psychometric properties of the English (or other) version, and test the idea whether and/or how the attitude construct differs in terms of its structure with regard to social and cultural environment of the participants.

Finally, the attitude construct may well be closely connected with the concept of L2 identity and/or L2 self. Many authors maintain that people adopt different identities in different contexts, which is in line with theories of multiple identi-

ties, whereby identities are socially constructed¹³. If we, for example, take up the idea of *appropriation* in FLL, “whereby learners make a foreign language and culture their own by adopting and adapting it to their own needs and interests” (Kramsch, 1998, p. 81), we may assume that a student is becoming more determined to master an L2, while they are gradually ‘adopting’ an L2 identity; or else, a student is more open to developing an L2 identity if they are determined to master the L2. Consequently, it seems sensible to have the level of their determination followed by the emotions provoked by the attitude to learning the L2.

To conclude, our aim was to investigate the attitude construct more thoroughly. In future studies, however, we will further investigate the topic at issue and concentrate on factors influencing ALE, and finally whether attitudes may predict the behaviour in question (i.e. L2 achievement). Attitudes, as all other constructs, should be viewed within the “bigger picture”, thus it is reasonable to assume that in methodologically sound research they exert their greatest effect in combination with other variables, when it comes to their mediating role in successful mastery of L2 (cf. Grubor, 2012a; Grubor, 2018a; Miličević Petrović & Grubor, 2019).

REFERENCES

- Ajzen, I. (2012). The theory of planned behavior. In P.A.M. Van Lange, A.W. Kruglanski & E.T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology Vol. 1* (pp. 438–459). London: Sage.
- Ajzen, I. & Fishbein, M. (2005). The influence of attitudes on behaviour. In D. Albarracín, B.T. Johnson & M.P. Zanna (Eds.), *The Handbook of Attitudes* (pp. 173–221). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bohner, G. & Wänke, M. (2014). *Attitudes and attitude change*. Hove: Psychology Press.
- Bordens, K.S. & Horowitz, I.A. (2017). *Social psychology* (5th ed.). Academic Media Solutions (ebook).
- Breckler, S.J. & Wiggins, E.C. (1989). On defining attitude and attitude theory: Once more with feeling. In A.R. Pratkanis, S.J. Breckler & A.G. Greenwald (Eds.), *Attitudes structure and function* (pp. 407–428). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Carruthers, P (2018). Implicit versus Explicit Attitudes: Differing Manifestations of the Same Representational Structures? *Review of Philosophy and Psychology*, 9 (1), 51-72. doi: 10.1007/s13164-017-0354-3
- Crites, S.L.Jr, Fabrigar, L.R. & Petty, R.E. (1994). Measuring the affective and cognitive properties of attitudes: Conceptual and methodological issues. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(6), 619–634. doi: 10.1177/0146167294206001
- Dörnyei, Z. (2011). *Research methods in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.

¹³ For example, *A conceptual model of multiple dimensions of identity* (Jones and McEwen 2000).

- Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner. Individual differences in Second language acquisition*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Dörnyei, Z. & Ryan, S. (2015). *The psychology of the language learner revisited*. New York: Routledge.
- Ellis, R. (2015). *Understanding second language acquisition*. (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (2011). *Predicting and changing behavior. The reasoned action approach*. New York: Psychology Press.
- Forgas, J.P. (2011). Affective influences on the formation, expression and change of attitudes. In J.P. Forgas, J. Cooper & W.D. Crano (Eds.), *The Psychology of Attitudes and Attitude Change* (pp. 141-160). New York: Psychology Press.
- Gilovich, T, D. Keltner, S. Chen & Nisbett, R.E. (2016). *Social psychology*. (4th ed.) New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Gregersen, T.S. & MacIntyre, P.D. (2014). *Capitalizing on language learners' individuality: From premise to practice*. Bristol: Multilingual Matters.
- Grubor, J. (2018a). Vannastavni input i stav prema učenju engleskog kao stranog jezika. *Primenjena lingvistika*, 19, 61–74. doi: 10.18485/primling.2018.19.6
- Grubor, J. (2018b). Stavovi roditelja prema učenju engleskog jezika svoje dece. *Nastava i vaspitanje*, 67 (3), 453–469. doi: 10.5937/nasvas1803453G
- Grubor, J. (2015). Ispitivanje L2 stavova. *Inovacije u nastavi – časopis za savremenu nastavu*, 28 (1), 140–148. doi: 10.5937/inovacije1501140G
- Grubor, J. (2012a). *Stavovi prema učenju engleskog kao stranog jezika i njihov uticaj na postignuće* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet, Univerziteta u Beogradu.
- Grubor, J. (2012b). Motivisanost učenika za učenje engleskog kao stranog jezika. *Nastava i vaspitanje*, 61 (4), 680–695. <https://www.pedagog.rs/wp-content/uploads/2016/05/niv-04-12.pdf>
- Grubor, J, Hinić D. & Petrović-Desnica, J. (2011). How do EFL teachers feel about touching wood or knocking on wood? Attitudes and choice of British/American English. In N. Tomović & J. Vujić (Eds.), *ELLSIIR Proceedings, Volume I* (pp. 447–456). Belgrade: Faculty of Philology, University of Belgrade.
- Haddock, G. & Maio, G.R. (2012). Attitudes. In M. Hewstone, W. Stroebe & K. Jonas (Eds.), *An introduction to social psychology, BPS Textbooks in Psychology* (5th ed.) (pp. 171–200). London: Blackwell.
- Havelka, N, Kuzmanović, B. & Popadić, D. (2008). *Metode i tehnike socijalnopsiholoških istraživanja* (4. izdanje). Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Henter, R. (2014). Affective factors involved in learning a foreign language. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 127, 373–378. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.03.274
- Hornjak, S. (2017). Stavovi učenika i učenica osnovne škole prema španskom jeziku u Republici Srbiji. *Godišnjak Pedagoškog fakulteta u Vranju*, 8(2), 69–81. doi: 10.5937/gufv1702069H

- Jones, S.R. & McEwen, M.K. (2000). A conceptual model of multiple dimensions of identity. *Journal of College Student Development*, 41(4), 405–414. http://faculty.sfasu.edu/munromicha/leadership573/Conceptual_Model_of_Multiple_Dimensions_of_Identity.pdf
- Kramsch, C. (1998). *Language and culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Longman. (2010). In: J. Richards & R. Schmidt (Eds.), *Dictionary of language teaching and applied linguistics* (4th ed, p. 278). Harlow: Pearson Education Limited.
- MacIntyre, P.D. (2002). Motivation, anxiety and emotion in second language acquisition. In P. Robinson (Ed.), *Individual differences and instructed language learning* (pp. 45–68). Amsterdam: John Benjamins.
- McKenzie, R.M. (2008). Social factors and non-native attitudes towards varieties of spoken English: A Japanese case study. *International Journal of Applied Linguistics*, 18(1), 63–88. doi: 10.1111/j.1473-4192.2008.00179.x
- Miličević Petrović, M. & Grubor, J. (2019). Input i postignuće u usvajanju stranog jezika. *Anali filološkog fakulteta*, 31 (1), 183–212. doi: 10.18485/analiff.2019.31.1.10
- Pawlak, M. (2017). Overview of learner individual differences and their mediating effects on the process and outcome of L2 interaction. In L. Gurzynski-Weiss (Ed.), *Expanding individual difference research in the interaction approach* (pp. 20–40). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. doi: 10.1075/aals.16
- Pennington, D.C., Gillen, K. & Hill, P. (2016). *Social psychology*. Oxon: Routledge.
- Rot, N. (2014). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Skehan, P. (1989). *Individual differences in second language learning*. London: Edward Arnold.
- Smith, E.R., Mackie, D.M. & Claypool, H.M. (2015). *Social psychology* (4th ed.). New York: Psychology Press.
- Thadphoothon, J. (2001). Attitudes and English achievement: A classroom research. *Journal of NELTA*, 6 (1), 52–61.
- Zanna, M.P. & Rempel, J.K. (1988). Attitudes: A new look at an old concept. In D. Bar-Tal & A.W. Kruglanski (Eds.), *The social psychology of knowledge* (pp. 315–334). Cambridge: Cambridge University Press.
- Zang, W. & Hu, G. (2008). Second language learners' attitudes towards English varieties. *Language Awareness* 17(4): 342–347. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09658410802147337>

ЈЕЛЕНА В. ГРУБОР

Државни универзитет у Новом Пазару

Департаман за филолошке науке

Енглески језик и књижевност

ШТА ЧИНИ СТАВ ПРЕМА УЧЕЊУ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА: *EFLS-ALE* СКАЛА

Сажетак

Ставови су одувек мерени због своје предиктивне вредности, те су предмет нашег рада ставови средњошколаца и студената према учењу енглеског језика. С обзиром на то да је неопходно да се направи разлика између конструкта става и осталих варијабли које чине индивидуалне разлике (нпр. афективно-мотивационе), ставови и њихова структура се морају детаљније испитати пре него што се предузме наредни корак који представља успостављање везе између ставова и понашања (у нашем случају постигнућа у енглеском). У складу са наведеним, циљеви нашег истраживања су следећи: 1) да се изврши валидација примењене скале (*EFLS-ALE*); 2) да се испита структура става; 3) да се утврди генерални став испитаника према понашању (тј. учењу енглеског). Узорак је чинило 223 испитаника, а статистичке анализе спроведене су у програму *IBM SPSS 21*. Анализа поузданости скале је показала добру интерну конзистентност скале; генерални став је претежно позитиван код обе старосне групе (средњошколаца и студената) и оба образовна профила унутар старосних група (тј. филолошких и нефилолошких подгрупа); конфирматорном факторском анализом је утврђено да конструкт става чине следеће сложене димензије: 1) бихевиорално-емоциона; 2) когнитивно-инструментална; 3) језички пуританизам. Први фактор уводи новину у истраживање ставова јер су теоријски бихевиорална и емоциона димензија засебни елементи става, док су се у овом истраживању „спојили“ у један фактор. Најзад, будући да се бихевиорална димензија посматра као најбољи предиктор понашања, сматрамо да наставници могу да утичу на учинак својих ученика тако што ће радити на интензивирању бихевиоралних намера својих ученика.

Кључне речи: бихевиоралне намере; индивидуалне разлике; ставови према учењу енглеског; структура става; учење енглеског као страног језика.

ГОЛУБ М. ЈАШОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност

НЕКЕ ФОНЕТСКЕ, МОРФОЛОШКЕ И ЛЕКСИЧКЕ ПАРАЛЕЛЕ У ГОВОРИМА СЕЛА СИНАЈА И СЕЛА МАЛА КОСАНИЦА

Предмет наших истраживања у овом раду јесте дијалекатска лексика два српска села у којима се говори косовско-ресавским говором. Прво село, Синаје, налази се у Пећком Подгору, у околини Истока у северној Метохији, а друго проучавано село, Мала Косаница, налази се у долини реке Косанице у околини Куршумлије.

У Синају живи староседелачко становништво, односно становници који су у Метохију дошли из источних крајева Црне Горе још за време владавине Османлија овим областима. У Малој Косаници живе становници пореклом из подгорског села Синаја досељени крајем деветнаестог века у место данашњег живљења.

Године 1998. боравили смо по десетак дана у оба испитивана пункта у којима смо попунили упитнике за *Српски дијалектолошки атлас* из којих су ексцерпирани примери за писање овог рада.

Кључне речи: Синаје; Мала Косаница; северна Метохија; Косаница; косовско-ресавски говори; дијалекатска лексика.

Предмет наших интересовања у овом раду јесте дијалекатска лексика два српска села у којима се говори косовско-ресавским говором. Прво проучавано село, Синаје, налази се у Пећком Подгору, у околини Истока у се-

1 jasovicgolub@gmail.com

Истраживања су извршена и рад написан у оквиру пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ 178020, који се реализује уз помоћ Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

верној Метохији, а друго проучавано село, Мала Косаница, налази се у долини реке Косанице, на њеној левој долињској страни и припада катастарској општини Куршумлији.

Синаје је удаљено четири километра североисточно од Истока. У селу је до 1998. године већина становника била српске националности и православне вере.² Пописали смо 61 породицу. Сви становници села своје даље порекло везују за Црну Гору.³

Мала Косаница је брдско-планинско село на левој страни реке Косанице, удаљено двадесет четири километра јужно од Куршумлије. Две трећине становника Косанице су досељеници из села у околини Истока, највише из подгорског села Синаја. За време нашег боравка у Малој Косаници је живело двадесет породица пореклом из Синаја.⁴

У подгорском селу Синају живи староседелачко становништво, односно становници који су у Метохију дошли из источних крајева Црне Горе још за време владавине Османлија у овим областима. У Малој Косаници живе становници пореклом из подгорског села Синаја досељени крајем деветнаестог века у место данашњег живљења.⁵

Грађу за писање овог рада забележили смо и снимили у разговору са најпоузданијим представницима говора проучаваних места 1998. године. И у Малој Косаници и у Синају провели смо по десетак дана и том приликом користили смо своје упитнике за прикупљање лексике и терминологије духовне и материјалне културе и упитнике за *Српскохрватски дијалектолошки аџлас* Српске академије наука и уметности.⁶

Садржину коришћених упитника чине питања која покривају све најзначајније сфере људских делатности, њиховог живота и рада.

Говор оба испитивана насеља јесте косовско-ресавски, односно северно-метохијски говорни тип. И у говору мештана села Синаја и у говору Мале Косанице употребљавају се три акцента. Два стара силазна и један нови, дугоузлазни акценат (Вукићевић, 1971; Букумирић, 2003).⁷ Међутим, без обзира на чињеницу што су наши информатори били припадници истих породица (једни су живели у Синају, а други у Малој Косаници), становници Синаја придошли 1880. године у топлички крај сачували су најважније

2 Сви становници села Синаја и из других околних српских насеља протерани су 1999. године на подручје уже Србије или у Црну Гору.

3 У Синају су 1988. године живеле породице: Зувић (23 породице), Пумпаловић и Ашанин (по 10 породица), Максимовић (7 породица), Брајковић и Бетић (по 4 породице) и Лазовићи (3 домаћинства).

4 У Малој Косаници 1998. године најбројнији су били Пумпаловићи (10 породица), Брајковићи (4 куће), Живановићи и Живковићи (по две породице) и други.

5 Становници Мале Косанице пореклом из Синаја у место данашњег живљења доселили су се после ослобођења Топлице од Турака 1880. године или неку годину касније.

6 Део грађе забележен је у живом разговору са казивачима и снимљен је диктафоном.

особине свог севернометохијског говора. Ипак, нашавши се на другом простору и у окружењу носилаца других и другачијих говора претрпели су извесне промене.

Великих разлика на фонетском и морфолошком плану нема. Многе типичне карактеристике говора Пећког Подгора чули смо и у говору Синајаца који живе у Малој Косаници, али се неке особине чувају доследно онако како се користе у говору села из којег су се доселили у Топлицу.

Акцентски систем у оба испитивана пункта је идентичан. Стари кратки акценти регистровани су у говору села Синаја на свим слоговима: *з'лаї, њр'офсор, ј'аш'иарица, к'ал'еница, б'сица, б'ишије* (уопште), *їлуї, њциї, р'оїсїо, у' њрол'еће, р'идар/рид'ар, Љев'оша, маїи'ка, њос'їка, р'аїшеїо, крушков'ача, меџа'га, моїаре, њиши'ао, Превал'їе, Јану'з, даџан'ак, вурма'к; и у Великој Косаници: Б'ео'рад, д'оја'ц'иница, д'ошо, ј'ас'їред'ї, ј'омужан, к'одац, н'а'їлаву, њр'авимо, с'ејао/с'їјао, њр'оска, ф'амил'ија, јеред'ица, модел'їшу, н'чед'еља, сек'їра, ц'иї'ара, шк'ола, да'їал'ија, Ил'ија, чеш'ворица, вр'їе'но, ис'ече, кла'ија, њеїел'їа, њреїл'анак, ис'їреса'їво, Самаїле, с'їрної'а'їка, шуд'їје, ја'їа, кор'їод'ан, ш'ї'р.*

И дугосилазни акценат се такође јавља на свим позицијама укључујући и отворену и затворену ултиму у говору Синаја: *їа'н'їим, р'аздој, ње'ва, њїд'нем, њреїи'ска, ломї'ер'їа, њод'еле, сов'ел'ка, фафар'онка, уї'јемо, амїор, влас'нїк, їуд'ан, Ив'ан, Мил'ан, коч'ак, л'еїи'м, од'ор, њас'їур, њада'ан, њаїл'иц'ан, њем'ел', венчан'ї, коїа, земск'ї, умр'е; у говору Мале Косанице: В'уле, ма'јка, м'еїар, м'ора, ње'вал'и, ра'дница, сна, ц'рни, зал'ива, цр'вени, свако'разни, кол'ач, моїор, Мила'дїн, р'жї (режи), из'реден'а, род'ї, с'їар'їнск'ї, ш'їн'а, жм'ур'ї, с'їид'е'ї, чод'ан.*

И дугоузлазни акценат је исти у оба испитивана пункта. У селу Синају: *в'е'нац, вр'їиче, да'ја, кронїш'онї, кру'їло, л'еїи'рак, ма'їарче, њанїб'ол'е, њесек, њла'їај двока'їа, њуїа'љак, с'умл'а, њу фици'ри, Ш'їи'ї'ара; а у Малој Косаници: д'їл'и, Бр'ајкови'а ку'ла, їареж, к'ојзе'ња'ци, кома'їи, ла'їер (логор), мл'екем, не'сам/н'исам, н'ожом, ої'рл'иш, њом'енуї, цр'е'ва, че'за.*

Једна од карактеристика говора оба испитивана пункта јесте чување пре-дакцентских дужина. У говору села Синаја: *а'од'еїи, ї'учи, да'жд'е'вац, Д'ен'їно, женск'а'їа, ж'ул'е'ви, зак'їе'вал'и, з'ен'їја, к'ак'о'ће, кр'еїш'їал'ка, мушк'а'їа, одрл'ав'ела, њрем'ен'їла, Пум'їал'ови'ї, али и Пу'мїалови'ї, ћ'ушк'ї'ја, ф'їш'їи, ш'а' м'їја, ш'ур'ња'ја; у Малој Косаници: вр'їи'їи, д'ел'ови, жм'ур'ї, ј'арм'ови, Кр'ал'е'во, м'ес'їли, ор'н'їца, ра'дїла, с'амш'їи'на, с'їар'їнск'ї, ш'їн'а, да'да К'анд'е.*

У нашој грађи пописане су и лексеме које се у Синају и у Малој Косаници различито акцентују: *Ив'ан (С), Їван (МК); Ил'ї (С), Їл'ї (МК); ш'е'ћ'ер (С),*

7 О говору простора на којима се налазе наши проучавани пунктови објављене су две монографске студије. Докторска дисертација Милете Букумирића *Говори северне Метохије* (Букумирић, 2003) и студија Милосава Вукићевића *О говору околине Куришумлије* (Вукићевић, 1993).

6) пастирска лексика и терминологија:

а) Синаје: *асі́ан*, *ајва́н*, *амшѡбр*, *а̀рми́ја* (коњско обољење), *дал`ѡш* (пас), *дачі́* ја, *дї́наџа* (ован или во који дију роговима), *варанї́ка*, *вѣ́йар* (новије), *веші́ринѡр*, *власнї́к* (влас вуне), *вѡ*, *врашї́њачак* (део јарма), *врї́шїи*, *їарушї́ѡн*, *їувно*, *їурѡн/їудѡн*, *їурѡ́ча*, *їуре*, *двї́ска/свї́ска*, *двизѡ́рка/свизѡ́рка*, *завї́ја*, *свѡно*, *сѣкр*, *секрл`ѡи*, *сол`а* (обад), *јѡ́н`е*, *јѡ́сла*, *кї́чи*, *кѡ́нак* (пастирска колиба), *кѡ́нѡ*, *кочѡ́к* (објекат за смештај јагњади и живине), *јѡ́нуо* (узјахао, попео), *кѡ́чина* (колиба за смештај свиња), *кошї́р*, *кѡ́јзина* (козја вуна), *л`ешї́рак*, *л`їи́џаи*, *макѡ́се*, *мѡ́л*, *мѡ́снї сї́р*, *м`егенї́џа*, *мекѣ́ће*, *мне́ко/мл`е́ко*, *мої́аре*, *мў́с* (мусти), *нѡ́лча* (потковица), *нѡ́џас* (напасати), *недул`у́чна сї́ѡка*, *ѡвџа/ѡїџа*, *уѡ́миџа*, *осї́ѡџа* (остожје), *оїавлѡ́чишї*, *осї́рѡїишї/очкѡїишї*, *ѡџ`ак*, *їѡ́јса лѡ́ка*, *їасї́ур*, *їѡдї́џн`ак* (део самара), *їѡ́вздер*, *їѡдрѡ́виџа* (небуључне овце), *їѡсї́авиџа*, *їѡчї́шїен* (кастриран), *їсї́/їџї́*, *свї́н`а*, *сјѡ́њеша*, *скѡруїишї*, *слѡ́зак*, *слѡ́зишї*, *сї́ѡраи* (истерати), *сї́ѡџе* (остожје), *стрї́жат*, *сї́ка* (овца), *сї́кан* (ован), *сї́ѡка*, *сї́рўїа*, *сў́нушї* (сўнуло се сѣно), *шїел`ечар*, *џѡ́и* (јарац), *џѡ́ла вў́на*, *џекрл`ѡи/ѡѡѡѡи*, *шѡ́рко*, *шї́и́м* (ситна вуна, отпаци са гребена), *шў́ма*.

б) Мала Косаница: *даксў́з сї́ѡка*, *дачі́џа*, *дї́вѡлица*, *дї́наџа* (свађалица), *варенї́ка*, *їѡ́лко* (црни пас), *ївї́чи*, *їудѡ́н*, *їудѡ́ча*, *їу́кће*, *жгредї́џа*, *жў́ѡв*, *зельѡв*, *зрња* (име овце), *јѡ́ѡџа*, *јѡѡчѡ́р* (тор за јагњад), *јѡ́рина*, *јѡ́рмишї* (хранити јармом), *јаслѡ́нџа*, *кајмѡ́чишї*, *ка́рлїџа*, *квѡ́чи*, *кокошѡ́р*, *кѡ́нѡ*, *крме/крма́к*, *крма́ча*, *л`ешї́ве* (тор за јагњад и јарад), *л`ис*, *л`исник*, *марвењѡ́к* (ветеринар), *мреке́ће*, *м`егенї́џа*, *мл`е́ко*, *на́слон*, *нѡ́џиџе/маказе*, *ѡїџа/ѡвџа*, *ѡїчи/ѡвчи сї́р*, *оїѡ́нїшї* (скинути павлаку са некуваног млека), *їасї́у*, *їѡѡшїѡ*, *їрѡ́се*, *рџї́* (рже), *ру́но*, *свињѡ́р* (свињац), *сѣ́њак*, *сјѡ́њена*, *сў́ред*, *шїѡ́џа*, *шїел`еѡ́р*, *шї́р сї́ко* (узвик за дозивање стоке), *урлѡ́* (завија, о псу, вуку), *чї́м* (ситна вуна, отпаци са гребена), *чў́ла* (овца или коза која има мале уши), *шарѡв*.

7) именованје хране и пића:

а) Синаје: *ѡ́лкокол*, *ѡ́лосан* (халапљив), *делу́џе/делѡ́мџе*, *дл`и*, *дл`и* (имитација гутања), *дрѡ́шње*, *дў́`а* (плесан), *вел`у́шка*, *вї́смериџа*, *їру́џа сї́ра*, *їумѡ́* (халапљиво једе), *дрѡ́ч`ка/дрѡ́џа* (комадићи згрушаног млека), *жў́џе*, *зѡ́р/зѡ́ер/сѡ́р* (љуто као отров), *зѡ́лаї*, *їра*, *ка́џа*, *кї́сел ишї*, *кї́со*, *кудѡ́лка*, *ку́џус*, *комѡ́`ишї*, *куїушї́њак* (пита), *куїушї́њач`а* (чаша, славска здравица), *колоѡ́шїње*, *комѡ́`ишї*, *крушкѡ́џа*, *л`ѡ́ѡѡ/л`ѡ́ѡ*, *л`имѡ́нѡшїа*, *мѡ́с*, *мѡ́сан сї́р*, *мл`ї́во/мѡ́л`а*, *мрѡ́џа* (је-згро), *мрѡ́сак* (присмока), *ѡ́сїѡ*, *їѡлавї́на* (полутка, пола закланог дрѡва), *їекї́шїе*, *їерї́нач`*, *їинџу́р*, *їѡс* (пост), *їрврѡ́ло*, *їреїу́њашї*, *їреїу́ни* (гутљаји), *їрешу́шїа*, *їркў́сак/гору́чак*, *їул`ѡ́шина* (плесан), *ра́на*, *ра́чнїм*, *раѡвѡ́чкѡ вї́но*, *ра́сѡнїџа*, *свѡ́ришї/скў́ваи*, *сеџѡ́ваџ*, *сї́р*, *сї́џа/сѡ́мџа* (семенка), *слѡ́вски колѡ́ч*, *шїел`ѡ́шина*, *шїрѡ́шак* (намирнице), *шїѡ́ѡи*, *шїѡ́рџи*, *шїѡ́рџи*, *шїѡ́рџи*.

Косаоничана. Регистрована лексика села Мала Косаница садржи све најбитније особине говора северне Метохије, односно села Синаја. Међутим, осим чињенице да се те особине чувају доследније у Синају, забележене су и неке особине које су становници Мале Косанице попримили у новом завичају⁸ иако на почетку те везе са комшијама ијекавцима нису биле тако чврсте о чему смо често слушали на терену приликом прикупљања ономастичке грађе.⁹

Набројаћемо укратко неке фонетске и морфолошке особине. Од фонетских особина осврнућемо се на вокалски и консонантски систем и на неке гласовне алтернације.

У ексцерпираном материјалу изговор вокала сличан је њиховом изговору у стандардном језику. Међутим, забележен је значајан број лексема у којима је изговор вокала *a*, *e*, *o*, померен, па могу бити отворенији или затворенији, у односу на њихов изговор у стандардном језику. Примери забележени у Синају: *дáца* *дáца*, *дáја*, *мáјка*, *íаоз*, *фил`ца̎н/финца̎н*, *цда̎н/цда̎њ*, *дáча/дáкча*, *íура̎н/íуда̎н*, *мáс*, *мáсан сáр*, *сáнйце*, *куйá̎йор*, *ра̎ж*; *ра̎кйша*, *чé* *ало*, *гéвер*, *íн`чéздо*, *свéр/свéрка*; *нóс*, *кóвчеí*, *óбмица кóч`е*; у Малој Косаници: *клá̎ник*, *дубашвá`ода/дубошвá`ода*, *скá̎чак*; *д`елóјка*, *г`еíше*, *фáл`в`енчанйца*; *ц`едйльк*; *ца̎рйћ*, *досйльáк*; *íв`озгéна шйна*, *мóбмак р`од*, *к`ојзења́ци*, *йр`дњ*. У говору северне Метохије и у селу Синају регистрована су три примера: *ђйкс* (груди), *сйка* (овца), *сйкан* (ован) са изговором сличним старом вокалу јери (Јашовић, 1997, стр. 10).¹⁰

Поред стандардних консонаната који се чују и у говору Синаја и у говору Мале Косанице, користи се фонема *s*, а у говору Мале Косанице и фонема *с`*. Највише примера са африкатом *s* забележен је у пастирској лексичкој у говору Синаја: *свезда*, *свóно*, *сéкр*, *секрл`а́ш*, *сól`а*, *Сувић* (Зувић), *двй́ска/свй́ска*, *двизáрка/свизáрка*, *зéр/зéр/сéр* (љуто као отров), *свéр/свéрка*, *ср́ц*, *сунсáр*, *срц*, *масерка*. Лексеме са фонемом *с`* ексцерпиране су само из грађе снимљене у Малој Косаници: *Гóс`о*, *Дáс`о*, *Ву́с`о*, *íу́с`а*.¹¹

Померена је и артикулација сонаната *л* и *љ* и то у селу Синају доследније него у Малој Косаници. Примери: *дел`йца*, *дóјл`йца*, *гудл`йка*, *кисел`áк*, *л`йс*,

8 Синајчани досељени у Малу Косаницу у њој живе већ пет-шест генерација. Мала Косаница окружена је селима: Дегрмен, Купиново, Кутлово, Орловац, Матарова, Преветица и Рача. У свим околним селима, изузимајући Рачу, живе досељеници из Црне Горе, Ибарског Колашина и из западне Србије и пореклом су са ијекавског говорног подручја (Јашовић, 2018, стр. 248–258).

9 Неки од казивача из Дегрмена и Преветице су ми говорили да се не мешају са Пећанцима и да свој говор чувају, те да он није натруњен особинама говора Мале Косанице и Раче. Тврдили су да се чак нису са Пећанцима ни узимали до скоро.

10 У књизи *Пасйирска шйрминологија Пећкој Подгóра* забележено је двадесетак примера са вокалом *й*.

11 *с`* се у говору Косаоничана ретко чује и преузето је из говора становника суседних села.

муруз, комѿир-комѿир/крѿиола, кромид^ѿ-лука, орало-рал`ица, осмак/осморе-дац-осмак, ѿоѿрика-ѿаѿрика, райаѿик-арѿаѿик, сејаѿи/сејал`ица-сијаѿи/си-јал`ица, ѿрнокоѿ-будаѿ, ѿрол`ишиѿе-ѿлац, ѿлаз-оѿлаз, Синаје нема - шесѿиак (ку-куруз), окл`еѿаѿи-оѿиковаѿи, руковеж-руковев, фафаронка/ѿифиронка-ѿаронка.

Пастирска лексика и терминологија налазе се у шестом пољу: мл`еко/мнеко/вараника-мл`еко/вареника, ѿвно-сењаѿ, веѿренар-марвењаѿ, ѿу`ран/ѿуда-`н-ѿуда`н/крмаѿ, ѿрача-ѿудаѿа/крмаѿа, ѿуре-крме, макасе-ножице, мекеѿе-вре-чи, ѿомиѿа-ждредиѿа, ѿасѿур-ѿасѿу, скоруѿиѿи-кајмачиѿи, цела вуна - руно, ја-нуѿи-ѿојашаѿи, шума-л`ис/л`исник, небул`учна сѿока - баксуз сѿока, вриѿиѿи-рѿжѿ (рже), кочак-свињаѿ.

У седмом пољу су речи за именовање хране и пића: Буѿ`а-ѿл`ес (плесан), висмериѿа-ѿечениѿа, колодоѿиѿе-курузузно/мумурузно, ма`сан сир - цео сира, ѿа-лавина-ѿолуѿина, ѿицуѿ-ѿенѿур, расониѿа-расо, намерниѿе-ѿрошак.

Именовање птица, инсеката, живине и других животиња налази се у осмој групи: ѿрван-ѿавран/ѿарван, грозд-грозѿовиѿ, зеѿиѿа-зеѿа, креѿиѿал`ка-креја, ѿанил`ичара-ѿанил`ика, уѿина-ѿукаваѿ.

Лексика фитонимског порекла сврстана је у девету групу: бел`иѿа-белаја (бела шљива), дојл`иѿа-цреѿиѿа/ѿреѿиѿа, дуд-расѿи, дудл`ика-цериѿи, дуда/мури-ка-дуѿкиѿа (плод дуда), ѿулаѿиѿа-ѿ`уља, косел`ак-кисел`иѿа, ѿеѿровача-ѿе-ѿронка, ѿоломиѿа-ѿаламиѿа, моѿареѿа ѿрава - ѿиревина, сѿрноѿаѿка/сланоѿаѿка-сѿрноѿаѿа.

У десетом пољу налази се коларска лексика и терминологија, али међу наведеним називима нема неподударних облика.

Лексика у вези са друштвеним животом, празницима, игром и забавом налази се у последњој, једанаестој групи: Боѿојавл`ење-Боѿојавѿи, додоле-дојдо-лице, клариней-кланей, ѿѿиѿоѿаѿи-сѿасиѿи, енѿа-јенѿа.

Основне фонетске, морфолошке и лексичке особине говора подгорског села Синаја и Синајчана исељених у топличко село Малу Косаницу углавном се не разликују. Неких разлика у говору Мале Косанице има, највише наравно на лексичком нивоу и оне су производ утиѿаја представника других говора, углавном досељеника са ијекавског терена коѿи живе у суседству Мале Косанице.

ЛИТЕРАТУРА

- Букумириѿ, М. (2003). Говори северне Метохије. Срѿски дијалекѿолошки зборник, I.
 Букумириѿ, М. (2007). Живоѿ Срѿа у Гораждеѿу, књига 61. Београд: Етнографски институт САНУ.
 Вукиѿевиѿ, М. (1993). Оѿледи из дијалекѿолошких исѿраживања. Приштина: Филозофски факултет.

- Јашовић, Г. (2014). Дијалекатски текстови српских говора Косовског Поморавља и широког Косова и њихов акценат. У: *Славистички зборник IWOBA VIII*, зборник радова са VIII међународног научног скупа о Балтословенској акцентуацији (113–130). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Јашовић, Г. (2018). *Ономастика слива реке Косанице*. Косовска Митровица – Куршумлија: Филозофски факултет – Народна библиотека Куршумлија.
- Јашовић, Г. (1997). *Пасџирска терминологија Пећког Подгора*. Исток – Зубин Поток – Приштина: Дом културе „Свети Сава“ – Издавачко предузеће „Стари Колашин“ – Народна и Универзитетска библиотека.
- Радић, П. (1990). Цртице из говора села Мрче у куршумлијском крају. *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVI, 1–75.
- Радић, Ј. (2013). О формацијама са суфиксом -ица и антропонимом у основи. У: Ј. Марковић (прир.), *Пушеви и домџи дијалекатске лексикографије*, зборник радова са истоименог међународног научног скупа (283–292). Ниш: Филозофски факултет.
- СТИЈОВИЋ, С. (1979). Ономастичка источног дела Метохијског (Пећког) Подгора. *Ономастолошки прилози*, 1, 237–381.

GOLUB M. JAŠOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT FOR SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE

SOME LEXICAL PARALLELS IN SPEECHES OF VILLAGES SINAJ AND MALA KOSANICA

Summary

This paper deals with dialectal lexis of the two villages whose residents speak Kosovo-Resava speech. The first village, Sinaj, is located in Peć Podgor, in the vicinity of Istok, in north Metohija, while the second village, Mala Kosanica, is located in the valley of the river Kosanica in the vicinity of Kuršumlja.

Residents of Sinaj are natives, i.e. people who moved there from the eastern parts of Montenegro during the Ottoman reign. Mala Kosanica is inhabited by people who came from Sinaj by the end of 19th century.

We have spent around ten days in both villages in 1998 and during that time we surveyed the population by means of the Questionnaires for Serbian Dialectological Atlas and that data was presented this paper.

Keywords: Sinaj; Mala Kosanica; northern Methohija; Kosanica; Kosovo-Resava dialect; dialectal lexis.

ДРАГАНА И. РАДОВАНОВИЋ¹

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ ЛЕКСИЦИ СТАНОВАЊА – *Тийови кућа и њени делови у српским јоворима* –

У раду се приказује инвентар лексема из шест говора са српског етнокултурног и језичког простора које се односе на *називе за тийове кућа и њене делове*. Из тих говора располажемо систематизованим материјалом – из њих четири са специјализованом терминолошком обрадом (Војводина, Лијевач поље и Жупа, Бањани, северна Метохија) и из два подручна говора (Ваљевска Подгорина и Ровца) са комплетно прикупљеном и лексиколошки обрађеном грађом. Географска, геоморфолошка и етнокултуролошка разноликост изабраних подручја обезбедиће драгоцен и релативно репрезентативан увид у значајан сегмент српске националне културе, укључујући и аспект лингвистичке географије. Добијени резултати ићи ће у прилог реконструкцији овог терминосистема на српском језичком простору, али и општијих истраживања етно-културноисторијских и антропо-географских прилика.

Кључне речи: кућа и њени делови; српски језички простор; лингвогеографски аспект; мотивациона основа и порекло назива.

1 dragana.radovanovic@pr.ac.rs

Рад је настао у оквиру дијалектолошких истраживања Одсека за дијалектолошка истраживања Института за српски језик САНУ и дијалектолошких истраживања у оквиру научног рада на Филозофском факултету Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

1.1. У стручној литератури различитих научних области деценијама уназад пажња је посвећивана становању, као најважнијем облику традиционалне материјалне културе. Становање је предмет многих антрополошких, етнолошких, антропогеографских, историјских, архитектонских и лингвистичких студија, и то од Вукових записа о кући и њеном опремању, Цвијићеве студије и прилога у *Српском етнографском зборнику*, *Гласнику Етнографског музеја*, *Гласнику Етнографског института САНУ* и другим публикацијама музеја у Србији, па до публиковане тематске монографије посвећене традиционалној кући у оквиру Научног центра САНУ, Огранка у Нишу. Сви ови прилози у процесу упознавања прошлости помажу нам да разумемо и сагледамо развој друштва кроз различите историјске, друштвено-економске и културне аспекте, а што је у тесној вези са архитектуром области – типовима кућа и помоћних зграда, унутрашњим опремањем и функцијом простора. Положај и изглед објеката у служби становања, збрињавања сточног фонда, прераде и/или чувања намирница, показатељ су креативности и стваралачке способности народа да ствара у складу са својим могућностима и потребама (Ивановић и Радовановић, 2019, стр. 4–5).

У етнолошкој и етнографској литератури називи појединих типова кућа формиран су према врсти материјала (Цвијићево одређење) од којег су куће прављене (дрвнара, чатмара, кровинара и сл.) или пак на основу организације простора у њима (једноделне или дводелне, приземне или спратне и сл.) (Родић, 2016, стр. 24–26).²

1.2. Традиционална терминологија *Куће* и *йокућсџива* од деведесетих година прошлога века предмет је и поседних монографских студија у области дијалекатске лексикографије. *Кућа* и *йокућсџиво* обрађивани су на различитим тачкама српског језичког простора. Прва и најобимнија студија доноси опсежни материјал из Војводине, са терена шумадијско-војвођанског дијалекта (Вуковић, 1988). Више од деценије касније уследила је обрада ове терминологије из Бањана са терена источнохерцеговачког дијалекта (Којић, 2006) и Лијевча поља и Жупе (Црњак, 2006), а потом и са простора косовско-метохијских говора, из северне Метохије (Букумирић, 2006). Поред наведених монографских описа, имали смо увид у дијалекатску лексичку збирку проф. Мата Пижурце из Роваца (Колашин, Црна Гора, скр. Рв), и њоме ћемо се моћи послужити, а додатне информације добити и од самог аутора. У случајевима када се ради о подацима који су посведочени само у тој збирци, задржан је и на листићима уписани акценат.

2 Рељефни услови, планински или равничарски, условљавали су одређени тип куће. На терену Србије издвојене су три зоне: а) у северо(западној) Србији (Подрињу и Шумадији) преовлађује дрвнара; б) у средишњој, источној и јужној Србији, Косову и Метохији преовлађује бондручара (тзв. моравски тип куће) и чатмара; в) у Војводини преовладава кућа од набоја, тзв. набијача (од набијене земље или ћерпича) (Родић, 2016, стр. 24–26).

1.3. Овом приликом приказује се инвентар и распоред лексема из шест говора са српског етнокултурног и језичког простора које се односе на *називе за шишове кућа и њене делове*. Из тих говора располажемо систематизованим материјалом – из њих четири са специјализованом терминолошком обрадом (Војводина, Лијевач поље и Жупа, Бањани, северна Метохија) и из два подручна говора (Ваљевска Подгорина и Ровца) са комплетно прикупљеном и лексиколошки обрађеном грађом.

1.4. Изабрани аспект истраживања, на ограниченем сегменту микропоља, по карактеру је ужелексиколошки и семасиолошки, па лексичке експликације можемо само једним делом претпоставити и пронаћи их у речницима народног и књижевног језика и у дијалекатским речницима. У таквим речницима општијег типа никад не можемо бити сигурни да су све речи регистроване и представљене релативно целовитим значењем. Уз то, у дијалекатским речницима неретко се општепознато значење и не констатује, оно се једноставно подразумева³, што кориснике може да навуче на погрешна закључивања. Понекад, ни у специјализованом истраживању не можемо увек бити сигурни да је истраживач (аматер-ентузијаста или неко из „суседне“ дисциплине) обавештен да негде другде на српском етнојезичком простору може бити и другачије, или да ли су му околности у конкретном случају дозволиле да сазна да ли, на пример, лексема *кућа* (једноделна, дводелна или вишedelна), поред значења 'зграда за становање', има и значење 'један њен део, одељење у згради за становање у којем је огњиште, где се кува, једе, борови, што се по правилу своди на знач. *кухиња*' или пак да се под том речју подразумевао и 'део куће у коме се у време невремена смештала стока'. Истраживачи су се често „комотно“ односили у интерпретацији контекста (коректније – за њихово истраживање тај аспект њима није био битан), па су на пример записивали: „Дим и дом су други називи, који означавају исто што и *кућа* ширега смисла“. Овакви примери наравно нису усамљени. Такви записи касније ограничавају лексикографе приликом покушаја да спецификују значење конкретних лексема, који, ако овакве примере узимају за контекст, прибегавају обједињеним дефиницијама. Овај пример се нашао у интерпретационом сегменту у РСАНУ, под одредницом *дим*: „*фиг. дом, кућа, оћишије; њородица, фамилија*“. Колоквијалним језиком речено, сличне неодређености се „испеглају“ обухватнијим интерпретацијама и широм документацијом, ако то тип лексикографског дела и расположива документација омогућавају. И када нам овако широк приступ није могућ, а не занемарујући многа ограничења о којима смо го-

3 У *Речнику српских њова Војводине и Речнику Куча* (Петровић, Ђелић, Капустина, 2013) интерпретација значења често (значи – недоследно) започиње иконицом која симболизује општепознато значење.

ворили, то никако не значи да није драгоцено загледање и у ограничени број речника и других извора, јер је у крајњој линији наш циљ да, и у својим скромним прилозима, успостављеним паралелама макар нагостимо правац простирања појединих изолекса односно изосема.

1.5. Овако усмерена истраживања, у основи историјска и етнолингвистичка, у трећој деценији XXI века већ у старту имају још један битан ограничавајући моменат: ми располажемо подацима бележеним у различитим епохама – од времена када се, с једне стране, још живела традиционална култура, с друге пак из нашег времена у коме смо дубоко зашли у модерну техничко-технолошку епоху, чије је једно од основних одлика унификација у начину живљења, градње, становања и, наравно, именовања. Анализом контекста и у репрезентативнијим речницима стиче се утисак да се често губи из вида имовински статус, а од тога је често зависила величина, изглед, грађевински материјал, наменска „спецификација“, што значи у крајњем и именовање.

1.6. Творбени и фразеолошки аспект конкурентских речи, нпр. *кућа* и *дом*, заслуживао би посебну пажњу, јер би се можда тиме с више сигурности говорило о више или мање изворном значењу, односно о односу између центра и периферије значењског спектра конкретних лексема. Да се не ради о синонимима ових двеју речи, довољно је подсетити на: *окућило се* према *угомио се*, *окућница*, *домовина*, *домазет* (паралелно творбено поље остаје непопуњено) или – *Нема он ни дома ни куће* или *Далеко њи кућа* итд., али паралелно у метаф. значењу особене милости („прираслости за срце“) и сл. – *Кућо моја/ Дом мој*.

1.7. Изабрани основни корпус, надамо се са срећно погођеним тачкама српског етнокултурног подручја, одабрано микросемантичко поље, с главним односно битним централним семемама, послужиће као оглед за преглед географске распрострањености појединих реалија којима се именује кућа и њени делови на ширем српском језичком простору, а у сусрет детаљнијем приказу који би нашао место у *Српском дијалектолошком атласу*.⁴

2.1. Сав расположиви материјал систематизован у посебним студијама посвећеним *Кући* и *йокућсџиву* из различитих зона српског (етно)дијалекатског простора обрађиван је у самој основи по моделу који је утемељен сјајном монографијом Гордане Вуковић; ова књига, и у целини и у појединостама, недосегнутих вредности је у нас. За темељну разраду и свестрану

4 Скицу употпуњује сличан преглед досад приказан у радовима Б. Марковић (2019, стр. 141–155) и Р. Мирилов (2019, стр. 131–141), у којима је ареално представљено семантичко поље које се односи на називе посуда за алкохолна пића и називе за млеко и млечне производе.

обраду ове тематске области уистину је немогуће дати потпуне паралеле (с којим год прилогом ову монографију поредили – остају белине), што је свакако условљено општим културолошким нивоом подручја којим се она бавила, додирима с различитим традицијама и културама, реално вишим стандардима живљења у сваком погледу, али нема сумње, и пре свега, ауторским напором и резултатом који завређује дивљење. Зато појединости из њене монографије у овом прилогу по правилу нису појединачно ни коментарисане (чак ни у погледу мотивационе основе односно етимолошке назнаке). Као прва најбројнија тематска група односи се на општи назив којим се именује грађевински објекат за становање, као и називе којима се именују поједини типови кућа и њихови делови.

2.2. Као општи назив за грађевински објекат намењен становању (дефиниција углавном одговара оној коју налазимо у РСАНУ) добијене су следеће лексема: **кућа** ВП Рв СГВ СМ Бњ ЛПЖ⁵; **дом** ВП (Рв); **двор** Бњ; **дим** фиг. „кућа као домаћинство“ Бњ (Рв).⁶ Лексема *дом* на простору Ваљевске Подгорине добијена је *ѝрема уѝиѝнику* као синоним речи кућа. Међутим, сакупљена грађа показује да она и на овом терену ипак има шире, или можда тачније – друкчије распоређено (‘померено’) тежиште у значењском спектру – углавном се употребљава када се жели именовати *кућа* и *окућница* (Д’олазили да гл’едају д’ом).

2.2.1. На овом списку добро би било да се наша лексема (*х*)*ижа*⁷, а ако би се обухватила, поред значења објекат за становање, и метафоричка значења, и речи *оѝниѝше* (*оѝан*⁸) и *оѝак*.⁹ Испреплетаност значења лепо илустрјују изведене речи, покрајинске и архаичне, са широким ареалом, који извесно обухвата Црну Гору и Херцеговину – *кућнић* и *оѝаковић* ‘човек из добре, угледне, гласите породице’)

2.2.2. Општи назив у српском језику нема сумње да припада речи *кућа*. Иако је реч *кућа* углавном балканска словенског порекла (на северу делом залази у украјинско Закарпатје), мотивационом основом је извесно и са ширим словенским ареалом.¹⁰ Као њој конкурентска лексема, у делу зна-

5 Списак скраћеница: ВП: Ваљевска Подгорина, СГВ: Српски говори Војводине, ЛПЖ: Лијевче поље и Жупа, Бњ: Бањани; Рв: Ровца.

6 Добро потврђено у РСАНУ.

7 Уп. нпр. из збирке речи из Нишавског среза у РСАНУ (*дом* 2.а.): „Сама реч кућа нова је за ове крајеве [Лужницу и Нишаву]. Старе српске речи дом и ижа још су у већини“ (Богдановић, 2005), назив *ижа* везују за једноделну кућу, а Јакша Динић (Динић, 2008) има и значење кућа (у синтагми „убаву ижу“) и ‘одаја у кући у којој се налази огњиште’.

8 Уп. из РСАНУ (Ердељановић из Куча): „Под именом дом или огањ разуме се ... засебна породица са одељеним газдинством“.

9 Милија Станић у *Ускочком речнику* (1991): а) *месѝо* у кући, *ѝреѝсодљу*, *ѝде се ложи*, *оѝниѝше*; б) *сама кућа*, *ѝреѝсодље*.

чењског спектра, појављује се општесловенска реч *дом*.¹¹ Најпотпунију савремену грађу и њену интерпретацију пружа *Речник српскохрватској народној и књижевној језика САНУ*. Из тамо наведене документације угрубо се оцртавају и стратификација њихових појединачних значењских сегмената и одговарајућих ареала. Поучно би било, и са лексикографског аспекта, упоредити презентирану грађу и лексикографску обраду ових двеју одредница у овом нашем речнику-тезаурусу.

2.2.3. Специфично значење и ограничени ареал има лексема *двор*. Није потврђена у подгорским селима, али је налазимо у етнографској литератури у значењу 'окућница' (Павловић, 2011, стр. 433).¹² Уз грађу из Бањана стоји напомена да се ради о аутентичном називу, с ређом употребом на терену (Којић, 2006, стр. 14). Лексема има најјаче упориште у значењу 'владарски односно властелински грађ. објекти за живљење' или 'владарска породица', посебно у српској народној књижевности, и данас с најширим ареалом у изведеницама од *дворишћа*¹³ до *дворица* и *ћридворица*.

2.2.4. Лексема *дим* наведену семему покрива само једним значењским сегментом, у фиг. смислу као социоекономска категорија 'домаћинство', чије значење је најбоље очувано у називу пореза по кући, одн. домаћинству *дим(н)ина*¹⁴ и фиг. 'живи дом'.¹⁵

2.2.5. Као праве, конкурентске речи јављају се само лексеме *кућа* и *дом*. Степен синонимичности ваљало би посебно истражити, макар се послужили само постојећим речницима, историјским речником ЈАЗУ (он садржи Вуков *Рјечник* и Даничићев *Речник из књижевних сѣарина српских* и добар део српске народне књижевности), *Речником српскохрватској народној и књижевној језика САНУ* и све ширим списком српских дијалекатских речника. За сада нема сумње да нам главни ослонци могу бити (1) Даничићев *Рјечник хрватској или српској језика Јуџославенске академије знананости и умјетности* (РЈАЗУ), с познатим, иако релативно ретко отворено истицаним недостат-

10 В. *Этимологический словарь славянских языков* [у редакцији О. Н. Трубацова], „Наука“, Москва 1985, Выпуск 12, под **ko.tja*.

11 Уп. исто, выпуск 5 (1978), под **domъ*.

12 У овом значењу има је и Вук (Вук, Рј. 1852).

13 Уп. из збирке М. Пижурце (Рв) и (1) „излазити вани себе ради“: Нијеси нѣнас љзлазио на *двор*. (2) „непокривен простор за смештање стоке, изван стаја“: Ђвце нѣћивају на *двор*. Остављају јалѡвињу на *двор*, а краѡе спраћају.

14 Даничићева потврда термина *дим(н)ина* у *Рјечнику из књижевних сѣарина српских* је из средине XIV века (из повеле за манастир Врањину на Скадарском језеру), мада смо је ми обично везивали за турски период, када је то била једна од најстабилнијих пореских одваза.

15 Уп. из нав. збирке речи М. Пижурце, интерпретирано „кућа која још није запустела, дом из којег се још веје дим, живи дом“: *Їма у сѣло шѣсѣ кућа, али нѣма ни двѣс дѣмѡвѡ*. У епици нарочито (што се види из РСАНУ) *дим* фиг. значи „дом, кућа, огњиште; породица, фамилија“.

ком – оскудно заступљеним српским корпусом, који је, срећом, ипак у том историјском речнику репрезентован Даничићевим *Рјечником из књижевних сѣарина срѣских* и Вуковим *Рјечником* и сасвим солидно српском класиком – народном књижевношћу и (2) *Речником срѣскохрвајској народној и књижевној језика*. Овај други има комплетнију грађу из народних говора, укључујући и етнолошку и дијалектолошку, потом из литературе најразличитијих родова и др., и солидно засновану и углавном доследно изведену лексикографску обраду и добро документовану и обрађену фразеологију.

2.3. Различитим називима именовани су на нашем дијалекатском простору поједини типови кућа. Ради се о називима прозирне мотивације, готово увек формираним према врсти материјала од којег су прављене, затим према врсти кровног покривача, изгледа куће, положаја куће, облика крова, као и уопште намене објекта (привременог или сталног станишта):

2.3.1. а) од земље: **земљача** СГВ, **набијаница** СГВ, **набијача** СГВ ЛПЖ, **набојица** СГВ; **кућа од набоја** СГВ, **земљанџца** ЛПЖ; б) од непечене цигле: **ћерпичара/ -ћара** ВП ЛПЖ, **чатмара** ВП СМ, **чакмара** Рв СМ; **плотњача** Рв СМ, **плотара** СМ, **плѣтара** Рв, **пл’етњача** СМ; в) од опеке: **зидана кућа** СГВ; г) од камена: **кула**¹⁶ Бњ, **кућа** Бњ (општи назив за камену кућу), **камѣнѧ кѹћа/ зиданѧ кѹћа** Рв, **камењача** СМ, **камењуша** СМ; д) од дрвета: **барака** Бњ ЛШЖ, **брвнара** СМ, Рв, **брвњача** СМ, **дашчара** Бњ ЛПЖ, **дрвенуша** ЛПЖ, **колиба** Бњ, ВП; љ) од прућа: **љепара** ЛПЖ, **плетара** ЛПЖ Рв, **плѣтњача** Рв, **прут(ћ)ара** ЛПЖ СМ, **шашкиња** ЛПЖ, **шеп(ф)ер** ЛПЖ, **шеперуша** ЛПЖ, **шускара** ЛПЖ, **блатњаћа** СМ.

Овде би се могао придодати и пређашњи, првобитни тип куће *земунице* „кућа која је укопана у земљу“ СГВ; Рв (кућа делом укопана у земљи или влажна и „заглушита“).

2.3.2. а) покривена трском: **трскара** СГВ ЛПЖ, **тршчара** СГВ, **трскарлица** СГВ; **кућа покривена трском** СГВ; б) покривена сламом: **слѧмњача** Рв, **пѹшњача** Рв **посламуша** Бњ¹⁷; в) покривена дујађу: **дујадара** ЛПЖ; г) покривена бусеном: **бусара** СМ, **бусењара** СМ, **бусењача** СМ.

2.3.3. а) приземна кућа: **приземљуша** Бњ; б) на пола приземља спрат: **кућа на избу/ћелицу** Бњ, **једнѣбјка**, **потлѣуша** Рв (други назив је стилски обележен, депрецијативан); в) са приземљем и спратом: **кућа на дој** Бњ; **двѣдѣбјка/ кѹћа на двѧ дѣја, кѹћа на д избѣм** Рв.

16 Камена кућа на спрат, често (у Ровцима) стилски обележена (у позитивном или пак подсмешљивом смислу). У Бањанима је у употреби и сложена лексема: кућа на вацаду, *назив за кућу зидану од уједначеној клесаној камена*.

17 Усамљеним образовањима, односно сложеним лексемама у Бањанима и Ровцима указује се на одређени тип (материјал) покривача; уп. нпр. *кућа ѿод шашоњком, кућа ѿод сламом, кућа ѿод ѿлочом, кућа ѿод циѿлом/ у Рв ѿйѿѿлом, кућа ѿод салониѿом* (Којић, 2006, стр. 13, 15).

2.3.4. а) према броју просторија: **кућа са једним (два, три или четири) од(ј)ељења** Бњ ВП; Рв: **кућа са једним (два, три или четири) од(ј)ељења и кућа са оцаком или са једном или више просторија.**

2.3.5. а) према изгледу крова: **кућа на једну воду, кућа на две/двје воде, кућа на чет(и)ри воде** Бњ ВП Рв СГВ; и: **шопљена кућа**¹⁸ СГВ; Рв: **кѹћа на ластавице** (*лѹсѹавица* 'озидана до врха ужа страна куће, забат'; забат је овде непозната реч); уп. из Рв **кровињара** (лоша, бедна кућа, „само под кровом“) и **савардуак**.¹⁹

У ову групу се могу сврстати и називи појединих типова кућа карактеристичних за војвођански терен, односно за војвођански тип архитектуре: **кућа с фронтом, шарана кућа.**

2.3.6. а) према намени: **дрвнара** Бњ, **колиба** Бњ ВП; Рв **кoлиба** (обично на катуну), ако је непосредно уз кућу и служи за спремање хране и обедовање – *кужинa*), **савардак** Бњ Рв, **плотара** Бњ **плужина** Бњ **пружина** Бњ Рв²⁰, **превијуша** Бњ; Рв: **кѣра** 'чобанска колиба, прекривена бусењем или травом или грањем („кровином“), обично на привременим јесењим боравиштима чобана са ситном стоком (када се врате са стоком у *идврайке*)'.

2.3.7. а) према положају (и изгледу): **дужна кућа** (и: **кућа на дуж, кућа дужом, кућа на бразду**) СГВ, **паорска**²¹ (**сељачка кућа**) СГВ, **прека кућа** СГВ, **кућа на лакат** СГВ ЛПЖ, **кућа на кључ** СГВ ЛПЂ, **кућа у/ на ге** СГВ ЛПЖ, **кућа на глагол/глагољ** ВП СГВ, **кућа у четврт** ВП, **кућа на угао** ЛПЖ, **кућа на ел** ЛПЖ; **кѹћа на ластавице**²² Рв; уп. из Рв и **посѹкача** 'несразмерно дугачка кућа'²³, стил. обележено.

Овде би се могла додати и образовања забележена на терену Војводине, чији су називи мотивисани одређеним специфичним положајем куће, као на пример: **кућа нуз пут, кућа нуз сокак, кућа на фронт, кућа на рогољ и**

18 Врста куће са делимично спуштеним црепом ка троугластом делу зида испод крова; и синоними: *кућа ид ѿремом, клојава кућа.*

19 На листићу стоји напомена: „Чешће за стоку него за становање ('сиротињска кућа' или привремени објекат за становање, после пожара и сл.), кружне основе, с ниским сувомеђним зидом и дугим роговима, сведеним у виду купе, прекривен обично сламом. У основи мотивације назива или *кружна основа* или *врндаѹи* 'дрзо расти увис (о овнујским роговима)'.“

20 Кућерак на саоницама за чобанина поред тора, који се *ѹремешѹа клизећи* како и тор, што значи да је (према напомени М. Пижурице у нав. збирци) „примарни фонетизам са почетном секвенцом *ѹл-* (као *рѹлзати* и сл.)“; у Васојевићима, Кучима, околини Никшића *дудирој*; У Србији више пута забележено и *кулача* 'сеоска кућица примитивно грађена, колиба купастог облика' (в. РСАНУ).

21 Тип куће која је ужом страном окренута према улици (Вуковић, 1988, стр. 17).

22 Мотивација је прозирна.

23 Уп. из исте картотеке: *сѹк*, -а издужени низ (нпр. више животиња, које су „наужиле, једна за другом“).

швапска кућа; и називи који у себи садрже страну реч: **кућа на икс, кућа на винкл.**²⁴

Само спорадично су у Војводини у употреби називи *ћерџичара* (од непечене цигле), *гашчара, дрвара, дрварица* (од дрвета), *йлейшара* (од прућа), будући да материјали којим су ови називи мотивисани нису карактеристични за терен Војводине. Лексеме *гашчара, дрвара* и слични облици за назив куће од дрвета нису уобичајени у Ваљевској Подгорини. На терену је добијен синонимски облик *коледа/колида* (од дрвета), којим се означава у традиционалној заједници привремени објекат за становање. Исто је констатовано и за Бањане (Којић, 2006, стр. 16). На војвођанском терену забележен је и назив факултативне употребе који се односи на тип куће без тавана: *дујарка*.

2.3.8. Називи типова кућа мотивисани одређеним специфичностима којима се указује на позитивне или негативне особине појединих типова кућа, као и на место на коме се налази: а) лепа и складна кућа: **вила** Бњ (Рв – наравно ново), **палац** Бњ (у Рв – лепа, модерна градска кућа – „такијѐ је бילו на Цетиње“); б) мала и неуредна кућа: **страћара** Бњ Рв, **ћумез** Бњ Рв ВП; в) ниска, мала, тесна и трошна кућа: **жгурлин** Бњ, **кљџет/кљџетара** Рв, **кућерак** Бњ СГВ, **јатар**²⁵ Рв, **мегара**²⁶ Рв, **мижгар**²⁷ Бњ, **ћула**²⁸ Бњ, **уцерица** Бњ ВП Рв, **путријица** СГВ; г) велика, нескладна кућа: **арбулина**²⁹ Бњ, **посучача**³⁰ Рв, **врзли**³¹ Рв; д) празна кућа: **бечалина** Бњ Рв; љ) кућа која влажи: **думиндара** Бњ, **мемљива** СГВ Рв, **земунца** Рв; е) изразито хладна кућа:

24 И у ЛПЖ: *кућа на винкл* (Црњак, 2006, стр. 58).

25 Лексема *јайшара* (са веродостојним суфиксом за ову врсту објеката, уп. *дрвара, сџраћара* и сл.) значајан је дијал. архаизам, који захвата рубни српско-хрватски ареал, за етим. важан и на словенском плану. РЈАЗУ (т. 4, стр. 490) има из Истре *јайшо* 'завјетрина' („непозната постања“), Врбник (Крк) *јайша* 'камена кућица прекривена сламом' (*Zbornik za narodne običaje južnih Slavena*, 33, Zagreb, 1949), РСАНУ *јайша* 'заклон од кише; колида' (т. 8, стр. 604, из немачко-српског речника с краја XIX века). Изворна семантика, односно мотивациона основа је кретање или можда тачније – привременост. За етим. в. ЭССЯ, выпуск 8, стр. 182–183.

26 Белешка М. Пижурице: „вероватно из ром. супстрата; уп. топ. *Мџар-мџа* са истог подручја“.

27 Мотивациона основа се може наћи у Скоковој етимолошкој обради под *mižati (se)* (Skok, ЕРХСЈ) 'мокрити (се) и др.' – што значи да се *мижар* може интерпретирати „кућа која прокишњава (у нашој епици *кајавица*)“.

28 У српским говорима Војводине *ћула* је назив за „забат потпуно покривен црепом“ (Вуковић, 1988, стр. 19).

29 Лексема је извесно романизам, метаф. према ит. арх. *arbore*, лат. *arbor*, с мотив. основом „грађевина која стрчи као јарбол“; уп. Vesna Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori (jugostočni dio Boke Kotorske)*, Cetinje–Titograd, 1981, под *arbuo*.

30 Уп. нпр. *сук* 'мноштво у низу (људи или животиња)' из истог говора.

31 Вероватно ономаатпејизирани лик према *врџача* 'рупчага', евентуално укврштено са *врџаши/врџиши*.

ледара Бњ Рв; у Рв и: леднѣк, зиндѣн³², снијѣжница; (с мноштвом отвора, „вири са сваке стране“, у којој „дије промаја“) **вирѣнија/ вирѣнија**; ж) до-трајала кућа: **руина** Бњ; з) разрушена кућа: **зидѣна/ зидѣштина, кућѣшти-на** Рв; **озидина** Бњ, **омеђина** Бњ; **рѣзвала** Рв, **развалина** Бњ Рв; бедна прља-ва „заглушита“ кућа: **глувара, катава**³³, **кауша** (осн. знач. затворска ћелија)³⁴ Рв.

Списак лексема из ове подгрупе је и широк и отворен, будући да се укрштају различити аспекти мотивационе основе – намена, материјали, квалитет, изглед и др.

2.4. Посебним диференцијалним знаком обухваћени су називи појединих делова куће. Територијални распоред добро илуструју издвојене семе-ме.

2.4.1. Општим називом **зид** именује се вертикални (унутрашњи или спољашњи) део куће; у Ровцима **дѣвар** (турц.) ’зид са унутрашње стране у кући’.³⁵

2.4.2. Део зида у земљи у свим нашим зонама именован је општом лексе-мом **темељ** (с различитим фонетизмима у појединим зонама), а посебним лексемама именоване су врсте таквог зида у зависности од употребљеног материјала: а) дрвени темељ: **балван, кућа, посек** ЛПЖ; б) од бетона: **фун-дамент** СГВ, **водомент** ВП, **темељ** СГВ Бњ, **подумѣнта** Рв, **подумијента**³⁶ Бњ.

2.4.3. Семема којом се у појединим зонама именује део зида *изнад земље* обично од тврдог материјала гласи: **цокла /цокло, цокна/** СМ ВП Бњ.

2.4.4. Лексема којом се именује *водоравна дужа греда на зидовима са спољашње или унутрашње стране* (од. на расцпојању 60–80 цм) гласи: **атула** СМ ВП; **вјѣнчаница** Рв (за све четири греде; њена унутрашња страна *идгвала*).³⁷ Ре-алија није регистрована у материјалу у другим зонама из којих располаже-мо материјалом.

2.4.5. Предња страна, спољашња страна куће именована је лексемама: **листра**³⁸, **предња листра** Бњ Рв, **лице** Бњ ЛПЖ ВП Рв СГВ, **л’ице** СМ **предња банда** Бњ, **чело** ВП ЛПЖ³⁹, **сунце** ЛПЖ, **зачелак** СГВ, **фронт** СГВ.

32 Турцизам (у значењу *шамница*) (Škaljić, 1973, стр. 654).

33 Лексема *кашава* је предмет посебне етимолошке расправе др Јасне Влајић-Поповић.

34 В. Škaljić, *kaš* ’самица, ћелија у затвору’ (Škaljić, 1973, стр. 402).

35 В. Škaljić, 1973, стр. 230.

36 Лат. и итал. *fundamentum* ’темељ’.

37 Напомена на листићу: „Увек у конструкц. са на или *иог*: Тѣри тѣ на *иодгвалу*. Остави га *иѣдг иѣдгвалу*“.

38 На повезивање са *лиси* (са уметнутим -р-) упућују потврде из нав. збирке М. Пижурице из Рв: *иодлисѣиши* „ударити ред или два од дасака дном крова прекривеног сламом“, а од тог изведена им. *иѣдглицѣра*.

2.4.6. Задња страна куће именује се лексемама: **листра** Бњ Рв, **зачеље** Бњ ВП ЛПЖ, **зачелак** СГВ, **наличје** ЛПЖ, **запад** ЛПЖ, **закућњак** ЛПЖ, **задњи део** СМ, **леђа** СГВ.

2.4.7. За означавање семеме *īrouīlasīi geo zida isīod krova* забележене су лексеме: **забат** (**забад**, **забот**) СГВ⁴⁰ ЛПЖ, **засунак** ЛПЖ, **зачелак** СГВ, **ласта-вица** Бњ Рв, **л’истра** Бњ, **чело** (**челевље**) СГВ, **калкан** СГВ СМ⁴¹ ВП, **сомић** Бњ Рв⁴², **троћошак** ЛПЖ, **форшпиц** СГВ, **фронт** (**фрунт**) СГВ, **дума** ЛПЖ.

2.4.8. *Ogvod za vodu* је у српским говорима именован лексемама: **левак** СГВ, **лула** СГВ, **олук** СГВ ВП Бњ, **рина** СГВ, **чатрња** СГВ, **купа** (об. у мн. **купе**) ВП, **дуда** ЛПЖ, **жљеба** ЛПЖ, **каплаја** ЛПЖ, **олук** ЛПЖ, **плеј** ЛПЖ, **пор** (**рора**) ЛПЖ, **стревњача** (дрвени) ЛПЖ; у Рв **кòрнйш** (ново, објекти нису имали од-вода).⁴³

2.4.9. Општи назив за дрвену конструкцију покривену црепом или каквим другим материјалом на српском језичком простору именован је лексемом **кров**.

2.4.10. Семема *сiој обичних сiрана крова* означена је лексемама: **сл’еме** СМ, **шл’еме** СМ, **насл’евница** СМ, **кул’м** (**кул’марм**, **кул’маш**)⁴⁴ СМ, **било** СМ, **греда** СГВ ВП, **слеме** СГВ, **слѐме** (**шлѐме**) ЛПЖ Бњ, **шлѐме**, **шлѐмењача** Рв, **тјеме** ЛПЖ, **слемењача** СГВ, **спојница** СГВ, **тетива** СГВ, **шиљак** ЛПЖ.

2.4.11. Семема којом се именује *крај крова који ĩрелази зигове куће* означена је лексемама: **стре(ј)а** (**стрија**) СГВ СМ ВП, **стрѐва** (*ĩдсiрева* ’простор испод стрехе’) Рв, **настрешница** (**настрешњица**) СГВ, **окапина**⁴⁵ (**окапница**) СГВ, **капавица** СГВ, **потремак** СГВ, **трен** СГВ.

2.4.12. Реалија којом се именује *дрвена консирукција крова*⁴⁶ именује се лексемама: **грађа** СГВ ВП Бњ СМ⁴⁷ ЛПЖ, **јапија** ВП Бњ ЛПЖ Рв, **крòв/ рòгови** Рв, **покров** ЛПЖ.

39 Уз напомену да је у Лијевчу пољу и Жупи ређа употреба.

40 Лексема *забаи* у односу на све друге на терену Војводине има најшири ареални домашај у свим говорним зонама (Вуковић, 1988, стр. 277).

41 У различитим фонетским и морфолошким ликовима: *кавкан*, *калкана* (Букумирић, 2006, стр. 383).

42 У Ровцима у знач. ’мали троугаони отвор за испуштање дима’.

43 Роман. итал. порекла *cornice* ’руб; зидни вијенац’, у Боки *kornīž* – Vesna Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori. Jugosloveni dio Voke Kotorske*, Cetinje–Titograd, 1981.

44 Алб. *kult* -i ’кров’ према РСАНУ (под кулме); извесно даљим пореклом латинизам, уп. лат. *culmen* ’врхунац, кулминација’.

45 Са ограниченим ареалом на шајкашку зону, део Срема и шокачког становништва (Вуковић, 1988, стр. 13).

46 Има се утисак да истраживачи или њихови информатори нису знали да разграниче значење „дрвена грађа“ и „кровна конструкција од дрвета“. Индикативна је у том смислу белешка М. Пижурице: „дичу рогове/ дичу кров“.

47 Уз напомену да се реч *јаиџа* истискује из употребе.

2.4.13. За семему *озиган одвод за дим* у употреби су лексеме: **оџак** СГВ ВП, **димњак** (**димљак**, **дивњак**) Бњ ЛПЖ, **комин** СГВ, **дуда** ЛПЖ, **цуг** ЛПЖ, **чардак** ЛПЖ, **баџа** (на дрвеној кући) ЛПЖ; Рв: **сџмић** (троугаони испуст за дим испод сецишта крова, на врху забата).⁴⁸

2.4.14. Семема *џод* има више лексичких експликација, углавном мотивисаних врстом материјала од кога се прави: а) земљани: **под** СГВ, **набој** СГВ ВП Бњ ЛПЖ **земља** ЛПЖ Рв; б) дашчани: **даске** СГВ⁴⁹; **патос** СГВ ВП Бњ; Рв **пà(р)тос** (новије), **под** ВП ЛПЖ; (**дџњџ**) **пџд** Рв, **палов** СГВ, **патест** СГВ, в) камени: **калдрма** Бњ, **салица** Бњ), од малтера: **набој** Бњ.

2.4.15. Следеће лексичке реализације забележене су на српском језичком подручју за семему *сџрой*: **строп** (герм.), **плафон** (ром.) СГВ ВП⁵⁰ Бњ⁵¹, **таваница** СГВ, **таван** Бњ; гџрњџ **пџд** Рв, **шакатор** ВП, **штџк** (с малтером),⁵² **шџвит** („поткован“ **даскама**)⁵³ Рв.

3. Закључак. Изван просторâ ограничених изолексама односно изосемама које су условљене поднебљем, односно географским и геоморфолошким одликама и историјско-политичком судбином и културом становања (као директним одразом односа са становништвом са којим су наши преци долазили у додир, затеченим, суседним или накнадно придошлим) – најзначајније су дискриминанте које битнијим сегментима семантичког поља раздвајају ареале *гом-кућа*. Ограничени ареал лексеме (*х*)*ижа* у том контексту је такође врло релевантан. Анализом географског простирања ових реалема и њихових језичких експликација у словенским језичким атласима (*Оџишџесловенском линџивисџичком аџласу*, потом у националним и регионалним атласима) и уз комбиновање тамо изнесених података са онима које садрже етимолошки, историјски, дијалекатски и термилошки речници и монографски описи (дијалектолошки, етнографски и етнолингвистички) – наши закључци биће основанији, односно поузданији. Не изненађује нас, наравно, што се мноштвом појединости слаже Војводина са Посавином (Лијевач пољем и Жупом), Ваљевска Подгорина са северном Метохијом, неретко Ваљевска Подгорина са Војводином, а Бањани са Ровцима. Наравно, увек има „прескакања“ ареала (у виду острвца), која су у оваквим огледима најизазовнија, јер она чешће постављају питања него

48 М. Пижурџа у напомени: „Из истог лексичког гнезда, али другог творбеног лика, обично има значење ‘отворени забат на стајама’. Реч, изгледа, општесловенска, има је Махек.“

49 С потврдама у говору Буњеваца и шокачког живља (Вуковић, 1988, стр. 11).

50 У Ваљевској Подгорини лексема је новијег порекла (ауторов материјал).

51 С напоменом да је *џлафон* сачињен од малтера и дрвених дасака, а *шаван* од дасака (Којић, 2006, стр. 22; Црњак, 2005, стр. 51).

52 Посредовањем итал. језика, уп. Skok, 1971–1974, III, стр. 419.

53 Исто и код Станића, уз напомену да се ради о речи итал. пореклу (*soffitta*).

што дају одговоре. Очекивани је удео и распоред страних утицаја које ми на лексиколошком нивоу означавамо једноставно или турцизама или германизама или романизама или хунгаризмима, а суштина је шире – културолошка.

ЛИТЕРАТУРА

- Букумирић, М. (2006). Терминологија куће и покућства у северној Метохији. *Српски дијалектолошки зборник*, LIII, 375–548.
- Вуковић, Г. (1988). *Терминологија куће и покућства у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
- Ивановић, М. и Радовановић, Д. (2019). Етнолошки и етнолингвистички аспект обуће у српској традиционалној култури. У: М. Лончар-Вујновић (ур.), *Наука без граница II, Одјеци* (327–347). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- РЈАЗУ 1881–1976: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Којић, Ј. (2006). *Терминологија куће и покућства Бањана*. Суботица: Српски културни центар.
- Марковић, Б. (2019). Посуде за алкохолна пића у Ваљевској Подгорини. У: Д. Радовановић и М. Ивановић (прир.), *Из лексике становања. Етнолингвистички ојлеги* (141–155). Нови Сад: Матица српска.
- Мирилов, Р. (2019). Лексика са значењем посуда за млеко и млечне производе у Ваљевској Подгорини. У: Д. Радовановић и М. Ивановић (прир.), *Из лексике становања. Етнолингвистички ојлеги* (131–141). Нови Сад: Матица српска.
- Павловић, Љ. (2011). *Колудара и Подгорина*. Београд: Службени гласник – САНУ.
- Петровић, Д., Белић, И., Капустина, Ј. (2013). Речник Куча. *Српски дијалектолошки зборник*, LX, 1–461.
- Пижурница, М. Рв: *Збирка речи из Роваца* (картотека)
- Родић, З. (2016). *Сеока кућа и становање у Србији*. Београд: Етнографски музеј у Београду.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, књ. 1–20. Београд: Српска академија наука и уметности.
- РСГВ: *Речник српских јовора Војводине*, књ. 1–10. Нови Сад: Матица српска.
- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Црњак, Д. (2006). *Терминологија куће и покућства у Лијевчу њољу и Жуји*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Škaljić, A. (1973). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, 3. izdanje. Sarajevo: Svjetlost.

ДРАГАНА И. РАДОВАНОВИЧ

ИНСТИТУТ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА САНИ

ПРИШТИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ГОРОДЕ КОСОВСКА-МИТРОВИЦА

ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОСОФИИ

КАФЕДРА СЕРБСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

К ВОПРОСУ О ЛЕКСИКЕ ДОМАШНЕГО ОБИХОДА

— Типы жилых домов и их составляющих в сербских говорах —

Резюме

В работе рассматривается инвентарь лексем шести говоров сербского этнокультурного и языкового пространства, *называющий типы жилых домов и их составляющих*. Названные говоры располагают систематизированными данными – четыре прошли специализированную терминологическую обработку (Воеводина, Лиевач поле и Жупа, Баняни, северная Метохия), два составных – полностью лексикологически исследованы (Валевская Подгорина и Ровца). Географическое, геоморфологическое и этнокультурологическое многообразие выбранного ареала обеспечит драгоценный и достаточно показательный материал, касающийся важной части сербской национальной культуры, включая аспект лингвистической географии. Полученные результаты могут рассматриваться как вклад в реконструкцию данной терминосистемы сербского языкового пространства, а также общих исследований по этно-культурно-исторической и антропо-географической тематике.

Ключевые слова: жилой дом и его составляющие; сербское языковое пространство; лингвогеографический аспект; мотивирующая основа и происхождение названия.

ТАЊА З. МИЛОСАВЉЕВИЋ¹

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БЕОГРАД

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА КОНЦЕПТА БОЛЕСТ НА ПРИЗРЕНСКОЈ СЛИЦИ СВЕТА

Лексичке јединице које попуњавају концепт болести на призренској језичкој слици света показатељ су позиције коју ова категорија стварности заузима у поимању света и живота у језичком сазнању дијалекатске језичке личности. Феномен болести један је од централних фрагмената наивне слике човека, с обзиром на то да је непосредно повезан са универзалном парадигмом животног циклуса, али и са представама о слабости тела и духа које одражавају социокултурну специфику локалне заједнице. Реконструкција концепта базира се на лексичком материјалу којим је концепт вербализован и у чијем су садржају интерпретирана схватања и знања о болестима, однос колектива према болесној особи, народне методе лечења. Когнитивно-семантичка и лингвокултуролошка анализа лексичко-семантичког поља *болесѝ* и његовог појмовног опозита *здравље* заснива се на језичким чињеницама са експлицитним ознакама концепта регистрованим у *Збирци речи из Призрена* Димитрија Чемериѝа. Концепт карактеришу скаларни и градуални принципи организације елемената, на основу којих се концептосфера болести раслојава у две линеарне зоне: 1) *здравље – нарушавање здравља – болест – оздрављење* (сфера здравља) и 2) *здравље – нарушавање здравља – болест – погоршање стања – смрт*. У језгру поља фигурирају скале које манифестују асоцијативно-појмовни садржај болест – болестан – болесник – боловати и на којима су градуално ситуирани језички елементи којима је тај садржај вербализован у српском призренском говору. Централну зону попуњавају конституенти који у свом значењском слоју садрже диференцијалну сему о врсти болести, преносећи информације о обољењима карактеристичним за дати период и за дату средину и наивна схватања о пореклу болести. Лингвокултурни спецификум призренског социјума посебно се читава на периферији концептосфере, у доменима народне медицине и односа према болесни-

1 tanja77nis@gmail.com

ку, где се укрштају аутохтоне и оријенталне методе излечења, традиционални модели понашања и поглед на свет призренске дијалекатске личности с краја XIX и почетка XX века.

Кључне речи: концепт *болесѝ*; језичка слика света; српски призренски говор.

Са циљем разоткривања културних специфичности као карактеристичних црта националног менталитета савремена хуманистика актуелизира проблем културног и етничког самосазнања, које се директно испољава преко слике света, која представља одраз погледа на свет којим је регулисан начин живота и понашања човека у одређеној средини и одређеној епохи. Лингвистичка истраживања последњих година усмерена су на описивање модела концептуализације стварности у језичком сазнању савремене и дијалекатске језичке личности и на реконструисање језичких слика света јер је језичким средствима најпотпуније и најдубље интерпретирана објективна стварност. У садржају језичких јединица, који је вербализован адекватним изразом, кодирани су знање, искуство, духовно и материјално наслеђе, вредносни систем социјума, тако да је лексички фонд једног језика или народног говора поуздан материјал за тумачење наивног погледа на свет једне говорне заједнице. Језичкој грађи приступа се са антропоцентричког становишта, у чијој је жижи човек и као субјекат и као објекат језичке слике света, а које је у средишту когнитивно-семантичког, прагматичког, лингвокултуролошког проучавања² лексикографских чињеница у описним, асоцијативним, дијалекатским речницима, као и употребе језика у комуникативном, књижевноуметничком, медијском дискурсу.

У средишту антропоцентричког поимања света налази се прототип здравог човека који је способен да квалитетно обавља предодређене друштвене улоге и тиме доприноси стабилном функционисању заједнице. Нарушавањем здравља појединца угрожава се социјална организација колектива и свако одступање од утврђене аксиолошке норме појмовно је регистровано и језички маркирано ознакама које фигурирају у сфери негативно обележених појава. Феномен болести један је од централних фрагмената наивне слике човека, с обзиром на то да је непосредно повезан са универзалном парадигмом животног циклуса, али и са представама о слабости тела и духа које одражавају социокултурну специфику локалне заједнице. Концепт *болесѝ* може се посматрати као једна од опозиција бинарног концепта *здравље-болесѝ* или као самостални концепт.³ Као маркирани опозит би-

2 „Парадигма современного лингвистического знания демонстрирует органический синтез подходов к языку, объединенных антропоцентризмом“ (Архипова, 2006, стр. 16).

нарно устројене концептосфере далеко је разрађенији од свог позитивног опонента и на вредносно негативном полу формира лексичко-семантичко поље са широким спектром језичких ознака за номинацију болести и болесне особе, квалификацију болесника, именовање процеса боловања и са сложеним корелацијама међу конституентима поља и њихових семантичких реализација.⁴

Концепт *болесѝ* формиран је лексемама чија значења обликују садржај националног / регионалног језичког сазнања и граде наивну слику света носилаца језика / говора, рефлектујући карактеристичне етнокултурне и лингвокултурне црте датог колектива. Лексичке јединице које попуњавају концепт болести на призренској језичкој слици света показатељ су позиције коју ова категорија стварности заузима у поимању света и живота у језичком сазнању дијалекатске језичке личности са крајње периферије српског језичког простора, чувајући нека архетипска сазнања носилаца призренско-тимочког дијалекта. Циљ рада је реконструкција концепта *болесѝ* на призренској језичкој слици света и модела концептуализације болести у свести призренске дијалекатске личности. Остваривање циља захтева реализацију следећих задатака: успостављање лексичко-семантичке структурне организације поља и парадигматских веза међу његовим члановима, позиционирање централних и периферних културних смислова у структури концепта, утврђивање универзалних културних константи и специфичних језичких и социокултурних црта.

Тумачење концепта *болесѝ* базира се на лексичком материјалу којим је концепт вербализован и у чијем су садржају интерпретирана схватања и знања о болестима, однос колектива према болесној особи, народне методе излечења. Когнитивно-семантичка и лингвокултуролошка анализа заснива се на лексикографским подацима из *Збирке речи из Призрена* Димитрија Чемерикића, одакле смо ексцерпирали језичке јединице с експлицитним ознакама концепта које формирају лексичко-семантичко поље *болесѝ* и

- 3 Архипова сматра да не треба здравље и болест тумачити као јединствени концепт, јер се у карактеризацији концептуалних ознака здравља не уочавају његови социјални, духовни, атрибутивни, темпорални, природни и психолошки аспекти, који се актуелизирају приликом карактеризације болести (Архипова, 2006, стр. 28).
- 4 Руски лингвисти активно испитују концепт болести као самостални фрагмент језичке слике света (Архипова, 2005; Касьяненко, 2006; Берлет, 2012; Троян, 2016; Дубинец, 2018) или у својству негативног члана дуално устројеног ширег концепта (Архипова, 2006; Туленинова, 2008; Бухтоярова, 2010; Ильина, 2015), бавећи се углавном вербалном објективизацијом наивних представа о болести и репрезентацијом концепта на руској националној језичкој слици света, односно појединим дијалекатским сликама света, и поредећи реализације концепта у руској и некој несловенској (најчешће енглеској) лингвокултури са циљем екстраховања национално-културних специфичности (Туленинова, 2008; Берлет, 2012).

које улазе у састав његовог појмовног опозита *здравље*. Лексичке ознаке са комплексом семантичких елемената који фигурирају у границама испитиваног поља омогућавају слагање сложеног лексичко-семантичког микросистема који одражава слојевитост традиционалних представа о болести и болеснику. Чемериџићев лексикон објективан је и поуздан извор моделирања језичке слике света Срба Призренаца, а богат речнички корпус и прецизно дефинисани појмови омогућају одређивање статуса концепта *болест* и његовог културног значаја крајем XIX и почетком XX века у мултиетничкој, мултирелигиозној и вишејезичној призренској средини.

Концепт *болест* ситуиран је на негативном полу концептосфере *здравље* – болест. На језичкој слици света представља вредносно негативну категорију објективне стварности репрезентовану језичким јединицама негативног денотативног садржаја, које формирају лексичко-семантичко поље *болест*, које чува архаичност и аутентичност народне речи без уплива научне медицинске терминологије. Основни садржај појмовне сфере концепта *болест* своди се на следеће ознаке: нарушавање састава организма, неодрживост функционисања организма, слабост, одсуство физичке снаге, показатељи болести, врсте болести, осећај телесне патње, однос према болеснику, народне методе излечења, исход болести. Појмовни знаци формално се могу представити скаларним вектором, с обзиром на то да је скаларност својствена природи концепта *болест*, који се раслојава у две линеарне зоне:

- 1) *здравље* – нарушавање *здравља* – болест – оздрављење (сфера *здравља*);
- 2) *здравље* – нарушавање *здравља* – болест – погоршање стања – смрт.

Структура поља је постојана, вербални и когнитивни елементи концепта распоређени су по принципу поља са језгром, центром, ближом и даљом периферијом. Структурирање концепта базира се на позиционирању идентификационих и допунских когнитивних ознака, које се испољавају у семантичком садржају језичких јединица и препознају се као значењске компоненте концепта.

У језгру поља фигурирају скале које манифестују асоцијативно-појмовни садржај „болест – болестан – болесник – боловати“ и на којима су градуално ситуирани језички елементи којима је тај садржај вербализован у српском призренском говору. Категоријална појмовна вредност „болест“, описана семемом „нездро, поремећено, ненормално стање организма; боловање, обољење“, имплицира широк дијапазон здравствених стања, тако да се на основу параметра „степен угрожености“ болест објективно квалификује као лака, тешка, веома тешка, смртоносна. Субјективни доживљај такође је важна димензија у оцени здравственог стања, што се семом интензитета испољава на конотативном семантичком плану а експресивним језичким изразом у комуникативном акту. Интензитет болести на

векторној скали вербализује се помоћу конкретизатора или механизмима творбене и семантичке деривације који прате распон јачине, односно тежине болести, формирајући ред градативних синонима који чине номинационо језгро концепта: *лџк дџл'ес / лџка рана - дџл'ес, дџл'ка - дџл'ешч'ина*⁵ - *лошошч'ина - жџва рана*.

Најблажи облик болести који се манифестује као акутни поремећај функционисања организма, без већих компликација и последица, поима се као лака болест и именује се изразима *лџк дџл'ес, лџка рана*. У Чемерикићевом лексикону нема илустрација из колоквијалног дискурса којима би претпостављена идеографска вредност била потврђена. Синонимски пар *дџл'ес* и *дџл'ка* творбене су варијанте са истом општом значењском реализацијом чији појмовни оквир обухвата свако одступање од нормалног здравственог стања и прати еволуцију болести у свим фазама (почетак, ток, крај).

Дџдро је и жџво јаднич'е при тол'ико дџл'еса што претурило преко главе. – Бџл'ес га изееја да ди л'и га изеја (клетва).

Једе гу нека дџл'ка што тако ослабела. – Њџјнејзи дџл'ке ил'ач' ч'е дџдне Шџкл'е. – Бџл'ка гу изела тамо њџ (клетва).

Традиционално поимање болести суштински се разликују од логике научног сазнања у вези са изворима и узроцима болести.⁶ Болест се супротставља здравом стању организма као нешто што није својствено човеку и што не зависи од самог човека, као појава која делује сопственом активношћу, чије се постојање објашњава у складу са усвојеним погледом на свет. Дијалекатска слика света чува архаичне представе о етиологији болести, а на призренској језичкој слици света преплићу се елементи паганских, хришћанских и оријенталних знања о настанку и исходу болести. У свести старих Призренаца присутне су претхришћанске представе о болести као антропоморфном или зооморфном бићу које напада човека и наноси му бол тако што га *једе, ујега, изјега*. У народној култури призренских Срба окамењено је архетипско поимање болести као нечастиве силе, демонског бића

5 У српском призренском говору фигурира и пејоративна форма *дџл'ешч'ина*, али са суженом перспективизацијом у правцу прецизирања болести, па се ова реч конкретно односи на тифус (*Наша Рџса умрела од дџл'ешч'ине. – Оруч'ина, дџруч'ина, на Турч'ина дџл'ешч'ина, а на мџне здрџје*).

6 У сазнању носилаца савременог руског језика болест је дисхармонија човекових осећаја праћена осећањем физичког, моралног и социјалног дисбаланса који се испољава као слабост, немоћ, лош спољашњи изглед, нерасположење [...]. Носиоци савремене културе не персонификују ни болест ни здравље, већ их представљају као стања (по чему се савремена перцепција разликује од схватања фиксираног у фолклорном тексту) (Архипова, 2006, стр. 27).

које угрожава човека и наноси му физичку патњу. Персоналификација болести остатак је фолклорног схватања света и митског тумачења појава из објективне стварности фиксираних у клетви као експлицитној, експресивној и ефектној говорној формули која чува наивно веровање у магијску моћ речи. Традиционално схватање о узрочницима болести и исцељењу донекле је поколебано промишљањима о реалним факторима настанка болести (хладноћа, глад, лоши услови живота, претерана брига, туга) и прихватањем нових медицинских сазнања у домену лечења (употреба медикамената (*ил'ач'* „лек“, тур. *ilaç*)). Логички приступ здравственим проблемима открива се у разговорним секвенцама којима Чемериќић потврђује употребу експресива *дол'ешт'ина* и *лошо'и'на* у српском призренском говору. Пејоративни суфикс којим је изведена лексема *дол'ешт'ина* и негативно денотативно значење основе речи *лошо'и'на* интензивирају категоријално значење и појачавају степен афективне тоналности, чиме се наглашава субјективни однос према тежим облицима болести. У комуникативној ситуацији актуелизирају се поједине ознаке концепта које расветљавају модел концептуализације ове непожељне појаве, као и индивидуалне и колективне механизме њеног превазилажења у виду народних метода лечења, али и употребе медицинских препарата.

Ч'е осéдне, ч'е налэти никóју дол'ешт'ину што íде тáко гóла по надвóру.
– И његовэјзи дол'ешт'ине имáшч'е д'ич'и ил'ач'. – Удрíла дол'ешт'ина у
дэцу ка да је, да је дал'эко, никóја ред'нич'ина.

Ако, мáјко, ако, узíмај ил'ач да ти м'икне т'уј.

Осећај телесне патње (*муќа, дóл', дол'авина*) најпоузданији је показатељ промена у организму. Субјективни доживљај болести углавном се манифестује као физичка бол, а појава таквог симптома најчешће је лимитирајући фактор социјалног деловања и болесну особу ставља у улогу болесника, детерминишући њен друштвени и радни ангажман, као и однос колектива према болесном члану.⁷

7 Социо-културни и економско-политички контекст у великој мери одређују како ће неко интерпретирати симптоме болести, како ће такву особу друштво прихватити, које ће се стратегије лечења и терапеутски модели примењивати, какав ће социјални живот и који социјални статус болесник имати. Диференцијација између физиолошког поремећаја (патолошких физичких / органских оштећења које лекар дијагностикује), субјективног доживљаја бола и болести и социјалног стања у енглеском језику је изражена постојањем посебних лексичких ознака за сваки од наведених параметара болести (*disease, illness, sickness*) (Staničić, 2007, стр. 314–316). Свест о тежини болести и њеном утицају на човекову физичку и друштвену активност и на душевно стање кодирана је у лексичком систему Призренаца.

Умрѣја од д'б'л'. – Свѣјено ш'ио вик'аше л'б'ч'ка ма'иер'ина: д'б'л', д'б'л', д'б'л', ш'у'ј, у ср'це, и б'и'и'де ми јад'ни'ч'е, ка да ми ја украб'оше.

Бол'ав'ина, свѣ ме ви'јеф ко'ске. – Ё'и'е, д'б'ш о'вде ос'еч'ам бол'ав'ину. – Тв'о'јејзи бол'ав'ине и'л'ач' је ч'афури'ја. – Да се ус'и'равим не мо'ју од бол'ав'ине.

О'вде, у ложич'и'цу ос'еч'ам му'ку.

Болесна особа квалификује се семантички изнијансираним синонимима који манифестују појмовни распон од болешљивости, склоности лаком и честом побољевању, крхкости здравља и слабости организма, преко стања поремећеног функционисања организма до потпуне узетости од болести: *дол'ес'лив, и'л'и'н'ц'ав, и'лаб'ви'и, а'фиф, ц'е'ф'шек, ј'аваш, долеш'лив, слад – д'б'лан, дол'есан – ц'у'ш'урум*. На градуалној скали ознака за значењску вредност „који је болестан“ појмовно се диференцирају болешљиве и болесне особе, односно личности које су слабог телесног састава, те трајно склоне обољевању, и болесници са неком врстом акутне или хроничне болести. Другачији је и однос колектива према носиоцима оваквих стања. Придевске лексеме којима се описују они који често побољевају у колоквијалном дискурсу развијају емотивну димензију значења и говорник се њима служи да изрази извесну дозу сажалења према таквом лицу⁸, чије стање народ објашњава генетским разлозима.

С'и'ојан ка да ни'ш'и'о дол'ес'лив. – Ог'амно она дол'ес'ли'ва. – Умр'ело ју ш'ој дол'ес'ли'во дев'ојч'е. – Бол'ес'ли'ве се и ра'ц'але ш'еј д'еца, на оца зар ш'ио ти д'ија мар'аз'лив.

Род'ија се и'л'и'н'ц'ав и ос'и'ан'ја ш'ако и'л'и'н'ц'ав. – Камо да ви'дим, ш'ој л'и је ш'ој и'л'и'н'ц'аво дев'ојч'е ш'ио с'ъм му д'ила нуна? – Гл'и'н'ц'ав'ица и'л'и'н'ц'ава.

Не знам ш'ио му је, и'б'на'и'рег не д'ија ш'ако и'лаб'ви'и. – Ни'ш'и'о ју је и'лаов'и'ио ш'ој дев'ојч'е.

Ш'и'о му је, м'ори, ш'о'му ге'и'е'и'у, ш'е је ш'ако а'фиф? – А'фиф му д'ил'е и б'и'ац и ма'и'и.

О'ш'и'де у ч'ар'и'и'ју, ама је ма'ло ј'аваш.

Д'еца ју су дол'есне. – Не д'ија дол'есан, ма'ло ч'е'ф'с'з д'ија. – Бол'ес'н д'ија ч'у'ч'ан, свѣ ле'и'о ш'ио л'еж'ја у и'ос'и'ел'у.

8 Призренска дијалекатска личност иначе нема благонаклон став према телесној слабости, тако да носиоце ове физичке особине квалификује придевима негативне субјективне оцене, која је инхерентна и јединицама у домену номинације (Милосављевић, 2017, стр. 81–82, 107–108).

Болна л'ѐжи дѝл'дер Тѹѡа (нар. ѡес). – И дѐца ѡу су дѡлне. – А: Болн л'и дѡја, мѡри, шѡѡ ѡѡко аѡансѡз ѡмре? Б: Нѐ, мѡри, не дѡја дѡлн, ѡѡеке дѡша му зар дѐше дѡн.

Ц'уѡѹрум ѡа дѡѡ уч'инѡја.

Болешљивост се концептуализује као датост судбине, као генетски код који се генерацијски преноси, као фамилијарно обележје. И поред емпатије за таква лица, друштвена заједница не показује према њима разумевање и поштовање какво има према тешко болесним особама из окружења чија болест ремети динамику функционисања ширих друштвених група и нарушава њихову стабилност. Третман колектива према болесном члану важан је са социокултурног становишта јер открива менталитет социјума преко важећих понашајних образаца и модела интерперсоналне повезаности. У културном коду Срба Призренаца записан је начин опхођења колектива према свом болесном члану. Од припадника примарних група (рођака, пријатеља, комшија) очекује се да покажу интересовање и забринутост за болесника, пожељно је да се распитују о његовом здравственом стању, да га редовно посећују, питајући за помоћ и изражавајући жељу за брзим оздрављењем, што је социокултурна карактеристична црта традиционалног призренског друштва. Принцип хуманости уграђен је и у сегмент именовања болесне особе што демонстрира сведеност номинационог блока: *л'инц'авац, л'инц'авко / л'инц'авѡца / л'инц'авч'е – дѡлник / дѡлнѡца / дѡлнѡч'е*. Лингвокултурна специфичност односа према болести и болеснику препознаје се и у деривационом поступку. Изведена именица *дѡлник* је мотивисана придевом *дѡлан*, а придевска реч лексемом *дѡл*, која упућује на субјективни осећај физичке тегобе. Болесник се у Призрену првенствено конципира као особа која осећа физичку дѡл, снажну телесну патњу која је онеспособљава и спречава у обављању свакодневних активности и према таквој особи се поступа са уважавањем, бригом и пажњом. Морална обавеза породице јесте да негује болесника, тј. да му *ч'ѡни ѡзмеѡ* (*Мара је дѡбра снаа, ч'ѡни ѡзмеѡ дѡлнѡму свѐкру ка да ѡу је бѡшац*). Моносемантичност женске номинације *дѡлница* лингвистички је резултат призренске социокултуре која преферира концепт кућне здравствене неге.

Їл'кин л'инц'авац ѡѡрасѡе, цѐла мужѡна дѡдна. – Сал ѡѡѡа л'инц'авца шѡѡ рѡдѡла и више не рац'ала. – Дѐ, мѡре, л'инц'афѡу л'инц'ави.

Мѡре, и ѡѡѡа л'инц'афка ч'е ѡзне, сал да не сѐди више неугаѡѡа.

Онѐзи сесѡрич'ѡне ѡу л'инц'авѡце, мѡч'но ѡу се набѡди срѐч'а. – Тај л'инц'авѡца се дрѡжи ка да је данѡца.

Куч'ка једна, и не зэйиша дил'е како је долник. – Чушише, не гизајше ц'урулију, у коњије имава долника. – Ц'еч'мишбла, долнику, шио ши је, шио се ал'иш?

А долница, доі нека іу даде здрáвл'е, ч'іни л'и іáјреі? – Оіишла да віди іуј ал-ка-Цавіну долницу. – И масло іу дóри свеіил'е шéјзи њіне долнице.

Како је іој Данкіно долнич'е? – Вбздън држи долнич'е у наруч'е. – Болнич'еіу дава л'и се ракіја, мóри дудал'іцо?

Читавим репертоаром језичких јединица лексикализоване су етапе у процесу развоја болести: *удри*, *заслáди*, *омáл'и*, *доóди* (болес), *раздóл'и се* – *долује*, *л'éіне*, *іáда* у *іосіел'у*, *іáдне* у *іосіел'у*, *іáдне* у *дйшек* – *дóл'и*, *іáши* – *задева*, *улоáви* (се), *ірне*, *дрйжди*, *наіáіа*, *іродáда*, *жіа*, *жііне* – *огл'éжи*.

Стање болести именује се јединицама које репрезентују различите манифестације осећаја телесне слабости који се концептуализује као зла сила која долази изненада (*удри*), изазива физичку бол, клонулост (*заслáди*, *омáл'и*, *раздóл'и се*), онеспособљава, блоkira активност (*долује*) и тера човека у постељу (*л'éіне*, *іáдне* у *іосіел'у*, *іáдне* у *дйшек*), узрокује бол и патњу (*дóл'и*, *іáши*) која се персонификује и концептуализује као агресивни непријатељ који изазива (*задева*), подмукло напада (*дрйжди*, *іишии*), убада, пробада (*іродáда*, *жіа*, *жііне*), уједа, изједа (*Бóл'ес іа изеéја*; *Јéге іу нека дóл'ка*), стеже, гуши (*наіáіа*), сече (*сéкне*), паралише (*улоáви* (се), *ірне*), трује, одузима свест (*узме се*, *исірује се*), болесник је традиционално везан за кревет (*огл'éжи*), у чему се огледа лингвокултурна специфика поимања бола и болести ове говорне заједнице.

Муч'на іи је јадница ч'е іо муч'на не дíва, свејено шіо іу доóди іáј њóјна, да је дал'éко, дрúа радóша.

Зáр шіо дéше áфиф, она ч'éсіо ди іагáла у іосіел'у. – Нáіред ч'éсіо іагáше у іосіел'у, а сáе, доіу фáла, іо нé.

Како іáдна у дйшек, она се віше не дйже.

Іма две недéл'е како је л'éінаіо іој девóјч'е.

Одáмно долује. – Све л'éіо іу долувáло девóјч'е. – Дéца іу долувáл'е. – Бóлува јéно две недéл'е, іа, даде доі, дйже се. – Къд сьм оіишла у Милáна, óни сві долувáу. – Зайéко іа долувáч'и.

Не ме дóл'и віше.

Пáши од ірознице.

И óна наіáіáла кјáвіцу од јешрве.

Бриждéше ме іуј, у рáмо. – Бриждéла ме рúка ка да је уірнáша.

Исход боловања може бити двојак и појмовно се реализује на супротстављеним половима вредносне скале који орбитирају ка периферији концепта задирући у концептуалне сфере здравља, односно смрти. Плус вектор иде у смеру оздрављења у градивном опсегу од олакшања, подизања на ноге, повратка снаге до делимичног или потпуног оздрављења (*лџкне, дџине (се) из љосџел'е, одфрџкне, издолџје, заздрави, љоврџи се, оздрави*), прелазећи периферну орбиту и задирући у концептосферу здравља. На негативном полу концентрисани су елементи који рефлектују веома озбиљно, готово безнадежно стање (*додџере се дџн*) и коначни смртни исход (*издџне, лџиче, љремџне, љџкне*).

А: Како љи је маџи, мџри, Виџка? Б: Оџ синоч' миџко љу лџнало.

Дџче дџи да оздрави. - Оздравџла л'и љи маџи, мџри Сџндо? - Без еч'џма не мџже лџко да се оздрави.

Ч'џла л'и си, мџри, ч'е му се дџдрџл'е дџнџве онџму веселниџу Сџџанџу Корл'џланџу?

У љџлноч засладе и љред зџру љздџна. - Здравџја се, дџрџо че издџне.

Централну зону концепта попуњавају конституенти који у свом значењском слоју садрже диференцијалну сему која носи информацију о врсти болести. Дистинктивни семантички знак „врста болести“ чине овај домен веома разуђеним, у чијим оквирима фигурирају именичке, придевске, глаголске ознаке за различите болести и маркирање оболелих особа. Овај фрагмент је значајан са лингвокултуролошког становишта јер представља регистар болести у Призрену крајем XIX и почетком XX века и дијагностикује карактеристична обољења за дати период и за дату средину. Таксонимска структура групе назива за болести условљена је везом међу појмовима, а синонимија и деривациони процеси унутар групе откривају од чега су стари Призренци најчешће обољевали и од којих болести су највише страховали. Језички израз показује да је у оно време смртоносна болест била туберкулоза (*вџрем - веремл'џја, маџраз - маразл'џја, марџзл'џв, сџ дџл'ес, суџиџа*), да се као веома опасне поимају повишена телесна температура (*ваџџруџиџина, врел'џна, џиџењ*) и заушке (*џ'ел'индџне, изаџушна жџл'џзда*), да се народ јако придојавао шлога (*дџамла - дамлџсан, дамлџсџник, дамлџсанџиџа, дамлџше се*), патио од опаких болести које захватају поједине органе, угрожавајући животне функције организма и блокирајући човека у реализацији његових друштвених улога (*дџл'ешч'џна „тифус“, јендџја канџер, дозџунлџк „килавост“, дџалак „обољење слезине“, дроџл'џка „надимање, задржавање воде у телу“, друџа радџиџа „падавица, епилепџиџа“, каџшел' - кашл'ич'џна, окашл'џви, задџа „тешко дисање“, коњџџиџак „обољење кичменог прџшљена изазвано туберкулозним запаљењем“, санџџџје „крџтодоља“, крвџсерџиџа „до-*

Каг де шáмо, уфáйи íа грúа рабóша, да је гал'éко. – Црна Цáва алка-Ванкúна, девојч'е íу, да је гал'éко, íма грúу рабóшу.

Нóч'ом нé ми млóто досáц'а кáшел'.

Кашл'ич'úна íа úдави.

Досáц'а ми загуá

Круúа че дúдне, нéје грúто, не дрíни. – Додúло ми гéше круúу.

Искоч'úла íу, да је гал'éко, сарáц'а. – Сарáц'а шé удúла!

Сшóјáнке íу искоч'úла л'úша на óбраз, да је гал'éко.

Пре јéно шејéсеш íодúне де годúја лóшу фрúу на íáву, да је гал'éко.

Мóре, удрúло íу шóб úсúшо назúл'е.

Ближу периферију концепта попуњавају јединице које реализују појмовно-семантички садржај „методе лечења“. У традиционалној призренској средини на прелазу из XIX у XX век, где је свест о институционализованом здравству тек почела да се развија, лекарска помоћ је била крајња нужда (Без еч'úма не мóже лóко да се оздрáви). Здравствена култура у Призрену подигнута је на виши ниво посећивањем лекара, што се може приписати турском утицају, с обзиром на лексички слој који прати овај сегмент призренске стварности. Општи назив за лек преузет је из турског језика: *úл'ач'* (Éч'им му гáја двá ил'áча да úíје), који се конзумира и у виду пилуле – *áй* (тур. *hap*) (Узúма íо úрú áйа на гбн. – Нé му íомоóше айóве шúшо му гáге áч'им. – Свé áй íо áй узúма). Лекове је преписивао *éч'им* (тур. *hekim*), а према лекарском рецепту, званом *рец'éша*, издавао их *ец'зац'úја* (тур. *eczacı*) у апотеци – *ец'зац'унúца* (Айóве кúи на Николáч'а ец'зац'úју; Николáч'óва ец'зац'унúца је у Шадрван). Терапеутска средства превасходно су проналажена у природном окружењу и заснивају се на вишевековном народном медицинском знању и искуству. Народ је проналазио различите алтернативне методе лечења, од лековитог биља до врачања. Коришћено је биље (*шрáва*) са широким спектром терапеутског дејства (*ајдуч'ка шрáва*, *жуúа шрáва*, *дадúна душица*, *нанúца*, *ашмец'ул'*, *самодáјка*, *срч'ánaц*, *дозовúнка*, *дафúна*, *шрáва од крва*, *шрáва од úосéка*), оријентални зачини (*анáсон*, *áшаш*, *гáрч'ин*⁹), разна уља

9 „У Призрену се циметова кора користи за справљање више врста лекова: 1) лек против очних и других болести (зрна карамфилића, комадић циметове коре и комадић растока се стуцају и измешају са медом; овом смесом болесник маже очи); 2) лек против пролива и болова у стомаку; 3) лек против кашља. Циметово уље (дáрчин-јáги) коришћено је за абортусе. Мешано је са водом у којој је претходно куван шафран. Овај напитак су узимале трудне жене да би подациле“ (Чемерикић).

(*дагем-јаџи*, *далџк-јаџи*, *инџи-јаџи*, *дјрчин-јаџи*, *нане-јаџи*, *диџи-оџи*, *круџа-биџи*¹⁰, *ил'исџре-биџи*, *сџдџр-биџи*), прашкови (*џил'изџр*, *нишадџр*), одлоге (*лаџа*) и балзими са Истока куповани у бакалницама (*деја далсџм* и *џрн далсџм*, *амдџеруџ*), од којих су се справљали мелеми за искашљавање (*деваја-миџк*), против стомачних тегоба, хемороида, кожных болести (*ч'еџек мејл'ем*), код прелома костију (*јаџија*), рана, уједа инсеката, опекотина (*џосан мејлем*), болова у ушима, итд. Исцелитељска моћ приписивала се води донесеној са хаџилука или освештаној на празник Богојављање (*аџ'иаџма*), а посебно магијској снази дајалица и ритуалних радњи приликом врачања.

*Сваџри му ајдџуч'ку џираџу и дај му да џиџе.*¹¹

*Сваџри му дозовинку и давај му да џиџе.*¹²

*Девојч'еџу ми џроџ'е срџце од дафине.*¹³

Сваџри му нанџцу и дај му да џоџиџе, једнџк ч'е му џроџ'е.

*Сваџри му два-џири зрна анасон џа му дај да џоџиџе.*¹⁴

*Сваџри му џири-чеџиџири џиџишке ашаш, џа му дај да џиџе.*¹⁵

Давај му џо миџчко далџк-јаџи да џиџе.

Дај му миџчко инџи-јаџи џа че џа џроџиџури

Дај му две-џири каџл'е нане јаџи, ч'е му џроџ'е.

*За далџм добро је да му даваџи дагем-јаџи и деваја-миџк џо џири лоџиџе на дџн: џџуџиру, на џладне и увеч'ер џо јџну.*¹⁶

Дај му амдџеруџ, једнџк ч'е му џроџ'е.

10 Од стабљика, цветова и лишћа биљке *круџа-биџи* или *џола џава* кува се чај и пије се незаслађен као лек против стомачних тегоба.

11 „Ајдучка трава се у Призрену употребљава за лек: 1. од цвета се кува чај који се пије против трдобоље, против несанице, против назеба и против болести зване страшица, за бољи апетит пије се незаслађен. Зелено лишће, пошто се туцањем добро изгњечи, пржи се на зејтину, и охлађено се ставља на ране. Овај лек се још зове и *џрава од џосека*“ (Чемериџић).

12 „Срби у Призрену користе зову на различите начине. Њен цвет суше, па од њега кувају чај који дају оболелима од назеба и кашља. Од њене коре праве мелем за лечење рана и опекотина, познат под називом *длаџ мејлем* или *џосн мејлем*“ (Чемериџић).

13 „Плод дафине, истуцан у прах, и помешан са мајчиним млеком или водом коришћен је као лек против болова у стомаку. Плод дафине је у Призрен доношен најчешће са Свете горе“ (Чемериџић).

14 „Семе аниса користи се као лек против болова у стомаку, тако што се неколико зрна анисона кува у камилицы, која се потом попије процеђена“ (Чемериџић).

15 Срби у Призрену су употребљавали мак за прављење лека против несанице.

Гл'усѣре-оѣи му ѣоможе да се оч'усѣи ог ѣл'усѣре. – За ѣл'усѣре давај му ѣл'усѣре оѣи.

Ўзни съдѣрѣи ѣа намаѣи сѣсе, дѣше кѣд осѣи ѣорко сáмо ч'е огдѣје.

Од ѣоѣа црноѣа далсѣма ѣма сáл две-ѣри кáѣке.¹⁷

Ўзни мѣцко дѣи-оѣи ѣа ѣа намаѣи.

Вáл'а да ѣурим нишáдѣр.¹⁸

Тури му јакѣју, ч'е му ѣрѣ'е.¹⁹

Турај му свѣјено врúч'е лáѣе, ч'е му ѣрѣ'е.

Бѣше ѣрисладѣја нѣч'ес, ѣе му дагоше аѣ'ѣáзму. – Додѣсѣе л'ѣ аѣ'ѣáзму? Нѣка ви је на жѣвоѣи и на здрáвл'е.²⁰

Радње предузимане са циљем оздрављења подразумевале су и поступке врачања и бајања. Магијски поступци формализују наивне представе о лечењу појединих болести. Срби у Призрену жутицу су лечили враѣбинама: „болесника купају водом, у коју, док се она загрева, стављају 'пустелински' дукат (дукат остао пуст након смрти онога коме је припадао) и тзв. жуто цвеће; затим га обуку у неку 'пустељинску' одећу да се осуши“ (Чеме-

16 „Срби у Призрену лече дáлѣм (слуз, шлајм) на више начина: 1. испржи се празилук у зејтину, па пошто се празилук одстрани, тај зејтин се даје болеснику на свака три сата; 2. дадем-јаѣи (дадемово уље) и дѣваја миск (слатло, густо средство) се измешају и дају болеснику три пута дневно по кашичицу; 3. На свака два сата болесник полиже и прогута мало гушчије масти“ (Чемерикић).

17 „Балсам се у Призрену користио као лек против болова у стомаку. Постојале су две врсте балсама: дѣја далсѣм и црн далсѣм. Бели је имао јаче дејство и давао се само одраслима по 2-3 капи у води или другом топлом напитку. Од црнога је давано 1-2 капи деци. И један и други су се куповали у бакалницама у великим боцама“ (Чемерикић).

18 Нишáдѣр (тур. nişadır, dijál. nişadır) је амонијакова со која се „користи приликом болова у грлу, тако што се истуца и дуне кроз цевчицу болеснику у грло. За ту прилику се користи нишáдѣр који је стајао испод софре током вечере за Бадње вече“ (Чемерикић).

19 „Јакѣја се припрема мешањем жуманца и процеђене чађи од изгорелих дрва док се не добије каша. Мелем се прави од јаја, иструганог сапуна и љуте ракије, а затим се маже на повређено место. За лечење назеда јакѣја се спрема овако: комад плаве дѣбље упијајуће хартије (која је допремана из Скадра) се пробуши иглама, после се ракијом и после истуцаним тамјаном, а затим се налепи на груди“ (Чемерикић).

20 „Аѣаизма је света водица коју поклоници доносе са хаѣилука или водица освештена на празник Богојављање, од које се један део чува у цркви у посебном суду. И за једну и за другу се верује да је лековита и спасоносна. Од прве се по кап-две даје болесницима, у првом реду онима на самрти. У недостатку прве болесницима се даје друга“ (Чемерикић).

рикић). Пролив (крúпа) лечи се мешавином воде, соли и пепела уз дајање видарице („Пошто дете попије лек, видарица пребаци кашику преко главе. Други начин лечења крупе је помоћу ракије и пепела који се узима са четири стране огњишта унакрсно и даје болеснику да попије пре јела“) (Чемерикић). Обољење слезине (*галак*) лечи се ритуалним „сечењем“ („Сечење врше старије жене на следећи начин: болесник легне полеђушке и разголити трбух, видарица на месту слезине оштрицом секире направи крст не засецајући кожу, а потом том секиром удари праг собе“) (Чемерикић).

Општи, универзални знаци концепта, присутни и у језичком сазнању Срба Призренаца на почетку XX века јесте лексичко-семантичка разуђеност овог сегмента стварности на језичкој слици света, митске представе о болести повезане са сујеверјем и наивним веровањем у судбинску предодређеност, поимање болести као појаве из оностраног света којој се приписују особине живог бића које напада и уништава човека и покушај да се одбрани од те силе различитим поступцима лечења – магијским ритуалима, напицима и мелемима од лековитих трава, фармацеутским производима. Лингвокултурни спецификум призренског социјума читава се управо на периферији концептосфере, у доменима народне медицине и односа према болеснику, где се укрштају аутохтоне и оријенталне методе излечења, наслеђени и прихваћени модели понашања, словенски и источњачки поглед на свет. Преплитање елемената претхришћанског и хришћанског духовног наслеђа са отоманским културним вредностима стварају јединствени друштвени и културни миље града Призрена који се читава и у начину концептуализације једне значајне стварносне категорије (*болесѝ*) и њеној језичкој интерпретацији на дијалекатској језичкој слици света.

ИЗВОР ГРАЂЕ

Чемерикић, Д. *Збирка речи из Призрена*, <http://prepis.org>.

ЛИТЕРАТУРА

- Архипова, Н. Г. (2005). Концепт «болезнь» в наивной языковой картине мира носителя диалекта. *Слово: фольклорно-диалектологический альманах*, 2, 32–41. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-bolezn-v-naivnoy-yazykovoy-kartine-mira-nositelya-dialekta>
- Архипова, Н. Г. (2006). Экспликация концептов «Здоровье»–«Болезнь» в современном языковом сознании. *Слово: фольклорно-диалектологический альманах*, 3, 15–28. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-bolezn-v-naivnoy-yazykovoy-kartine-mira-nositelya-dialekta>
- Берлет, П. (2012). Национально-культурная специфика концепта 'болезнь' в русском и английском языке (National and cultural specifics of the 'Illness' concept in Russian and English), *Education of the XXIc in the Context of a Cultural Dialogue: Digest of the*

Third Russian Correspondence Scientific and Practical Conference with International Participation, Chelyabinsk, 3, 12–17.

- Бухтоярова, Г. Ю. (2010). *Отображение феноменов болезнь и здоровье в русской языковой картине мира*. Автореферат диссертации. Преузето са: <https://www.dissercat.com/content/otobrazhenie-fenomenov-bolezn-i-zdorove-v-russkoi-yazykovoi-kartine-mira/read>
- Дубинец, З. А. (2018). Концепт «болезнь» в русской языковой картине мира. *Филология и человек*, 3, 39–49. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-bolezni-v-russkoy-yazykovoy-kartine-mira/viewer>
- Касьяненко, Н. Е. (2006). Концепты «боль» и «болезнь» и их речевые реализации в русском языке. *Восточноукраинский лингвистический сборник*, 10, 341–53. Преузето са: <http://donnu.ru/phil/glbl/kasyuanenko-natalyya-evgenyevna>
- Милосављевић, Т. (2017). Лексика српског призренског говора. *СДЗБ*, LXIV. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Троян, С. В. (2016). Шкала исход биолезни в характеристике концепта болезнь. *Международный журнал экспериментального образования*, 3 (2), 309–311. Преузето са: <https://www.expeducation.ru/ru/article/view?id=9724>
- Туленинова, Л. В. (2008). Концепты «здоровье» и «болезнь» в английской и русской лингвокультурах. Автореферат диссертации по филологии. Преузето са: <http://cheloveknauka.com/kontsepty-zdorovie-i-bolezn-v-angliyskoy-i-russkoy-lingvokulturah>
- Ильина Ю. Н. (2015). Лексическая объективация представлений о болезни и здоровье в говорах низовой Печоры. *Научный диалог*, 6 (42), 38–52. Преузето са: <https://cyberleninka.ru/article/n/leksicheskaya-obektivatsiya-predstavleniy-o-bolezni-i-zdorovie-v-govorah-nizovoy-pechory/viewer>
- Staničić, Ž. (2007). Re(de)konstrukcija Parsonsovog koncepta uloge bolesnika u postmodernom društvu. *Rev. soc. polit.*, 14 (3–4), 313–326.

TANJA Z. MILOSAVLJEVIĆ
 SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
 INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE
 BELGRADE

THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF *ILLNESS*
 IN THE PRIZREN LINGUISTIC IMAGE OF THE WORLD

Summary

Lexical units which complete the concept of *illness* in the Prizren linguistic image of the world are indicators of the place that this category of reality holds

in the construal of the world and life in the linguistic knowledge of the dialectical linguistic persona. The phenomenon of illness is one of the central fragments of the naïve image of man, considering that it is directly related to the universal paradigm of the life cycle, but also with the representations of the weakness of the body and spirit which reflect the socio-cultural specificities of the local community. The cognitive-semantic and lingua-cultural analysis of the lexicosemantic field of *illness* and its conceptual opposite *health* is based on the material found in the *Zbirke reči iz Prizrena* by Dimitrije Čemerkić, from which we extracted the linguistic units which form the lexico-semantic field of illness and which are a part of its conceptual opposite *health*. The conceptual organization of the conceptsphere is characterized by a scalar nature and principle of the gradual distribution of elements. The concept is divided along two linear zones: 1) health – failing health – illness – recovery (the sphere of health); and 2) health – failing health – illness – the worsening of one’s condition – death. In the essence of the field we find scales which manifest the associational-conceptual content of illness—the ill—being taken ill, on which there are gradually situated linguistic elements used to verbalize this content in the Serbian speech of Prizren. The central zone is made up of constituents which in their semantic layer contain a differential seme which is the bearer of the information on the type of illness. This fragment is significant from the lingua-cultural standpoint since it represents a register of illnesses in Prizren at the end of the 19th and beginning of the 20th century, and provides a diagnosis of the characteristic illnesses at the given time and in the given environment. The lingua-cultural specificities of the Prizren social environment can particularly be determined on the periphery of the conceptsphere, in the domain of folk medicine, and the attitude towards the ill, where we find a mixture between the traditional and oriental methods of treatment, models of behaviour and views of the world. General, universal signs of the concept, present even in the linguistic knowledge of Serbs from Prizren from the beginning of the 20th century, include the lexicosemantic distribution of this segment of reality in the linguistic image of the world, the mythical representation of illness which is associated with superstition and the naïve belief in predestination, a conceptualization of illness as an occurrence originating from the otherworldly, which is ascribed the features of a living being which attacks and destroys a man, and one’s attempt to defend oneself from that force through treatment.

Keywords: the concept of *illness*; the Serbian speech of Prizren.

МАРИНА М. НИКОЛИЋ¹

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

СЛОБОДАН Б. НОВОКМЕТ²

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СВЕТЛАНА М. СЛИЈЕПЧЕВИЋ БЈЕЛИВУК³

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НЕФОРМАЛНИ ПРИСТУПИ НЕГОВАЊУ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ НА ИНТЕРНЕТУ

Предмет нашег рада су могућности неформалног (неинституционалног) бављења језичком културом на интернету с циљем њене популаризације у научно-образовне сврхе и с циљем њеног изучавања за потребе лингвистичких истраживања.

Развој информационе технологије, који је, између осталог, довео до брзе размене информација преко интернета, резултирао је занемаривањем језичких приручника на рачун дигиталних медија. За разлику од језичких група на *Фејсбуку*, које су најчешће деловале као место за давање одговора на различита језичка питања или за дискутовање о конкретним примерима (од језичких лапсуса, грешака и пропуста који се могу чути у медијима до дефинисања нових, непознатих, страних, жаргонских, варијантних речи и неологизама), *Инстаграм* нуди нови приступ у ширењу и неговању правилног језичког изражавања. Помоћу стрипа, карикатура, слика или мема (енгл. *meme*), које су у последње време све заступљеније на друштвеним мрежама и које ћемо анализирати у нашем раду, креативно визуелно представљање граматичких и правописних правила, језичких савета, занимљивости, етимологија речи и израза и сл., има много већи утицај на кориснике интернета, будући да је визуелни подстицај ефектнији.

Кључне речи: језичка култура; интернет; друштвене мреже.

1 marinanikolic769@gmail.com

2 bobannov@yahoo.com

3 s.slijepcevic@gmail.com

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Досадашња лингвистичка пракса и теорија показују да се језичка култура махом изучава, негује и популарише на два начина: научни и научнопопуларни. Ова два начина међусобно су комплементарна; оно што лингвисти у научним истраживањима обраде и утврде, а затим презентују у својим научним студијама и у научним круговима, могуће је учинити доступнијим широј друштвеној заједници преко научнопопуларних чланака, књига и приручника. Уобичајен канал за ширење популарне науке јесу медији, али се јављају и други начини, попут семинара, радионица, јавних предавања и сл. Последњих деценија, с порастом броја корисника интернета, рапидно се развијају нови канали којима је могуће јавности приближити све врсте научних испитивања, те тако и језичку културу. С обзиром на све учесталије затварање других медија пред проблемима језичке културе (телевизијске и радио-емисије посвећење језику изузетно су ретке, а новинарске рубрике усмерене ка решавању језичких недоумица својих читалаца скрајнуте су и сведене на појединачне језичке приручнике који су познати само уском кругу обавештених људи) интернет постаје адекватан простор за давање језичком културом (в. Новокмет и Слијепчевић, 2012).

Захваљујући визуелном садржају, који често прати популаризацију језичке културе на интернету и друштвеним мрежама, повећава се памтљивост, а истовремено се подстичу и креативност и мотивисаност (све ово јесте познато из дидактичних и методичких принципа, али је новина у погледу начина популаризације језика и језичке културе). За успешно усвајање боље језичке културе најважнија је, као и при учењу нечег новог, мотивација, а она се повећава управо анимирањем корисника друштвених мрежа кроз занимљив визуелни садржај и њиховим укључивањем у дискусије кроз анкете.

ЈЕЗИЧКЕ АНКЕТЕ НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Учешће у језичким анкетама различитог типа (на Фејсбуку и/или Инстаграму) подстиче код учесника језичку креативност, покреће размишљање и дискусије о језику, а читање и систематизовање резултата анкета побољшавају вокабулар, повећавају језичко богатство и, у зависности од броја учесника, доводе до ефективнијег ширења и надградње језичке културе опште, као и до стварања донекле репрезентативних база најразноврснијих језичких података. Друштвене мреже, попут Инстаграма и Фејсбука, нуде алате помоћу којих је могуће пратити активности корисника (публике) за сваку појединачну објаву. Тако је, рецимо, могуће видети колико

људи је неку објаву видело и какве су њихове реакције (да ли су је поделили са другим корисницима те друштвене мреже, да ли су и какав одговор дали на постављено питање, да ли су се заинтересовали за ову објаву проширивањем теме, постављањем новог питања итд.). Све ове активности могу се проверити (и изразити) квалитативно и квантитативно. Такође, предност оваквог начина дељења садржаја на интернету јесте интерактивност, тј. могућност активне комуникације са читаоцима путем директних порука или коментара, који се могу надовезивати један на други.

У склопу активности које се одвијају у одређеним језичким групама⁴ на друштвеној мрежи Фејсбук, међу којима се посебно издвајају *Свакој дана по једно правило из области језичке културе*, *Наш језик* и *Језичке недоумице*, а у које убрајамо „решавање језичких недоумица и језичких проблема корисника [...] од коментарисања актуелних дневно-политичких тема које имају језичку мотивацију (различити језички лапсуси, грешке и пропусти који се могу чути у медијима) до дефинисања нових, непознатих, страних, жаргонских, варијантних речи и неологизама“ (Милосављевић, Новокмет, Тодић, 2019, стр. 323), све чешће се организују и различите језичке анкете. Предности које језичке групе пружају при постављању језичких анкета јесу, пре свега, бројност њихових активних чланова и њихова укљученост и информисаност, често и професионална, у различита питања и различите проблеме језичке норме и језичке културе. У питању су групе са више десетина хиљада чланова, од којих су многи, по питању професионалног опредељења, језички компетентни (дакле, активни чланови тих група јесу наставници, професори, лектори, преводиоци, новинари и сл.). С друге стране, велики број чланова који се не баве професионално језиком обухвата заинтересоване за питања језичке културе и норме, који прате догађаје везане за језик и језичку културу, те су као љубитељи развијене говорне и језичке културе упознати и са лингвистичком литературом. Са таквим бројем и профилом чланова, постављачи и доносиоци језичких анкета могу рачунати на респектабилан број евентуалних одговора, којих често има и више стотина. Поред броја чланова, предности језичких анкета на Фејсбуку су још и брзина, као и једноставност коришћења.

Постоје различити типови језичких анкета чији садржај варира, нпр. траже се примарна и секундарна значења речи, траже и предлажу нове речи за појмове који нису стандардизовани или се траже дефиниције израза онако како их корисници разумеју. Обично, присутна су два типа анкета.

4 Језичке групе на Фејсбуку почеле су активно да се отварају од 2010. године као реакција на смањен ниво језичке културе у свим медијима и као одговор на све мање садржаја у медијима (поготово штампаним) посвећених управо језичкој култури. Више о томе у раду: Новокмет и Слијепчевић, 2012.

Први тип анкета можемо назвати *анкетима отвореној шийа*, с обзиром на то да се у њима од учесника и чланова групе тражи конкретан (или директан) одговор на постављено питање, док је особа која поставља анкету најчешће заинтересована за прикупљање и систематизовање што различитијих и дифузнијих одговора који могу послужити неком језичком истраживању научног карактера или пак прикупљању грађе за одређени корпус језичких података (који се могу даље анализирати). У овом случају особа која поставља анкету сама одређује и трајање и количину података које ће добити, у зависности од циљева које је формулисала. Бележимо анкетна питања отвореног типа (са наводом из које групе су преузета) као што су:

а) Како бисте другачије назвали лежећег полицајца (добijени одговори били су: *кочко, усјоривач, ускочник, лежач, закочник* и сл.) (Сваког дана по једно правило из области језичке културе);

б) Које све називе знате за симбол @ (са одговорима као што су: *мајмунче, мајмунско а, лудо а, оно а, манки а, манки, слонова сурла* и сл.) (Сваког дана по једно правило из области језичке културе)⁵;

в) Све речи које се завршавају на Ђ, а нису *буђ, смуђ, туђ* и *чађ* (са понуђеним одговорима као што су: *жеђ, леђ, цеђ* и сл.) (Наш језик);

г) Знате ли шта значи реч *рогоња*? (понуђени одговори: *преварени муж, Луцифер, сојона, врај, ројати дик* и сл.) (Наш језик);

д) Пољубац или целов? Знамо ли још неки синоним? (понуђени одговори: *цмокић, кис, кисић, ђуса, љубац, целивање, ђуцков, цокић, љујчић* и сл.) (Наш језик).

Други тип анкете могли бисмо да назовемо *анкетом затвореној шийа* (*анкетом са понуђеним одговорима*), које се реализују гласањем. У овом типу анкете особа која поставља питање најчешће нуди већ неколико припремљених одговора за које чланови гласају опредељујући се за једну опцију. Дакле, у односу на анкете отвореног типа, које подразумевају одређену креативност, компетенцију и директан допринос оригиналним и јединственим одговорима, анкете са понуђеним одговорима очекују од чланова само глас за једну од раније, по одређеним критеријумима, супротстављених варијанта. Одговор који добије највише гласова поставља се на врх анкете и директно показује која опција има најфреквентнију употребну вредност у језику код већина чланова језичке групе. Анкете са више понуђених

5 У анкетама под а) и б) био је циљ доћи до што репрезентативније и обимније језичке грађе која би даље послужила за структурну и семантичку анализу и у фреквенцији одговора (и у складу са критеријумима у науци о језику за утврђивање и описивање терминолошке лексике) наћи евентуално прихватљива нормативна решења за нове називе.

одговора најчешће не подразумевају да је један одговор нормативно прихватљив, већ онога ко поставља анкету интересује управо оно што се може назвати *језичким осећањем* говорника, поготово код оних питања која представљају учестале тачке на којима се споре нормативисти и говорна пракса. У питању могу бити различите правописне варијанте (писање појединих речи), различити облици речи или прихватљивост одређених конструкција, рекција или колокација:

а) Како кажете: моторцанге; мотоциангле; монтерцангле? (највише одговора било је под *мојџорџаніле*) (Наш језик);

б) Кажете: џем; мармелада; пекмез? (највише одговора било је под *џем*); (Наш језик);

в) За вас реч *босџан* означава: лубеницу (највише одговора); скупа лубеницу и дињу; и лубеницу и дињу и део баште где се они гаје? (Наш језик);

г) Које вам је од два решења природније: Данко је исти Марија? (највише одговора); Данко је иста Марија? (Наш језик);

д) Како бисте ви рекли: добио сам теглу слатког (највише одговора); добио сам теглу слатка? (Наш језик);

ђ) Процурили (највише одговора); процурели? (Сваког дана по једно правило из области језичке културе);

е) Како је правилно: У наредних годину дана (највише одговора); У наредну годину дана? (Наш језик)?

ж) Извео је никад дотад виђен потез (највише одговора); Извео је никад дотад невиђен потез? (Наш језик)?

Није необично да се у оваквом типу анкета од чланова групе тражи и одређени став у вези са неким језичким проблемом, поготово ако се очекује одговор који није у складу са актуелним нормативним предлозима и саветима.

Такође, бележимо и случајеве анкета које кроз духовите (и понекад апсурдне) одговоре желе да скрену пажњу на актуелну језичку тематику, каква је недавно била одлука Холандије да избаци тај назив из употребе у својим званичним институцијама, што је пре оглашавања било ког релевантног језичког тела покренуло читав низ расправа и неуједначених медијских ставова:

з) „Морам ово и са вама да поделим, јутрос је на Твитеру опет отворена расправа о Холандији и Низоземској, па се природно поставило питање „а како се сада зову Холанђани“. Отворено је гласање, па ево да се и ви изја-

сните: Низоземунци (највише одговора); Марихуанци; Низоземљани; Низоземљаци; ниски земљаци“ (Наш језик).

Као што можемо да видимо, „корисници језичких група, дајући своје предлоге, могу бити корисни сарадници у формирању базе различитих лексичко-лексикографских података, од акценатских до значењских. Проблем оваквих група је отежана претраживост и расплутост садржаја (корисни предлози бивају утопљени у бројне сувишне, непотребне информације, коментаре, одговоре који понекад прелазе у личне разговоре обојене афективним тоновима), као и непостојање јединствених база у које би се сакупљали и класификовали предлози и одговори“ (Милосављевић, Новокмет, Тодић, 2019, стр. 323). Иако ниједан од ова два анкетна типа не може да пружи исцрпне и коначне резултате на постављена питања (пре свега због ограниченог броја корисника Фејсбука, који обично користи популација средњих година, и опасности да нису сви учесници добронамерни и да ће дати тачне и искрене одговоре), ипак овакав начин сакупљања језичких података тренутно представља најпоузданији начин да се дође до информација, података и ставова широке базе говорника српског језика.

За разлику од Фејсбука, који омогућава више опција у анкетама, на Инстаграму је могуће поставити само две могућности, а на крају анкете, апликација сама обрачунава проценат. Тако је на питање Да ли користите поштапанице? 85% испитаника одговорило позитивно, а 15% негативно. На питање Да ли псујете? добили смо 79% позитивних и 21% негативних одговора. На питање Које писмо чешће користите? добили смо следећи резултат: 49% испитаника користи ћирилицу, а 51% латиницу. Такође, у вези са писмом, испитаници су упитани и да ли користе дијакритичке знаке при писању латинице и добијен је следећи резултат: 92% користи, а 8% не користи. На питање да ли им смета када други не употребљавају дијакритичке знаке, 53% учесника одговорило је позитивно. Такође, једна од анкета показује да 83% испитаника примећује разлику у жаргону у односу на период када су они били тинејџери. Предност ове врсте анкете на Инстаграму огледа се у томе што учесници не виде туђе одговоре, те је већа вероватноћа да ће одговорити искрено. Овај тип анкета на Инстаграму погодан је за истраживања ставова о језику и језичких идеологија. На тај начин могу се добити подаци којима се даље може баратати у поступцима језичког планирања и следствено применити у језичкој политици. Иако је Инстаграм друштвена мрежа на којој је активна доминантно млађа популација, тренутно има највећи потенцијал и најбрже се шири, па би релевантност добијених резултата временом расла.

С друге стране, Инстаграм омогућава анкету затвореног типа с више понуђених одговора, али на специфичан начин: особа која поставља питање може понудити неколико опција од којих је само једна тачна, али ће се уче-

снику, када одговори на питање, аутоматски приказати тачан одговор. Тако се, на пример, догодило да се на питање *Шта је исправно?* оставе следеће опције: а) хвала много; б) хвала пуно; в) оба. Највећи број учесника определио се за опцију а) (123), а најмањи за опцију в) (113). Слично се догодило и с истим питањем и опцијама: а) у задње време; б) у последње време; в) и једно и друго. Највећи број одговора (229) био је под б), а најмањи под а) (1). Тачан одговор дало је свега 14 учесника од укупно 244. Овај тип анкета помаже пре свега нормативистима у даљем развоју и ширењу норме. Уколико већина испитаника није изабрала тачан одговор на понуђено питање, то је показатељ недовољне распрострањености датог нормативног решења. Разлози за таква колебања, осим у мањку језичких знања, могу лежати у променама у језику и у самој норми, развоју саме науке о језику која новим сазнањима временом ништи ранија нормативна правила, предрасудама које су раширене међу корисницима језика, аналогји према сличним или наизглед сличним случајевима, народној етимологији и др. Да би се таква ситуација побољшала, може се посебан акценат ставити на дату појаву у нормативним приручницима и уџбеницима, затим у појединим кампањама за ширење језичке културе и на друге практичне начине (експанзија норме),⁶ али у крајњој мери доминантан избор нестандардног облика у односу на стандардни доводи у питање и саму адекватност понуђених нормативних решења и води ревидирању норме (реконструкција норме), што је још једна од могућих практичних примена Инстаграма у области језичке културе.

ПОПУЛАРИЗАЦИЈА ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ ПУТЕМ ВИЗУАЛНИХ САДРЖАЈА НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА

Друштвене мреже оријентисане пре свега на визуелне садржаје, као што је Инстаграм, нуде нови приступ у ширењу и неговању правилног језичког изражавања и језичке културе. Помоћу стрипа, карикатура, слика или мема (енгл. *meme*),⁷ које су у последње време све заступљеније на друштве-

6 О фазама у процесу стандардизације језика (селекција, дескрипција, кодификација, елаборација, акцептуација, имплементација, експанзија, култивација, евалуација, реконструкција) више у Радовановић (2003).

7 When Richard Dawkins introduced the idea of memes in 1976, he intended them as an ideological counterpart to genes: like how a gene (such as for brown eyes) spreads through sexual selection and physical fitness, a meme (such as the idea that the earth orbits the sun) spreads through social selection and ideological fitness. He based the word on *mimeme*, from Ancient Greek μίμημα, „imitated thing,“ and shortened it to pair well with „gene.“ (McCulloch, 2019, стр. 237).

ним мрежама, креативно визуелно представљање граматичких и правописних правила, језичких савета, занимљивости, етимологија речи и израза и сл., много већи утицај има на кориснике интернета, будући да је овакав подстицај ефектнији.

Све више наменских профила на Инстаграму, као што су нпр. *Српски часком*, *Језикофил*, *Бојан Јокановић – илустрације*, *Дневна доза правописа* и сл., оријентисани су ка визуелној експликацији језичких правила и популаризацији језичке културе и језичке нормативности. Најчешћи тип визуелне представе каквог језичког проблема или питања огледа се у пару правилно–неправилно (тј. нормирано–ненормирано, прихватљиво–неприхватљиво и сл.), где доминирају различите лексичке варијанте од којих је једна обично актуелизована у пракси честом погрешном употребом (*баџил* : *дакџил*; *пројешџоваџи* : *пројешџоваџи*; *шлаух* : *шлауф*; *шарјареја* : *шанјареја*; *изузеџи* : *изузеџи*; *довезен* : *довежен*; *асфалџи* : *асвалџи*; *иџлу* : *иџло*; *аџсорџиџа* : *адсорџиџа*; *сексеџил* : *сексиџил*; *раџосиџаџи се* : *расџосиџаџи се*), правописине (*ауџио-џуџи* : *ауџиоџуџи*; *са мном* : *самном*), стране речи (*каџучино* : *каџуџино*), конструкције (*да џонесем* : *за џонеши*) и сл.

С друге стране, профили као што су *Српски часком* (srpskicaskom) делују на ширем опсегу визуелне презентације, концентришући се на ауторске карикатуре, исечке из филмова и серија у које умећу текстове и поруке које претендују на духовитост, цртеже, цитате из књижевних дела и сл., док профили као што је *Језикофил* (jezikofil_rs) инсистирају на краћим и визуелно упечатљивим објашњењима различитих граматичких и правописних правила и етимологија речи и израза (нпр. порекло прилога *даџаџи*; изговарање имена глумца Фајнса; компаратив придева *мрзак*; промена по падежима назива *ИКЕА* и сл.). Профил као што је *бојан_јокановић_илустрације* негује посебан визуелни стил оригиналних и ауторских карикатура и мини-стрипова у којима се скреће пажња на учестале и типичне правописне и граматичке проблеме (писање *не знам* одвојено; претчас – предчас; употреба гл. *џредаџи* и сл.).

ЗАКЉУЧАК

Употреба дигиталних медија ради популаризације језичке културе развија се упоредо са напретком и унапређивањем нових дигиталних алата. Пружање могућности корисницима друштвених мрежа, какве су Инстаграм и Фејсбук, да активно учествују у формирању садржаја који се тиче језика и језичке културе обезбеђује истовремено већу мотивацију и заинтересованост за ове теме. У том случају, друштвене мреже могу бити погодно средство у многим фазама стандардизације језика, посебно у онима које се тичу ширења (експанзије) и неговања (култивације) стандардног израза и језич-

Слика 1: ПРИМЕРИ СА ИНСТРАГРАМ ПРОФИЛА ЈЕЗИКОФИЛ (JEZIKOFIL_RS), СРПСКИ ЧАСКОМ (SRPSKICASKOM) и Бојан Јокановић – ИЛУСТРАЦИЈЕ (BOJAN_JOKANOVIC_ILUSTRACIJE)

ке културе, што би била њихова практична примена. Међутим, треба имати у виду и потенцијал друштвених мрежа за успостављање норме приликом промена у језику изазваних позајмљивањем, жаргонизацијом и др., дакле у првим фазама где мреже могу представљати прави рудник за одабир (селекцију) и прописивање (кодификацију) нормативних решења приликом преправљања (ревидирања) и усавршавања норме.

ЛИТЕРАТУРА

Милосављевић, Б., Новокмет, С., Тодић, Б. (2019). Онлајн речници и народна лексикографија. У: С. Гудурић и Б. Радић Бојанић (ур.), *Језици и културе у времену и простору VIII/1* (313–325). Нови Сад: Филозофски факултет.

Николић, М. (2010). *Теорија језичке културе у науци о српском језику и славистици*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Николић, М., Слијепчевић, С., Новокмет, С. (2018). Језичко нормирање и интернет. У: М. Лончар-Вујновић (ур.), *Наука без граница 1: Изван оквира* (57–68). Косовска Митровица: Филозофски факултет.

Новокмет, С. и Слијепчевић, С. (2012). О језичким недумицама корисника друштвене мреже Fejsbuk. У: В. Мишић Илић и В. Лопчић (ур.), *Језик, књижевност, комуникација. Језичка истраживања* (199–212). Ниш: Филозофски факултет.

McCulloch, G. (2019). *Because internet : understanding the new rules of language*. New York: Riverhead Books.

Radovanović, M. (2003). *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

MARINA M. NIKOLIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE, BELGRADE

SLOBODAN B. NOVOKMET

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE, BELGRADE

SVETLANA M. SLIJEPCHEVIĆ BĀELIVUK

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE, BELGRADE

INFORMAL APPROACHES TO NURTURING LANGUAGE CULTURE ON THE INTERNET

Summary

The subject of our paper are possibilities of informal (non-institutional) aspects of popularization of language culture on the Internet for the purpose of linguistic research. Growth of information technology contributes to neglecting official language literature (such as grammars, textbooks, and dictionaries) and more often turning to digital media. Beside Facebook, as a centre for various language groups (with a substantial number of followers who, on a daily basis, discuss different types of language issues), Instagram became more and more popular with users who find different ways of expressing and receiving language content. Social networks allow its users to post comic books, caricatures, pictures, memes, as a subject of our paper, with creative visual solutions of presenting various grammar rules, word etymologies, language advice, etc. Also, in our paper, we are going to present different language surveys on Facebook and Instagram. Analysis and examinations of language surveys surge interests in language culture and offer us relevant answers (depending on the number of participants) on diverse language perplexities, which cannot be found in official literature.

Keywords: internet; social networks; language culture.

МИРЈАНА М. СТАКИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ У УЖИЦУ

СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГИЗАМА СА ЗООНИМСКОМ КОМПОНЕНТОМ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се на изабраним примерима фразеологизама са зоонимском компонентом тумачи њихово значење у савременом српском језику. Истражује се корпус од 32 фразеологизма у којима се као зоонимске компоненте јављају лексема *йшиица* и називи различитих врста птица. Значење фразеологизама испитује се на два начина: 1) анализира се основно или секундарно значење маркираних лексема које улазе у састав фразеологизма; 2) испитује се јединствено значење фразеологизма, тј. лексичка зависност речи које га чине. Истраживањем је установљено да фразеологизми са зоонимским компонентама којима су именоване *йшиица* и различите врсте птица у савременом српском језику упућују на одређено људско понашање, квалитет живота или животно искуство и да је, најчешће, реч о фразеологизмима који су емоционално негативно обојени.

Кључне речи: српски језик; лексикологија; фразеологизам; зоонимска компонентна; лексема птица и лексеме које именују различите врсте птица.

УВОДНО РАЗМАТРАЊЕ

Фразеологизми се најчешће одређују као „веће самосталне јединице“ (Гортан-Премк, 2004, стр. 17), односно, „устаљене језичке јединице које се састоје најмање од две речи и имају јединствено значење“ (Драгићевић, 2010, стр. 24). Њихово јединствено значење омогућава да се фразеологизам посматра као јединствена јединица, „која се понекад тако илустративно ма-

1 mirjanastakic073@gmail.com

Рад је настао у оквиру пројекта *Насјава и учење: проблеми, циљеви и перспективе*, бр. 179026, чији је носилац Педагошки факултет у Ужицу, а који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

нифестује кроз могућност да се цео фразеологизам замени једном речју“ (Драгићевић, 2010, стр. 24). А. М. Мелерович и В. М. Мокијенко указују да емотивна и стилска вредност фразеологизма проистичу из његовог садржаја (Мелерович и Мокијенко, 2008). У први план се истиче сликовитост и експресивност речи које улазе у састав фразеолошке јединице. Г. Штрбац истиче да на развој семантичке функције фразеологизама, утичу „појмовни механизми као што су метонимија и метафора“ (Штрбац, 2016, стр. 374), а Н. Вуловић експресивност фразеологизама објашњава „појачаном изражајношћу“ и „посебно јаким прагматичким потенцијалом утицаја на реципијента“ (Вуловић, 2016, стр. 381).

Имајући у виду посебност значења и сликовитост и изражајност фразеолошке јединице, циљ истраживања био је да се испита значење фразеологизама са зоонимским компонентама којима су именоване *ййишца* и различите врсте птица у савременом српском језику. Такви фразеологизми се називају *зоонимским* јер, по Б. Барчот, „*za borem jednu od svojih sastavnica imaju naziv životinje*“ (Barčot, 2014, стр. 482). Као извори за ексципирање грађе послужили су *Фразеолошки речник српског језика* (Оташевић, 2012) и једномномни *Речник српског језика* Матице српске (Вујанић и сар., 2011). При испитивању фразеологизама са зоонимском компонентом прихваћен је критеријум семантичке поделе фразеологизама на глобалне и компонентне. Код глобалних фразеологизама „постоји узајамна зависност међу пунозначним речима које их чине“, а код компонентних „је само један саставни део њихов (једна компонента) носилац фразеолошког значења“ (Станојчић и Поповић, 1999, стр. 184). Значење фразеолошких јединица изучавано је: 1) анализом основног и секундарног значења маркиране лексеме која носи значење у фразеологизму; 2) испитивањем лексичке зависности речи које улазе у састав фразеологизма.

АНАЛИЗА КОРПУСА

Анализа корпуса обухватила је фразеологизме са следећим зоонимским компонентама: *ййишца*, *врадац*, *врана*, *јолуд*, *кокош*, *кукавица*, *ласица*, *орао* и *ййиле*. Наведеним компонентама именоване су *ййишца* и различите врсте птица које су везане за домаћи географски простор, те су њихов изглед, станиште, начин исхране и понашање у народу познати. Реч је о оним елементима значења „за које човек“, како истиче Г. Штасни, „на основу искуства верује да их нека животиња има или јој их приписује на основу њиховог понашања или нарави јер са њима долази у додир“ (Штасни, 2011, стр. 308, према: Новокмет, 2017б, стр. 540).

На људске осодине упућују фразеологизми са зоонимским компонентама *кокошка*, *врадац*, *јолуд*, *врана*, *ййишца* (в. Табела 1).

ТАБЕЛА 1: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА ЉУДСКЕ ОСОБИНЕ

ФРАЗЕОЛОГИЗАМ	ЗНАЧЕЊЕ
1. Биџи кокошје (џачје, џилеће) џамеџи	• „бити умно ограничен, бити неспособан за нормално логичко закључивање“ (Оташевић, 2012, стр. 652).
2. Дрзак (безобразан) као враџац	• „врло дрзак, безобразан“ (Оташевић, 2012, стр. 116); • /
3. Голуб из враниној џнезда	• „иронично кукавица“ (Оташевић, 2012, стр. 160); • /
4. Глуј као кокош	• „врло глуп“ (Оташевић, 2012, стр. 775); • /
5. Имаџи џџиџи (џилећи, кокошји, свраџи) мозак	• „бити приглуп, интелектуално ограничен, слабих интелектуалних способности“ (Оташевић, 2012, стр. 507).

Фразеологизми са зоонимском компонентом који упућују на људске особине негативно су значењски конотирани (в. Табела 1). Нарочито су негативно значењски конотирани фразеологизми са компонентом *кокош*. Г. Милић запажа да и у енглеском и у хрватском језику постоји „tendencija ka korišćenju (određenih članova) kategorije peradi te stoke za referiranje na glupost“ (Milić, 2013, стр. 205, према: Новокмет, 2017а, стр. 107). При тумачењу значења фразеологизма *имаџи џџиџи (џилећи, кокошји, свраџи) мозак* потребно је узети у обзир семантичке компоненте величине птичјег мозга и колективне експресије која се везује за глупост одређене врсте птица. С. Новокмет истиче да је перцепција категорије величине показатељ „смањеног интелектуалног капацитета, односно у случају ситнијих пернатих животиња активира се сема релативно мале величине њиховог мозга у односу на друге животиње“ (Новокмет, 2017а, стр. 112–113). Фразеологизам *џлуј као кокош* поредбена је конструкција, типа: придев + као + именица. Код поредбених фразеологизама се „предметно значење именице сужује на значење доминантне особине“ (Мршевић-Радовић, 1987, стр. 93). Описни придев у претходно наведеној поредбеној структури не мења своје основно значење, те је реч о делимичној десемантизацији. С. Филаговић указује да у делимичној десемантизацији само део лексема које улазе у састав фразеологизма губи своје основно лексичко значење, а у потпуној десемантизацији све саставнице фразеологизма доживљају семантички преображај (Filaković,

2008, стр. 40). Остатак претходно наведене поредбене конструкције може се заменити прилогом *врло* или његовим синонимним обликом *веома*. Овакви примери десемантизације фразеолошке јединице указују на њен интензитет. Глобално значење које се „експлицира уз помоћ прилога *веома*, *врло* и других ријечи са интензификаторском функцијом указује на одступање од норме: виши и највиши (нижи или најнижи) степен одређене појаве или особине и сл.“ (Пејановић, 2016, стр. 364).

И фразеологизми који упућују на *аїеїиїиї* човека имају облик поредбене конструкције (в. Табела 2).

ТАБЕЛА 2: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА АПЕТИТ ЧОВЕКА

ФРАЗЕОЛОГИЗАМ	ЗНАЧЕЊЕ
1. <i>Јесїи као врадац</i>	<ul style="list-style-type: none"> „врло мало јести“ (Оташевић, 2012, стр. 116); „претерано мало јести“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 494).
2. <i>Јесїи као їиїица/врадац</i>	<ul style="list-style-type: none"> „јести врло мало“ (Оташевић, 2012, стр. 766); „претерано мало јести“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 494).

Уочава се да фразеологизми који садрже зоонимску компоненту *їиїице* и/или *враїца* указују на одсуство апетита код човека (в. Табела 2). Код њих долази до делимичне десемантизације јер се глобално значење експлицира помоћу прилога *мало* и *врло мало*, мада 3. Јеласка указује да су *враїци* птице које „*biološki dosta i često jedu s obzirom na svoju veličinu*“, што може представљати малу количину хране ако је упоређујемо са количином коју утроше остале животиње (Јеласка, 2014, стр. 17).

Најбројнији су фразеологизми који упућују на *їонашање (їосїуїање)* човека и његове радње (в. Табела 3).

ТАБЕЛА 3: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА ПОНАШАЊЕ (ПОСТУПАЊЕ) ЧОВЕКА И ЊЕГОВЕ РАДЊЕ

ФРАЗЕОЛОГИЗАМ	ЗНАЧЕЊЕ
1. <i>Имаїи враїца їод каїом</i>	<ul style="list-style-type: none"> / „каже се кад неко не скине капу где треба“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 158).

ТАБЕЛА 3: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЂУЈУ НА ПОНАШАЊЕ (ПОСТУПАЊЕ) ЧОВЕКА И ЊЕГОВЕ РАДЊЕ

2. Мейни ѿо врайцу на реј	<ul style="list-style-type: none"> • / • „каже се кад неко нешто лажно обећава или прича“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 158).
3. Наудиће (некоме) као врадац јуски	<ul style="list-style-type: none"> • „не представља за некога никакву опасност“ (Оташевић, 2012, стр. 116); • /
4. Врана му је ѿойила (исѿила) мозак	<ul style="list-style-type: none"> • „не зна шта ради, није при себи, није при здравој памети“ (Оташевић, 2012, стр. 117); • „изгубио је разум, луд је па не зна шта ради“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 158).
5. Врана врани очи не вади	<ul style="list-style-type: none"> • / • „истомишљеници не раде један против другога“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 158).
6. Гукни ѿолуде	<ul style="list-style-type: none"> • „кажи сад (када си у незгодној ситуацији“ (Оташевић, 2012, стр. 159); • „реци сад (у неугодној, тешкој ситуацији)“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 199).
7. Ићи са кокошима на сјавање / С кокошима лећи	<ul style="list-style-type: none"> • „легати већ са првим мраком, врло рано легати“ (Оташевић, 2012, стр. 775); • „рано отићи на спавање“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 536).
8. Као ѿокисла кокош	<ul style="list-style-type: none"> • „држати се (изгледати) потиштено, утучено, скрхано, бити депресиван“ (Оташевић, 2012, стр. 775); • „бити потиштен, утучен“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 536).
9. Подмейнуѿи (коме шѿа) као кукавица јаје	<ul style="list-style-type: none"> • „свој проблем пребацити/пребацити на другога, укључити/укључивати другога у решење сопственог проблема, насамарити некога“ (Оташевић, 2012, стр. 450); • „своје обавезе подметнути другоме“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 484).
10. Приѿерала орла зла ѿодина	<ul style="list-style-type: none"> • притерала, натерала човека невоља, оскуда и сл. да учини нешто што у уобичајеним околностима не би урадио.

ТАБЕЛА 3: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА ПОНАШАЊЕ (ПОСТУПАЊЕ) ЧОВЕКА И ЊЕГОВЕ РАДЊЕ

<p>11. <i>Зайлесѝи се као ѝиле у кучине</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • „потпуно се смести, збунити се, упасти у ситуацију за коју се не види решење“ (Оташевић, 2012, стр. 652); • „збунити се, спетљати се, потпуно се смести; допасти у какву замршену, безизлазну ситуацију“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 913).
<p>12. <i>Ноћна ѝиѝица</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • „а. онај који се често ноћу проводи с друштвом. б. онај који воли да ноћу, ван радног времена, обавља своје послове, да нешто ради“ (Оташевић, 2012, стр. 766); • „а) особа која ноћу излази, проводи се; б) ир. особа која ноћу ради“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 1071).
<p>13. <i>Пѝиѝица која блѝиѝи своје ѝнездо</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • / • „онај који ружно говори о својој земљи, своме народу“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 1071).
<p>14. <i>Тражиѝи од ѝиѝице млеко</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • „бити незасит, тражити нешто непостојеће, немогуће“ (Оташевић, 2012, стр. 766); • птичје млеко – „употребљава се у различитим обртима за исказивање великог, невероватног изобиља, обиља нечега“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 705).

Фразеологизми који упућују на ѝонашање (ѝосѝуѝање) човека и ѝеѝове радње спадају у антропоморфизме (као ѝокисла кокош...) или зооморфизме (*Врана врани очи не вади*). Барчот наводи да је антропоморфизам „*pridavanje ljudskih obilježja životinjama*, а зооморфизам је *pokazivanje 'životinjskog' kod ljudi*“ (Barčot, 2014, стр. 481). Зооморфизми, по мишљењу Д. Гортан-Премк, „у свом семантичком садржају имају и какву сему која је резултат колективне експресије“ (Гортман-Премк, 2004, стр. 107). У фразеологизму *Врана врани очи не вади* долази до потпуне десемантизације која је резултат негативне колективне експресије која се везује за ову врсту птица. У народу, *врране се*, поред *ѝаврана* и *кукавице*, сматрају злослутним птицама које наговештавају несрећу. Ову врсту птица А. Гура убраја у категорију нечистих (Гура, 2005). Реч је о сваштоједима који се хране живим пленом и нападају „*ranjene ili bolesne ptice*“ (Веуковић и Роровић, 2014, стр. 86). Током напада врране циљају у главу,

те фразеологизам *Врана му је ѿоїила (исїила) мозак упућује на губитак разума*. И значење фразеологизма *ѿодмеїнуїи (коме шїа) као кукавица јаје* може се протумачити на основу људског искуства о понашању кукавице која је у народу позната по паразитирању туђих легла. С. Крамп истиче да је кукавица облигатни наметник гнезда (Срап, 1998). На основу реалне, наметничке и паразитске особине може се протумачити значење овог поредбеног фразеологизма који упућује на подметање нечега, најчешће сопствених обавеза, другоме. Сам фразеологизам, у зависности од контекстуалне ситуације, добија конкретна значења: 1) шта је предмет подметања, и 2) коме се подмеће. У њему долази до делимичне десемантизације, као и у фразеологизму *їражїи од їиїце млеко*. Синтагма *їиїчје млеко* упућује на нешто велико, обиље, што у зависности од контекста може бити и нешто немогуће. У фразеологизму *Приїерала орла зла їодина* зоонимска компонента *орао* нема примарно негативно значење. Новокмет истиче да је „орао претежно обележен позитивном конотацијом у српској култури“ (Новокмет, 2016. стр. 356), тако да је значење ове фразеолошке јединице условљено колективним искуством о понашању човека у одређеним животним ситуацијама које одступају од оних уобичајених, на које је навикнут.

Испитивање значења фразеологизма са зоонимском компонентом којом су именоване различите врсте птица показало је и да они упућују и на *квалиїеї људскої живоїа* (Табела 4) и *значаї искусїва* (Табела 5).

ТАБЕЛА 4: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА КВАЛИТЕТ ЖИВОТА

ФРАЗЕОЛОГИЗАМ	ЗНАЧЕЊЕ
1. <i>Живе као два їолуда</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „живети у љубави и слози“ (Оташевић, 2012, стр. 159); • „у најлепшој слози живети“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 199).
2. <i>Печени їолудови їадају с неба</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „велико благостање, изобиље за које није било потребно уложити велики труд“ (Оташевић, 2012, стр. 159); • /
3. <i>Има од їиїце млеко</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „има свега у изобиљу, ништа не недостаје“ (Оташевић, 2012, стр. 766); • птичје млеко – „употребљава се у различитим обртима за исказивање великог, невероватног изобиља, обиља нечега“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 705).

ТАБЕЛА 4: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА КВАЛИТЕТ ЖИВОТА

4. Као <i>ййици</i> на <i>йрани</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „бити попуно слободан, независан, без икаквих обавеза“ (Оташевић, 2012, стр. 766); • „а) слободно, без обавеза (живети); б) не задржавајући се дуго на једном месту, нестално (живети)“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 1071).
-------------------------------------	---

ТАБЕЛА 5: ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КОЈИ УПУЋУЈУ НА ЗНАЧАЈ ИСКУСТВА

ФРАЗЕОЛОГИЗАМ	ЗНАЧЕЊЕ
1. Боље <i>врадац</i> у <i>руци</i> него <i>јолуд</i> на <i>йрани</i> (<i>крову</i>)	<ul style="list-style-type: none"> • / • „боље је задовољити се и мањим и сигурним, него тежити за већим а несигурним“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 158).
2. <i>Добийи</i> <i>врайца</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „не добити ништа“ (Оташевић, 2012, стр. 116); • /
3. <i>То већ</i> и <i>врайци</i> знају	<ul style="list-style-type: none"> • / • „то је свима познато, то сви знају“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 158).
4. <i>То зна</i> и <i>йијана</i> <i>врана</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „то знају сви“ (Оташевић, 2012, стр. 117); • /
5. <i>Не йагају</i> <i>йечени</i> <i>јолудови</i> с <i>неба</i>	<ul style="list-style-type: none"> • / • „без рада, без труда нема успеха и благастања“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 199).
6. <i>Једна ласйа</i> не чини <i>йролеће</i>	<ul style="list-style-type: none"> • / • „један наговештај нечега још не значи да то мора и наступити“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 614).
7. <i>Прва ласйа</i>	<ul style="list-style-type: none"> • „претходница, авангарда, пионир, први наговештај“ (Оташевић, 2012, стр. 460); • „први наговештај, први весник нечега“ (Вујанић и сар., 2011, стр. 614).

У фразеологизмима који упућују на *квалийетет живота* и *значај искуства* долази до делимичне (*Живе као два јолуда*) или потпуне десемантизације (*Печени јолудови йагају с неба*). Делимичну десемантизацију имамо код фразеолошке синтагме *йрва ласйа* јер значење броја остаје исто, а лексема *ла-*

сѣа мења своје основно значење у значење наговештаја или весника. Потпуну десемантизацију и мењање значења целокупне фразеолошке јединице показује пример глобалног фразеологизма чија структура, такође, има облик синтагме – *бела врана*. Описни квалификатив у основном значењу именује доју вране која није карактеристична за ову животињску врсту (на подручју Европе живе сива и црна врана). Из везе управног и зависног члана синтагме настају потенцијална значења наведеног фразеологизма: реткости, изузетности или изузетка, а њихово прецизно разумевање могуће је само из контекста, који им даје позитивну или негативну мисаону и емотивну вредност.

Поредбени фразеологизам *као ѿишица на ѿрани* настао је транспозицијом симбола. Птица на грани, слободна птица, симбол је (и у књижевности и у животу) слободе, те ова фразеолошка јединица упућује на слободу и слободан начин живота. Јеласка указује да је овај фразеологизам дидлизам и позивајући се на *Јеванђеље ѿо Маѿеју* наводи да су „*ptice pojam slobode (i bezbrižnosti) jer se za njih brine Bog Otac*“ (Јеласка, 2014, стр. 17). Наведени фразеологизам, као и фразеологизам *доље врадац у руци неѿо ѿолуд на ѿрани (крову)* могу се често чути у свакодневном говору који, по мишљењу Т. Матића, представља „немаркирану, неутралну, природну средину за фразеолошке јединице“ (Матић, 2016, стр. 407). Везаност фразеолошких јединица за разговорни стил, фреквентност и постојаност структуре, А. Пејановић објашњава „не само њиховом сликовитошћу већ и прецедентним карактером, односно фолклорним поријеклом“ (Пејановић, 2016, стр. 365).

Значење свих испитиваних фразеологизама са зоонимском компонентом експресивно је обојено. Највећи број испитиваних фразеолошких јединица садржи негативан емоционално-вредносни суд (на пример, фразеологизми, попут: *Глуј као кокош; Зайлесѿи се као ѿиле у кучине; Врана му је ѿѿицла (исѿицла) мозак; Меѿини ѿо враѿцу на реј; Пѿицица која длаѿи своје ѿнездо...*), али има и оних који би представљали „објективан вредносни суд“ којим се, како то истиче Вуловић, квалификује означени садржај „без емоционалног елемента, дакле само с функцијом интензификације значења“ (Вуловић, 2016, стр. 390). Реч је о фразеолошким јединицама које су настале као резултат колективног искуства о поступању у одређеним животним ситуацијама, попут фразеологизама: *ѿћи са кокошима на сѿавање /с кокошима лећи; Јегна ласѿа не чини ѿролеће; ѿрва ласѿа* и слично. Такви су и фразеологизми који означавају испољавање појачаног степена неке радње или особине, на пример: *јесѿи као врадац* и слично. Најмањи број испитиваних фразеолошких јединица упућује на позитиван емоционални или вредносни суд и такве фразеолошке јединице углавном упућују на квалитет живота (*Живе као два ѿолуда; као ѿишица на ѿрани...*).

ЗАКЉУЧНО РАЗМАТРАЊЕ

У српској фразеологији, према наводима М. Шипке, среће се око стотињак различитих врста животиња. Аутор наводи да тај број „није тако мали, посебно када се узме у обзир укупан број животињских врста с којима су се наши људи могли срести и упознати њихове особине и понашање“ (Шипка, 2011, стр. 103–104). Испитивање фразеологизама у којима се као зоонимске компоненте јављају лексема *йишица* и лексеме којима су именоване различите врсте птица показује широк семантички опсег. Такви фразеологизми упућују на човека, његове особине, апетит, понашање и радње, квалитет живота и значај искуства. У зависности од специфичности конкретног фразеологизма долази до потпуне или делимичне десемантизације фразеолошке јединице. У испитиваним фразеологизмима лексеме којима се именују *йишица* и различите врсте птица имају најчешће негативно конотирано значење. И резултати истраживања А. Ранђеловић показали су доминацију „зоонима са непожељним метафоричким значењем у односу на оне са пожељним значењем“ (Ранђеловић, 2012, стр. 104).

Такође, испитивање семантике зоонимске фразеологије показује да је за њено разумевање неопходно познавање народне усмене традиције, митологије, религије, књижевности... Потврђује се и мишљење С. Новокмета да се неким животињама негативне особине приписују на „основу сема колективне експресије“, па „у тумачењу мотивација за успостављање секундарних значења зоонима који се односе на негативно перцепиране моралне особине, морамо, пре свега, да узмемо у обзир низ изванјезичких, контекстуалних и друштвених чинилаца“ (Новокмет, 2017б, стр. 550). Наведеним се имплицира и значај будућих истраживања са аспекта лингвокултурологије зоонимске фразеологије и будућих истраживања орнитонима за које Ж. Бошњаковић указује да се у српском, као и у већини других језика „налазе на периферији општег лексикона“ (Бошњаковић, 2011, стр. 212).

ИЗВОРИ

- Вујанић, М. и сар. (2011). *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
 Оташевић, Ђ. (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Ж. (2011). Мотивациони модели у именовању птица грабљивица у српском језику. У: В. Ружић и С. Павловић (ур.), *Зборник у част Гордани Вуковић - Лексиколоџија, ономастичка, синџакса* (211–218). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
 Вуловић, Н. (2016). Експресивност фразеолошких јединица са компонентом ђаво у српском језику. *Научни сасџанак слависта у Вукове дане „Линџисџички џравџи џрџе*

- йоловине 20. века и њихов ушњицај на српску линјивисјику; Експресивност у српском језику“, 45 (1), 381–393.
- Гортан-Премк, Д. (2004). *Полисемеја и орјанизација лексичкој сисјема у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гура, А. (2005). *Симболика животиња у словенској народној љтрадицији*. Београд: Бримо, Логос, Глобосино – Александрија.
- Драгићевић, Р. (2010). *Лексиколојија српској језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Матић, Т. (2016). Прагматска анализа индивидуалних фразеолошких израза у драмама Александра Поповића. *Научни сасјанак слависја у Вукове дане „Линјивисјички љравци љрве йоловине 20. века и њихов ушњицај на српску линјивисјику; Експресивност у српском језику“*, 45 (1), 407–418.
- Мелерович, А. М. и Мокиенко, В. М. (2008). *Семантическаја структура фразеологических единиц современного русского языка*. Кострома: Костромској государственнй университет имени Н. А. Некрасова.
- Мршевић-Радовић, Д. (1987). *Фразеолошке љлајолско-именичке синјајме у савременом српскохрвајском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Новокмет, С. (2016). *Семанјичка анализа лексема које означавају животиња у савременом српском језику* (докторска дисертација). Филолошки факултет, Београд. Презето са <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/6693?show=full>
- Новокмет, С. (2017а). Метафорична значења животињских назива која се односе на човека ниске интелигенције у српском језику. *Зборник Мајице српске за филолојију и линјивисјику*, LX (1), 103–118.
- Новокмет, С. (2017б). Метафорична значења животињских назива која се односе на човека неморалних особина у српском језику. *Српски језик*, XXII (1), 537–554.
- Пејановић, А. (2016). Експресивност као категоријална особина фразеолошких јединица. *Научни сасјанак слависја у Вукове дане „Линјивисјички љравци љрве йоловине 20. века и њихов ушњицај на српску линјивисјику; Експресивност у српском језику“*, 45 (1), 361–367.
- Ранђеловић А. (2012). Метафорична значења зоонима која се односе на људске особине. *Наш језик*, XLIII (3–4), 89–105.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (1999). *Грамајика српској језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Шипка, М. (2011). О редуцираним фраземима мотивисаним понашањем животиња. У: В. Ружић и С. Павловић (ур.), *Зборник у часј Гордани Вуковић – Лексиколојија, ономасјика, синјакса* (103–108). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Штасни, Г. (2011). Семантичко-деривациони потенцијал именица из лексичке групе животиња. У: В. Ружић и С. Павловић (ур.), *Зборник у часј Гордани Вуковић – Лексиколојија, ономасјика, синјакса* (307–317). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Штрбац, Г. (2016). Фразеологизми са значењем визуелне перцепције. *Научни сасјанак слависја у Вукове дане „Линјивисјички љравци љрве йоловине 20. века и њихов ушњицај на српску линјивисјику; Експресивност у српском језику“*, 45 (1), 369–379.

- Barčot, B. (2014). Antropomorfizam i zoomorfizam u hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimskim frazemima. *Philological Studies*, 2, 481–496.
- Beuković, M. i Popović, Z. (2014). *Lovstvo*. Novi Sad: Poljoprivredni fakultet.
- Cramp, S. (1998). *The birds of the western Palearctic* on CD ROM. Oxford: University Press.
- Filaković, S. (2008). Frazeologija u djelima Ivane Brlić Mažuranić. *Život i škola*, LIV (19), 37–64.
- Jelaska, Z. (2014). Animalistički frazemi biblijskoga podrijetla u hrvatskome i drugim slavenskim jezicima. U: I. Vidović Bolt (ur.), *Životinje u frazeološkom ruhu* (1–22). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, FF-pres (mrežno izdanje). Preuzeto sa https://bib.irb.hr/datoteka/852108.Jelaska_za_WEB_1.pdf
- Milić, G. (2013). Pristup zoosemiji unutar teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezičoslovlje*, 14 (1), 197–213.

MIRJANA M. STAKIĆ

UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
FACULTY OF EDUCATION IN UŽICE

SEMANTICS OF PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING ANIMAL LEXEMES
IN MODERN-DAY SERBIAN

Summary

The paper interprets the meaning of selected phraseological units (phraseologisms, idioms) containing a zoonemic component in modern-day Serbian. We examined a corpus of 32 zoonemic phraseological units comprising the lexeme *bird*, and units which denote various species of birds. The meaning of phraseological units was examined in two ways: 1) by analysing the primary or secondary meaning of the selected lexemes comprising the phraseological unit; 2) by examining the collective meaning of the phraseological unit, i.e. lexical interdependence of the words comprising it. The study has shown that phraseological units with a zoonemic component which refer to various species of birds in modern-day Serbian commonly denote particular human behaviors, quality of life or life experience, and that these phraseologisms frequently convey negative emotions.

Keywords: Serbian language; lexicology; phraseological unit; zoonemic component; lexeme bird; and lexemes denoting various species of birds.

MARKO M. JANIĆIJEVIĆ¹

STATE UNIVERSITY OF NOVI PAZAR
DEPARTMENT OF PHILOLOGICAL SCIENCES

CORRESPONDENCE BETWEEN LEXICAL AND INTERSENTENTIAL RELATIONS: SEMANTIC AND PRAGMATIC PERSPECTIVES

The subject of this paper are lexical and (inter)sentential relations in their mutual semantic and pragmatic relationships. The goal of the paper is to demonstrate systematic correspondences between major (paradigmatic) lexical and intersentential semantic relations and to show the usefulness of understanding these correspondences for understanding of the said relations. The considered lexical relations include synonymy, antonymy, hyponymy, and incompatibility, while the observed intersentential relations include entailment, implicature, equivalence, contrariety, and contradiction. The methodology applied in the paper is based on selective literature synthesis. Some shortcomings in semantics literature that the present paper addresses are somewhat obscure correlation between lexical and intersentential relations and fairly vague definitions and scope of lexical relations, resulting in dubious apprehension of their relationships. Seen from the perspective of sense inclusion/exclusion, the examined paradigmatic lexical semantic relations are shown to belong to two types, hyponymy and incompatibility. On the sentential level, (lexical) hyponymy largely corresponds to entailment (semantic implication); synonymy to equivalence (bilateral implication); incompatibility (including gradable antonymy) to contrariety; and complementarity to contradiction. Analogously to semantic plane, it is shown that correspondence could be established between (for the lack of possibly better term) pragmatic hyponymy and lexically induced implicature, or more specifically between pragmatic synonymy and bilateral implicature.

Keywords: lexical relations; intersentential relations; logical semantics; implicature; pragmatic hyponymy.

1 trupko@outlook.com

INTRODUCTION

Lexical and (inter)sentential relations in their mutual semantic and pragmatic relationships are the subject of this paper. The goal of the paper is to demonstrate systematic correspondences between major (paradigmatic) lexical and intersentential semantic relations and to show the usefulness of understanding these correspondences for understanding of the said relations (especially the lexical ones). First, a brief overview of these relations is provided, starting from definitions and scope of the major paradigmatic lexical semantic relations, including synonymy, antonymy, hyponymy, and incompatibility. Therein, I shall speak of sense relations, rather than of relations that hold between the (whole) lexemes. In a similar way, I shall look through the main intersentential logico-semantic relations (specifically entailment, equivalence, contrariety and contradiction), also taking into account pragmatic relations, namely implicature. The lexical-sentential correspondences and their treatment in literature are then considered and discussed, shedding light back to the definitions and relationship of the examined lexical relations.

The hypothesis undertaken is that intersentential relations largely mimic lexical ones on both semantic and pragmatic planes, with the respect to the fundamental difference in complexity between lexical and sentential levels. Some shortcomings in semantics literature that this paper addresses are somewhat obscure correlation between lexical and intersentential relations and fairly vague definitions and scope of lexical relations, resulting in dubious apprehension of their relationships. In theoretical approach I particularly draw upon structural semantics (Cruse, 1986; Leech, 1981; Lyons, 1968; 1977; 1995), logical semantics (Cann, 1993; Löbner, 2002) and inferential pragmatics (Grice, 1989; Horn 1989; 2004; Huang, 2007; 2017; Levinson, 1983; 2000).

METHODOLOGY

The methodology applied in the paper is based on a selective literature synthesis. The subject key words and phrases are combined in academic database search (mostly the exact terms are used, put in quotes, e.g. “hyponymy”, “synonymy”, “equivalence”/“paraphrase”, “implicature”, and the like) in order to find studies that address the relationships among sense relations, as well as those between them and intersentential relations. While the treatment of these relations was the main criterion for taking studies into consideration, authoritative semantic and linguistic works are also consulted in examining the definitions and scope of the subject semantic relations, particularly the lexical ones, and in con-

structuring a synthetic view. The conducted synthesis is organized thematically, around the examined semantic relations and their correlations.

LEXICAL SENSE RELATIONS

An influential definition of word sense adheres to the structural semantic tradition, where “the sense of a word is the sum total of its sense relations with other words in the language” (Cruse, 2006, 163). In accordance with the aim of the paper, word sense is better understood in terms of *intension* – “the set of defining properties which determines the applicability of a term” (Crystal, 2008, p. 248; Lyons, 1977, pp. 158–159). It contrasts with *denotation* or *extension*, which links a word sense to the entity or class of entities to which the word is correctly applied (Crystal, 2008, p. 181; Lyons, 1977, p. 158). The relation between word form, sense (intension) and denotation (extension) can be simplistically represented by a triangle of the Ogden–Richards (1946) type, where a word relates to its extension indirectly (hence the broken line between), via its intension, which itself evokes the word form while referring to the extension (Figure 1; a more comprehensive model in scholastic grammarian tradition is given by Allan, 1986/2014).

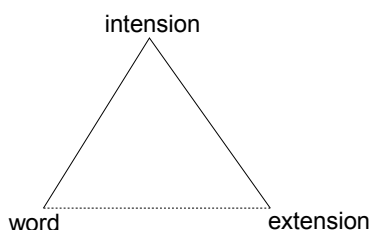

FIGURE 1. SEMIOTIC (OR SEMANTIC) TRIANGLE. [СЕМИОТИЧКИ (ИЛИ СЕМАНТИЧКИ) ТРОУГАО.]

Synonymy and antonymy, and, somewhat more rarely, hyponymy and incompatibility are most usually mentioned as paradigmatic sense relations between lexemes. Synonymy is commonly seen as identity/similarity of meaning, while antonymy is traditionally associated with oppositeness. For example, Crystal (2008) writes that “lexical items which have the same meanings are synonyms” (p. 470), and Cruse (2006) notes that “a word is said to be a synonym of another word in the same language if one or more of its senses bears a sufficiently close similarity to one or more of the senses of the other word” (p. 176). The identity of meaning, i.e. interchangeability of lexemes in all contexts (with the identical connotations), is proven to be extremely rarely encountered, while similarity as a criterion raises the question of what “a sufficiently close similarity” is, and how

it is measured. Hence, synonymy is usually restricted to equivalence of denotative (descriptive, conceptual, cognitive, propositional) meaning, as opposed to connotative (affective, associative, expressive) meaning (see Leech, 1981; Lyons, 1977; Cruse, 1986).

Establishing the scope of antonymy is not any less controversial. The term is used in a narrow sense of ‘gradable opposites’ (“classical” antonymy, e.g. *fast/slow*; see Lyons, 1977), but also as an equivalent of *opposites* (*contraries*) in general, which are usually said to include (see Murphy, 2006, p. 314) – in addition to gradable opposites – complementaries (smoker/non-smoker) and directional opposites (conversives, e.g. *parent/child*, or reversives, e.g. *pack/unpack*). Therein, “it is a matter of controversy how many types of opposites one should usefully recognize in semantic analysis” (Crystal, 2008, p. 29). There are, for instance, so-called gradable complementaries, e.g. (more or less) *honest/dishonest*, which seem to “lie between complementarity and contrariety” (Murphy, 2006, p. 315).

According to John Lyons (1968), “hyponymy and incompatibility are the most fundamental paradigmatic relations of sense in terms of which the vocabulary is structured” (p. 453). Hyponymy is usually accounted for in terms of inclusion, and incompatibility is explained in terms of exclusion. From the extensional perspective, a more general lexical item, the hypernym, includes a more specific one, the hyponym, because the extension of the latter is a part of the extension of former (the set of animals includes the set of dogs). It is the opposite case from the intensional perspective: the sense of the hyponym includes that of the hypernym plus one or more differential features (the sense of the word *dog* includes that of the word *animal*) (see Cruse, 2006, p. 81). Hyponyms of the same hypernym, called *co-hyponyms*, can be compatible or incompatible. Compatible co-hyponyms denote sets that have common elements, like *queen* and *mother*, co-hyponyms of *woman*, because one can simultaneously be both a queen and a mother (Cruse, 2000, p. 166). Conversely, incompatible co-hyponyms denote sets (also called *contrast sets*) that do not have any common elements, i.e. are mutually exclusive, like *dog*, *cat* and *mouse*, co-hyponyms of *animal* (or, more directly, *mammal*), because one cannot at the same time be a *dog* and a *cat*, or a *mouse* (Cruse, 2000, p. 165).

Figure 2 shows a simplified perspective of the interrelation between hyponymy, synonymy and antonymy. Exemplified by the semantic field of size, hyponymy is represented as an overarching relation, with *size* being the hypernym. In a synonymy (or near-synonymy) relation, one synonym usually has a more general (wider) sense or more senses than the other(s) (e.g. *big* has more general use than *large*, which is more general than *huge*; it is analogous for *little*, *small* and *tiny*). In that respect, it could be regarded as a relation of inclusion, so that the more general synonyms could be seen as hypernyms, and, in return, the more specific synonyms as their hyponyms, sometimes forming a hyponymy hierar-

chy (e.g. *huge* can be seen as a hyponym of *large*, which itself can be regarded a hyponym of *big*). The scope of *size* is partially covered by antonymic pairs such as *big/large/huge* : *little/small/tiny* (partially, of course, because there is something in between, something neither *big* nor *little*). The triangular-like scale in Figure 2 reflects the extent to which the antonym pairs cover the (literal and figurative) scope of *size*, which corresponds to the aforesaid hyponymy hierarchy. *Huge/tiny*, for example, are implicit superlatives (Cruse, 1986, p. 216) and, thus, cover less extent than *large/small*, while *big/little* cover about the same literal extent as *large/small*, but extend further into the metaphorical meaning of *size* (e.g. *She is a big Hollywood star.*). In this light, synonyms can also be seen as compatible co-hyponyms, and antonyms as incompatible co-hyponyms.

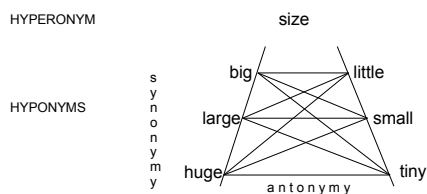

FIGURE 2. LEXICAL SEMANTIC RELATIONS. [ЛЕКСИЧКИ СЕМАТИЧКИ ОДНОСИ.]

LOGICAL SEMANTIC RELATIONS BETWEEN SENTENCES

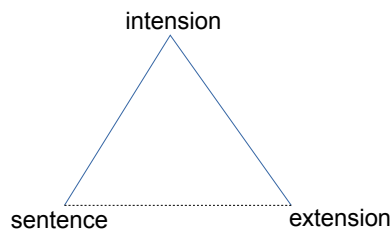

FIGURE 3. SENTENTIAL SEMIOTIC (OR SEMANTIC) TRIANGLE.

[РЕЧЕНИЧНИ СЕМИОТИЧКИ (ИЛИ СЕМАТИЧКИ) ТРОУГАО.]

The original semiotic/semantic triangle could be applied to sentences (Löbner, 2002, p. 26; Nirenburg & Raskin, 2004, pp. 100–101), as in Figure 3. Most often, sentence intension (sense) is equalled with *proposition*, which is usually taken to be declarative-sentence meaning (see e.g. Bussmann, 1996, pp. 959–960), while

sentence extension (denotation) is understood as its *truth value*, which varies from one possible world to another (see Frege, 1948; Carnap, 1947/1988).

As Cann (1993) notes, “the logical meaning relations of entailment, paraphrase and contradiction are discussed mainly in textbooks on logic” (p. 25), at least until close to the end of the previous century.

Entailment (logical/semantic implication²) is a relation between propositions such that the truth of one of them (Q) follows from the truth of the other (P) logically inescapably and context-independently ($P \rightarrow Q$). *Equivalence (paraphrase)* is the case of mutual (symmetrical, bilateral) entailment between the two propositions (each one entails the other), i.e. $(P \rightarrow Q) \& (Q \rightarrow P)$, or, in other words, the case of the same proposition (i.e. propositional/denotative meaning), i.e. $P \leftrightarrow Q$ or $P \equiv Q$. Equivalence is, thus, a special, extreme case of entailment, as entailment is typically an asymmetrical relation. *Contrariety* is also based on entailment – contrary propositions entail negation of each other, i.e. $(P \rightarrow \sim Q) \& (Q \rightarrow \sim P)$. In cases of *contradiction*, not only that one proposition entails the negation of the other, but, at the same time, the negation of one entails the other: $(P \rightarrow \sim Q) \& (\sim P \rightarrow Q)$. Of course, truth values of propositions can be independent of one another (e.g. Cruse, 2000, p. 31). Because equivalence, contrariety and contradiction are based on entailment, they hold without exceptions (see example [1]).

[1]

- Entailment: It is a mouse. – It is a rodent.
- Equivalence: She is not religious. – She is irreligious.
- Contrariety: It is fast. – It is slow.
- Contradiction: She is religious. – She is irreligious.
- Independence: This is a mouse. – That is a rabbit.

The term *contradiction* is also used for “propositions that are necessarily false by virtue of their logical form” (Lyons, 1995, p. 149), in opposition to *tautologies*, which are propositions always true by the same virtue (see also e.g. Leech, 1981, p. 5; Saeed, 2016, p. 85). Note that example [2a] is a compound tautological proposition because it is a *disjunction* of two simple propositions in a contradictory relation (the first being *it is raining*, and the second *it is not raining*; obviously something cannot simultaneously be and not be happening). Inherently, there are only two possibilities for truth-value relation between contradictory propositions, as shown in Table 1: one (P) can be true and the other false (Q), or the other way round (they cannot simultaneously be true and false). Either way, their dis-

2 For a concise overview of somewhat different uses of the term entailment/implication, see e.g. Bussmann, 1996, p. 543–544.

junction is true (which constitutes a tautology).³ In contrast, example [2b] is a compound contradictory proposition because it is a *conjunction* of the same two simple propositions in the contradictory relation. Both truth-value possibilities for these contradictories yield the truth value *false* for their conjunction (in other words, a contradiction in the sense discussed, as shown in Table 2).⁴

[2]

- a. Either it is raining or it is not raining.
- b. It is raining and it is not raining.

ТАБЕЛА 1: DISJUNCTION OF PROPOSITIONS [ДИСЈУНКЦИЈА ПРОПОЗИЦИЈА]

P	Q	$P \oplus Q$
T	F	T
F	T	T

ТАБЕЛА 2: CONJUNCTION OF PROPOSITIONS [КОНЈУНКЦИЈА ПРОПОЗИЦИЈА]

P	Q	$P \wedge Q$
T	F	F
F	T	F

So far, I have been discussing context-independent semantic relations. Involving context into his account of implicit meaning, Grice (1989) bases his concept of *conversational implicature* on his *cooperative principle*, which is grounded on the assumption that communicators normally cooperate in the process of communicating, in terms of quality (truthfulness), quantity (informativeness), manner (clarity/style) and relevance of the information presentation. Levinson (2000) elaborated the original Gricean principle (excluding its quality subprinciple) into the Q(uality)-, I(nformativeness)- and M(anner)-principles. These principles could be simplified as follows (Levinson, 2000, pp. 35–37, 136):

- 3 The disjunction in [2a] is of the exclusive type (which is symbolized here by \oplus , in contrast to the inclusive disjunction symbol \vee), so it is false if the disjuncts are both true or are both false, which is impossible in the case of the two contradictory propositions in [2a]. If the operator *either* were left out, the disjunction would be inclusive, and again tautological, since its theoretical false value would require both disjuncts to be false. It is worth noting that the exclusive disjunction is the negation of equivalence ($\sim(P \leftrightarrow Q)$).
- 4 Again, in general, a conjunction is true only if both conjuncts are true, which is also impossible in the case of the two contradictory propositions in [2b].

- Q-principle: What isn't said is not the case (see [3a]);
- I-principle: What is expressed simply is stereotypically exemplified (3b);
- M-principle: Marked messages indicate marked situations (3c).

[3]

- a. Three guys came in. Q+> Exactly three guys (not more) came in.
- b. She doesn't drink. I+> She doesn't drink alcoholic drinks.
- c. The corners of his lips turned slightly upward. M+> He didn't exactly smile.

[4]

A: Where's Peter?

B: The light in his office is on. (+> Peter is in his office.)

In example [3] the symbol +> means 'implicates', as used by Levinson (1983). Levinson (2000) develops the theory of Q-, I- and M-implicatures as instances of the so-called generalized conversational implicature (Grice, 1989). Generalized conversational implicature (GCI) arises through the use of certain expressions in normal, usual circumstances, in contrast to particularized conversational implicature (PCI; see Grice, 1989), which require particular contextual situations (as in example [4], from Huang, 2007, where the implicature critically depends on the context). Because of their association with certain forms of words, generalized conversational implicature, although in principle tied to certain (common or specific) contextual situations, are close to Grice's *conventional implicature* (sometimes called *semantic implicature*), which arises from (conventional) linguistic meanings of particular words and grammatical structures (e.g. *but* conventionally implicates contrast between the connected propositions). While Grice's concept of (conversational) implicature seems to be well accepted by scholars, his introduction of generalized and particularized implicature, as well as conventional implicature, has been subject to some controversy (see Bach, 1994; 1999; Sperber & Wilson, 1995). Grice's (1989) "total signification of an utterance" could for the most part be represented as in Figure 4.

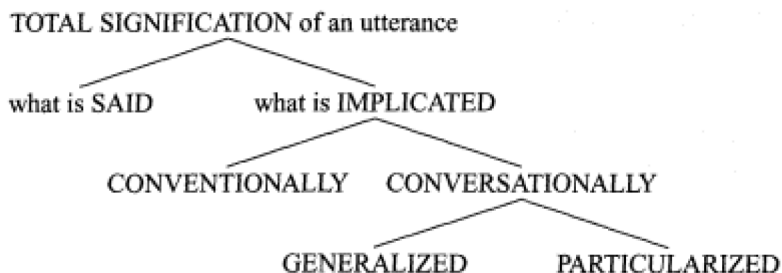

FIGURE 4. GRICE'S TAXONOMY OF SIGNIFICATION. FROM *PRESUMPTIVE MEANINGS: THE THEORY OF GENERALIZED CONVERSATIONAL IMPLICATURE* (p. 13), BY S. LEVINSON, 2000, CAMBRIDGE, MA: MIT PRESS.

PARALLELS BETWEEN LEXICAL AND INTERSENTENTIAL RELATIONS

Semantic plane

As the examples above suggest, there is a striking correspondence between lexical and sentential semantic relations. This correspondence is scarcely explicitly and thoroughly stated, the closest to which I have found in a semantics workbook (Gregory, 2000, p. 27, from which example [5] is taken), which notes the parallel, with the subset relation (\subseteq) corresponding to entailment/implication (\rightarrow). Therein, gradable oppositeness is called *antonymy i*, complementarity *antonymy ii*, and contrariety simply *incompatibility*.

[5]

Hyponymy	$A \subseteq B$	Implication $P \rightarrow Q$
Synonymy	$A \subseteq B$ and $B \subseteq A$	Paraphrase $(P \rightarrow Q) \wedge (Q \rightarrow P)$
Antonymy i	$A \subseteq \sim B$ and $B \subseteq \sim A$	Incompatibility $(P \rightarrow \sim Q) \wedge (Q \rightarrow \sim P)$
Antonymy ii	$A = \sim B$	Contradiction $P \equiv \sim Q$

Still, the correspondence between hyponymy as relation of inclusion and entailment as logical consequence does not always hold (see e.g. Cruse 2000, p. 151), and consequently the same goes for other correspondences presented in [5].

A similar overview is given by Löbner (2002, p. 77), though he speaks of *logical relations* between words (equivalence, subordination, incompatibility, complementarity), analogous to, but different from what he calls *meaning relations* (e.g.

synonymy or hyponymy). Also somewhat similarly, Allan (1986/2014) speaks of semantic relations between “language expressions” (p. 174), including synonymy, hyponymy and antonymy, and treats them (essentially) as relations between propositions. Thus, synonymy is defined as symmetric semantic implication (equivalence) between propositions, hyponymy is defined in terms of asymmetric semantic implication (entailment), and antonymy as relation holding between a proposition and its negation.

Elsewhere, sentential/propositional relations are correlated to lexical semantic relations in terms of diagnostic for the latter’s identification. E.g. Cruse (1986) notes regarding:

(a) hyponymy that “X will be said to be a hyponym of if A is $f(X)$ entails but is not entailed by A is $f(Y)$ ” (pp. 88–89);

(b) (cognitive) synonymy between X and Y that “any grammatical declarative sentence S containing X has equivalent truth-conditions to another sentence S_1 , which is identical to S except that X is replaced by Y” (p. 88);

(c) antonymy that “a statement containing one member of an antonym pair stands in a relation of contrariety with the parallel statement containing the other term” (p. 204).

Thus, if hyponymy is defined in terms of entailment, synonymy, as Lyons (1995) points out, “may be defined in terms of symmetrical hyponymy” (p. 127; see Lyons, 1968, p. 455), i.e. symmetrical entailment or equivalence (this is what he terms *descriptive synonymy*, i.e. identity of purely descriptive meaning).

Both antonymy and the lexical relation of incompatibility are defined in terms of contrariety (Cruse, 1986; Lyons 1968; see also Löbner, 2002), i.e. the intersentential relation of incompatibility, as referred to in [5], or “entailment and negation”, as Lyons (1995) puts it (p. 128). Lyons (1968; 1995) sees complementarity as a special case of incompatibility, which allows only for two-member lexical sets. On the other hand, Cruse (1986) points out that complementarity, similarly to gradable antonymy, is “to some extent a matter of degree”, and speaks of “a continuum between contradiction and contrariety”, with the “intermediate points along this continuum” being “occupied by cases for which intermediate values are to a greater or lesser degree unexpected, or difficult to conceive of” (pp. 200–201). Examples that he suggests include the “typical” complementaries *male* and *female*, given “the existence of hermaphrodites and animals of totally indeterminate sex”, as well as the complementaries *dead* and *alive*, with modalities represented by *ghosts* and *vampires* (p. 201). While Cruse’s challenging of binary exclusiveness of complementaries is sound (see also Brinton, 2000, for more examples), the examples given strike as dubious or oversimplified, because they assume two poles and variants that fall between them, which is “a matter of de-

gree". They imply that sex modalities can simply be defined in terms of degree of maleness/femaleness, and that the mythical undead creatures (such as vampires) can be defined with respect to degree of "aliveness/deadness" (when in fact they may well have characteristics that neither alive nor dead creatures have). These examples seem better treated as instances of incompatibility sets, suggesting that in some cases apparent complementarity is, in fact, reduced incompatibility, which is related to the mentioned Lyons' view of complementarity as a special case of incompatibility.

But it would also seem that (gradable) antonyms, too, are special cases of incompatibility. It is suggested that these cases represent binary incompatibles (e.g. Murphy, 2006). But being of scalar nature, they involve middle ground: e.g. between *good* and *bad* we have something like *average* or *indifferent* (neither *good* nor *bad*), which indicates that *good*, *indifferent* and *bad* form an incompatibility set (note that middle member or members are not lexicalized in some cases of gradable antonymy). Hence, incompatibility (example [6a]) and its scalar subtype called antonymy (6b), are both parallel with sentential contrariety (which can hold between more than two propositions, as in [6a–b]). Complementariness as a binary case of incompatibility is parallel to contradiction as a binary case of contrariety (6c).

[6]

- a. It is a *mouse*. – It is a *rabbit*. – It is a *cat*. – It is a *dog*. – ...
- b. This is a *good*. – This is *average*. – This is *bad*.
- c. She is a *member*. – She is a *non-member*.

As expected, word senses contribute to the tautological and contradictory character of single sentences. Some examples are given in [7a–b], which illustrate tautology, and [7c–e], which represent the contradiction. In [7a] tautology is produced by equating the synonymous expressions *bachelor* and *unmarried* (i.e. equating that which is inherently equivalent; note also that, similar to example [2a], the proposition in [7a] could analogously be analysed as subsuming the two conjoined equivalent propositions *this (person) is a bachelor*, implied by *this bachelor*, and *this person is unmarried*). Tautology can also be induced by hyponymous expressions if the hyponymic predicate precedes the hypernymic one, making the latter redundant (7b). In [7c] contradiction is induced by equating the contradictory expressions *bachelor* and *married* (with the implied *this person is a bachelor* and *this person is married* correspondingly constituting a contradictory relation). But conjoining (other) incompatibles also produces contradictoriness (7d–e).

[7]

- a. This bachelor is unmarried.
- b. This bachelor is a human. / This is a bachelor and a human.
- c. This bachelor is married.
- d. This bachelor is tall and short.
- e. This mouse is a rabbit.

Pragmatic plane

Let us now include pragmatic relations and consider a possibility of a lexical sense relation that would correspond to the implicature in a way similar to that of the correlation between hyponymy and entailment. Of particular interest are so-called Q- or Horn-scales from which Q-/scalar implicatures arise. A prototypical Q-/Horn-scale can be defined as in [8] (Huang, 2007, p. 38; see Horn, 2004), where S stands for ‘semantically strong expression’ and W stands for ‘semantically weak expression’.

[8]

Prototype Q- or Horn-scales

For $\langle S, W \rangle$ to form a Q- or Horn-scale,

- (i) $A(S)$ entails $A(W)$ for some arbitrary sentence frame A ;
- (ii) S and W are equally lexicalized, of the same word class, and from the same register; and
- (iii) S and W are ‘about’ the same semantic relation, or from the same semantic field.

Some examples of these scales include the quantifiers $\langle all, most, some \rangle$, articles $\langle the, a \rangle$, degree adjectives such as $\langle hot, warm \rangle$ or $\langle excellent, good \rangle$, modals $\langle necessarily, possibly \rangle$, adverbs like $\langle always, often, sometimes \rangle$, verbs such as $\langle adore, love, like \rangle$, etc. (Horn, 1989, p. 232; Levinson, 2000, p. 79). The use of an item from a scale entails items lower (rightwards) on the scale, and implicates negation of items higher (leftwards) on the scale. For instance, *all* and *most* entail *some*, while *some* and *most* implicate *not all*. The idea behind these Q-implicatures is that hearers are entitled to infer that the speaker, by using a semantically weaker expression, does not know the stronger statement, i.e. the one with the informationally richer expression (leftmost items on the scale are informationally richer than rightwards ones) to be true (see also Horn, 1972; Levinson, 2000, pp. 79–81). “But

when the stronger value is less economical than the weaker one, no Q-implicature is triggered" (Horn, 2004, p. 16).

If, for example, *all* entails *some*, then *all* could be seen as a hyponym of *some*. Analogously, if *some* implicates *not all*, it could be said that *some* is a "pragmatic hyponym" of *not all*. On the other hand, *not all* also implicates *some*, so the implicature relation is bilateral, symmetrical. The bilateral implicature could be called "pragmatic equivalence" (which could be symbolized by \leftrightarrow), and bilateral pragmatic hyponymy would, thus, be a "pragmatic synonymy". In some similar cases there is also pragmatic synonymy/equivalence (see [9]), while regularly the relation seems to be at least unilateral, i.e. hyponymic, so that for a Q-scale $\langle X_1, X_2, \dots, X_n \rangle \rightarrow \sim X_{n-1}$.

[9]

Some students came. \leftrightarrow Not all students came.

It will possibly happen. \leftrightarrow It will not necessarily happen.

He comes sometimes. \leftrightarrow He does not come often.

Huang (2007) also speaks of I-scales and represents them as $[x, y]$, where $y \rightarrow Ix$ (p. 47). To clarify, according to the I-principle, a semantically general expression I-implicates a more specific interpretation in line with the most stereotypical and explanatory expectation given our knowledge about the world, a case of which is the *inference to stereotype* (Huang, 2007, p. 47), exemplified in [10].

[10]

Have you met our new nurse? \rightarrow Have you met our new female nurse?

In [10] *nurse* triggers I-implicature *female nurse* (as a stereotypical example), whereas *female nurse* is a hyponym of *nurse*. This relation is one of bilateral implication (entailment in one direction, implicature in the other), which again can be considered a pragmatic equivalence. Huang (2017) gives more examples such as those in [9] and [10], treating them as instances of *lexical narrowing*.

CONCLUSION

Understanding correspondences between intersentential and lexical semantic relations provides for clearer understanding of both level relations. Seen from the perspective of sense inclusion/exclusion, major paradigmatic lexical semantic relations are shown to belong to two types, hyponymy and incompatibility. Synonymy is a special, symmetric case of hyponymy, gradable antonymy is scalar incompatibility, and complementary antonymy is binary incompatibility (in some cases apparent complementaries can be seen as part of wider incompatibility). On the sentential level, (lexical) hyponymy largely corresponds to entail-

ment (semantic implication); synonymy to equivalence (i.e. paraphrase, bilateral implication); incompatibility (including gradable antonymy) to contrariety; and complementarity to contradiction.

Yet, as Cruse (1986) remarks, “it must be remembered that language is designed neither by nor for logicians, and while definitions of sense relations in terms of logical properties such as entailment are convenient, they are also partially misleading as a picture of the way natural language functions” (p. 200). This could somewhat be amended by accounting for context-dependent relations. Analogously to the semantic plane, it is shown that correspondence could be established between (for the lack of possibly better term) pragmatic hyponymy and lexically induced implicature, or more specifically between pragmatic synonymy and bilateral implicature (i.e. “pragmatic equivalence”).

REFERENCES

- Allan, K. (2014). *Linguistic meaning* (Vols. 1–2). Abingdon: Routledge. (Original work published 1986)
- Bach, K. (1994). Conversational implicature. *Mind and Language*, 9, 124–162.
- Bach, K. (1999). The myth of conventional implicature. *Linguistics and Philosophy*, 22, 327–366
- Brinton, L. J. (2000). *The structure of modern English: A linguistic introduction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bussmann, H. (1996). *Routledge dictionary of language and linguistics* (G. P. Trauth & K. Kazzazi, Trans. & Eds.). London: Routledge.
- Cann, R. (1993). *Formal semantics: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carnap, R. (1988). *Meaning and necessity: A study in semantics and modal logic*. Chicago, IL: University of Chicago Press. (Original work published 1947)
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cruse, D. A. (2000). *Meaning in language: An introduction to semantics and pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Cruse, A. (2006). *A glossary of semantics and pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics* (6th ed.). Malden, MA: Blackwell.
- Frege, G. (1948). On sense and reference. *Philosophical Review*, 57, 207–30.
- Gregory, H. (2000). *Semantics* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Horn, L. R. (1972). *On the semantic properties of logical operators in English* (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://linguistics.ucla.edu/images/stories/Horn.1972.pdf>
- Horn, L. R. (1989). *A natural history of negation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Horn, L. R. (2004). Implicature. In: L. R. Horn, and G. Ward (Eds.), *The handbook of pragmatics* (3–28). Oxford: Blackwell.

- Huang, Y. (2007). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Huang, Y. (2017). Implicitness in the lexis: Lexical narrowing and neo-Gricean pragmatics. In: P. Cap & M. Dynel (Eds.), *Implicitness: From lexis to discourse* (67–94). Amsterdam: John Benjamins.
- Leech, G. (1981). *Semantics: The study of meaning* (2nd ed.). Harmondsworth: Penguin.
- Levinson, S. C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. (2000). *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Löbner, S. (2002). *Understanding semantics*. Abingdon: Routledge.
- Lyons, J. (1968). *Introduction to theoretical linguistics*. London: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1995). *Linguistic semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Murphy, M. L. (2006). Antonymy and incompatibility. In: K. Brown (Ed.), *Encyclopedia of language and linguistics* (2nd ed., 314–317). Oxford: Elsevier.
- Nirenburg, S., & Raskin, V. (2004). *Ontological semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ogden, C. K., & Richards, I. A. (1946). *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism* (8th ed.). New York, NY: Harcourt.
- Saeed, J. I. (2016). *Semantics* (4th ed.). Oxford: Blackwell.
- Sperber, D., & Wilson, D. (1995). *Relevance: Communication and cognition* (2nd ed.). Oxford: Blackwell.

МАРКО М. ЈАНИЋИЈЕВИЋ

ДРЖАВНИ УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ ПАЗАРУ

ОДЕЉЕЊЕ ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

КОРЕСПОНДЕНЦИЈА ИЗМЕЂУ ЛЕКСИЧКИХ И МЕЂУРЕЧЕНИЧНИХ ОДНОСА:
СЕМАНТИЧКЕ И ПРАГМАТИЧКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Сажетак

Предмет рада су семантичке и прагматичке корелације између (међу)реченичних и лексичких односа. Циљ је установити систематске кореспонденције између главних (парадигматских) лексичких и међуреченичних односа и показати корисност тих кореспонденција за разумевање наведених односа. Посматрани лексички односи обухватају синонимију, антонимију, хипонимију и инкомпатибилност, а међуреченични семантичку импликацију, импликатуру, еквиваленцију, контрарност и контрадикцију (уз осврт на контрадикцију и таутологију као својства појединачних реченица). Хипотеза рада је да међуреченични односи у великој мери

опонашају лексичке и на семантичком и на прагматичком плану, уз резерву с обзиром на темељну разлику у сложености између лексичког и реченичног нивоа. Примењена методологија заснована је на селективној синтези литературе, укључујући студије релевантне специфично за посматране корелације лексичких и међуреченичних односа, као и општије ауторитативне семантичке и лингвистичке изворе као исходишне. Неке од мањкавости у семантичкој литератури којима овај рад поклања пажњу тичу се нејасне корелације између лексичких и међуреченичних односа и релативно неодређених дефиниција и опсега лексичких односа, који за последицу имају дубиозно поимање њихових корелација.

Прво је дат кратак преглед односа, почев од дефиниција и опсега лексичких односа, који се посматрају као односи између смисла речи. Преглед међуреченичних односа, поред логичких (пропозиционих) семантичких односа, обухвата и типове имплицатуре као прагматичког односа аналогног семантичкој импликацији. Потом су размотрене паралеле између лексичких и међуреченичних односа и њихов третман у литератури, што је додатно осветлило поимање и корелације посматраних лексичких односа.

Показује се да, из перспективе укључености/искључености смисла, посматрани парадигматски лексички односи спадају у два типа, и то хипонимију и инкомпатибилност. На реченичном нивоу, (лексичка) хипонимија великим делом одговара семантичкој импликацији, синонимија еквиваленцији, инкомпатибилност (укључујући степенувану антонимију) контрарности, а комплементарна антонимија контрадикцији. Аналогно семантичком плану, показује се кореспонденција између (у недостатку бољег термина) прагматичке хипонимије и лексички условљене имплицатуре, односно између прагматичке синонимије и обосмерне имплицатуре („прагматичке еквиваленције“).

Кључне речи: лексички односи; међуреченични односи; логичка семантика; имплицатура; прагматичка хипонимија.

ЈОВАНА Д. БОЈОВИЋ¹

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БЕОГРАД

ГРИГОРИЈЕ БОЖОВИЋ КАО ДИЈАЛЕКАТСКИ ЛЕКСИКОГРАФ – НА ПРИМЕРУ *ЖЕНСКИХ БРЕСПОСЛИЦА*

У већини путописно-репортерских записа Григорија Божовића може се пратити и лингвистички дискурс, те тако у путопису *Женске бреспослице*, објављеном у *Полиџици* 1932. године, можемо пронаћи сведочанства о лексици карактеристичној за крај у коме је боравио. Овај запис географски се односи на пљеваљски крај, а Божовић је читаоцима *Полиџике* указивао на језичко богатство и специфичност лексике ове области, заправо на лексички микросистем који се односи на денотацију женских одевних предмета. У раду се кроз лексичко-семантичку анализу ексцерпираних лексика указује на специфичност речи чија се употребна вредност у књижевном језику своди на минимум. Како бисмо дошли до сазнања да ли је наша грађа специфична или је део ширег штокавског ареала, она ће бити упоређивана са релевантним подацима из дијалекатске лексикографије. Такође, кроз етимолошку призму сагледава се семантичко поље ове лексичке групе, па ће резултати анализа бити значајни како за лексикологију и лингвокултурологију тако и за традиционалну културу поменутог региона.

Кључне речи: лексика; лексикографија; лингвокултурологија; Григорије Божовић; путописи; Пљевље; женска ношња.

1 jovanab89@yahoo.com

Рад је настао у оквиру пројеката „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ев. бр. 178020), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Иако је у сабраним делима² Григорија Божовића објављен под називом *Женске десџослице*, овај путописно-репортерски запис, који је први пут објављен у *Полиџици* 1932. године, у оригиналу носи назив *Женске десџослице*.³ Већ у самом наслову путописа сусрећемо се са дијалектизмом *десџослице* који је, очигледно, био у употреби у првој половини XX века у крају у коме је Григорије Божовић у више наврата боравио и који је овековечио у својим путописима. Из разговора са људима овога краја, израз *десџослице* сада користе само старији становници ове области. Читаоци *Полиџике* могли су из пера нашег значајног писца и репортера да докуче, виде и спознају вишедимензионалну слику пљеваљског краја.⁴ Управо ће лексика ове области, коју је забележио Григорије Божовић, а самим тим и сачувао од заборавља, бити предмет наше анализе. До сада је била обрађивана углавном лексика турског порекла у књижевним остварењима овога писца.⁵ Закључне напомене свих ових истраживања потврђују и указују на то колико су Божовићеве улоге, поред оне примарне – књижевноуметничке, биле значајне у очувању српског језика, фолклора, културе, традиције.

„Књижевни аналитичари и писци су језичко-стилски идиом Божовићевих приповедака и путописа истицали и означавали као драгоцен прилог како језичком благау српског језика, тако књижевном језику и изразу“ (Јевтовић, 2005, стр. 221). Такође, у науци налазимо потврду да је језик Григорија Божовића одраз лексичког богатства традиције, као и да се у његовим делима налазе истинска сведочанства дијалекатских језичких идиома (Радовић Тешић, 2015, стр. 473–474).

2 Божовић, Г. (2016). *Пуџојиси*, Београд: Завод за уџбенике.

3 *Полиџика*, 1932-10-30-012, бр. 8790.

4 Григорије Божовић је у Пљевљима боравио 1932. године, али је и „окупацију у Другом светском рату провео у Пљевљима. Ту је од априла 1942. до априла 1943. године био секретар Националног комитета (основао га је окупатор од Срба и Муслимана на патриотској основи) и уредник локалног листа *Пљеваљски весник*“ (Јевтовић, 2004, стр. 10). Након тога, ухапшен је у Ваљеву септембра 1944. од партизанских власти, а 27. децембра исте године пресуђено му је на Војном суду у Београду због „пљеваљског греха“, „за колаборацију са окупатором“. Стрелан је у ноћи између 1. и 2. јануара 1945. у Београду (Аранитовић, 2007, стр. 12–13).

5 Јашовић, Г. (2006). Лексичке јединице оријенталног порекла у приповеткама Григорија Божовића. У: Д. Бојовић (ур.), *Језик и стил Григорија Божовића* (113–122). Косовска Митровица – Зубин Поток: Филозофски факултет – Стари Колашин; Јашовић, Г. (2008). *Лексика оријенталног порекла у џиријевној џрози Григорија Божовића*. Косовска Митровица: Филозофски факултет – Књижевно друштво Косова и Метохије; Микетић, Д. и Микетић, С. (2008). Турцизми у књизи *По Босни и Крајини* Григорија Божовића. *Башџина*, 25, 9–28; Микетић, С. и Микетић, Д. (2016). Топоними турског порекла у приповеткама Григорија Божовића. У: С. Словић (ур.), *Косово и Метихија у контексту балканских народа и држава* (21–39). Лепосавић: Институт за српску културу.

На самом почетку путописа који се односе на пљеваљски крај сусрећемо се са системсколингвистичким запажањима Григорија Божовића, која долазе до изражаја у осветљавању семантизма топонима краја који описује. У запису који и носи назив *Пљевља*, Божовић записује следеће:

„Пљевље је турскога порекла, турска војна станица, паланка на босанском друму. Где су некада била гумна манастира Свете Тројице (*Њлева, њлева - Пљевља* (подв. Ј. Б.)), Турци су подигли војни логор, затим град Ташлице, Таслицу (камењар, камениште), јер је он тако и морао бити прозван, пошто су Турци по свом обичају истребили крстату шуму око путова и својих станица, те је остао камењар.“ ... „Занимљиво да је му околина сачувала српско име 'Пљевља': ја ни од једног муслимана нисам чуо да изговара турски 'Таслићу'...“ (Божовић, 2016, стр. 915)

„Знао је Григорије Божовић да са старим људима умире и вековна традиција краја, па је у духу путописног правила 'путуј и бележи' пошао у најзабитије крајеве на пут узбудљивом трагању за необичним личностима, неистраженим пределима и несвакидашњим догађајима“ (Ристић, 2005, стр. 226). Сам је писац поставио циљ свог истраживања на самоме почетку путописа, да открије шта једна сељанка све носи на Тронеђи и како сваку ствар назива, а то искуствено коментарише као „најтежу ствар при научавању села“ (Божовић, 2016, стр. 945). Многе научне дисциплине у фокусу свог истраживања имају одевање кроз историјски и културни развој, јер овај сегмент културне историје много говори о прошлости друштва које се изучава. „У историјату одевања учувају се два периода, период традиционалног одевања и период модног одевања. Они се надовезују један на други, али се и међусобно преплићу. Осим што има практичну функцију највидљивију у покривању тела ради заштите (од хладноће, сунца, повређивања, прекомерног прљања и сл.), одећа има и магијско-религијску функцију (ношење одређене одеће у време празника и извођења различитих обичаја животног и календарског циклуса)“ (Ивановић-Баришић <http://etno-institut.co.rs/cir/pojmovnik/o/odevanje.php>; в. Ивановић-Баришић, 2009). Форма и изглед одевних предмета, као и функционална употреба и номинација представљали су, поред етнологских, и предмет изучавања многих лингвистичких, пре свега, дијалектолошких истраживања. У раду ће ексцерпирати лексика којом се именују женски одевни предмети пљеваљског краја бити анализирана у оквирима источнохерцеговачког дијалекта. Поред лексичко-семантичког критеријума анализе, лексичка грађа биће анализирана у контексту дијалектолошких и лексикографских прилога ове дијалекатске зоне. Како би преглед био свеобухватнији, корпус на коме се заснива наше истраживање компаративном методом биће упоређиван са лексичком грађом дијалекатских речника источнохерцеговачке дијалекатске области, али ћемо потврду њихове семантичке мотивисаности и по-

рекла тражити у релевантним речницима. Тим путем доћи ћемо до сазнања да ли је овај сегмент лексике пљеваљског краја специфичан или је део ширег штокавског ареала.

У књижевном делу Григорија Божовића наилази се на прегршт семантичких спецификација многобројне лексике, а у путопису *Женске бресџо-слице* даје се слој апелативне лексике који се односи на означавање одевних предмета, тј. свечане ношње карактеристичне за женске особе у пљеваљском крају почетком XX века. Постојање материјалне културе одређене области изискује и постојање адекватног терминолошког система. А записивањем ове лексичке групе, Божовић је овековечио и слику света која данас не постоји или пак егзистира у врло измењеној форми. Данашња женска популација можда не носи *чемдере* и *јајлуке*, не краси одећу *џафџом* и *ћемером*, па се употребна вредност ових речи смањује или у овом тренутку не постоји.

У издвојеном микросистему лексема, који се односи на денотацију појединих женских одевних предмета у Пљевљима, извршена је класификација⁶ мањих лексичко-семантичких категорија:

- 1) називи за горње одевне предмете;
- 2) називи за доњи део одеће;
- 3) називи којима се именују покривала за главу;
- 4) називи којима се именују покривала за ноге;
- 5) називи којима се означава накит.

Прва лексичко-семантичка група односи се на називе којима се именују женски горњи делови одеће. Божовићев дескриптивни опис ових делова гласи – „сасвим црногорски“. Црногорске су *долакџице* и *зубун* (*веледун*), док је *ђечерма* „стара херцеговачка са сребрним великим пуцима, накићеним златним уресима“ (Божовић, 2016, стр. 946). „Осим тога овде жене имају *гуњ* и *гуњић* (подв. Ј. Б.), црно омашћени као год у Преспи. Гуњ је дужи, досеже до бедара, а гуњић је без рукава, нешто краћи од гуња – продужени сеоски јелек. Сукно је на њима дебље, али врло мекано“ (Божовић, 2016, стр. 947). У набрајању и описивању делова женске свечане ношње из Пљеваља, Григорије Божовић указује на значај украшавања „женског напрсника“: „Приметих да жене много полажу на урес „оплећа“, женског напрсника, који је на чудо сличан преспанском...“ (Божовић, 2016, стр. 947). И последњи део горњих одевних предмета који се у овом запису помиње јесте *којоран*:

6 Метод класификације преузет из Радовановић (2015).

„Најзад ми са снебивањем, али за мене као послестицу, показа један женски копоран од црвене млетачке дебеле чохе али са црним свиленим гајтаном и свиленим везом.

— Е, ово су нашим дабама, ришћанкама радили мајстори у Фочи! – рече ми она, видећи да ме та чоха и тај вез више занима од онога подгоричкога.“ (Божовић, 2016, стр. 948)

Овој лексичко-семантичкој групи припадају, дакле, следеће лексеме: *долакџице*, *зудун* (*веледун*), *ђечерма*, *џуњ*, *џуњић*, *оилеће* и *копоран*. Прва лексема *долакџице* мотивисана је називом дела људског тела, што је честа и природна појава (в. Богдановић, 2009). Очигледно је да се ради о горњем делу женске одеће са рукавима до лаката, што се потврђује и семантичком спецификацијом у РСАНУ – *део народне ношње са рукавима до лакаџа; врсџа крајкој јелека од чохе, сомоџа или сукна* (РСАНУ: *долакџица*, примери који се уз одредницу наводе су, између осталих, и из Колашина и Васојевића). Лексема *долакџице* налази се и у Рјечнику џовора Прошћења, у коме стоји да означава *део црногорске женске ношње* (Вујичић: <http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>), док се овом лексемом у Ускочком речнику именује *џрслуче, јелече од црвене каџифе, извезено злаџом, које носе невестџе и за удају сџасале девојке* (Станић, 1990, стр. 165).

Лексеме *зудун* и *веледун* Божовић обележава као синониме, што у суштини и јесу. *Зудун* (< тур. *zibin*) јесте турцизам који се код Шкаљића детерминише као *џорња хаџина од сукна са крајким рукавима или без рукава; крајки каџуџић који се носи исџод каџџана*.⁷ У Вуковом Рјечнику женски *зудун* је дугачак до земље, док је мушки кратак, бели су – од домаћег сукна (Караџић: <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>). Као део црногорске женске свечане ношње појављује се и у говору Прошћења (Вујичић: <http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>) и у говору Ускока (Станић, 1990, стр. 280). Лексему *веледун*, само у варијанти *веладун* (*велаџа/веледун*), РСАНУ бележи као покрајинску (извор – области Мораче, Колашина) у значењу кратког капута (РСАНУ: *веладун*), док код Станића налазимо да је реч о *дуџачком сџаринском женском каџуџу* (Станић, 1990, стр. 79).

Још један турцизам *ђечерма* (< тур. *gecirme*) користи се за денотацију врсте прслука као дела женске народне ношње. У претходном делу текста видели смо како пљеваљску *ђечерму* Божовић описује, а значење поменуте лексеме објашњава и Добрило Аранитовић (2007, стр. 179) као мање познату реч из путописа – *јелек, џрслук без рукава, обично извезен*, што је идентична спецификација оној из РСАНУ.⁸ Шкаљић још и наводи све варијанте

7 У Речнику косовско-мешоховској дијалекџа *зудун* је врста мушке и женске горње хаџине домаће израде од белог сукна (Елезовић, 2017 – <http://raskovnik.org/recnici/GE.RKMD>).

8 Ђечерма, ж. (тур. *gecirme*), део народне ношње, јелек, прслук без рукава, од чоје или свиле, обично извезен, који се не закопчава (РСАНУ: *ђечерма*).

лексема, те су присутне *ћечерма*, *ћечрма*, *јечерма*, *јечрма*, *јечерма*, *јечрма*. Управо се у Вуковом Рјечнику, поред лексема *ћечерма*, јавља варијанта *јечерма* као јелек (*око Сиња, женски њлавејшан зудун, без рукава*) (Караџић: <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>).

Балканску лексему *јуњ*, као и *јуњић*, Скок дефинише као *хаљину одређене врсте*, док је у РСАНУ (извор: Црна Гора) реч о *делу мушке народне ношње, обично сукненом ојршачу са рукавима који се носи умесито јорњеи кајуша* (РСАНУ: *јуњ*). Вук, такође, бележи ову лексему, а варијантом *јунаш* денотира се *комад њојле вунене одеће* у Ускочком речнику (Станић, 1990, стр. 143).

У путопису Григорија Божовића у фокусу су и естетске чињенице одевања у које спада уграђивање детаља у одећу, као нпр. вез (уп. Богдановић, 2009, стр. 154). Горњи одевни предмети који су подложни оваквој врсти улепшавања јесу *ојлеће* и *којоран*. Лексему *ојлеће* која означава *женски најрсник* уврстио је Аранитонович (2007, стр. 181) као дијалектизам у путописима из пљеваљског краја, док у РСАНУ овај дијалектизам денотира *крајку женску кошуљу (најчеиће украшена везом)*. Поред ове, у РСАНУ наводи се и варијанта *ојлећак*, која као секундарно значење има *јредњу извезену сјрану женске кошуље; везени, нашивени гео на јредњој сјрани кошуље*. У Рјечнику, овом лексемом именована је женска кратка кошуља (Караџић: <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>). Естетске вредности пљеваљског *којорана* огледају се у свиленом везу и црном свиленом гајтану (Божовић, 2016, стр. 948), и за разлику од Вука и Скока код којих је то *хаљина са рукавима од њлавејне чохе*, Божовић бележи да је од *црвене млејачке геделе чохе*. Лексему је забележио и Вујичић у Прошћењу (<http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>), где се њоме именује *јрслук*, док је код Ускока реч о *кајушу* (Станић, 1990, стр. 378).

Другу тематску категорију чине називи којима се именују женски доњи одевни предмети и у овом путописно-репортерском запису Григорија Божовића пронађене су само две лексема – *сукња* и *ојрежина*. И *сукња* је „потпуно црногорска“, док *ојрежину* описује са више детаља: „Неколико примерака *ојрежина*, која су управо права старија ношња у овом крају, изазивљу дивљење по израђевини. То је ткиво од вуне, лана и памука. *Ојрежина* је врло кратка плисирана *сукња*. Али она није плисирана, нити глачана. Тако је изаткана 'намрскано' (плисирано) на 'узвод'“ (Божовић, 2016, стр. 947), напомињући да је ово „једна особитост овога краја и ванредно притом лепа и уочљива“ (Божовић, 2016, стр. 947).

Семантичку вредност лексема *ојрежина* до детаља је дефинисао Григорије Божовић да јој друге потврде и допуне нису потребне. Заправо, ово сведочанство могло би да послужи као релевантан извор у изради културолошког речника. У Вуковом Рјечнику још су присутне варијанте типа *ојрејача*, *ојрељача*, *јрејача*, *јрежина* (Караџић: <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>). Лексемом *ојрежина* у говору Ускока именује се *део сјомака исјод њојаса*, као

и *сладији део волујске коже*, док се лексемом *ојрежњача* означава *кецеља* (Станић⁹, 1990, стр. 50). Исто значење приписује се лексеми *ојрејача* у РСАНУ.

У трећој семантичкој групи издвојене су лексеме којима се именују покривала за главу. Жене су у пљеваљском крају носиле „женска покривала“ која су се разликовала по боји, везу, величини, па тако из пера Григорија Божовића сазнајемо за *чемдере*, односно *удрагаче*, за *руйце*, *јајлуке* и *шамиије*:

„[...] *удрагаче (чемдере)* (подв. Ј. Б.), женска покривала, *шамиије* (подв. Ј. Б.) у разним бојама и каквоћама које оне купују у граду, и *руйце, јајлуке* (подв. Ј. Б.), које после везу црном свилом. Ти се рупци носе у руци или за појасом. А истоветни су овима који се виде на фрескама у псачи код Криве Паланке.“ (Божовић, 2016, стр. 947)

Удрагаче и *чемдере* Божовић обележава као синониме за означавање женских покривала. Балкански турцизам из области ношње *чемдер* Скок бележи у значењу *белој финој њлајна* и *руйца* којим се Туркиње *покривају преко њлаве*. Иста лексема потврђена је и у Вуковом *Рјечнику*, затим у говору Прошћења где означава *делу девојачку мараму, украшену ресама*. У *Ускочком речнику* јављају се оба назива као синоними, што одговара ситуацији у ексцерпираној грађи из Пљеваља. Станић, дакле, бележи турцизам *чемддер* (< тур. *semler*) који означава *мараму којом се девојка удрађује*, као и домаћу лексему *удрагача*⁹ која денотира, такође, *мараму за удрађивање*, а мотивисана је називом дела тела са којим је функционално у директној вези. У нашој грађи, као општи назив за мараму, јавља се турцизам *шамиије* (< тур. *samiye*), а потврђен је у Вуковом *Рјечнику* и у говору Ускока (*шамиија*), с тим што Станић наглашава да се ради о *марамима од њанке њканине* (Станић⁹, 1990, стр. 499), а Божовић да се у Пљевљима јављају у разним бојама¹⁰ (Божовић, 2016, стр. 947).

Као синоним лексеми *рудац* Божовић је забележио турцизам *јајлук* (< тур. *yaglık*) у значењу *мараме која се везе црном свилом*. Шкаљић бележи да је *јаглук дуђуљасији рудац злајом извезен на једном ујлу*, и у РСАНУ стоји да се ради о *марамима украшеној везом*, док се код Ускока ради само о *марамиици* (Станић, 1990, стр. 326).

Називи којима се именују покривала за ноге представљају посебно лексичко-семантичко поље. Лексеме које се односе на мушке чарапе су *дљечве* (*дјелаче*) и *дрдске чарапе*, док су разноврсније оне којима се именују женске:

„Женске се пак плету на 'кола' и на 'пасове', на којима је шара уплетена, док постоје и 'кратке чарапе', на којима је вез на 'вођице' и 'куке', изведен у необи-

9 Осим у *Ускочком речнику*, лексема *удрагаче* пронађена је у *Речнику* Матице српске (1990) у истом значењу, уз синоним *повезача*.

10 Исто значење лексеме *шамиија*, са разнобојном квалификацијом, потврђује се у *Речнику* Матице српске (1990).

чан рељеф. А стара женска чарапа рађена је 'на преплет' са једном иглом, те личи на вез. Уз њих иду назувице, наглавци и навршци, махом плетени на куке.“ (Божовић, 2016, стр. 947)

Иако су у фокусу нашег истраживања, као и у самом путопису, женски одевни предмети, у инвентару ове тематске групе налазе се лексеме којима се именују мушке чарапе, те је од исте важности осврнути се и на њих. Поред *брдских чарапа* које су шарене, мушке беле чарапе називају су *дјелаче* или *дљечве*. Наиме, у извору који смо користили (Божовић, 2016, стр. 947) уместо *дљечве* стоји *дљечес*, што верујемо да је коректорска грешка, јер назив *дљечес* не постоји као потврда ни у једном речнику. У штампаном тексту *Полиџике*¹¹ из 1932. године, иако лошег квалитета, назире се лексема *дљечве*, а потврду за ову тврдњу налазимо и у издању *Кроз некадању џромеђу: џуџојисна џроза о џљеваљском крају из 1932. џодине*¹², јер Аранитонових (2007, стр. 178) у речнику наводи *дљечве* (*дјелаче*) за означавање мушких чарапа. Потврду за израз *дљечве* налазимо и у Вуковом Рјечнику, где се још налази и *дјечва* (Караџић: <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>). За *чарапе доколенице*, *без шара*, и у Прошћењу се користи назив *дјечве*, а за *вунене крајке чарапе без шара* – *дјелаче* (Вујичић: <http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>).

Других посебних лексема за именовање мушких, али и женских чарапа нема, сем што је дистинкција у изради, односно у плетењу и везу детаљно изложена у самом путопису. Поред тога, Божовић напомиње да уз ту врсту чарапа иду и плетене *назувице*, *наглавци* и *навршци*. Ове просте домаће лексеме прозирне мотивације потврђују се у још неким идиомима. Пре свега, у поменутом издању путописа (*Кроз некадању џромеђу...*), Аранитонових *бележи* лексему *навршци* за именовање *врџице џрилавака*, *навлака* и лексему *назувци* којима се означавају *вунене џолучарапе које се навлаче на чарапе* (2007, стр. 181). Исту потврду лексеме *назувци* налазимо код Вука, као и говору Прошћења где се наводе и синоними *џрилавак* и *наглавак* (Вујичић: <http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>). У *Ускочком речнику* уз одредницу *џрилавак* наводи се синоним *наглавак*¹³, уз објашњење да је то *део чарапе који одухвања сџојало*, односно *исџлејени комад одуђе који се одува на сџојало*, *чарапа без џрлића* (Станић, 1990, стр. 480).

Пету тематску целину чине називи којима се именује накит.

„Но те жене имађаху и своје ручне торбице, 'ташне', коју би свака млада лепотица могла пронети кроз Кнез Михаилову да јој позавиде. То је 'плетивача', до-

11 *Полиџика*, 1932-10-30-012, бр. 8790.

12 Божовић, Г. (2007). *Кроз некадању џромеђу: џуџојисна џроза о џљеваљском крају из 1932. џодине*. Шабац: Заслон.

13 В. *Речник* Матице српске, 1990: *наглавак*.

душе некадања, а данас права ташна, за рубац, претње и друге ситнице.“ (Божовић, 2016, стр. 947)

Иако ташне тематски не спадају у ово поље, пљеваљска ташна, ипак, спада у домен женске домаће радиности. Како је записао Григорије Божовић (2016, стр. 947), *ѿлейшвача је нежније и ѿажљивије ѿкана и урешена кишмама од вунице или свиле*. Лексему *ѿлейшвача* проналазимо једино у *Ускочком речнику* уз коментар да је *ѿо ѿорда у којој чобани носе ужину или женске особе ѿрибор за ѿлеишење, омања ѿорда* (Станић^а, 1990, стр. 103), као и у речнику мање познатих речи уз путописе из Пљеваља (уп. Аранитонових, 2007, стр. 182) и *Речнику* Матице српске (1990, стр. 468).

„Од накита, који је богат и обично нелажан, ово је: 'игле' (две) са мањим јабукама, везане такође сребрном верижicom и украшене 'поткитама', трепетљикама. Тим иглама се учвршћује убрадача за косу. 'Спуча', ђердан и спучач са 'сјајкама' (светлим ђинђувама). 'Спуча' од три повезане сребрне паре (перпер, динар); то је брош. Обоце 'трепетљике', од позлаћена сребра, кујунџијска израда у Фочи, коју може носити свака госпођа и модерне, са лажним бисером или камењем. Прстење сребрно, све кујунџијске работе, нарочито бурма од пет сребрних филиграном украшених колутава. Наруквице, гривне од тешкога кованог сребра у Фочи, са много изведених шара. 'Тканице', појас, колан, од једнога златотканог ширита који на крајевима има сребрне пафте и на њима позлаћену 'куку' и 'петљу'. Показали су ми неколико примерака. Уколико је који био старији, утолико багреница боља и пафте уметничкије. Али две снахе и две девојке имаху и по 'ћемер', онај прави филигрански призренски рад са позлатом сребрне жице на појединим местима.“ (Божовић, 2016, стр. 947–948)

Брошеви, огрлице, прстење, наруквице, појасеви – врсте су сребрног накита које Божовић имао прилике да види у пљеваљском крају и да их подробно опише у свом путописно-репортерском запису. Накит је углавном именован туђицама, као што су *ђердан, колан, ѿафше, ћемер...* Описујући накит Божовић бележи да је *сѿуча од ѿри ѿвезане сребрне ѿаре (ѿерѿер, динар)* заправо брош. Потврду ове лексеме налазимо у говору Прошћења и код Ускока, али у нешто измењеном значењу. Вујичић бележи да се лексемом *сѿуча*¹⁴ именује *иѿла којом се нешиѿо сѿаја, сасѿавља*, док код Станића налазимо више значења – 1. а. *дуѿме за сѿучање закоѿчавање, које се сасѿоји из два дела од којих се један уѿискује у друѿи (мушко, женско), б. најрава за закоѿчавање, коѿча*. 2. *дуѿме за закоѿчавање уоѿише* (Станић^а, 1990, стр. 333–334). У значењу појаса, Божовић наводи још две лексеме, домаћу *ѿканица* и турѿизам *колан*. Скоро све потврде семантизма лексеме *колан* су истоветне – означава *женски ѿојас, односно украсни ѿојас женске народне ношње* (уп. РСАНУ, Караѿић,

14 У *Речнику* Матице српске (1990, стр. 955) јавља се облик спучалица у значењу копча, дугме, закачка.

Skok, Škaljić), једино се у говору Ускока при помену ове лексеме мисли на, пре свега, *кожни њојас којим се учвршћује, веже седло на коњу*¹⁵, а затим на *њојас уојшше* (Станић, 1990, стр. 371). Ова врста појаса, како се у нашем извору наводи, на крајевима има сребрне *њафше*. То је још једна лексема турског порекла чије је једно од значења, како наводи Шкаљић, *којче на женским њојасевима од сребра или којје груої мейала, лијеїо израђене и украшене... честїо се и сами женски њојас са њафшама назива њафше* (уп. Skok). Поред именована украсног дела женске народне ношње, у Вуковом Рјечнику *њафша* се још наводи у значењу *њојаса који ојасују свешшеници за време службе* (уп. Караџић, РСАНУ). У ексцерпираној грађи проналазимо још један балкански турцизам *ћемер* (< тур. kemer) у значењу *женскої украсної њојаса*, а овакву потврду, осим у пљеваљском крају, проналазимо у говору Прошћења и Ускока (уп. Вујичић: <http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>; Станић^а, 1990, стр. 398). Поред ове, употребљава се још у области грађевинарства у значењу *свода или кућице од камен* (уп. Караџић: <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>; Skok).

„Божовићев препознатљив осјећај за етнографски особен, живописан и карактеристичан детаљ – у одјећи домородаца, њиховом понашању, породичном устројству, начину мишљења и поимања свијета, резултирао је незаборавним записима који улазе у сам врх његове путописне прозе. Такав је, на примјер, путопис *Женске дресшослице*, права химна вјештим женским рукама мељачких плетилца, шваља и везиља...” (Аранитонович, 2007, стр. 9). У овим речима Добрила Аранитоновича огледа се значај лексичког богатства које није ишчезло нестајањем културног идентитета људи тог времена, а захваљујући теренском истраживању Григорија Божовича и његовом осјећају да задељежи све што је битно за културу једног региона.

Издвојена грађа која представља базу нашег истраживања потиче из периода тридесетих година XX века, док се територијално односи на пљеваљску област и припада источнохерцеговачкој дијалекатској зони. Укупно је обрађено 25 лексема из терминолошког система женских одевних предмета. Лексичко-семантичка анализа ексцерпираних грађе, коју смо класификовали у пет тематских поља, расветлила је њихову семантичку мотивисаност и порекло. Очигледна је употреба великог броја балканских турцизама, али не изненађује ни квантитет домаћих лексема мотивисаних деловима тела. Такође, грађа је упоређивана са постојећим лексикографским остварењима ове дијалекатске области, тако да се компаративним приступом дошло до одређених диференцијалних карактеристика на граматичком, али и на семантичком плану обрађене лексике. Нешто више од половине анализиране лексике налази се у Вуковом Рјечнику, што опет потврђује тврдња Г. Ружичића (1927) да је пљеваљски говор, као део херцего-

15 Такође и у Речнику *косовско-мејохишкої дијалекта* (Елезовић, 2017 – <http://raskovnik.org/recnici/GE.RKMD>).

вачког дијалекта новијег типа, скоро идентичан Вуковом. Процентуално скоро исти део лексичког инвентара потврду налази у ускочком говору, док је свега осам лексема идентично називима из говора Прошћења.

Постојање овог терминолошког система пјеваљске језичке заједнице одаје дух некадашње материјалне културе одевања, а самим тим и начина живљења на Тронеђи. Традиционално поимање одевања и неговања спљашњег у пјеваљском крају огледа се у свакој лексеми коју је Григорије Божовић перципирао у говору, записао и описао, а нама оставио као богат извор за будућа проучавања и доприносе познавању народне ношње пјеваљског краја, као и дијалекатске лексике овог подручја.

ИЗВОРИ

- Божовић, Г. (2016). Пљевља. У: Ј. Ристић (прир.), *Пушћојиси* (914–916). Београд: Завод за уџбенике.
- Божовић, Г. (2016). Женске бесposлице. У: Ј. Ристић (прир.), *Пушћојиси* (945–948). Београд: Завод за уџбенике.
- Божовић, Г. (1932). Женске бресposлице. У: *Полиџика*, 1932-10-30-012, бр. 8790. Преузето са: <http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/politika>

ЛИТЕРАТУРА

- Аранитонових, Д. (2007). Пјеваљски крај у путописној прози Григорија Божовића. У: Г. Божовић, *Кроз некадању шромеђу: џушћојисна џроза о џљеваљском крају из 1932. џодине* (5–13), Шабац: Заслон.
- Богданових, Н. (2009). Лексика одевања мотивисана називима делова тела. У: Д. Жунић (прир.), *Тело и одевање* (151–155). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.
- Вујичић, М. (2018). *Речник џовора Прошћења: елекџронско издање*. Београд: Институт за српски језик – Центар за дигиталне хуманистичке науке. Преузето са: *Расковник: речничка џлајџформа*. С. Петрових, Т. Тасовац (ур.), <http://raskovnik.org/recnici/MV.RGP>
- Елезових, Г. (2017). *Речник косовско-меџохиској дијалекџа: диџиџално издање*. Београд: Институт за српски језик – Центар за дигиталне хуманистичке науке. Преузето са: *Расковник: речничка џлајџформа*. С. Петрових, Т. Тасовац (ур.), <http://raskovnik.org/recnici/GE.RKMD>
- Јевтових, М. (2005). Приповедачки кругови Григорија Божовића. У: М. Панџић и С. Карамата (ур.), *Косовско-меџохџски зборник* (215–223). Београд: САНУ.
- Караџић, В. Стефанових (2017). *Срџски рјечник: диџиџално издање*. Београд: Институт за српски језик – Центар за дигиталне хуманистичке науке. Преузето са: *Расковник: речничка џлајџформа*. С. Петрових, Т. Тасовац (ур.), <http://raskovnik.org/recnici/VSK.SR>

- Ивановић-Баришић, М. *Одевање*. Преузето са: <http://etno-institut.co.rs/cir/rojtmovnik/o/odevanje.php>
- Ивановић-Баришић, М. (2009). Тело и одело. У: Д. Жунјић (прир.), *Тело и одевање* (141–150). Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу.
- Недељков, Љ. (2012). Тематска лексикографија као сведочанство о културном идентитету. У: Б. Димитријевић (ур.), *Филологија и универзитет, зборник радова са научној скупи Наука и савремени универзитет 1* (105–120). Ниш: Универзитет у Нишу – Филозофски факултет.
- Радовановић, Д. (2015). Из одевне лексике у Сиринићкој жупи. У: М. Ковачевић и В. Поломац (ур.), *Пушевица српских идиома* (139–150). Крагујевац: ФИЛУМ.
- Радовић Тешић, М. (2015). Осврт на лексику Григорија Божовића. У: М. Ковачевић и В. Поломац (ур.), *Пушевица српских идиома* (473–478). Крагујевац: ФИЛУМ.
- Речник српскохрватског књижевног језика* (1990). Нови Сад: Матица српска.
- Ристић, Ј. (2005). Григорије Божовић (путописи). У: М. Пантић и С. Карамата (ур.), *Косовско-меџохијски зборник* (225–232). Београд: САНУ.
- Ружичић, Г. (1927). Акцентски систем пљеваљског говора. *СДЗД*, III, 113–176.
- РСАНУ (1959–2017). *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XX*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Станић, М. (1990–91). *Ускочки речник 1–2*. Београд: Научна књига.
- Škaljić, A. (1973). *Turcizmi u srpskohrvatskom - hrvatskosrpskom jeziku, treće izdanje*. Sarajevo: Svjetlost.

JOVANA D. BOJOVIĆ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
INSTITUTE FOR SERBIAN LANGUAGE
BELGRADE

GRIGORIJE BOŽOVIĆ AS A DIALECT LEXICOGRAPHER
– EXAMPLES FROM “WOMEN'S IDLENESS”

Summary

In the travel writings of Grigorije Božović, apart from the descriptions of the events, people, landscapes, and everything else that is distinctive for the world he writes about, there are notes that give us the insight into the speech of a specific region, stylistic singularities of the speakers, the characteristics of the sentence itself, as well as the richness and the semantics of the certain words. His systemic and linguistic observations mostly refer to the semantic contents

of the toponyms, ethnonyms, and the particular lexemes of the folk speech. In the majority of his travel and documentary writings, the linguistic discourse can also be followed.

Thus, in his travel writing entitled "Women's Idleness", published in "Politika" in 1932, one can find testimonies of the lexis typical for the region he visited. This record geographically refers to the Pljevlja region. In it, to the readers of "Politika", Božović pointed to the richness of the language and the peculiarities of this regional lexis, that is to say, to the lexical microsystem that refers to the denotation of the women's clothes.

In this paper, through the lexical and semantic analysis of the excerpt, the specific quality of the words, the usable value of which in the literary language is minimal, is indicated. In order to gain knowledge of the fact whether our material is specific or it is a part of the wider Stokavian dialect territory, it will be compared to the relevant data from the dialect lexicography. Also, through the etymological perspective, the semantic field of this lexical group is perceived, so the results of the analyses will be significant, both for the lexicology and the linguistic culturology, and the traditional culture of the mentioned region.

Keywords: lexis; lexicography; linguistic culturology; Grigorije Božović; travel writings; Pljevlja region; women's clothes.

МИЛИЦА Ј. ДЕЈАНОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ДИЈАЛЕКТИЗМИ У РОМАНУ *ТКАЧИ СРЕБРА* ЛЕЛЕ МАРКОВИЋ

Циљ овог рада јесте да истражимо употребу дијалектизама у роману *Ткачи сребра* Леле Марковић, косовско-метохијске књижевнице. Роман представља својеврстан језички „филигран“ сачињен мешавином различитих језика и говора, што је и очекивано, будући да је у роману присутан велики број ликова различитог националног и верског порекла. Забележене дијалектизме ћемо анализирати, класификовати и одредити им функцију коју имају у овом роману.

Кључне речи: дијалектизми; Лела Марковић; *Ткачи сребра*; призренско-тимочки дијалекат.

Зеница ока моја њезго је лејоџи њвојој
Натпис са Богородице Љевишке

Лела Марковић је косовско-метохијска књижевница, рођена 1971. године у Призрену. У њеном књижевном опусу сусрећемо се са разним књижевним родовима. Поред великог броја објављених књига поезије (*У њошрази за собом*, *Ејилој*, *Српски Јерусалиме*, *Шћа је љубав*, *Завешне њесме*), писала је и прозу, а међу њеним прозним делима налазе се и три романа: *Калдрмом ка јују*, *Срменица* и роман *Ткачи сребра*, који је објавила 2016. године. Добитник је више књижевних награда.

Роман *Ткачи сребра* представља својеврстан језички „филигран“ сачињен мешавином различитих језика и говора, што је и очекивано, будући да је у

1 milicadejanovic7@gmail.com

роману присутан велики број ликова различитог етничког и верског порекла. Фабула овог романа заснована је на опису двају призренских породица, односно опису двају паралелних љубавних прича: са једне стране љубави између газда Арсе и Магде, а са друге стране љубави између калфе Стојана и Стане, у последњим деценијама деветнаестог века, када се дближило време ослобођења од Турака.

Овај роман спада у дијалекатску књижевност, а то потврђују и следеће чињенице. Написан је у време постојања стабилне и развијене норме стандардног језика, дијалекат на ком је писан припада српском језику, припада дијалекту који се умногоме разликује од стандарда, те тиме испуњава услове који су, према мишљењу Далибора Брозовића, потребни да би се неко дело могло сматрати дијалекатском књижевношћу (Брозовић, 1986, стр. 29–30).

Читајући редове овог романа, ми заправо улазимо у свет другачији од оног који ми данас познајемо, свет који је нама непознат, а који Лела Марковић реконструира употребом дијалектизама, чиме нам дочарава амбијент и атмосферу времена на који се роман односи. У роману се упознајемо са историјом Призрена односно Душановог града. Ауторка са извесном дозом носталгије приповеда о изградњи старог призренског моста, о манастирима, о некадашњем начину живота у овом граду. Враћа нас у историју и објашњава нам како је, према легенди, текао процес изградње каменог моста, упознаје нас са српским светињама на том простору (црквом Светог Ђорђа и њеном изградњом – са клетвом старог Кампарелића, кога су Турци ослепели, да се зидање цркве неће завршити док не погину три Турчина, црквом Светог Спаса, Светог Николе, Богородице Љевишке). Такође, скреће пажњу и на чињеницу да је Призрен био познати трговачки град који је вршио робну размену са Дубровником. Био је познато занатско место (следи опис занатских радњи): „Ређају се дућани: мумцијски, воскарски, грнчарски, столарски, дрворезбарски, свиларски, опанчарски, мутавцијски дућан за пеглање фесова, на чијим су ћепенцима поседале аге и пуше уз наргиле. Ту су и терзије [...]“ (Марковић, 2016, стр. 55).

Тематика романа условила је постојање више језичких слојева. Највећи део романа написан је стандардним српским језиком, али су у дијалозима локалних јунака примећени дијалектски облици. У настојању да нам дочара језичку слику Призрена, као вишенационалне средине, приказује ликове (фиктивне и стварне) из различитих народа и крајева, те ради аутентичности настоји да доследно пренесе и њихов говор (са више или мање успеха).

Како П. Ивић истиче, говор Дубровачког приморја издваја се врло изразитим цртама од херцеговачког залеђа, при чему је најспецифичнији говор Дубровника. Рефлекс кратког старог гласа јат је једносложан, а дугог двосложан. Једносложан рефлекс старог гласа јат, по правилу јотује сугласни-

ке л и н. Групе *џј* и *гј* се такође јотују, те се јављају облици: лећети, ђевојка. Финално -м у наставцима даје -н или се слива у назални вокал. На место сугласника љ се обично јавља ј (Ивић, 1985, стр. 139). Велики број наведених језичких особина заступљен је у говору господара Павла Иванчића, фиктивног лика у роману, представљеног као познатог дубровачког трговца. Наводимо део његовог говора:

„Моја госпа Дарија бит ће врло задовољна, врло задовољна... Цијели ће јој се Дубровник дивит на овом комаду накита. Да може само видит сву љепоту овог заната, како је ја сада видим у Вашем кујунцилуку. Просто је неvjеројатно ово што сам чуо, да је од једног грама сребра могуће извући жицу дужине преко три километра! [...] неvjеројатно доиста... и у Дубровнику постоји традиција златарства, још од XIV вијека, но дубровачки златари су углавном израђивали сребрне мачеве, посуде, различите здјеле, сребрне крижеве...” (Марковић, 2016, стр. 29–30)

Лела Марковић у роману приказује и говор ликова који су заиста били део призренске стварности; међу њима је свакако руски конзул Иван Степанович Јастребов. Лела Марковић пренеси нам и његов говор:

„Ах... у ета времја, пре тристотин љет, Свјати Арханђели как и Грачаница бил оставлени. А Високи Дечани били запушчении сорок љет. Ви знајет што ја само правда гаварим. Ја читал адин запис из 1519. љет, што монаси бил согласни оставит манастир Свјати Арханђели, јер манастир бил запушчен. Начац пропадати. Ја чул од метевлије Кукли бегова вакуфа, што Синан-паша собрал каменја как манастир бил разрушен. Легенди опасни због многи неточнии“.
(Марковић, 2016, стр. 83)

Поред наведених говора, ауторка нам приказује и говор Турака:

„Сабахјролсн! Јес’ вала, ханума, Ванка Гудић“.
(Марковић, 2016, стр. 28)

„Бак, бак, ефенди!“ (Марковић, 2016, стр. 56)²

Циљ нашег рада јесте да истражимо употребу дијалектизама у говору главних јунака романа. Најпре ћемо представити дефиниције дијалектизама, а онда ћемо ексцерпирани дијалектизме анализирати, класификовати и одредити им функцију. Вредност овог језичког слоја повећава чињеница да на територији града Призрена живи мали број Срба, те се тиме завичајне речи чувају од заборава.

„Дијалектолози у оваквим делима, чак и када се ради о поетском песничком штиву, могу наћи важне податке, неретко на свим нивоима језичке структуре – од фонолошког и морфолошког нивоа до лексике и синтаксе. Неке од тих

2 Интересантна је чињеница да говор Јастребова и Турака није маркиран, већ написан ћирилицом, те се не разликује од осталог текста.

особина неће успети поуздано да забележе ни у посетама тим местима које се могу мерити недељама и месецима“ . (Радовановић, 2009, стр. 132)

Термин дијалектизам има више значења (Simeon, 1969, стр. 238). Подразумева а) дијалекатску реч или облик, односно особину дијалекта; б) подврсту провинцијализама; в) локалне речи које се употребљавају на неком ограниченом подручју; г) елементе народног говора који су прихваћени у књижевном језику, али се од њега разликују на фонетском, морфолошком, синтаксичком, лексичком, фразеолошком и семантичком нивоу. Под појмом дијалектизам, како сазнајемо у раду Г. Штасни и Ж. Бошњаковића (2009) укрштају се два критеријума: критеријум стандардизованости/не-стандардизованости и критеријум употребе у одређеном простору, па тако истичу да се дијалектизмом може назвати свака језичка појединост која је карактеристична за одређени дијалекат а везана за простор који тај дијалекат захвата.

„Евокативна функција дијалектизама чини их експресивним изражајним средствима којима се повећава сликовитост“ (Реџић, 2016, стр. 152). Када је у питању роман *Ткачи сребра*, у дијалозима у којима учествују јунаци/ликови из Призрена (главни актери радње), јављају се дијалекатске црте. Настојећи да нам на реалистички начин дочара прошлост Призрена и Призренаца, ауторка нам преноси њихов говор који припада призренско-тимочком дијалекту, односно призренско-јужноморавском типу наведене дијалектске области. Све најмаркантније особине призренског говора налазимо у тексту, мада не са потпуном доследношћу. Такође, интересантна је чињеница да Лела Марковић у разговорима између Призренаца и некога ко није из Призрена прибегава употреби стандардног језика. На тај начин, дијалектизми у роману *Ткачи сребра* служе као средство карактеризације ликова.

Ексцерпиране дијалектизме разврстаћемо на: фонетске, морфолошке, семантичке и лексичке (Јашовић, 2013, стр. 533). Под фонетским дијалектизмима подразумеваћемо различите гласовне алтернације вокала и/или консонаната. Увођењем дијалекатских црта у дијалог, постиже се својеврстан начин стилизације. Стилизација се најчешће врши на фонетском нивоу. У фонетске дијалектизме спадали би: екавска замена старог гласа јат, употреба полугласника, рефлекс -ја на месту некадашњег л. Када је вокалски систем у питању, честе су и следеће промене: редукције вокала, губљења, сажимања и супституције. Код појединих примера, објашњење ће бити дато у угластој загради.

Како је Слободан Реметић у делу *Српски њризренски њовор* истакао „Призренски Срби су типични екавци“ (Реметић, 1996, стр. 370). У њиховом говору доследну замену јата срећемо како у основи речи тако и у морфолошким категоријама. Са екавском заменом јата срећемо се и у овом роману,

иако недоследно. Забележили смо примере са екавском заменом јата у одричним облицима помоћног глагола јесам:

„За другога увек си бија добар само за себе *неси* [ниси]!“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„*Неје* [није], *неје* [није], газда Арсо!“ (Марковић, 2016, стр. 36)

„Тој *несу* [нису] паре него артија“. (Марковић, 2016, стр. 184)

„*Несам* [нисам] добро, нека мука ме уватила“. (Марковић, 2016, стр. 105)

Међу најмаркантније особености призренског говора, поред доследно екавске замене старог гласа јат, убраја се употреба полугласника. Регистровани су примери у којима је уочена употреба полугласника, који Лела Марковић обележава апострофом, мада не доследно. Поред примера у којима се полугласник чува, забележили смо и примере са вокалом *a* на месту полугласника.

„*Кг* [кад] рекне Бог!“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„Да не мисли од *г'нс* [данас] за сутра...“ (Марковић, 2016, стр. 108)

„До *сi* [саг/сад] ли си имаја раду?“ (Марковић, 2016, стр. 25)

„Ете гу, *сс* [сас/са] мајку, под руку оди“. (Марковић, 2016, стр. 39)

„Ће да узима... *ш'нку* [танку], високу...“ (Марковић, 2016, стр. 125)

„Како не чудно погледао конзул *шг* [тад], кад се сетим“. (Марковић, 2016, стр. 60)

„Моје певање омекнало Станино срце, *сi* [саг/сад] ће гу појем и *кг* [кад] се диза и *кг* [кад] легнује, само да гу оженим, дома да гу донесем...“ (Марковић, 2016, стр. 65)

„У свилу не се ушива само срма него и девојачки *с'н* [сан] и љубав, и чекање и здисување и песма и некоја суза – лепо збориш газда... Е, Стојан“. (Марковић, 2016, стр. 46)

Приметне су и редукције вокала. Вокали могу бити редуковани у иницијалном положају (афереза), медијалном (синкопа) или финалном (апокопа). У роману смо забележили примере са аферезом и синкопом.

Пример са аферезом:

„Само Бог да ни помогне да се претрпи *'вај* [овај] туга и бол...“ (Марковић, 2016, стр. 58)

Примери са синкопом:

„Мој дух не зна *велких* [великих] ствари, та му срећа није дата... (Марковић, 2016, стр. 28)

„[...] да усним ти бар једном на *јруг'ма* [грудима] врелим“. (Марковић, 2016, стр. 185)

„Облак се вије, *џан'м* [џанум]“. (Марковић, 2016, стр. 125)

Поред примера са редукцијом, у појединим примерима уочили смо контракцију финалне самогласничке групе -ао:

„Живот не ни *џрош'о* [прошао] за ништо“. (Марковић, 2016, стр. 155)

„За кућу и *џос'о* [посао] све даде...“ (Марковић, 2016, стр. 108)

„Толико сам је пута *изрек'о* [изрекао]“. (Марковић, 2016, стр. 97)

У призренском говору честе су супституције вокала. Замена је чешћа у неакцентованом слогу (Реметић, 1996, стр. 67). У нашем корпусу регистровали смо показну речцу *ејџо*, која се јавља са вокалом -е уместо -о:

„*Ејџе* [ето], само што гу верише за трговца... свадбу не гу дочекаја. Бар гу даде на школе, у Београд, и мужа гу нађе“. (Марковић, 2016, стр. 37)

Такође, у појединим речима уместо вокала -а може се јавити вокал -о, што нам потврђују следећи примери:

„[...] иде зима, још једна година прође, а ти - *нишџо* [ништа]!“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„*Шџо* [шта] ти чини Сотир? Отац је у Табану, од сабајле...“ (Марковић, 2016, стр. 27)

Слободан Реметић наводи да разлози због којих долази до супституције вокала могу бити фонетске и морфолошке природе, или пак могу настати као „резултат прилагођавања туђица и најновијих речи (у првом реду сложенница) из књижевног језика домаћем, аутохтоном дијалекатском изговору“ (Реметић, 1996, стр. 390–391).

За консонантски систем, дијалекатски маркираног говора ликова, карактеристичне су: супституције једног консонанта другим (у различитим позицијама у речи) и гудљење консонаната. У анализираном роману најзаступљеније је гудљење сугласника х, како у иницијалном тако и у осталим позицијама у речи.

„Ја ти *реко'* [рекох] а ти како *'оћеш* [хоћеш]“. (Марковић, 2016, стр. 171)

„Стана ти је мирна, *џиу'а* [тиха], мало збори“. (Марковић, 2016, стр. 125)

„*Огма* [одмах] газда!“ (Марковић, 2016, стр. 41)

„Ама не *џри'вајисмо* [прихватисмо] помоћ“. (Марковић, 2016, стр. 60)

„Испред олтара је *са'рањен* [сахрањен] митроплоит Јанићије...“ (Марковић, 2016, стр. 61)

Забележили смо и примере са супституцијом сугласника *x* сугласници-ма *j* и *џ*:

„Знам што ће гу рекнем, ама, има ли стварно некоје девојче, *снаја* [снаха] да ми бидне?!“ (Марковић, 2016, стр. 90)

„Ће треба, Стојан, ће треба за мерак никад неје много. И да га однесеш и да се *џофалиш* [похвалиш], ће имаш сс што“ (Марковић, 2016, стр. 64)

Поред примера у којима долази до губљења сугласника *x*, регистровани смо и примере са губљењем сугласника *v*:

„Мислим да никад лепша несмо *најра’или* [направили]“ (Марковић, 2016, стр. 61)

„Рече ће донесе нешто да гу *џојра’им* [поправим]“ (Марковић, 2016, стр. 105)

„[...] зато ти дајем фењер, слубице и заставе да *најра’иш* [направиш]“ (Марковић, 2016, стр. 116)

Често је и упрошћавање сугласничких група. Најчешће се упрошћава финална група -ст, опадањем плозивног гласа:

„*Крс* [крст] на небо, *крс* [крст] на земљу. Де ја лежим, де ја спијем... *крс* [крст] ме чува до полноћа – од полноћа сви анђели, сам Бог до века, амин!“ (Марковић, 2016, стр. 97)

„Ће бидне весеље чим прође годину дана од *жалос’* [жалост]“ (Марковић, 2016, стр. 105)

„Тој дете све што пипне, у *корис’* [корист] се окрене“ (Марковић, 2016, стр. 108)

„Не знам, алка Ванка, мислим *шес* [шест] софре ће бидне?“ (Марковић, 2016, стр. 59)

„Па ће је исечемо на *дванаес’* [дванаест] дела“ (Марковић, 2016, стр. 117)

Морфолошки дијалектизми су, такође, карактеристични за призренско-тимочки дијалекат. Будући да овај дијалект карактерише аналитичка деклинација (свођење система од седам падежа на два, номинатив и општи падеж, чију функцију врши акузатив), наведене карактеристике приметне су и у тексту романа. Значења осталих зависних падежа постижу се додавањем предлога. Поред аналитичке деклинације, на морфолошком нивоу долази до удвајања личних заменица, до појаве аналитичке компарације и аналитизма у конјугацији.

Забележили смо следеће примере:

„Прича се по *Призрен* [Призрену]...“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„Чекајте само да пробате сармице с *виново лишће* [са виновим лишћем]“ (Марковић, 2016, стр. 31)

„Сећаш ли се кој га донесе главног мајстора од *Дедар* [из *Дедра*]?“ (Марковић, 2016, стр. 59)

„[...] у тај хор долазе и други младићи из *Призрен* [Призрена], не само свршени Богослови“. (Марковић, 2016, стр. 46)

Регистрована је и лексема са сибиларизованом основном акузатива множине:

„Да ли ће ми да Бог *унуци* [унуке] да видим, по авлију да ми трчив, снајку, да ме гледа.“ (Марковић, 2016, стр. 25)

Аналитизам је спроведен и у компарацији придева. Тако се компаратив гради помоћу форме по + позитив, а суперлатив нај + позитив/компаратив.

„Муке су ово *ѿојоре*...“ (Марковић, 2016, стр. 70)

„Не зна се коју песму *ѿолејо* појев“. (Марковић, 2016, стр. 125)

„Лепо здориш газда, ама *ѿолејше* ги пишеш песме“. (Марковић, 2016, стр. 46)

„*Поарно* [доље] је да ти искочи једно око за лоша реч“. (Марковић, 2016, стр. 147)

„Жена алапача неје добра, али је *ѿојорша* она што гу с клешта вадиш речи“. (Марковић, 2016, стр. 125)

У конјугацији је пак аналитизам присутан у гудљењу инфинитива и његовој замени формом *га* + презент. Ова особина огледа се и у грађењу футура:

„*Ће гође* и тој на ред мати, не *дрини*...“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„Вас кд види, *ће усѿане* од постељу да помогне“. (Марковић, 2016, стр. 36)

„[...] *ће се оженим* па *ће викам* после: тој неје добро“. (Марковић, 2016, стр. 128)

„Свако вече под јоргован *ће седнеш* у пенѿере њене тд *ће ѿољеднеш*. Како мараму разврзује, косе своје размрсује, зулум у срце *ће најр’и* и твоје“. (Марковић, 2016, стр. 46)

„Рече *ће донесе* нешто да гу попра’им“. (Марковић, 2016, стр. 105)

У облицима 3. лица множине презента јавља се сугласник -в:

„[...] нешто мислим, дошло време да се опет *зидав* цркве и школе“. (Марковић, 2016, стр. 27)

„Ти док си у работу, момци се жене, девојке *се угавав*...“ (Марковић, 2016, стр. 25)

„И злато и средро се *ѿреображавав*...“ (Марковић, 2016, стр. 42)

„[...] под кушуљу дукати *звецав* јер уздисује“. (Марковић, 2016, стр. 41)

У нашем корпусу забележили смо и пример у којем долази до вршења гласовне промене у облику 2. лица једнине императива, иако нема услова за њено вршење. Оправданост за ову појаву налазимо у чињеници да облици императива настају од презентске основе, те се могу јавити промене које се јављају и у презенту.

„Сећаш ли се, папуција Дима Кампарелић, кад викну: *џушџи* [пусти], *џушџи* [пусти] сиџим, народ нека је жив!“ (Марковић, 2016, стр. 59)

У следећем пак примеру долази до одступања од вршења гласовне промене у облику 2. лица једнине императива:

„Стојане, време је, *дизај се* [дизи се]!“ (Марковић, 2016, стр. 21)

Забележили смо неколико примера радног глаголског придева на -ја. Ово је још једна од карактеристика призренско-тимочког дијалекта:

„Писмо ми *џрашџа*“. (Марковић, 2016, стр. 113)

„Сима Игуманов, жив док беше, *џоклонија* 2000 гроша и 80 цесарски' дуката за школу. *Мислија* сам да помогнем сс 'иљаду и сто турски лири...“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„Не би гу *џледаја* да ми око не види...“ (Марковић, 2016, стр. 42)

Отац ме *џишџаја* што не просим неку која је из Призрен, а ја сам му *реклаја* да волим да кидам цвеће у своју башчу“. (Марковић, 2016, стр. 65).

„*Мислија* сам... ти газда, да ми биднеш мисиџија [...]“ (Марковић, 2016, стр. 65)

„*Волеја* би бар кад се истопи снег на Шар-планину, пре пролеће, моја Стана постељу да ми греје...“ (Марковић, 2016, стр. 65)

„*Твоју мајку сам чекаја* годину дана, па не сам *кукаја* толико“. (Марковић, 2016, стр. 70)

Показне заменице *овај* и *џо*, јављају се са доследном употребом партикуле *ј* у номинативу једнине, за сва три рода, те се тиме изједначавају облици мушког и женског рода.

„Само Бог да ни помогне да се претрпи '*вај* туга и бол...“ (Марковић, 2016, стр. 58)

„Ти си ми једина мати на '*вај* свет“. (Марковић, 2016, стр. 58)

„Добро те ми рече све *овој*“. (Марковић, 2016, стр. 41)

„*Тој* да дочекам, па после, што оће нека бидне“. (Марковић, 2016, стр. 25)

„Ама, газда, збори се да Петар записује и наши обичаји, живот народни, па се народ питује што ће му *џој*“. (Марковић, 2016, стр. 40)

У роману је присутан и велики број енклитичких облика личних заменица. Најчешћи су примери са енклитичким обликом личне заменице 3. лица јединине, женског рода:

„Магда, срам *ју* [је] било, отац *ју* [јој] умреја а она, нигде *ју* [је] нема“. (Марковић, 2016, стр. 37)

„Ће дође на време, бар да води оца како *ју* [јој] сар’рањујев“. (Марковић, 2016, стр. 37)

„Знам што ће *ју* [јој] рекнем, ама, има ли стварно некоје девојче, снаја да ми бидне?!“ (Марковић, 2016, стр. 90)

Такође, присутне су и дативске *ни/ви* и акузативске енклитике *не/ве*:

„Идем ручак да пазим, да *ви* [вам] не сметам, док зборите...“ (Марковић, 2016, стр. 31)

„Живот не *ни* [нам] прош’о за ништо“. (Марковић, 2016, стр. 155)

„Стално мислим како ће улегне у авлују и како ће ме викне [...] нам даде тебе срећу да *ни* [нам] донесеш, живот да *ни* [нам] подмладиш... Да те немам... не знам што би сс мене биднало“. (Марковић, 2016, стр. 58)

„Како *не* [нас] чудно погледао конзул тд, кад се сетим“. (Марковић, 2016, стр. 60)

Поред фонетских и морфолошких, у нашем корпусу забележили смо и присуство лексичких и семантичких дијалектизама. Под лексичким дијалектизмом подразумеваћемо различите облике којима се номинују постојећи семантички садржаји, док, како Голуб Јашовић истиче, семантички дијалектизми имају стандардан фонетско-фонолошки и морфолошки лик, саставни су део постојећих речника, али им је другачије значење.³ (Јашовић, 2013, стр. 535). У нашем корпусу забележили смо следеће семантичке дијалектизме:

„*Викам* [говорим/причам] ја, Стојане, *викам*... шер си ти! Коју погледаш тој срце *рија* па не зна после што ће чини“. (Марковић, 2016, стр. 65)

„Ту се *йоје* [пију лековиту воду] лековитом водом и Хришћани и Турци, пале свеће и тамјан, једни приносе жито, други гуске, ћурке“. (Марковић, 2016, стр. 174)

Стандарнојезички глагол *викайи*, у роману *Ткачи средра* употребљен је са значењем ’говорити’ односно ’причати’, док је уместо глагола *йији* употребљен глагол ’појити’, за који се обично везује другачија конотација.⁴ Семан-

3 Поједини аутори, према речима Г. Штасни и Ж. Бошњаковића, не одвајају лексичке од семантичких дијалектизама, него их посматрају као јединствену категорију, као лексичко-семантичке дијалектизме (Штасни и Бошњаковић, 2009, стр. 91).

тичка реализација наведених глагола, јасно се може увидети на основу контекста.

Како је на говор некадашњег српског призренског живља и његову структуру велики утицај имао турски језик (иако је средина била вишенационална и вишејезичка), он је приметан и у овом роману. Утицај је свакако најприсутнији у домену лексике (Реметић, 1996, стр. 338) те се у роману сусрећемо са бројним турцизмима.⁵ Многе од тих речи још увек су у употреби у говорима призренско-тимочког дијалекта, али су неке нестале из употребе или полако нестају, те их на тај начин сматрамо архаичним облицима. „То се пре свега односи на лексику и терминологију у говору занатлија“ (Јашовић, 2013, стр. 101).

„Затиче је како, у полулежећем положају, дрема на миндерлуку [сламњача или шиљте вуном напуњено]“. (Марковић, 2016, стр. 24)

„Добро јутро, ефенди [господин/господар] Дестан!“ (Марковић, 2016, стр. 28)

„Отац је у Табану, од сабајле [зором/у рану зору] ...“ (Марковић, 2016, стр. 27)

„Улете у кујунциницу [кујунцијски занат], отвори једну фиоку, узе из ње дрвену кутију“. (Марковић, 2016, стр. 184)

„Јесте, Стојан је мој калфа [помоћник мајстора у еснафу који је након шегртског стажа положио испит за калфу], и има глас славуја“. (Марковић, 2016, стр. 83)

„Новцем од свог еснафа [економска и друштвена организација занатлија у градовима, људи истог занимања, истог друштвеног реда] Петар је Ристу послао у Истанбул да усаврши кујунцијски посао“. (Марковић, 2016, стр. 24).⁶

ЗАКЉУЧАК

Анализа језичких карактеристика у роману *Ткачи сребра* Леле Марковић показала је присуство бројних дијалекатских црта призренско-тимочког дијалекта. Дијалектизми су већином заступљени у дијалогу/говору ликова, што одражава тежњу ауторке да у потпуности представи говор Призренаца, који су главни актери у роману.

Забележили смо и велики број архаичних речи и турцизама. На овај начин ауторка је извршила реконструкцију некадашњег призренског говора,

4 У РМС значење лексеме *викати* је 'јаким или високим гласом говорити; извикивати, објављивати *виком*', док је значење лексеме *појити* 'а. давати коме да пије, напајати; б. давати коме вино и друга (алкохолна) пића, частити кога пићем; в. давати коме многе и разне лекове; г. снабдевати водом'. У призренско-јужноморавском дијалекту, глагол *йојити* обично подразумева *давање воде сивоци*.

5 Будући да је у роману присутан велики број турцизама, нисмо навели све примере.

6 Значење турцизама смо пронашли у: Škaljić, 1966.

настојећи да га сачува и предочи читаоцима макар кроз ово књижевно дело. На крају можемо закључити да је основна функција дијалектизама у роману *Ткачи сребра* карактеризација ликова и индивидуализација говора појединих личности. Дакле, њима се постиже и појачава не само евокативна већ и стилска функција.

Ово дело нам може послужити и као етнодијалекатски текст, будући да обилује описима обичаја везаних за прославу свадбе, веридбе, верских празника. Такође, било би занимљиво анализирати и упоредити обичаје које је Лела Марковић описала у књизи са стањем у неком од говора који припадају призренско-тимочкој говорној зони.

Беше једном један ѓрад. Беше једном једна љубав...

Све ѓрође... Осѓа само жудор сѓароѓ Шадрвана...

(Марковић, 2016, стр. 186)

ИЗВОР

Марковић, Л. (2016). *Ткачи сребра*. Призрен–Београд: Лела Марковић – Друштво пријатеља манастира Свети Арханђели код Призрена.

ЛИТЕРАТУРА

- Брозовић, Д. (1986). Између стилске и илустративне функције и оријентације у хрватској дијалекталној поезији. *Радови*, 25 (15), 29–35.
- Ивић, П. (1985). *Дијалектолоѓија срѓскохрваѓскоѓ језика. Увод и шѓокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Јашовић, Г. (2013). Дијалекатски и покрајински обележена лексика у стихозбирци *Сѓраори* Р. Поповића. *Зборник радова Филозофскоѓ факултета*, XLIII (2), 529–540.
- Јашовић, Г. (2013). Неке особине српских говора Косова и Метохије у приповеткама учитеља Петра Д. Петровића. *Зборник радова Филозофскоѓ факултета Универзитетa у Приштини*, XLIII (1), 91–105.
- Радовановић, Д. (2009). Ијекавица у *Поѓајнику* Ивана Негришорца. У: Р. Жугић (прир. и ур.), *Дијалекат и дијалекатска књижевност 2, зборник радова са научноѓ скупштина* (130–139). Лесковац: Лесковачки културни центар.
- Реметић, С. (1996). Српски призренски говор I (гласови и облици). *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, 319–614.
- Реѓић, Е. (2016). Фонетски дијалектизми у књизи кратке прозе *Мале мѓтохијске ѓриче* Драгутина Мићовића. *Српска академска мисао*, I, 151–160.
- РМС 1. (1967). *Речник срѓскохрваѓскоѓ књижевноѓ језика*, књига прва. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- РМС 5. (1973). *Речник срѓскохрваѓскоѓ књижевноѓ језика*, књига пета. Нови Сад: Матица српска.

Штасни, Г. и Бошњаковић, Ж. (2009). О лексичким и семантичким дијалектизмима у роману *Кодајати* Боке Филиповића. У: Р. Жугић (прир. и ур.), *Дијалект и дијалектска књижевност 2, зборник радова са научној скупи* (84–100). Лесковац: Лесковачки културни центар.

Simeon, R. (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.

Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

MILICA J. DEJANOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA

FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE

DIALECTISMS IN THE NOVEL *TKAČI SREBRA* BY LELA MARKOVIĆ

Summary

The aim of this paper is to investigate the use of dialectisms in the novel *Tkači srebra* by Lela Marković, a Kosovo-Metohija writer. The novel represents a kind of linguistic “filigree” made up of a mixture of different languages and speeches, which is expected because many of its characters are of different ethnic, religious, and national background. The recorded dialectisms will be analyzed, classified, and determined by the function they have in the novel.

Keywords: dialectisms; Lela Marković; *Tkači srebra*; Prizren-Timok speech.

АНА Р. САВИЋ-ГРУЈИЋ¹

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БЕОГРАД

СТОЧНО ЗВОНО НА АРЕАЛУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

У говорима призренско-тимочке дијалекатске области, на ареалу југоисточне Србије, представљене су лексичке јединице са значењем „метална направа с клатном која виси на врату животиње“. Грађа добијена по *Уџићнику за прикуљање сточарске лексике југоисточне Србије* и допуњена лексичким јединицама из релевантних речника с истог говорног подручја, сагледана је у ширем контексту – у оквиру целине српске језичке територије, на основу материјала за *Ојшћесловенски линвистички атлас*, и као део општекарпатског језичког комплекса, репрезентованог кроз лингвистичке карте „*klorot“ и „звонук на шее пасушегосја скота“. Анализом је обухваћено преко четрдесет именичких лексема, укључујући и различите фонетске и творбене варијанте. Основни циљ рада био је лексичко-семантичко расветљавање датих лексичких јединица уз освртање на њихову семантичку мотивисаност и порекло. Лингвистичком картом прецизирана је територијална распрострањеност различитих лексичких реализација на ареалу југоисточне Србије.

Кључне речи: сточно звоно; југоисточна Србија; призренско-тимочки говори; ареално проучавање.

Вишедеценијским теренским истраживањем на основу *Уџићника за прикуљање сточарске лексике југоисточне Србије*², у тридесет и девет пунктова с призренско-тимочке дијалекатске области, прикупљена је богата лексичка

1 anasavic81@gmail.com

Прилог је настао у оквиру пројеката „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (ЕДБ 178020), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

грађа за означавање реалија сточарске делатности. Као таква, она представља веродостојан језички корпус погодан за даља лингвистичка истраживања, али и драгоцен материјал у коме је похрањено сведочанство једног вида материјалне културе у пастирским пределима југоисточне Србије.

Одсуство грађе из пунктова с подручја Косова и Метохије свакако је сузило перспективу са целине призренско-тимочких говора. Ипак, оправданост да се ареал истраживања ограничи на област југоисточне Србије проналазимо у наводима професора Н. Богдановића: „Дијалектолошки гледано захваћена је лексика из пунктова источно од Јужне Мораве. Ту имамо сва три типа призренско-тимочких говора (тимочко-лужнички, сврљешко-заплањски, јужноморавски), али је већи део јужноморавске зоне изван наше монографије. Зашто је то тако? На једној страни, то подручје је компактно планинско, са истим типом сточарења, скоро истим друштвено-историјским приликама, и поглавито стариначким становништвом. Са друге стране, Моравска долина мање је позната као пастирска зона, а на подручју Косова и Метохије скоро да нам није било могуће радити, јер нисмо имали никакав фонд за теренски рад, а уз то сматрали смо да има позванијих и институција и појединаца који би тај терен сигурно добро обрадили, јер је био захваћен систематским ономастичким истраживањем по плану Одбора за ономастику САНУ, када је под руководством професора П. Ивића и С. Стијовића кроз вишегодишњи теренски рад агилних прегалаца (М. Букумирића, А. Цоговића, Р. Пумпаловића, Д. Микетића и других), сакупљена обимна ономастичка грађа, углавном публикована у Ономатолошким прилозима“ (*Лексика њастирсџива*, у штампима, стр. 9). Поред тога, будући да су ови крајеви прилично изоловани и на рубу друштвених и цивилизацијских токова, они нису претрпели велике културне и етничке притиске, те су у великој мери сачували своје особености и традицију. У том смислу, ова географска област представља прилично хомогени културни ареал репрезентован, између осталог, и кроз различите језичке чињенице.

Међу бројним речима којима се вербализује животно и језичко богатство сточарске језичке комуникације у руралним пределима југоисточне Србије, овом приликом у фокусу наше пажње нашло се *сџочно звоно*.

С традиционалног и културног аспекта узев, значај и улога звона и звонаве у духовном и световном животу српског народа су вишеструки. Звоно се користи у различитим приликама и има бројне функције: „од сигналне до сакралне, бивајући присутно у историји, религији, обичајима, обредима

2 Уџишњик за љрикуљњање сџочарске лексике јуџоисџочне Србије саставио је професор Недељко Богдановић. Упитник садржи 778 питања и сегментисан је на више делова који се односе на: опште називе домаћих животиња, делове тела животиња, њихово размножавање, узраст, болести, посебна имена, прерађевине, као и различита питања у вези са пастирима и пастирским животом.

и веровањима српског народа, и прожимајући све сфере народног живота“ (Аксић, 2014, стр. 162). Као ритуални објекат звоно и његов звук коришћени су да би се одагнале зле силе, као и да се комуницира у ритуалним ситуацијама када је људски говор забрањен (СМ, 2001; СМР, 1970). Звоно има велики значај и у пастирењу. Њиме се обележава стадо, његов карактеристичан звук служи за идентификацију стада у дуљуку или међу више стада на пашњаку. Оно се везује око врата стоке и обавља сигналне и магијске функције да би се одвратиле грабежљиве и штетне животиње и одагнале нечисте силе. Звоно се увек везује браву који је у нечему доминантан у стаду – овну или овци који су одлучнији, па их у кретању преко пашњака прате и друге овце. Пратећи звук звона, пастир прати кретање стада, што му омогућава да га усмерава на бољу пашу и скреће од парцела где би се могла начинити нека штета. Звук звона помаже и да се пронађе загубљено стадо. Најзад, звоно је визуелни и аудитивни украс стада. Његова величина и квалитет израде сведоче о материјалном статусу домаћина. Звоно пастирима чини боравак на испаши пријатним, па се звуковни доживљај поспешује везивањем више звона у стаду.

Звона су различитих облика и величина и израђују се од различитих материјала. Специфична употреба неретко је вербализована и посебним именованима, међу којима истакнуто место заузимају именована сточних звона.

Издвојивши више од четрдесет именичких лексема (укључујући и различите фонетске и творбене варијанте), којима се именују различите врсте сточних звона намењених обележавању предводника стада или стоке у запрези, настојали смо да кроз призму лексичко-семантичке анализе расветлимо њихову семантичку мотивисаност и порекло.

Лексеме овог типа добрим делом обухваћене су инвентарима у оквиру опсежних монографија о сточарској делатности на српском језичком тлу, међу којима посебну пажњу завређују *Пасџирска џерминологија Срема* (Бошњакковић, 1985), *Пасџирска џерминологија Кривовирској Тимока* (Ракић-Милојковић, 1993) и *Пасџирска џерминологија Пећкој Подјора* (Јашовић, 1997). За наш вид истраживања од значаја је била и монографија *Сточарска лексика села Лозана* (Јоцић, 2005), настала по Уједињенику за џрикујљање сточарске лексике југоисточне Србије на терену тимочко-лужничког говорног типа.

Засноване на истим методолошким поступцима, поменуте монографије су анализи грађе приступиле преко семантичких микропоља, где су различите врсте звона разматране у оквиру лексичко-семантичке групе „називи предмета за обележавање стоке“ (Бошњакковић, 1985, стр. 67; Јашовић, 1997, стр. 72; Ракић-Милојковић, 1993, стр. 54). Класификација регистрованих назива базирана је на семантичким компонентама које се односе на величину и врсту материјала од којег је звоно направљено (Бошњакковић, 1985, стр.

67), као и на оним којима се прецизира да ли је реч о звону којим се обележава предводник у стаду или о украсном звону (Јашовић, 1997, стр. 72).

Методологију нашег истраживања обликовала је и усмеравала сама језичка грађа, добијена по нешто другачије конципираном упитнику. Будући да недвосмислено утврђивање наведених семантичких компоненти често није било могуће, систематизација ексцерпираних грађе извршена је према називима, уз прецизирање додатних квалификативних вредности кадгод је за то било веродостојних података.

Како би наш преглед био свеобухватнији, корпус за овај прилог допунили смо лексичком грађом из дијалекатских речника који репрезентују сва три типа призренско-тимочке дијалекатске области (в. литературу).

Будући да су анализом обухваћене лексеме с подручја сва три говорна типа у оквиру призренско-тимочке дијалекатске области на територији југоисточне Србије, у складу с лингвогеографским приступом примењен је и метод картографског представљања. Картом се преко конкретних језичких факата, овде преко речи за означавање сточног звона, показује њихова распрострањеност на датом ареалу.

Пунктови су у тексту и на картама обележени бројевима према следећем редоследу:³

- на тимочко-лужничком говорном подручју су: Кожељ (1), Штитарац (2), Жлне (3), Топли Дол (4), Бучум (5), Лозан (6)⁴, Иново (7), Височка Ржана (8), Рсовац (9), Мирковци (10), Велики Јовановац (11), Беровица (12), Ореовац (13), Радошевац (14), Стол (15);
- на сврљишко-заплањском говорном подручју су: Сесалац (16), Левовик (17), Мужинац (18), Бели Поток (19), Лалинац (20), Церје (21), Преконога (22), Малча (23), Велики Крчимир (24), Златићево (25), Чука (26), Вукања (27);
- на призренско-јужноморавском говорном подручју су: Мала Река (28), Мртвица (29), Прекодолце (30), Куново (31), Власе (32), Буштрање (33), Горње Требежиње (34), Крива Феја (35), Црвени Град (36), Радовница (37), Раковац (38), Широка Планина (39).

Експлицирање грађе започели смо према унапред установљеном редоследу, почевши од општепознатог назива *звоно*. Примарно значење лексеме *звоно* (према општесловенском **zvōnъ* (Skok, 1973, стр. 668)) забележено у РСАНУ (1969, стр. 681) јесте „направа од метала, обично купастог облика, која ударањем клатна, језичка или других саставних делова одаје звук, зво-

3 Овакав редослед обележавања пунктова преузет је из предговора *Пасџирској речника југоисточне Србије* (Лексика *јасџирсџива*, у штампи).

4 Упитник за пункт Лозан није био комплетно попуњен, те смо податке који недостају преузели из монографије *Сџочарска лексика села Лозана* (Јоџић, 2005).

ни“. У истом значењу различите фонетске и акценатске варијанте лексеме *звоно* забележене су широм испитиваног ареала: *звóно* (12, 17, 19–20, 29, 39) / *свóно* (1–2, 8, 15, 21, 23, 27, 32–35, 39) / *свóн* (38–39). Међутим, у традиционалној пастирској култури *звоно* има и уже, спецификовано значење „левкаста направа која виси на врату животиње, израђена од бронзе или других метала са клатном“. Оваква семантичка реализација која се односи на *звоно* које се може окачити крупној или ситној стоци да се не би изгубила када иде на пашу, или пак животињи која предводи стадо, потврђена је у само неколико пунктова. У једном пункту на тимочко-лужничком терену (2) овакав назив употребљава се за *звоно* које се везује овци која предводи стадо. По два сврљишко-заплањска (19, 23) и призренско-јужноморавска пункта (29, 38) носе информацију да је посреди *звоно* којим се обележавају говеда.

Сазнања фундирана на грађи из упитника сагласна су стању које бележе речници. Значење које се односи на врсту сточног звона потврђује једино *Речник јовора јужне Србије*, у коме су забележене фонетске варијанте *свóно* / *свóн*, чија се семантика везана за сточна звона експлицира записима са терена: – *Свóно овцу њродава, а мајка ћерку одава. – Да куйиш у Бујановац свóн за óвна* (Златановић, 1998, стр. 488). – *Нема сйóка, не чујев се није свонéви* (Златановић, 2011, стр. 552).

Сему у којој је садржана информација о сточном звону препознајемо и у семантичкој структури животињских именовања мотивисаних лексемом *звоно*. Најбројнија су именовања којима се означава најлепша овца која носи *звоно* и предводи стадо. У речницима су забележене фонетске и творбене варијанте: *звонáрка*: – *Ешé њу звонáрка, њознавам нáше óвце њо звонó какó звечí* (Стојановић, 2010, стр. 290); *свонáрка*: – *Ја ойкарá сйáдо сас свонáрку и њрогадо у Бујановце* (Златановић, 1998, стр. 488). – *Тáј свонáрка је нáј њолém шйешнйí, зашйóј смо ву шурíли звонó* (Жугић, 2005, стр. 459; Рајковић Кожељац, 2014, стр. 172); *звончарíца*: – *На најудава овцу врзујемо звоньц, она је звончарíца* (Златковић 2014: 299); *свончарíца*: – *Тáј овца нек дýде свончарíца* (Златковић, 2014, стр. 207); *звончáрка*: – *Звончáрка се не мóж нйкад њошйика, зашйóј óвце íду њо њу; звончаруша* (Златановић, 1998, стр. 134); *свончаруша* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 172);⁵ *свонаруша* (Златановић, 2011, стр. 552). Улогом коју има у стаду – да га предводи и носи *звоно*, подстакнуто је и именовање овна *свонáр*: – *Ойкачí све óвце и óвна свонáра* (Златановић, 2014, стр. 552; Рајковић Кожељац, 2014, стр. 172).

На испитиваном ареалу значење деминутивних облика *звончé* (10, 24, 36), *свончé* (6), *свонцé* (11) и *свнчé* (25) примарно се везује за мала звона која се каче ситној стоци, првенствено јагњадима и теладима.

5 Лексему *звончарíца* потврђује и Ђирић (2018, стр. 270), али без илустративног материјала.

И у речницима се основно значење деминутивних облика везује управо за овај ентитет: *звонче*: – *За јајне мало звонче*. – *Ишъл сам на ва́шар само звонче-шійја да си куйи́м за сійоку* (Златковић, 2014, стр. 299). – *Звончешійја и клојошарчешійја носе јајанци, да не іду ілува іде іасу* (Ђирић, 2018, стр. 270); *свонче/свонче, свонченце*: – *И на шелé врзја́ свонче*. – *Шшо ши јајње шолко длéји, / да ли длéји за свонченце?* (Златановић, 2011, стр. 522). – *На ждредéшо наврзál свончићи, радјје му се* (Златковић, 2014, стр. 207). – *Јајанчичи носе свончешійја, а овце свонци* (Ђирић, 2018, стр. 287); *свонце / свонце*: – *Врзали му на ја́ре свонца и мани́сїра* (Жугић, 2005, стр. 459). – *Тури́ли свонца на јајњићи* (Јовановић, 2004, стр. 419).

Примарно значење фонетских варијанти *звона́ц* (19, 26) / *звонџ* (8, 10, 15, 23, 39) / *свона́ц* (19, 24) / *свонџ* (1, 6, 8, 14, 24, 36), *звџ* (22) / *сванџ* (5–6, 25) / *свенџ* (2, 4, 7) / *сванџ* (11–12, 20, 26, 30) реализује се као „бронзано звоно које носи брав“. Иако се ради о општем називу за сточно звоно, у већем броју пунктова (2, 10, 22, 23, 25, 30) овај назив првенствено се везује за веће звоно које се качи воловима у запрези. У неколико пунктова на тимочко-лужничком терену (1, 5–6, 8, 12) овакав назив спецификован је за звоно које носе овце и овнови.

Стање на терену сагласно је са подацима забележеним у речницима. У Речнику јовора јужне Срдије потврђена је само фонетска варијанта *звона́ц* у значењу „звоно од бронзе“: – *Баши́а куйи́л два́ свонца́ за волóви* (Златановић, 1998, стр. 488). Речник села Каменице код Ниша доноси фонетску варијанту *свонџ* и значење „повеће звоно на овну предводнику“: – *Свонџ не носі овца́, неіо овџн* (Јовановић, 2004, стр. 419). У значењу „звоно на стоци“ забележене су и фонетске варијанте *свџ*, *свенџ* и *свонџ* у Тимочком дијалектском речнику: – *Чуе се свенџ, врчају се овце из іашу* (Динић, 2008, стр. 260). У Црношравском речнику, у значењу „бронзано звоно на стоци“, посведочене су изведенице *звона́ц / свонџ*: – *Шшо се данџ не чује Га́лин звона́ц?* – *Булча носі свонџ, он је ћаја*. – *А Првка не чује свонџ?* (Стојановић, 2010, стр. 278, 290) и *свонáр*: – *На Калушу смо шуріли свонáр, лијари́ца-е це заіуди* (Стојановић, 2010, стр. 290). Највише фонетских варијанти потврђено је у Речнику ипротској јовора: *звенџ*: – *За овце већи и мањи звенџ, а за јајње мало звонче* (Златковић, 2014, стр. 299); *звонџ*: – *Звонци се разликаву іо ізілед и іо величину за різну сійоку* (Златковић, 2014, стр. 299); *сванџ*: – *Некој ми сїурі́л сванџ од овцу* (Златковић, 2014, стр. 205); *свенџ*: – *Жáло у свенџ и клојешáр іма* (Златковић, 2014, стр. 206); *свонџ*: – *Кад чујем свонци у іолé и ілáнину, мило ме*. – *Кóњаш носі свонџ окол шіју, да знају кудé іасé* (Златковић, 2014, стр. 207). Речник јовора Лужнице бележи фонетске варијанте *звонџ* и *свонџ* у значењу „веће звоно које носи одрасла стока“: – *У Рід грнка звонџ на кра́ве, а деца́ шшó ји чувају на-дїла се у дункер* (Ђирић, 2018, стр. 270). – *Свонџ је за овцу іолџк ош клојошáр, а іодолеко се чује* (Ђирић, 2018, стр. 287).

Лексема *звонац* остварује апсолутну синонимију с изведеницом *меденица*, у чијој основи распознајемо лексему *мед* у значењу „легура бакра и цинка, месинг; бронза; бакар“ (РСАНУ, 1984, стр. 274). Лексичка јединица *меденица* (1, 5–7, 10–11, 15, 17–24, 27, 33) има велику фреквентност у северним, североисточним и северозападним крајевима испитиваног говорног подручја, док је на југу присутна само у једном пункту (33). У великом броју пунктова уобичајено је да се овакав назив везује за сточно звоно које се качи овцама и овновима (1, 15, 19–23), а ређе кравама (5, 19–20) и козама (10).

Стање на терену кореспондира са записима у речницима. Одредницу *меденица* у значењу „звоно од бронзе које се обично веша стоци о врат“ региструју *Речник села Каменице код Ниша: – По меденицу знам куде су ми волџи* (Јовановић, 2004, стр. 466). У истом значењу у *Црношравском речнику* забележен је фонетски облик *медунџа*: – *Чуе се медунџа од нашу Првку (крáva)*. – *По медунџу љу љознавам, љо-е Жерка (крáva)* (Стојановић, 2010, стр. 448). У *Тимочком дијалекатском речнику* присутна је лексема *медњац* „звоно на овци“ (Динић, 2008, стр. 406), док *Речник љирошској љовора* бележи фонетску варијанту *меденџак*: – *Ошћинџл се дњнџу меденџак и љосле ља најдџмо* (Златковић, 2014, стр. 447). У једном пункту на тимочко-лужничком тлу (10), у околини Пирота, забележен је множински облик *звонџи меденџаџи*. Двочлана синтагматска конструкција *звонџ меденџак* посведочена је и у *Речнику љирошској љовора*: – *За козе звонџи меденџаџи, а за џвце више клоџошџри* (Златановић, 2014, стр. 299). Деминутивним облицима *меденичка*: – *Меденичка се врџуе на јџње* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 270) и *медунџе*: – *И на кравче смо врџали медунџе да се не заџуди* (Стојановић, 2010, стр. 448) именују се мања сточна звона која се каче младој или ситнијој стоци.

За именовање врсте сточног звона у два пункта посведочени су називи *џулџм* (19) и *џулџмџ* (11). Овакав назив се може довести у везу са балканским турцизмом *tumbak* у значењу „месинг, мед, бронза“ (Skok, 1973, стр. 522), што на плану значења ствара услове за развој синонимије са лексемом *меденица*. *Речник љирошској љовора* као једну од секундарних семантичких реализација лексеме *џулџм* бележи „велико, дугуљасто звоно за говече“: – *Ка врџем на Сџвку џулџм, знам куде ми љоведџа љасу* (Златковић, 2014, стр. 491). Лексему *џулџмџ* у значењу „овеће звоно које се привезује крави о врат“ бележи *Речник љимочкој љовора*: – *Меденица е за џвце, клеџеџџр за козе, а џулџмџ за љоведу* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 562). Међутим, у вези са именовањима *џулџм* и *џулџмџ* не треба искључити ни могућност мотивационе везе с придевом *џулџм* (Петровић, 2012, стр. 282), балканским турцизмом који се развио од тур. *tulumbaz* < *daũlbaz*, у значењу „нарочита врста дубња која се носи на каишу око врата“ (Škaljić, 1966, стр. 623). У *Речнику љирошској љовора* (Динић, 2014, стр. 491) придев *џџлдес*, –*џа*, –*џо* забележен је у значењу „валкаст; лоптаст; низак и крушкаст“. Проверавајући нека значења на терену, у

селу Гулијану (сврљишки крај, тимочко-лужнички дијалекатски тип) на питање да се објасни како изгледа сточно звоно *клејейџар* добили смо одговор: – *Клејейџар дџје онак ѿулџмбес* (нап. А. С. Г.).

Именовање сточног звона засновано на врсти метала од ког је израђено распознаје се и у називу *дрџнсо*: – *Иу сџџадо овна за иљадо, / и на овна дрџнсо од сџо ірџша* (Златановић, 2011, стр. 54).

Широку употребу имају и деривати у чијој основи распознајемо онома-топеју *клеј/клој* којом се „оронаша buka što nastaje, kad se čim tvrđim udari“ (Skok, 1972, стр. 95–96). Дериватима са овом основом обично се именује сточно звоно израђено од лима, мада је честа њихова употреба и у значењу синонимном лексеми *меденица*. На терену су потврђени облици *клајейџар* (23) / *клејейџар* (2, 6–7, 17, 19, 21–22) / *клојоџар* (8, 10, 12, 14–15, 20, 24–26) и *клојоџарник* (5, 11, 30, 33, 35). У једном тимочко-лужничком пункту на источној граници у употреби је и облик средњег рода *клојоџарé* (4), док на сврљишко-заплањском терену егзистира деминутивни облик *клојоџарче* (25). У два пункта на призренско-јужноморавском тлу забележени су облици *клџало* (29), *клојейџало* (29) / *клојоџало* (28). Подаци из упитника сугеришу да је најчешће у питању врста звона која се везује овцама (5, 10–11, 15, 19–20, 22–25, 30), потом козама (2, 15, 17, 21–22, 30), а ређе кравама (17, 20, 28), коњима (4, 10–11) и магарцима (4).

Стање на терену углавном је сагласно с подацима потврђеним у речницима. Лексеми *клејейџар* у значењу „велико звоно које се везује овну предводнику, клепетуша“ доноси *Речник села Каменице код Ниша*: – *Врза клейейџар на овна да чуем куде ми овце џду* (Јовановић, 2004, стр. 442). *Речник џвора јужне Србије, Црноџравски речник и Речник џироџској џвора* у истом значењу бележе фонетску варијанту *клојоџар*: – *Клојоџар носи наша овца зрнка* (Златановић, 1998, стр. 179); – *Звџнци и клојоџарé наврзал на овцеџе*. – *Луканци кажу џломоџар, а ми кажемо клојоџар* (Златковић, 2014, стр. 375); – *Ел чуџеш клојоџар на нашаџа Караџу?* (Стојановић, 2010, стр. 371). У истом значењу је у *Речнику џвора Лужнице* забележена фонетска варијанта *клајоџар*: – *Пеџкана има да крџви шџју конџо Врџе, да чује клајоџар на Ливрџу* (Ђирић, 2018, стр. 372). Фонетске варијанте *клејейџар* / *клојоџар* у значењу „звоно од црног лима, промуклог гласа, које се везује о врат обично козама“ потврђене су у *Тимочком дијалекатском речнику*: – *Свенџ се врзује на овцу, а клејейџар на козу* (Динић, 2008, стр. 332). У *Црноџравском речнику* је у истоветном значењу регистрован и дериват *клојоџарник*: – *Неки на Белџну скинул клојоџарник*. – *Куде је на нашу овцу клојоџарник?* (Стојановић, 2010, стр. 371). Фонетске варијанте *клејейџарник* / *клојоџарник* региструје и *Речник џимочкој џвора*, али без ширег контекста (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 219). Иако су према подацима из упитника облици средњег рода локализовани на област призренско-ју-

жноморавских говора, речници упућују да се различите фонетске варијанте могу наћи на целој територији југоисточне Србије. Тако су на тимочко-лужничком терену, у значењу „звон које се везује кози о врат“ потврђене фонетске варијанте *клејейшало / клојошало* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 219). У говорима сврљишко-заплањског типа за номинацију металног звона на овци или крави употребљава се фонетска варијанта *клојошало*: – *Тури вој клојошало да ти се шјј лијарица не јуди* (Стојановић, 2010, стр. 371). На призренско-јужноморавском тлу у значењу „звон које се овцама качи око врата ради оглашавања“ егзистирају варијанте *клојашало* и *клојейшало*: – *Да ми донесеш једно клојашало из Сурдулицу за овна* (Златановић, 2011, стр. 219); – *Тај овн је јолем шјейниј, зајој смо му врзали клојейшало да ја чујемо, он јошрчи у шјейшу и цел дуљк јо њеја* (Жугић, 2005, стр. 158). У говорима призренско-јужноморавског говорног типа потврђени су и деминутивни облици *клојешалце* „звонце које се качи око врата јагњета или јарета ради оглашавања и украшавања“: – *Мора да кјим јдаво, ново клојешалце за Беџка* (Жугић, 2005, стр. 158) и *клојашалце* (Златановић, 2011, стр. 219).

Речници доносе и занимљив попис лексема којима се именују животиње које носе клепетушу. *Клејейшарка / колојошарка* јесте „коза која носи клепетарник“ (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 219). *Клојошарица* је „овца са клепетушом“: – *Клојошарицаја се расшрча* (Златковић, 2014, стр. 375). *Клојашалка* је „овца која носи звон клопатало“ (Златановић, 1998, стр. 179), *клојошаруша* „овца која носи звон клопотар“ (Златановић, 1998, стр. 179); – *Све овце јду за клојошарушу* (Стојановић, 2010, стр. 371).

За означавање истог ентитета у говорима призренско-јужноморавског типа забележени су деривати с мотивним глаголом *шроја* у значењу „лупа, звечи“ (Златановић, 1998, стр. 408): *шројашало* (32–33, 38–39) / *шројейшало* (31), *шројашалце* (36). Фонетска варијанта *шројашало* потврђена је и у *Речнику јовора јужне Србије* у значењу „врста звона; шире је у горњем делу“: – *Тројашала за сјоку јравили су ковачи* (Златановић, 1998, стр. 408–409). Исти облик региструје и *Речник шимочкој јовора*: – *На Торкану сам врзала шројашало* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 558), где се као синоним наводи још и лексема *шракало* „клепетуљка, клепетуша“ (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 554).

Речници с тимочко-лужничког говорног подручја у синонимном значењу региструју лексему *јломошар* мотивисану глаголском речи *јрома* у значењу „лупа, зецка, треска“ (Динић, 2008, стр. 118): – *Јма јломошари разни: за мајаришија јлосан, ја за овце, јовџа, коњи*. – *Навржем на овцејше и свонци и јломошарџе, ја милина да слушаш* (Златковић, 2014, стр. 109; Рајковић Кожељац, 2014, стр. 71). *Речник шројској јовора* доноси и деминутивни облик *јломошарче* у значењу „мала клејейшуша (за шеле, ждрџе, козу)“: – *Гломошарче вржем на ждрџе, ја оно шрчи а ми се радујемо* (Златковић, 2014, стр. 109). У вези са

овим именованима јесте и синтагма у Речнику *ѿироѿској ѿвора ѿломоѿѿр лумѿовац* за означавање „*врѿше клеѿеѿѿуше снажној звука*“: – *Имѿл сам ѿломоѿѿре лумѿовци* (Златковић, 2014, стр. 109). Поред двочлане синтагматске конструкције у истом речнику потврђене су и монолексичке јединице *лумѿѿвавац / лѿѿовац / лумѿовац*: – *Своњѿ лумѿѿвавац куѿѿи од њѿѿа, куѿче му дадо*. – *Лумѿѿвавац носи ѿлема ѿвца*. – *У Јелѿвицу кажу за ѿломоѿѿари лѿѿовци, а лумѿѿавци у Бр-лоѿи и Рсовци*. – *Има лумѿѿовци за ѿвце, ѿвѿда, за коњи*. – *Заѿѿѿили ѿа сас ѿломоѿѿар лумѿѿовац, да ѿдаво дрнка* (Златковић, 2014, стр. 422). У употреби је и деминутивни облик *лумѿѿовче*: – *Пѿѿолемо је лумѿѿовац, а ѿѿмалечко је лумѿѿовче* (Златковић, 2014, стр. 423).

Блиску семантичку мотивацију има и лексема *дрнкало / дрњкало* с мотивним глаголом *дрња* у значењу „звони, звечи“ (Стојановић, 2010, стр. 193; Ђирић, 2018, стр. 176): – *Сваѿѿи овѿар је волеѿ да њѿѿѿве ѿвце ѿмају нај-доља дрнкала* (Ђирић, 2018, стр. 176); – *Покварѿло се дрњкало, не дрња* (Стојановић, 2010, стр. 194).

У Речнику *ѿѿимочкој ѿвора* је у истом значењу забележена и лексема *ѿинѿѿра*: – *Тѿј се чуѿ Сивѿљина ѿинѿѿра* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 605) и у вези са њом именоване краве *ѿинѿѿруша*: – *Ваѿшана ѿинѿѿруша за малко да удоге Јѿнка!* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 605). У основи ових именовања јесте ономатопеја *ѿин*, којом се имитира звук звона (Skok, 1971, стр. 267).

На источној граници, у једном тимочко-лужничком пункту (4), забележен је деминутив *чекѿрче* (од ономатопејске основе *чек/čeket* (Skok, 1971, стр. 303)), у значењу „мало звоно за коња“. У дијалекатским речницима нема потврде оваквој лексеми, али исту ономатопејску основу распознајемо код лексеме *чакѿѿар*, потврђене у РМС, у значењу „звоно које се веже обично овну предводнику око врата, клепка, клепетуша, меденица“ (РМС, 1990, стр. 836). У вези са тим је и именоване овце у Речнику *ѿѿимочкој ѿвора чакѿѿаруша* „овца која носи о врату меденицу“: – *Гаља ми е чакѿѿаруша* (Рајковић Кожељац, 2014, стр. 612).

Специјалну врсту звона представља *ѿраѿѿорац* (од прасловенског **roporogъ* (Skok 1973, стр. 23)), шупља метална лоптица с металном куглицом која при тресењу звецка. На територији југоисточне Србије у употреби су варијанте *ѿраѿѿорац* (1, 5, 8, 10–12, 14–15, 19–20, 24, 27–30, 32–33, 35, 38–39) / *ѿраѿѿорѿц* (34). У већем броју пунктова посведочен је и фонетски облик *ѿраѿѿорак* (2, 5, 17–18, 21–23, 25), а у два пункта егзистира само деминутивни облик *ѿраѿѿорче* (10, 36). Ова врста сточног звона најчешће се качи коњима (1–2, 17, 19–20, 22, 25, 27–28, 30, 32–33, 38–39) или ситној младој стоци (12, 22–23), а ређе се њоме обележавају овце (11, 29) и козе (35).

Стање на терену сагласно је стању које бележе речници с тимочко-лужничког говорног подручја, док у осталим речницима нема потврде овој лексеми. Лексема *ѓрајѓорак* и деминутив *ѓрајѓорче* потврђени су у Тимочком дијалекатском речнику: – *На коњи, на олави, ѓурени ѓоца ѓрајѓорци, а на ждредѓ едно ѓрајѓорче* (Динић, 2008, стр. 639). Речник ѓироѓској ѓовора бележи фонетске варијанте *ѓрајѓонац* и *ѓрајѓорац*, као и деминутивне облике *ѓрајѓорче* и *ѓрајѓорченце*: – *Вржемо на ждредѓ ѓрајѓонци. – Има звонѓци, клоѓѓѓар и маљецко ѓрајѓорац. – На јаре маљо ѓрајѓорче, а на ждредѓ и на коња су ѓрајѓорци на ојрлицу. – Прајѓорче од ѓлѓк за мањечко јајненце или козицу. – Прајѓорченце оѓѓ-ѓлѓк за јајненце или козицу* (Златковић, 2014, стр. 220). Множински облик *ѓрајѓорци* употребљава се у значењу „огрлица са звончићима за коња или ждредѓ“: – *Закачили на ждредѓ ѓрајѓорци* (Златковић, 2014, стр. 220). И Речник ѓовора Лужнице региструје лексеми *ѓрајѓорак*: – *Одалек се чују ѓрајѓорци* (Ђирић, 2018, стр. 771).

Продубљивању наших сазнања доприносе и подаци добијени као резултат рада на пословима лингвистичке географије у оквиру великих међународних пројеката *Оѓѓѓесловенској линѓвисѓичкој аѓласа* (ОЛА) и *Оѓѓѓекарѓѓѓској линѓвисѓичкој аѓласа* (ОКДА).⁶

У мрежи пунктова за ОЛА три су у сфери наших интересовања: Пљачковица (85), Доњи Душник (86) и Кална (87). У материјалу прикупљеном за потребе ОЛА, на терену који је обухваћен и нашим истраживањем, у вези са значењем „дронзано звоно на врату овце“⁷ забележене су лексеме *звенѓци* (87), *звонце* (85–86) и *клеѓѓѓар* (87), док је за значење „дрвено звоно на врату овце“ потврђен само назив *клоѓѓѓало* (86). Посматрајући ове лингвогеографске чињенице у ширем контексту, у оквиру целине српског језичког простора⁸, примећујемо приличну лексичку уједначеност. Потврђене су различите акценатске и фонетске варијанте лексема: *звоно, звѓчак, дронза, клеѓѓѓѓуша, клеѓѓѓа, медѓница, чакѓѓар*.

Богати језички подаци похрањени су и на лингвогеографским картама ОКДА, у чијем се средишту интересовања налази лексички слој који се тиче реалија сточарске делатности. Према речима А. Ломе (2005, стр. 334) за систематско и исцрпно представљање лексике карпатског ареала коришћене су две врсте карата „једне иду у смеру од речи ка значењу, тј. бележе рас-

6 О лингвистичким истраживањима на нашим просторима било је више радова, од којих су посебно инструктивни: Ивић, 1991; Милорадовић, 2012; Реметић, 1997.

7 ОЛА, том *Висинско сѓѓочарење*, рукопис.

8 „У мрежи Општесловенског лингвистичког атласа налази се 28 српских пунктова, а „покривене“ су све српске дијалекатске формације. Осим тога, српски језик је заступљен и са два пункта у Румунији (Клокотич и Свиница), и једним пунктом у Мађарској (Ловра)“ (Милорадовић, 2012, стр. 145).

прострањеност и семантичку разгранатост једне конкретне лексеме, а друге од значења ка речи, пописујући разне називе за исти појам у наведеним ареалима“. Међу речима чије се простирање утврђује јесу и оне које се одnose на сточно звоно.⁹ Добијене лингвогеографске чињенице представљене су двома картама, добијеним по наведеним принципима: „*klorot“ и „звонк на шее пасущегося скота“. У мрежи пунктова за ОКДА, подручје југоисточне Србије заступљено је са три пункта: Првонек (203), Топли Дол (204) и Калетинац (205). У вези са назначеним питањима забележене су лексеме: *своно* (203), *свенџ* (204) / *свонџ* (205), *дронџица* (203), *клойџало* (205).

Лингвистичка карта потврђује да међу подацима које репрезентују ОЛА и ОКДА и оних до којих смо дошли у овом истраживању постоји велика уједначеност.

Већина анализираних дијалекатских ликова одликује се фонетизмом специфичним за призренско-тимочке говоре (s, ь), при чему није било језичких карактеристика које показују разлике у оквиру посебних говорних типова на тлу југоисточне Србије. Присутан је велики број дублетних облика, али ниједан облик не представља спецификум само једног краја.

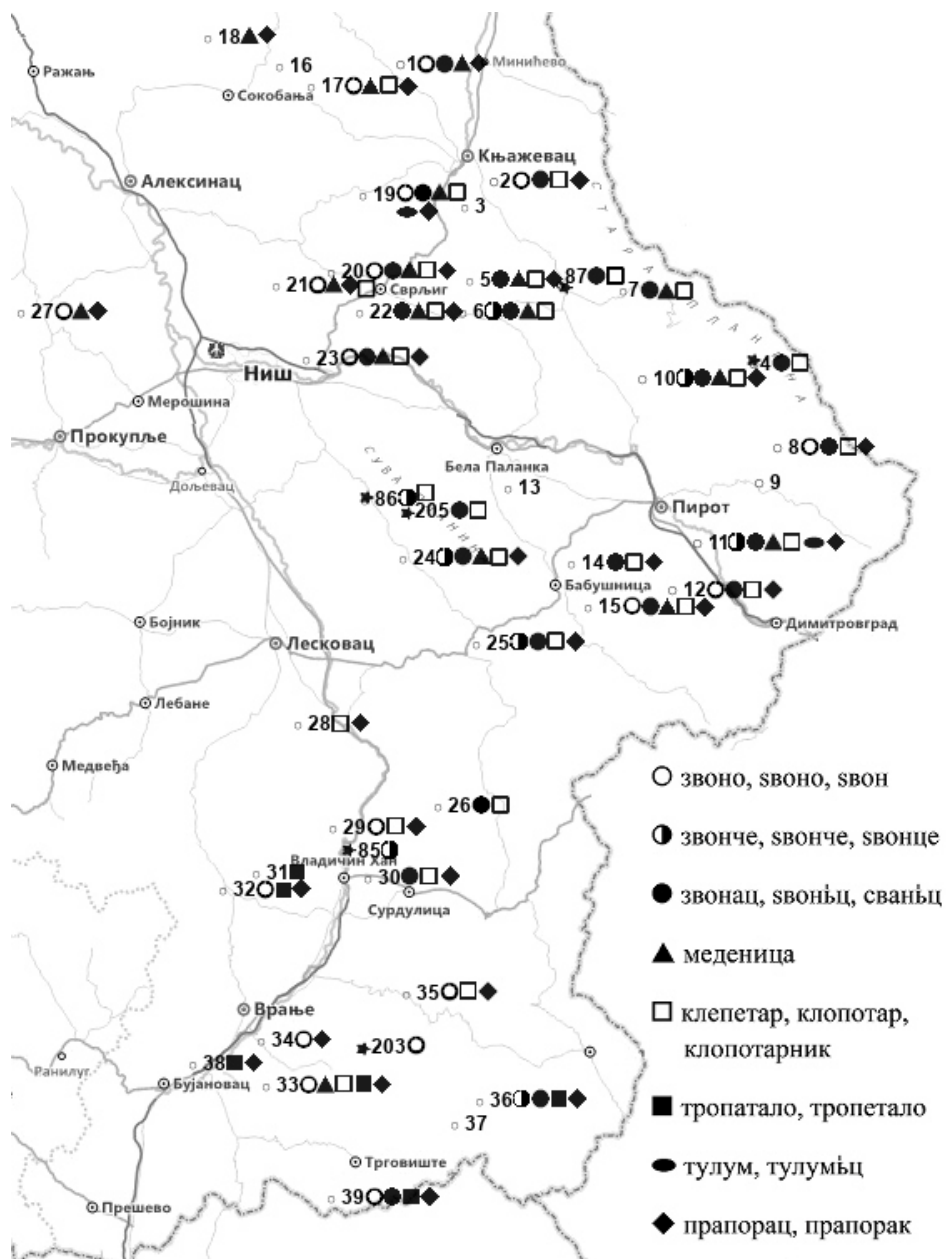
Представљена именована углавном су монолексичке јединице, док су само два пута потврђене двочлане синтагматске конструкције: *звонџ медењак* и *иломоџар лумџовац*.

Иако су суживот, а самим тим и језичка интерференција Срба и бројних несловенских народа на подручју југоисточне Србије условили присуство „страних наноса у сточарској терминологији овог дела Србије више него у другим испитиваним подручјима“ (Јовић, 2015, стр. 215), лексеме којима се означавају сточна звона углавном имају словенску основу. Тако се у основи највећег броја забележених ликова распознаје словенска основа *звон-*: *звóно* / *своно* / *свóн*; *звончé* / *свончé*, *свонцé* / *свнчé*; *звонџ* / *звонџ* / *свонџ* / *свонџ*, *звнџ* / *сванџ* / *свенџ* / *сванџ*. Словенског порекла су и изведенице *џрајџорац* / *џрајџорџ*, *џрајџорак*, *џрајџорче*.

Будући да је посредни предмет чија је основна функција одавање звука, не изненађује чињеница што код великог броја назива распознајемо ономатопејску основу. Мотивисан ономатопејом *цин*, којом се опонаша звук звона, настао је назив *цинџара*. Онматопеје *клеј(еџ)* и *чек(еџ)* познате су свим словенским језицима и у основи су именована: *клајеџар* / *клејеџар* / *клојџар*, *клојџарник*, *клојџарче*, *клојџало* / *клојџало*; *чекџарче*. Скок (1972, стр. 332) наводи да је и глагол *луџаџи* настао од онматопеје, те њиме мотивисана именована *лумџовац* / *лојџовац* / *лумџовац*, такође, налазе место у овој категорији. Експресивне глаголске речи *џроја*, *џрома*, *грњка* спецификум су испитиваног дијалекатског идиома и у једној од својих се-

9 ОКДА, том 7.

СТОЧНО ЗВОНО НА АРЕАЛУ ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

* Звездицом су обележени пунктови који се налазе у ОЛА и ОҚДА.

* Топли Дол у мрежи пунктова за наше истраживање носи број 4, а на картама ОҚДА 204. Будући да су добијени исти подаци, нумерација 204 није забележена.

- Јоцић, Д. (2005). *Сѝочарска лексика села Лозана*. Културна историја Сврљига. Свеска 3. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- ЛП, (у штампи). *Лексика љасѝирсѝва јуѝоисѝочне Србије*. Колективна монографија.
- Лома, А. (2005). Општекарпатски дијалектолошки атлас. *Зборник Маѝице срѝске за филолоѝију и линѝисѝику*, XLVIII (1-2), 331-336.
- Милорадовић, С. (2012). Лингвистички атласи – „централни инструмент“ савремене дијалектологије. У: М. Ивановић-Баришић (ур.), *Теренска исѝраживања - ѝоеѝика сусреѝа* (141-151). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Петровић, С. (2012). *Турцизми у срѝском ѝризренском ѝовору*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ракић-Милојковић, С. (1993). Пастирска терминологија Кривовирског Тимока. *Срѝски дијалекѝолошки зборник*, XXXIX, 11-148.
- Реметић, С. (1997). Српски језик у лингвистичким атласима. *Слависѝика*, I, 116-120.
- РМС 1967-1976: *Речник срѝскохрваѝскоѝа књижевноѝ језика I-VI*. Нови Сад: Матица српска.
- РСАНУ 1959-2010: *Речник срѝскохрваѝскоѝ књижевноѝ и народноѝ језика I-XVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Skok, P. (1971-1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Škaljić, A. (1989). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

ИЗВОРИ

- Богдановић, Н. Материјал добијен по Уѝиѝнику за ѝрикуѝљање сѝочарске лексике јуѝоисѝочне Србије (рукопис)
- Динић, Ј. (2008). *Тимочки дијалекаѝски речник*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Жугић, Р. (2005). Речник говора јабланичког краја. *Срѝски дијалекѝолошки зборник*, LI, 1-470.
- Златановић, М. (1998). *Речник ѝовора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет.
- Златановић М. (2011). *Речник ѝовора јуѝа Србије*. Врање: Аурора.
- Златковић, Д. (2014). *Речник ѝироѝскоѝ ѝовора 1-2*. Београд: Службени гласник.
- Јовановић, В. (2004). Речник села Каменице. *Срѝски дијалекѝолошки зборник*, LI, 313-688.
- Јовановић, В. (2007). Додатак речнику села Каменице код Ниша. *Срѝски дијалекѝолошки зборник*, LIV, 403-520.
- Јоцић, Д. (2005). *Сѝочарска лексика села Лозана*. Културна историја Сврљига. Свеска 3. Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Рајковић Кожељац, Љ. (2014). *Речник ѝимочкоѝ ѝовора*. Неготин: Књижевно-издавачко друштво Лексика.
- Стојановић, Р. (2010). Црнотравски речник. *Срѝски дијалекѝолошки зборник: расѝраве и ѝраѝа*, LVII, 9-1060.

ANA R. SAVIĆ-GRUJIĆ

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE
OF THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS (SASA)
BELGRADE

THE COW BELL IN THE AREAL OF SOUTH-EAST SERBIA

Summary

In the speech of the Prizren-Timok dialect area, in the areal of South-East Serbia, lexical units are found with the meaning “a metal object with a pendulum that is hung around the neck of an animal”. The material obtained from the *Questionnaire for the compilation of animal husbandry lexemes in the lexicon of South-East Serbia* and was expanded with the lexical units from the relevant dictionaries from the same area, viewed in a broader context – as part of the entirety of the Serbian linguistic territory, and based on the material for the *Opšteslovenski lingvistički atlas*, and as part of the Carpathian linguistic complex, represented through the linguistic items “*klopot” and “звонук на шее пасущегося скота”. The analysis included over forty nominal lexemes, including various phonetic and derivational variants. The basic aim of the paper was the lexical-semantic clarification of the given lexical units with a view of their semantic motivation and origin. The linguistic map was used for more precise delineations of the territorial dispersion of various lexical realizations in the areal of South-East Serbia.

A precise analysis has determined that all the lexical units belong to the South-East Serbian speech, and that they make up an essential part of the folk cattle herder terminology, providing definitive proof of the significance of the cow bell in the life of the traditional village community. These lexemes mostly have a Slavic base. In most of the noted items we find the particular Slavic base *звон-*: *звóно* / *свóно* / *свóн*; *звончé* / *свончé*, *свонцé* / *свѣнчé*; *звонáц* / *звоньц* / *свонáц* / *своньц*, *звѣньц* / *сваньц* / *свеньц* / *сваньц*. Derived words are also of Slavic origin: *ѣраїѡрац* / *ѣраїѡрѣц*, *ѣраїѡрак*, *ѣраїѡрче*.

In many of the names we can also distinguish an onomatopoeic base. Motivated by the onomatopoeic *цин*, which is used to mimic the sound of a bell, the term *цинáр* emerged. The further onomatopoeic elements of *клеї(ей)* and *чек(ей)* also provide a base for naming: *клаїейáр* / *клеїейáр* / *клоїѡйáр*, *клоїѡйáрник*, *клоїѡйáрчé*, *клоїѡйáрче*, *клоїейáло* / *клоїѡйáло*; *чекáрче*. Even the verb *лўйáии* has onomatopoeic origins, and thus motivated the emergence of nouns such as *лўмїавац* / *лўїовац* / *лўмїовац*, which also belong to this category. Expressive verb-derived words such as *їроїа*, *їрома*, *дрька* are specific to the dialectal idiom and in one of their semantic realization achieve a meaning

close to that of the verb *лyйa*. They further motivated the names of bells: *й̄ро̄й̄ай̄й̄ало / й̄ро̄й̄ей̄й̄ало, й̄ро̄й̄ай̄й̄алче; й̄ломо̄й̄й̄р; др̄н̄кало*.

The type of metal used to make these implements also motivated the naming of cow bells: *меден̄й̄ца* and *меден̄як*; *й̄ул̄ум* and *й̄ул̄умьц*, *др̄онсо*.

Keywords: the cow bell; South-East Serbia; Prizren-Timok speech; areal study.

ЈОВАНА С. НИКОЛИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

НАПОМЕНЕ О ГОВОРУ СЕЛА ДОБРАВЕ У ЛЕПОСАВИЋКОЈ ОКОЛИНИ

У овом раду се на основу теренских записа указује на најмаркантније структуралне дијалекатске особености (акценатске, фонетске и морфолошке) у говору села Добраве у лепосавићкој околини. Испитивани терен представља место додиром два дијалекта – косовско-ресавског и зетско-сјеничког. Пописом и интерпретацијом важнијих структуралних одлика говора Добраве, аутор тежи да језички осветли испитивану територију, односно поменути месни говор прецизније ситуира у контексту граничења ова два дијалекта. С обзиром на то да последња студија у којој је делимично дијалектолошки описан говор овог села датира из 1993. године, у раду ће се приказати стање на синхронном нивоу, као производ дијахроничких процеса и интерференција међу дијалектима.

Кључне речи: село Добрава; говори Средњег Ибра; фонетске особености; морфолошке особености; косовско-ресавски дијалекат; зетско-сјенички дијалекат.

Увод

Село Добрава налази се пет километара јужно од Лепосавића, с десне стране средњег и доњег тока Добравске реке. Назив овог села први пут се помиње у *Повељи* цара Уроша о замени жупе Звечан за жупу Брвеник. Данашњи назив села потиче од речи *добро*, што значи земљиште у нечијој својини, посед или имање. Село је старијег постанка; у Светосавској повељи краља Милутина из 1315. године забележени су село и река Добрава и према положају спадало је у властелинска села. За време Првог српског устанка Добрава

1 jowana.nikolic94@gmail.com

Рад је настао на основу истраживања у оквиру дипломског рада (Говор села Добраве) одбрањеног на Филозофском факултету у Косовској Митровици 22. 06. 2018. године.

је 1912. године била у рукама Карађорђевих устаника. Вук Караџић је забележио село Добраву у жупи Горњи Ибар, нахији новопазарској (Павловић, 2003, стр. 226).

Грађа на којој се рад базира прикупљена је теренским истраживањем које је спроведено методом испитивања, а забележено је звучним записом преко четири сата живог говора.² Информатори су говорили о приближно истим темама, мушкарац о свом животу и детињству, о војсци и рату, пољопривреди и свом послу, а жене о свом животу, начину одевања, обичајима везаним за одређене празнике и рецептима за јело.

Досадашња литература нам не пружа много података о овом месном говору. Село Добрава било је један од пунктова за монографију *Говор Средњеј Ибра* Маринка Божовића. Божовић (2008) дели говоре Средњег Ибра на четири зоне, те су I, II, III део зетско-сјеничког дијалекта, а самим тим и екавско-јекавске, док је IV део косовско-ресавског дијалекта и екавског типа.

На испитиваном терену ради се о контактної зони, другачије речено, о мешању дијалеката. Божовић (2008) говор овог села сврстава у III зону, односно екавско-јекавску, а оно што је интересантно је да су сва околна села екавског типа. Подстрек за дијалектолошко истраживање овог терена јесте, свакако, потреба дијалектолошке школе да се овај месни говор прецизније ситуира у контексту граница дијалеката, али посредни су и три мотива. Као први мотив да се прикупи језички материјал на овом терену, а самим тим и одреди тема истраживања, долази од етничке слике становништва. Наиме, данашње становништво чине родови досељени средином XIX века: Божовићи (из Црне Горе), Бошковићи, Вукићевићи, Ђуковићи, а млађи досељеници су: Радомировићи, Николићи, Бановићи, Несторовићи и Илићи. Затим, други мотив јавља се због чињенице да је у досадашњем опису (Божовић, 2008, стр. 42) корпус чинио разговор са информаторима, међу којима је било оних који су потицали од рода Бојовића, па је било евидентно да ће бележити јекавске облике. Најзад, трећи мотив је социолингвистичке природе, јер је прошло непуних тридесет година од последњег дијалектолошког истраживања овог терена, те се јавља потреба да се досадашња истраживања и њихови резултати ревидирају.

Циљ рада је да се представљањем и интерпретацијом основних прозо-дијских, фонетских и морфолошких особености што прецизније одреди тип месног говора, те на тај начин допуне досадашња сазнања. Дескриптивном и компаративном методом указаћемо на језичке прилике на синхронном нивоу, као и на неопходност будућих задатака истраживања.

2 Испитаници су становници села Добраве: М. Б. (1931), Р. Б. (1949), С. Б. (1954), В. В. (1947) и В. М. (1954).

ПРОЗОДИЈА

Без увида у прозодијске особности не може се сагледати, а ни одредити место једног говора према суседним и другим говорима. Овај месни говор карактерише типична косовско-ресавска акцентуација, која је конзервативна у односу на новоштокавску код суседа на северозападу, па и једноакцентски систем у призренско-тимочкој области (Ивић, 2009, стр. 63).

Судбина краткосилазног акцента на последњем слогу, односно ултими, таква је да је доследно извршено његово померање и то једном метатонијски на претходно дуг слог: *зѝма, рѝка, слáна, сѝруђа, војска, рѝчак, нáрод, војнѝци, река и ријека, рáзред, рѝда*, а други пут метатаксички на претходно кратак слог: *сѝсѝра, мѝсец, ракѝја, жѝна, врућѝна, ѝсѝсѝја, дна, зѝмља, кашѝка, рукавѝца, дрењѝна, воденѝца, верѝје, вреѝѝно*.

Као једна од маркантних одлика говора косовско-ресавског типа, чување краткосилазног акцента иза дугог слога, присутна је и у овом месном говору: *рађѝло се, нѝсѝли, мѝраѝли*.

На терену смо бележили и метатаксичко преношење акцента на проклитику: *нѝ мош, љ јесен, нѝ руке, нѝз дрдо, нѝ сѝран, за ђавола, љ ѝролећ*.

Дугосилазни акценат одликује висока стабилност како на последњем отвореном: *ѝраѝа, живѝи, онѝ, једнѝ, намоѝа, овѝ, ѝакѝ, улеѝи, ѝкѝ, родѝ, држѝи, издржѝ* тако и на последњем затвореном слогу: *хармоникѝш, ѝакѝв, учѝш, ѝлеѝѝм, ѝешкѝр, колѝч, ѝоѝураѝш, ѝоѝрѝаѝш, ѝреврѝш, коѝлић, мерѝк, леѝак, асѝаѝл, колеснѝк*.

Акценти силазне интонације чувају се на унутрашњим слоговима вишесложних речи, забележени су примери: *радѝѝница, родѝѝеѝи, сакрѝѝла, ѝрумуљѝце, кошѝѝе, леѝуѝаѝѝа, домѝардовање, црнѝјка, заѝаѝѝила, држѝавни, ѝелевѝзор, насѝаѝаш, иѝраѝнка*.

На испитиваном терену није забележена употреба акута. Радоичић (1996) испитујући говоре седам села на десној страни Ибра, бележи метатонијски акут који има потпуну фонолошку аутономију. С тим што је увелико метатонијски акут замењиван циркумфлексом у три села, а једно од њих је село Крушевље, најближе селу Добрави. У говору информатора на основу слушног утиска није примећен акут, али би фонолабораторијска мерења утицала на прецизније одређење.

ФОНЕТСКЕ ОСОБНОСТИ

Говор села Добраве има петовокалски систем и уз то је сонант *p* такође у вокалској функцији у извесним позицијама.

О замени гласа „јат“

Као најмаркантнија црта диференцијалног типа, која овај идиом одређује као екавско-ијекавски говорни тип и то у окружењу села екавског типа, је сте фонетска реализација старог гласа *јаџ*. Тежиште вокалске проблематике је на рефлексацији овог гласа. Познато је да је компактност територије косовско-ресавског дијалекта нарушена због простирања преко метанастазичке области (Ивић, 1985, стр. 101), те ће анализирани корпус потврдити међусобне интерференције косовско-ресавског говора и суседних зетско-сјеничких говора. Цела средњоидарска зона није истоветна у језичком погледу, а то први запажа Барјактаревић (1964, стр. 36) истичући да ово подручје одликује мешање струја, које се у неким питањима потпуно изједначавају, у неким приближавају, а у неким потпуно разилазе. Даље, Божовић (2008, стр. 51) указује на то да је пресецање миграционих струја резултирало издвајањем два слоја: то су стари екавски и, донесен миграцијом, ијекавски.

Према налазима Божовића (2008) говор села Добраве припада екавско-ијекавском говорном типу, а налази то могу и да потврде, с обзиром на етничку слику села, али са напоменом да су на испитиваном терену забележени искључиво лексикализовани јекавизми. Екскерпирани лексеме из транскрипта добијеног од стране информатора које садрже глас јат наводе нас на следеће закључке:

Кратко *јаџ* дало је рефлекс *е*: *вѣрује, дѣца, верѣдба, мѣсто, њѣра, цѣо, мѣсец, чѣвек, њѣсма, врѣћа, лѣшо, сѣме, огѣћа, ѡресѣчеш*.

Рефлекс *е* наместо дугог јата потврђују и примери: *мѣси лѣд, од млѣка, дѣлило се, врѣме, најрѣд, замѣсим, од дѣлої, не вредѣ, лѣкѣве, ѡцѣѣам, са ѡрѣвозом, у рѣку, од дрѣна, цѣлу нѣћ*.

Сва проблематика прецизнијег одређивања овог месног говора тиче се рефлексације управо дугог *јаџа*, где је поред екавског рефлекса који преовлађује, у употреби и ијекавски рефлекс, али у мањој мери: *лијѣјале пѣсле, испѣру у ријѣку тѣ, пѣста ријѣка, дијѣше глѣда, од ѡрѣје, не умѣје*.

Прецизнији резултати истраживања у корист ијекавске замене дугог *јаџа* показују:

а) у говору информаторке М. Б. забележено је следеће: од девет пута употребљене именице *деше*, седам пута је коришћен облик *дијеше*, а два пута облик *деше*. Од четири пута употребљеног глагола *нису*, три пута је облик *нијеси* и једном *нису*.

б) код информаторке С. Б. забележено је да је од десет пута употребљене именице *река*, четири пута коришћен облик *река*, а шест пута облик *ријека*. Неједнакост у погледу рефлексације дугог *јаџа* уочљива је врло лако, а она варира чак и у границама једне реченице или исказа. Ово потврђујемо код

друге наведене информаторке: *Па исїечемо ракију од гријена, знаш шио леїа и њекли смо од дрена ракију*. Међутим, преовладава екавски облик, јер од шест пута употребљене именице *дрен* у форми једнине и множине, само један је јекавске замене *јаїа*.³

Изложени материјал показује да превирања још увек постоје, те диференцијација у погледу замене јата није доследна, нити извршена до краја, али се увиђа тенденција према екавском рефлексу. С обзиром на све ове околности, ми данас можемо рећи да говор села Добраве припада екавско-ијекавској групи, уз напомену да интензивирају тенденције екавизирања ијекавских говорника, бдуући да су у раду обележени лексикализовани јекавизми и да се уз њих паралелно користе и екавски облици. Ово се у начелу уклапа у раније налазе, с тим да колебања у рефлексацији јата налазимо и у заменичко-придевској промени.

Икавизми у говору села Добраве јављају се као аналошки и фонетски. Аналошки вокал налази се у наставцима и префиксу:

Вокал у наставцима:

а) ДЛ јед. именица ж.р.: *жѣни, мајки, ка кући, у једној учидници, при Трѣйчи сам пѣсле дїо*;

б) ДЛ јед. личних заменица под утицајем именичке деклинације и енклитичких облика *ми, њи*, чести су облици *мене, мени, ѡеде, ѡеди*: *мѣне мајка свѣ ткала, ево смѣју ми се дѣца, мѣни мајка била радѣтница, каже ѡи ѡтац, ѡеде да изѣтке, ѡеди дїје по ноктїма*;

в) ГДИЛ мн. заменичко-придевске промене: око *ѡїх шљївѡ*, да *њих подїгнеш, їдемо јѣдни за грїима*.

Са вокалом *и* у префиксу: *прѣ їрионѣо, їривїјеш ногѣм, од їрїје, међутим чешћи су примери са їре: їрелїјеш, їреїознѡла ме, їрѣ, їресїѡло*.

Фонетски икавизми у неколико категорија:

а) компаратив: *слабїји ѣ руке, дѣља и здравїја, бїла їамейнїја*;

б) одричан облик глагола *нисам, ниси, није: нїсам куповѡо, нїсам мѣгла, нїје їшла*;

в) у корену глагола II врсте: *смїју ти се, їросїјем дрѡшно, конѣпле се сїјало, вѣда се їрїјала, не смїјеш да подїгнеш, не смїју да ти се смїју, сїјем пшеницу, конѣпљу да їосїју, уїрїје сїнце*.

3 Интересантно је да су све јекавске облике обе информаторке употребљавале када су причале о периоду детињства и уопште о прошлим догађајима. Уз то треба додати и да М. Б. није рођена у селу, већ је овде удата, научила је јекавизме, а ретко говори и *несам*.

Специфична девокализација сонанта *p* забележена је у примерима: *џмреле* ми три *з*аове, *џмреле* сестре.

Честа појава на целом терену је елизија неакцентованих вокала. Појава је најчешћа код везника *ga* и то испред речи које почињу вокалом: *вашке g-исџерџе*, *дџцо*, *g-идџемо*, *g-учешљаиш*, *g-џде* напрџд. Процес је захватио и друге енклитике: *да с-измџјемо*, *да с-умекша*.

Губљење вокала у финалном положају најчешће је код неких прилога и речце *нека*: *џаџ* није имало, није *саџ*, *каџ* улетџи, *никаџ* ни су хтели, *нек* ти *џде*, *нек* *џма* *лџб*, *нек* *раџи*, *нек* престане.

Синкопа се јавља само код прилога за количину: *кџлко* ко *џма*, *кџлко онџлко*, *кџлко* ти *џси* ме ударила.

Афереза вокала везује се за лексеме страног порекла и везник *ако*: *ранџео*, *некџцију*, *џерџшем*, *џерџшеш*, *џераџију*, *круџла*, *кџ* не *па*не, и *кџ* не *саџиш*, *кџ* ми заповџде, *кџ* затџгне *сџша*, *кџ* ће да *џде*.

У групи *ао* контракција се врши редовно у корист другог вокала, ако *a* није под акцентом: *рџко*, *дџшо*, *џрџшо*, *мџо*, *оџишо*, *џшо*, *оџко*, *наџшо*, *џоџио*, *сџџко*. Уколико је *a* под акцентом, та група чува се неконтрахована у двосложним примерима: *имџо*, *каџо*, *џосџоџо*, *мџраџо*. Изузетно се ова група очувала и без акцента: *осџављао*, *сџављао*, *скџвао*, *шкџловао*. Нисам бележила примере контракције вокалске групе у корист првог вокала, а идентичну ситуацију бележи и Радоичић (1996) у околним селима.

Када је у питању замена вокала, вокалска одступања код појединих речи присутна су и у овом говору. Усамљени примери су прилог *дџизу*: *џђе* ми *дџизо* свџкрва, именица *моџика*: *То*мо *маџиџком* *пџпе*, *пџпе*, показне заменице *енџ*, *евџ*: *енџ* га иштетџо се, *евџ* у *Дџбраву*, глагол *диџи* у презенту има облик *диџе*: *деџо* да ти *диџе*.

Консонантизам

Фонолошка слика консонаната на овом подручју не разликује се битно од других суседних говора, па и шире.

Сонант *j* нестабилне је артикулације, а ова особина се одражава у зависности од положаја у речи:

а) у иницијалном положају добро се чува испред вокала: *џџдна*, *џџноџа*, *џџџрос*, ретко се губи ти *џси* ме ударила;

б) у медијалној позицији испред и иза сугласника добро се чува: *маџка*, *аџде*, *зџџиџна*, *свџџа*, *изџловило* се;

в) добро је очуван и у интервокалској позицији: *џџџја*, *ниџе*, *мџја*, *свакоџако*, *рџџиџуџемо*, *џџџџџџу*, *џџџџџџу*, *сџџанџџеш*, *мџсоџеџе*, *оџвџџиш*, *оџвџја*, *мџџоџ*, *зџџедно*;

МОРФОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ

Морфолошке особине говора села Добраве, укључујући и падежну и глаголску структуру, имају извесне специфичности у односу на околне говоре. Уз то, структуру овог говора одликују „*bogate fleksijske interakcije između imeničke i zameničko-pridevske deklinacije*“ (Okuka, 2008, стр. 204).

Именице

Развојна линија деклинације овог говора одступа од типичног косовско-ре-савског говорног типа, с једне, а задржава особине тог типа, с друге стране. Велики број промена у деклинацији води ка повећању броја синкретизама, односно смањењу обима варијација различитих форми:

а) у инстр. једн. именица мушког и средњег рода бележимо наставке *-ом* и *-ем* иза тврдих сугласника: сад *īrākīōром*, под *ūōвором*, са *īēīѐлом*, мајеш *цѐмом*, *вѐзом* се врати́мо, али и: с *мо́мкем*, *ре́јем* мрда, дрѹгим *īу́шем*, са *жи́шом*, са *здрáвљем*, с *īрúћем*;

б) датив и локатив једн. ж.р. има наставак *-и*: *мајки*, *но́и*, *да́ди*, у *марáми*, у *учи́дници*, у *Дѐбрави*. Често изостаје алтернација *к/ц*, али има и примера који је потврђују: *ни́је се да́вало сѝдѝци*;

в) неразликовање падежа правца и падежа места одражава се употребом локатива са наставком *-у*: у *īѐнзију*, у *Гѐрњу Сѝчáнициу*, у *Мѝшѝровицуу*, у *Рѹднициу*, у *ре́ку*, на *сла́ну*, у *ру́ју*, на *кудѐљу*, у *ку́ћу*, у *īдѝшиу*;

г) синкретизам ДИЛ мн. једна је од новина која је захватила овај говор, те су наставци *-има* за м.р. и ср.р. и *-ама* за ж.р.: *жи́вци́ма*, с *волѐвима*, *геца́ма*, *īовѐдима*, *женáма*, *кућа́ма*, *рука́ма*;

д) у једнини су ретки примери једначења локатива и генитива код м.р. и ж.р.: по *шѹма*, по *њѝва*, по *лекáра*;

ђ) у акузативу м.р. долази до алтернације велара испред *-е*: *носи́о оѝáнце*, *јасѝѹце* тѹриш, *орáсе* ѝмаш;

е) именица *кило* не мења род у киле, а има парадигму ср.р. и значи и килеграме и литре: *пѐла кѝла* млѐка, *тѐле стѝ кѝла*, *пѐла кѝла* брашна. Именица ср.р. *īовѐсмо*: савѝје то *īовѐсмо* има и облик за ж.р.: *имáла је* *īовѐсма*. Именица *колѐно* остаје у ср.р. и у ген. мн. има наставак *-и*: *чара́пе до колѐ́ни*. Именица *месѝо* мења ср.р. у ж.р.: на дрѹгу *мѐсѝу*, *двѐ* *ра́зличите мѐсѝе*, на *јѐдну мѐсѝу*;

ж) именица *геца* попримила је наставке множине ж.р.: *ѝсам ге́ца*, *ма́лим геца́ма*, *њѐним геца́ма*;

з) суплетивна множина је са наставцима *-аг*, *-ћи*, *-ци*: да *чу́вамо* *ја́њаг*, *имáла* *ћѐдаг*, за *че́лаг*, *ѝсам* *їѹраги*, *їилићи*, *унѹчићима*, *сѝлолѝчићи* *имáли*, *овѐ* *їарчиће*, *огѐлчићи*, у *не́ке снѝчиће*, у *дурѝће*, *ја́иаци*, *ѝвце* и *ја́јањци*.

Заменице

а) лична заменица 1.л.једн. у дативу има два наставка: *-е* и *-и*, али ипак је превагнула употреба првог: *мѣне мајка ткаља, ушйјем њѡзи и мѣне, дај ти мѣне, мѣне опѡнци трајали, мѣне свѣ се јаве, мѣни је сѹпер било, мѣни мајка била работница, мѣни панталѡнице јѣдне;*

б) инструментал једн. заменице 1.л. има два лика *мно* и *моном* по аналогји са *шѡбом*: са *мѡм*, ајде с *мѡном*, барабѡр са *мѡном*, још сѣстра за *мѡном*;

в) стари енклитички облици личних заменица 1. и 2.л.мн. и даље се употребљавају широм косовско-ресавског терена. Енклитике датива и акузатива поменутих заменица, уз ређе облике *нам*, *вам*, *нас*, *вас*, *су*, *ни*, *ви*, *не*, *ве*: да *ни* сашйје, да *ви* попѡрим главу, па *не* покѹпи ѡтац, да *ве* вѡдим;

г) енклитички облик заменице за 3.л.једн. ж.р. гласи *јој* и *ју*: испѣре *јој* вѣш, он *јој* погйнуо, па ко *ју* тѡчан, трѣба *ју* зѣјтин, плѡти *ју* кѡло;

д) присвојна заменица 3.л. ж.р. има више морфолошких ликова *њен*, *њѡјан* и *њозин*, док за м.р. и ср.р. у множ. гласи *њин*⁴: ал то *њен* ѡбраз, то ми *њѡјан* рѣцепт, ја ушйјем *њѡзину* врањѡчу, *њина* пѡсла, и *њине* су кѹће затвѡрене;

ђ) синкретизам ДИЛ у множини огледа се кроз наставак *-ијема*: *мојјема* децѡма, говорйли о *мојјема*, йграју се са *шѡвѡјема*;

е) показне заменице у множини имају два наставка *-их*, *-ија*⁵: око *шйих* шљива, мање *шйја* мѣсојеђа, мање *овйја* пѡсти, *овйја* гѡдина је лѡкше;

Придеви

а) у ном. једн. ср.р. иза меких сугласника увек је наставак *-е* који се добро чува: *јѡдйшње* јѡгње, *нѡше* зѣмљиште, *врѹће* млѣко, *зѡдње* време;

б) у ген. и акуз. једн. м.р. и ср.р. забележени су дужи и краћи наставци *-ѡја*, *-ѡј*: *Пејрѡвѡја* брега, ймамо *једнѡја*, лѣба *шѡја*, лѣба *рѡжаној*, свѣга *йлешѣној*, до *чешѡвѡј*;

г) у дат. једн. м.р. и ср.р. наставци су *-ом* и *-ѡме*: свѡком се знѡ, деѣ се да *нѣком*, да се *нѣкоме* мѡлим, *мѡме* йрдном стрйцу;

д) утицај суседног зетско-сјеничког дијалекта најбоље се огледа у заменичко-придевској промени, те ДИЛ имају наставке: *-им*, *-има*, *-иѡма*, *-ијема*: *њѣним* децѡма, *йрѡвѡцйма*, *којйма*, то *шѡвојема* дѡш, са *мојјема*, *свијѡма*, ту се подграђйвало *грѡвѡнијема*;

ђ) компаратив се гради наставцима: *-ји*, *-ији*, *-ши*: *ѡбљи* ѡѡк, *млађа* сѣстра, *тврђе* замѣсиш, *ѡбли* здравйји, *ранйје* слабйје, *каснйје*, *лѣпше* шѣрпе,

4 Слободан Реметић (1985, стр. 284) истиче да заменица *њин* покрива источни део језичке територије и сматра се типичном цртом П-Т, К-Р, С-В, али и источнијих Ш-В говора.

5 Колевка ове особине јесте зетско-сјенички дијалекат, њен продор на други дијалекатски простор учинио је да се говори овог типа не сматрају типичним представницима косовско-ресавског дијалекта (Ивић, 1985).

мекша да буде, сад само лакше. Круг примера са наставком *-ши* проширен је придева *жуӣ*, *део* и *шанак*: *жӯчше* *ја̄ји*, *де̄лше* *кошӯље*, *ша̄кши* са обдӯћом и одећом, *ша̄кше* *обдӯћа*, *ша̄кша* *одећа*.

е) суперлатив се гради помоћу речце *нај-* која може исто да носи акценат и која се не одваја од компаративног дела: то ће *на̄јдоље* да прође, то сам *на̄јвише* волела, ја сам *дӣо на̄јсӣарџи*, *они* су *бӣли на̄јма̄њи*;

ж) формант *ио-* изражава неодређени степен нечега у значењу прилично: ја сам *бӣла* и *иона̄ирѣдна* и *ио̄иуначка* и *иоле̄иуша̄ста*, једни су *ма̄ло иос̄иарџи*.

Бројеви

а) број *један* је увек са почетним *ј* и разликује облике за сва три рода: *јѣдан* четвртак, *јѣдна* стрѣна, у *јѣдно* чанче;

б) бројеви од 11 до 19: *пѣла двана̄ес*, *трѣна̄ес*, *петна̄јес дана̄*, у *седамнес* *година*, *осамнес* *километара*, *деветна̄јес*;

в) број 20 има облике: *двадѣсет* *јѣдан*, *два̄ес пѣт*, *два̄јес мѣтара*;

г) број 1000 је са или без иницијалног *х*: *хиљаду* *мѣтара*, *две* *иљаде* *ѣвра*.

Глаголи

а) презент има неколико карактеристика:

Помоћни глагол *хӣеӣи* за свако лице у оба броја има облике без иницијалног *х*: *рѣко д̄ћу*, *д̄ћеш* да *јѣдеш*, *д̄ће* да ме преврља, *д̄ћемо* да се отимамо, *отете* *дрӯкчије*, и *онѣ* *жѣне* *дӣше*;

Помоћни глагол *дӣӣи* у презенту 3.л. једн. може имати *и* из инфинитива *диде*, а може имати и стандардни облик *буде*: *дебе̄о* да ти *дӣде*, да ти *буде* *дѣбар* *кајмак*;

Глагол *моћи* у 2.л. једн. презента има два лика *мож* и *мош*: *дѣца* *ма̄ња* *пѣсле* не *мѣж*, не *мѣж* на крај да *иза̄ћеш*, *само* ко *мѣш* *д-идеш*, *не* *мош* да *вѣрујеш*;

Глаголи Белићеве шесте врсте у 3.л. мн. имају наставке *-ају*, *-ју*, *-ау*, *-ују*, *-у*, *-ду*: *смо̄ӣају* *витљӣћ*, не *сме̄ју*, *има̄у* *звѣри*, све *за̄ира̄иују*, не *ро̄ћѣву*, ни да је *ӣре̄илѣду*;

Глаголи Белићеве седме врсте у 3.л. мн. имају наставак *-е*: *пѣсле* да *на̄ӣрѣве*, *баш* ко *вӣде*, *нѣсе* на *дѣја̄цију*, *на̄ӣуне* ту *рӯпу*, *извѣде* ту *конѣпљу*;

б) употреба облика инфинитива није потврђена у материјалу са терена.

в) употреба имперфекта је сужена и своди се на неколико примера: *како* се *он* *дѣше* *зв̄ао*, и тако *дѣше*, *зв̄а* *ветерина̄ра*, како се *зв̄аше*. Још је Барјактаревић (1964) констатовао да се имперфекат чува само као категорија, али се ретко употребљава;

г) аорист се више употребљава од имперфекта, а у 1.л. мн. има наставак -смо: *нѣшто се завољѣсмо, не учиѣсмо даље*;

д) футур I може се изразити у виду простог и сложеног облика, уз то да је сложени облик *да+ѣрезениѣ* много учесталији: *наѣрѣвићу ви ћутек, ѣроѣнуће кукуруз, ти ћеш да ѣосѣднеш, где ћеш да се угѣш, којѣ ће да га ѣдѣе*;

ђ) помоћни глагол у потенцијалу гласи само *ди* за сва лица: *ја ди прѣвила, он ди плакао, по нѣћи ди пѣкли, нама ди давѣли*;

е) поред уопштених форми императива, врло су честе конструкције узвика *хајде* са императивом или са *да+презент* формом: *ајде ѣзмиѣ, ајде да ѣроѣнеѣ*;

ж) експанзија перфекта је захватила и овај месни говор, а као жива категорија чест је и у облику крњег перфекта: *позив сам годѣо, заборѣвио сам, ко је ѣодѣо, куѣили сѣно, ѣни оѣрѣљали, ѣна лѣѣцала*.

Глагол *хѣѣти* у перфекту је без иницијалног *х* или са његовом супституцијом у виду велара *к*: *ѣѣла сам, ѣѣо наѣрод, кѣѣо да ѣмре, не кѣѣли да је преглѣду*.

Непроменљиве речи специфичне за овај говор

Ће се куповѣло, ја ѣѣна *свућ* забѣдем, *ѣће* ми *длѣзо*, *дѣшла онгенѣк* јѣдна стрѣна, *оѣѣле* смо се вратѣли, *ѣѣр* па помѣзала, а *сѣдеке* све запрашѣју, *стѣри ѣрѣје* то, а *ѣдслен* ѣзлечи се, *прѣда* је *ѣдѣље* нагрѣђена, *кѣлко* ти *ѣси* ме удѣрила, по *лѣна* с вѣра, запѣмтила *свакојѣко*, *ѣѣда* ти да се лѣчи, *ал* мајка више плѣла, *ѣда* нит су ми *дрѣћа* више завѣрѣила, *ниѣи* ја, *вољ* ти на овѣ вѣрата, *вољ* ти на онѣ вѣрата, па *ко* ју тѣчан, *ѣко* блѣгош *дѣди*, *енѣ* га иштетѣо се, па *ѣвѣ* у Дѣбраву, *нѣко* трагѣ *нѣко* *јок*, *ѣоѣѣдѣву* сам то волѣла, *дрѣ* овѣ *нѣшто* превѣће, *ѣ* ако ѣдеш *прѣ*, *ѣ* мој ѣл.

ЗАКЉУЧАК

На основу интерпретације основних прозодијских, фонетских и морфолошких карактеристика говора села Добраве, може се констатовати да је овај говор екавско-ијекавског говорног типа, али и да су далеко претежније црте косовско-ресавског дијалекта.

Овај месни говор, на плану прозодије, карактерише конзервативни троакцентатски систем, уз напомену да слушним утиском није утврђено постојање акута, али *ди* јасније одређење дала фонолабораторијска мерења.

Фонетска реализација старог гласа *јаѣи* најмаркантнија је фонетска црта која овај идиом одређује као екавско-ијекавски тип. Превирања још увек

постоје, али су евидентне и интензивне тенденције екавизирања ијекавских говорника.

У деклинацији се огледа прогресивност месног говора, што је потврђено учесталашћу синкретизама, али и очување старијих стања у знатно мањем обиму.

Заменичко-придевску промену одликује разведеност наставака, као одраз превирања у диференцијацији *јаџа* и утицаја зетско-сјеничког дијалекта.

Што се тиче глаголског система, употреба облика инфинитива није потврђена у материјалу са терена. Честа је употреба аориста. Футур I најчешће је изражен *да+йрезениј* формом. Експанзија перфекта је присутна, а нарочито облика крњег перфекта.

И на крају, као задатак будућих истраживања у први план истиче се питање очуваности акута. Треба решити дилему да ли је циркумфлекс био прогресиван, те није било утицаја у виду акута из суседног села или је прозодијска слика резултат говора информатора који нису староседеоци.

ЛИТЕРАТУРА

- Барјактаревић, Д. (1964). Језичке особине Лепосавићке комуне. *Гласник музеја Косова и Мейхохије*, VII–VIII, 417– 434.
- Богдановић, Н. и Марковић, Ј. (2000). *Практикум из дијалектологије*. Ниш: Филозофски факултет.
- Божовић, М. (2008). *Говори Средњега Ибра*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Ивић, П. (1985). *Дијалектологија српскохрватског језика, увод и шикоавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, П. (2009). *Српски дијалекти и њихова класификација* [прир. Слободан Реметић]. Нови Сад: ИК Зорана Стојановића.
- Okuka, M. (2008). *Srpski dijalekti*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- Павловић, Б. (2003). *Насеља и миграције сјановништва ојшине Лепосавић*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Radoičić, I. (1996). Fonološki opis govora leposavičke okoline. *Прилози проучавању језика*, 27, 32–52.
- Реметић, С. (1985). Говори централне Шумадије. *Српски дијалектолошки зборник*, XXXI, 1–555.

JOVANA S. NIKOLIĆ
UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY

REMARKS ON SPEECH OF THE DOBRAVA VILLAGE IN THE LEPOSAVIĆ AREA

Summary

Based on field records, this work interprets the basic prosodic, phonetic, and morphological characteristics of the speech in the Dobrava village in the Leposavić area. The contact and mutual interference of the Kosovo-Resava and Zeta-Sjenica dialects reflected in the definition of this local speech as the *ekavian-jekavian* type. The synchronous state, as a result of diachronic processes, shows that the basis of speech is the substrate of the Kosovo-Resava type, but also that it is more predominant than the deposition of the adjacent dialect. All the problems of making the situation of this speech more precise concern the phonetic realization of the sound *jat*. Although this is an *ekavian-jekavian* speech type, today the intensifying of the tendencies of the *ekavian* speaking carriers was shown by recording the *ekavian* reflexes in parallel with the *jekavian* ones. One of the important characteristics is the declination system, which is, on the one hand, progressive and tends to have as many syncretisms as possible, and on the other hand, preserves some of the older states, which are smaller in volume. The issue of the acute should be one of the following determinants of the research concerning not only this speech (and phonolaboratory measurements need to be made), but also the whole area of the Leposavić environment. That means that the dilemma of whether the circumflex was progressive should be resolved, there was no broadening of the influence of the acute from the neighbouring village on this local speech.

Keywords: Dobrava village; middle Ibar speeches; phonetic characteristics; morphological characteristics; Kosovo-Resava dialect; Zeta-Sjenica dialect.

САНДРА Г. САВИЋ¹

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
БЕОГРАД

ИМЕНИЦЕ ЗА ИМЕНОВАЊЕ ХРАНЕ И ПИЋА У РЕЧНИКУ ГОВОРА ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА РАДМИЛЕ ЖУГИЋ

У раду је дат лексички инвентар који се тиче кулинарске лексике у *Речнику говора јабланичког краја* Радмиле Жугић. Анализирано је око 200 именица којима се именују реалије уско везане за кулинарство. Циљ рада јесте да се на основу грађе прикупљене из *Речника говора јабланичког краја* укаже на богатство и шаренило једног конкретног лексичког и семантичког система на конкретном дијалекатском подручју. Ексерпирана грађа анализирана је на лексичко-семантичком нивоу, где су лексеме разврстане према ужим пољима и микропољима. Указано је и на порекло појединих лексема које су у српски лексички фонд дошле посредством неког страног језика.

Кључне речи: кулинарска лексика; *Речник говора јабланичког краја*; лексичко-семантички ниво; семантичка поља.

Полазећи од навода Д. Радоњић (2017, стр. 3) да се тек у скорије време јавља све веће интересовање за терминологију кулинарства уопште, а да се поједини лингвистички радови баве и кулинарском лексиком осветљавајући њене различите сегменте, у раду је дата анализа кулинарске лексике на једном конкретном дијалекатском подручју.² Грађа је ексерпирана из *Речника говора јабланичког краја* Радмиле Жугић и сеже до преко 200 лексе-

1 sandrasavic0302@gmail.com

Овај рад настао је у оквиру пројекта 178020 *Дијалектолошка истраживања српској језичкој просјора*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ма³, што говори о томе да је спремање хране и пиће, као и њихова конзумација, део фундаменталне свакодневице, тема честих разговора међу домаћицама, али и део светковина, традиционалних празника и слава.

Лексички фонд који се односи на кулинарство формира посебну терминологију, и то терминологију посебне струке, али и свакодневног живота, а управо ова повезаност сфера струке и свакодневице представља особеност наведеног лексичког система (Радоњић, 2017, стр. 1). Проучавања овог типа не сежу само у лингвистичке проблеме већ се тичу и социологије, етнологије, антропологије. Овакав интердисциплинарни приступ умногоме осветљава материјална и културолошка стања српских домаћинстава, а речници који се баве кулинарском лексиком о томе сведоче у писаној форми и повезују храну и културу. Кулинарска терминологија, како наводи Д. Радовановић (2017, стр. 579), нестабилан је и отворен регистар, који се интензивно богати и то на два начина – оним новим, страним из сусрета култура, али и оживљавањем мање или више заборављеног и потиснутог као регионалног.

Стога је циљ овог рада да на основу грађе прикупљене из *Речника јоворајабланичкој краја* укаже на богатство и шаренило једног конкретног лексичког и семантичког система на конкретном дијалекатском подручју. Лексеме ће бити разматране у оквиру лексичко-семантичких поља. Као једна од хипотеза биће утврђивање порекла анализираних лексема и њихов однос према речима словенског порекла.⁴ Како кулинарство спада у области традиционалне културе која је најподложнија променама и утицајима других култура, неминовно је да ће се ова појава рефлектовати и у језику, будући да се усвајањем аутохтоних начина припремања хране усвајају и називи за нова јела (Радовановић, 2011, стр. 227). Посебно интересовање за ову тему, али и свега што је у домену истраживања традиционалне лексикографије, видљиво је у чињеници да је лексика кулинарства, али и других слојева ма-

2 С тим у вези јесте и констатација да кулинарски или глутонијски дискурс, као и неке друге области језичке употребе, доскора нису били предмет интересовања лингвистике (Симић и Јовановић Симић, 2015, стр. 105).

3 Због обимности броја лексема, у раду ће бити разматране само именице које су у уској вези за кулинарском лексиком. Стога, нису уврштени примери који се тичу посуђа, као ни примери који се тичу воћа, поврћа и биљака које се користе у кулинарству.

4 Како наводи Д. Радоњић „веома је важно утврдити удео словенских речи међу кулинарском лексиком савременог српског језика. Релевантни подаци о заступљености словенске и стране лексике допринели би и реконструкцији начина исхране наших предака кроз време, а анализом ове терминологије могуће је и пратити друштвене, политичке и културолошке утицаје“ (2017, стр. 14). Овој констатацији додаћемо да су приликом оваквог проучавања од великог значаја дијалекатски речници који сежу у дубоку прошлост лексичких слојева.

теријалне и нематеријалне баштине, у опасности да остане незабележена због утицаја града и новог модернизованог доба.

Аналитичком и корпусном методом покушаћемо детаљније приказати ексцерпирану грађу која се тиче области кулинарства. Занимљива је чињеница да ова тематска област није досада детаљније обрађивана са лексичко-семантичког и творбеног аспекта, али је свакако део српских дијалектолошких речника, као и речника општег типа (Мирилов, 2016, стр. 14), а самим тим и *Речника јовора јабланичкој краја* Радмиле Жугић.

Лексичко-семантичка анализа биће извршена према семантичким пољима: 1. *Намирнице*, 2. *Оброци*, 3. *Зимница*, 4. *Млеко, млечни производи и јела са млеком*, 5. *Сује и чорбе*, 6. *Јела од пшенице, хлеб, пециво и јела од брашна*, 7. *Јела од јаја*, 8. *Јела од меса*, 9. *Јела од поврћа*, 10. *Умаци*, 11. *Месне прерађевине*, 12. *Колачи и слајкиши*, 13. *Пића* и 14. *Јела приликом разних свежковина*.⁵ Подела на ова семантичка поља извршена је према *Упутнику за прикупљање кулинарске лексике*⁶ Гордане Вуковић који је систематизован по тематским целинама.

Семантичко поље *Намирнице* оскудно је по броју семема, али и по броју лексема.

1. 1. Лексема *брашнице* користи се у значењу деминутива и хипокористика лексеме *брашно*.⁷

1. 2. У значењу „млевени слани зачин од мешавине разог поврћа, вегета“ употребљава се лексема *виџица*.⁸

1. 3. За „јестиво уље“ користи се лексема *зејин*, али и деминутивни и хипокористични облик *зејинџ*.

1. 4. Семема „маст“ у говору јабланичког краја употребљава се у измењеном фонетском облику *маз*. Забележен је и лик *мазџ*, као деминутивни и хипокористични начин употребе. 1. 5. *Сол*, *солџ* и *солџица* само су варијанте са значењем „со“.

1. 6. Значење „намирница (обично сезонско воће или поврће) која се у току године први пут једе“ именује се лексемом *шазелџ*.

5 Семантичко поље *Припремање хране* није обухваћено грађом јер се, пре свега, односи на начин припремања хране који је у уској вези са глаголима, а они нису тема овог истраживања.

6 Упутник је модификован за потребе овог рада, односно нису обухваћена сва семантичка поља која се налазе у њему.

7 Лексема *брашно* није забележена у *Речнику јовора јабланичкој краја*, већ само њен деминутивни облик.

8 Како наводи Р. Драгићевић, предмет лексикологије представља и поседност семантичког садржаја имена у односу на значење опште лексике. Властите речи имају способност номинације, али не и означавања. Дешава се, међутим, да имена људи или народа „испуномо“ значењем, које се заснива на колективној експресији (2010, стр. 23). Такво „испуњавање“ значења присутно је и код лексеме *виџица*, где назив марке постаје градивна именица за значењем „мешавина зачина“.

1. 7. Намирница „шећер“ забележена је у фонетском лику *шићер*, али и као изведеница *шићерџ* и *шићерче*, које имају хипокористично значење, односно „коцкица шећера“.

1. 8. „Пржено распукло зрно кукуруза, кокица“ именује се лексичким јединицама *дўлка* и *йўцка*.

Лексичко-семантичко поље 2. *Оброци* свакако је концентрисано око назива за оброке у току дана. 2. 1. Самим тим, лексема *вечера* именује „оброк који се узима увече; јело спремљено за тај оброк“, а *вечерка* је само „деминутив и хипокористик од вечера“.

2. 2. Лексичка јединица *врушијук* употребљава се у значењу „први оброк у току дана, доручак“.

2. 3. Лексемом *одјед* означава се „подневни оброк, ручак“. У грађи наилазимо и на деминутивни и хипокористични облик *одедџ*.

2. 4. Ексерпирана грађа бележи и лексему *ручџ* са значењем „први дневни оброк, доручак“.

У ово семантичко поље уврстили смо називе за оброке, али и уопштене називе за јела који нису конкретизовани садржином.

2. 5. Семема „неукусно јело, дућкуриш“ именује се лексемама *дрчкољ*, *дрчкољџ* и *дућкојина*.

2. 6. У значењу „загризак, огризак“ употребљава се лексема *зајризобљак*.

2. 7. У значењу „залогај“ употребљава се лексема *зџлак*, али и њени деривати *залџџ*, *зџлче* и *зџлченце*, који имају деминутивно и хипокористично значење.

2. 8. Семема „повећи комад нечега, комадина“ назива се *карџџџак*.

2. 9. „Богата, обилата трпеза“ именује се лексемом *кекањац*.

2. 10. Семема „храна“ именује се двома лексемама – *крџна* и *рџна*, с тим што се *крџна* односи на „оно што служи за људску исхрану, храна“, док је *рџна* „сточна храна“.

2. 11. Лексема *йўкница* употребљава се у значењу „храна“, али и у значењу „хлеб“.

2. 12. Широко је распрострањена лексема *мџнца* која се употребљава са значењем „храна, јело“.

2. 13. Сама храна може бити именована и лексемом *сџвра*, која има и значење „низак округли сто са храном“.

2. 14. Деминутивним обликом *мезџнце* именује се „мезе“, с тим што је код ове лексеме забележено експресивно значење.

2. 15. „Храна која садржи мрс, мрсноћу“ именује се лексемом *мрсџина*.

2. 16. За „овећи, повећи комад нечега, комадина“ употребљава се лексема *йџлаваћ*.

2. 17. Семема „комадић нечега (обично воћа) који се једним загризањем одвоји, залогај“ реализује се лексемом *цај*.

Лексичко-семантичко поље 3. *Зимница*⁹ не обилује ни семама, али ни лексемама којима би се именовале одређене реалије. Како наводи Д. Радовановић (2011, стр. 231) у овом семантичком пољу општи назив означен је домаћом лексемом. Из грађе су ексцерпирани следеће лексичке јединице: 3. 1. *љушеница* са значењем „салата од сушених барених паприка и празилука“, 3. 2. *расоница* са значењем „расо, расол“ и 3. 3. *џирошија* као фонетска варијанта са значењем „туршија“.¹⁰ Лексичку јединицу *љушеница* региструје и *Речник јовора Лужнице* с незнатном разликом у значењу „салата од скуваних сувих љутих паприка, уз додатак празилука, соли, зејтина и сирћета“ (Ђирић, 2018, стр. 444), као и *Речник села Каменице код Ниша*, с тим што, осим већ наведеног значења, лексикализује и значење „салата од куваног парадајза и љутих црвених папричица“ (Јовановић, 2004, стр. стр. 150).

Следеће семантичко поље односи се на 4. *Млеко, млечне производе и јела са млеком* где се као општи назив идентификује словенски назив *млеко* (Радовановић, 2011, стр. 232). У грађи је забележен и деминутивни облик *млекце*.

4. 1. Лексема *длајоша* употребљава се у значењу „млеко и млечни производи, бели смок“. 4. 2. Лексичком јединицом *дџлмуж* именује се „јело припремљено од неусољеног младог сира и кукурузног брашна“.

4. 3. Као секундарно значење лексеме *млџка* у *Речнику јовора јадланичкој краја* наводи се „јело припремљено укувавањем јуфки на млеку“.

4. 4. Сличне семантике је и лексема *џарана*¹¹ са значењем „јело припремљено укувавањем уситњених јуфки у млеку“.

4. 5. Јело чији је назив мотивисан начином припремања *дрбено* употребљава се у значењу „јело од уситњеног хлеба и слатког млека“.

4. 6. У оквиру овог поља као класа специфичне семантике издвојене су лексеме које се тичу млечних производа, пре свега сира: *сирење, сиренце*.

9 Ово је општи назив за воће и поврће које се оставља за зиму. Мотивациона база за стварање општег назива јесте заједничка именица *зима* (Мирилов, 2016, стр. 36).

10 Интересантан је податак да у грађи није забележена лексема *ајвар*, што је контрадикторно са поднебљем где је речнички материјал сакупљан. Претпостављамо да је циљ и сврха овог, али и других дијалекатских речника, да се забележе лексеме које нису широко распрострањене и полако нестају. С друге стране, у *Речнику јовора Лужнице* налазимо лексему *ајвар* које се употребљава у значењу „салата од упржених паприка“ (Ђирић, 2018, стр. 18). У *Речнику јовора јуја Србије* спомиње се деминутивни облик *ајварчак* (Златановић, 2011, стр. 19).

11 За ово јело се у раду Д. Радовановић (2011, стр. 234) наводи да је то „тесто измрвљено у зрнате мрвице“.

4. 7. За семему „кришка, парче сира“ забележен је широк спектар фонетских ликова: *велија, величе, величенце, вилија, виличе, виличенце, фелија, феличе, феличнеце, филија, филиче, филиченце*.¹²

4. 8. Семема „усољена млечна маса од угрушака прокуване сурутке“ реализује се лексемом *урга*.¹³ Лексему сличне семантике *вурга* „млечни производ од посољеног цеђеног киселог млека помешаног са свежим паприкама и спремљеног у качици за зимску употребу“ налазимо у *Речнику јовора Лужнице* (Ђирић, 2018, стр. 106).

4. 9. „Лоптасти комад сира добијен гнечењем и цеђењем усирене масе у повезаном цедилу, гази“ именује се лексичком јединицом *прушка* и деминутивним обликом *пруче*.

4. 10. Семема „угрушак, громуљива (у сурутки)“ именује се лексемом *дрчка*.

4. 11. Поименичени прилог *кисело* употребљава се у значењу „квасац, маја за кишелење млека“.

4. 12. Семема „згрушана млечна маса од које се цеђењем добија сир“ идентификована је лексемом *џосирак*.

4. 13. За „згрушану млечну масу добијену кувањем густог, жутог млека које крава излучује непосредно после тељења“ користи се лексема *џрвара*.

4. 14. Семема „сурутка“ именује се лексичким јединицама *сирушка* и *сиручица*, али и лексемом *цвјк*.

4. 15. „Слани раствор прокуване воде и млека у коме се чува сир, расо“ назива се *џрсолац*.

Веома оскудно по броју лексема јесте семантичко поље 5. *Сује* и *чорбе*. Турцизам *чорба* за семему „зачињено течено јело са комадићима меса и поврћа“ забележен је у деминутивној, као и пејоративној форми *чорбичка*, односно *чорбуљак*.

Два веома богата, али и уско повезана лексичко-семантичка поља, 6. *Јела* од *џесџа* и *Хлед*, *џеџива* и *јела од брашна*¹⁴, посматраћемо заједно.

6. 1. Семема „пита (обично са сиром), гибаница“ именује се лексемом *џаница* и деминутивним обликом *џаничка*.

12 Према Скоку *фелија/велија* тумачи се као грецизам латинског порекла од грчког *phylon* у значењу лист. Ово наводи на закључак да је значење „сир који се оставља у коцкастим комадима“ настало метонимијом преко значења „кришка сира“, од значења „одрезак (лист) сира“ јер се сир у комадима може сећи на листове (Јовић, 2018, стр. 146).

13 А. Шкаљић наводи да је у питању турцизам персијског порекла са значењем „*grušavina*, тј. *ugrušano mlijeko prvih dana pošto se krava oteli, sjera, sjernica*“ (Škaljić, 1966, стр. 336). Скок за ову лексему истиче да је у питању балкански пастирски термин неодређеног порекла из области културе сира (1973, стр. 546). Може се тумачити и као најстарији слој позајмљених сточарских термина који припада старобалканским предримским речима (Јовић, 2018, стр. 154).

6. 2. „Било која врста пите или гибанице“ реализује се лексемом *їоївєніја*.

6. 3. „Пита зељаница“ именује се лексемом *зељáник* и деминутивном формом *зељáнче*.

6. 4. Лексема *јáјченик* и деминутив *јéјчениче* употребљавају се у значењу „врста пите чија се свака јуфка прелива јајима“.

6. 5. „Пита од коприве“ лексикализује се лексемом *коїрívник* или *коїрívњак*. Забележен је и деминутивни лик *коїрívниче* или *коїрívњаче*.

6. 6. За „питу од купуса, купусару“ употребљава се лексема *коїўсник*. Забележен је и деминутив *коїўсниче*. *Речник їовора Лужнице Љ. Ђирића* региструје лексему *кўїусник* са значењем „пита са киселим купусом“ (2018, стр. 416).

6. 7. Лексичком јединицом *їроїећ* означава се „врста пите са богатим преливом од умућених јаја и сира“.

6. 8. „Пита дундевара“ назива се *їиќвєњик* или *їиќвєње*.

6. 9. Семема „пециво од разређеног теста испечено на уљу у тигању“ именује се лексемом *їиїањица*, као и хипокористичном формом *їиїањичка*. Потврду за ову лексичку јединицу налазимо и у *Речнику їовора Лужнице* (Ђирић, 2018, стр. 1022), с тим што се употребљава у значењу „мали колач од киселог теста пржен у масти, уштипак“.

6. 10. Семема „производ од брашна, воде, соли и квасца“ назива се *лéd*.¹⁵ Како наводи А. Савић-Грујић (2010, стр. 256), народ хлеб веома поштује и има посебан однос према њему, а тај однос може бити изражен деминутивним и хипокористичним облицима. У грађи се налази велики дијапазон таквих облика, попут: *лédац*, *лэйчé*, *лэйчєнце*.

6. 11. „Јечмени хлеб, јечменица“ именује се називом *јечмењáк*. Како наводи Н. Богдановић, јечмени хлеб је због опорости ове житарице редак, тежак за јело и варење, непожељан и повезан с крајњом нуждом (2010, стр. 250).

6. 12. Семема „хлеб од кукурузног брашна“ назива се *мумурузница*.

6. 13. Лексемом *їрєшњáк* означава се „хлеб умешен без квасца, пресан хлеб“.

14 У оквиру овог семантичког поља грађа се може поделити на три микропоља: *Кувана сла-на їесїа*, *Кувана слаїка їесїа*, *Пржена їесїа*, према Упитнику Гордане Вуковић. Такву поделу у овом раду нећемо вршити јер сматрамо да је она погоднија ако се грађа сакупља на терену, у непосредном разговору с испитаницима.

15 Хлеб се у словенској традицији конципира као „дар од Бога“, основни животни ресурс, симбол богатства, благодети, здравља и плодности, свакодневна и обредна реалија, објекат поштовања и сакрализације, средство општења људи међу собом и живих с умрлима и представља „највишу животну вредност“ (Стефановић, 2015, стр. 73). Значај ове животне намирнице у српској традицији огледа се у читавом низу правила традиционалне културе која су регулисала човеков однос према хлебу. У српској традицији ништа се пре хлеба не износи на сто (Гудурић, 2015, стр. 527).

6. 14. Врста хлеба у зависности од облика (Мирилов, 2016, стр. 48) јесте *ѿоѿача* у значењу „производ од истог теста, али без квасца“. У Речнику *ѿовора Лужнице* ова лексичка јединица лексикализује се нешто конкретнијим значењем „округао и пљоснат хлеб обично од бесквасног теста, који се некад пекао у пепелу на огњишту“ (Ђирић, 2018, стр. 696). У грађи је забележен деминутивни лик *ѿоѿачка*.

6. 15. „Домаћи квасац, маја припремљена од комадића теста, воде и брашна“ назива се *ѿоѿикваса*.

6. 16. Лексемом *ѿиѿман* именује се „овеће, позамашно парче хлеба“.

6. 17. „Недовољно печена, гњецава доња кора хлеба“ назива се *ѿлизниѿа*.

6. 18. Семема „комад, парче (обично хлеба)“ назива се *комаѿи*, али и *комаѿе* и *комаѿенце*.

6. 19. Лексеме *кѿриѿка* и *кѿрка* деминутивни су облици, са примесама хипокористичности, именице *кѿра*, која се најчешће односи на кору хлеба.

6. 20. Као једно од значења лексеме *кѿраѿѿк* јесте „окрајак (о хлебу)“. Сличне семантике су и лексеме *кѿиѿше* и *кѿиѿшенце* које се односе на „кришку хлеба“.

6. 21. „Ситан делић хлеба, мрва“ примарно је значење лексеме *мѿрѿка*. Истог значења су и лексеме *ѿрѿшка*, *ѿрѿшчиѿа*, *ѿрѿнка*.

6. 22. Семема „кришка, парче хлеба“ именује се лексемом *риѿањака*, али и деминутивном формом *риѿање*. Сличне семантике је и лексема *руѿче* „руѿ,okraјак“.¹⁶

6. 23. Семема „јело припремљено пржењем измрвљеног кукурузног хлеба“ реализује се лексемом *ѿрошенѿа*, али и формом *ѿрошенѿка* која представља њен хипокористични облик.

6. 24. Овде смо сврстали и лексему *маѿкало* која се употребљава у значењу „јело припремљено од пропрженог брашна на масти и алеве паприке“.

6. 25. „Јело од старог хлеба, попара“ именује се лексемом *ѿоѿарѿк*.

Лексичко-семантичко поље 7. *Јела од јаја* оскудно је и по броју семема, као и по броју лексема којима се реализују одређена значења. Лексеме су домаћег порекла, а као мотивациона база послужила је доја (Мирилов, 2016, стр. 58). 7. 1. Као општи назив у овом тематском пољу јавља се лексема *јаје*, која се реализује и обликом *јајѿе*. 7. 2. „Жути део јајета, жуманце“ именује се лексемом *жуѿка*. У Речнику *села Каменице код Ниша* регистрована је синтагма *ѿржено јајѿе* које се употребљава у значењу „кајгана“ (Јовановић, 2004, стр. 259).

¹⁶ Како наводи Д. Радоњић, различити забележени називи за врсте хлеба имали су веома битну улогу у животу појединца и заједнице, пре свега у старијим временима. У питању је таксонимија која се у савременом језику губи пре свега због промена у начину живота и навика у припремању хране. Савремени услови и индустријска производња хлеба допринели су убрзаном губљењу народне лексике (2017, стр. 108).

У лексичко-семантичком пољу 8. *Јела од меса*¹⁷ именују се појединачни називи за јела којима је главни састојак месо, које је у *Речнику јабланичкој јовора* забележено у облику *месцје*.

8. 1. Као „заједнички назив за све врсте печења, печеница“ употребљава се назив *йџиво*, као и деминутивни облик *йџивце*.¹⁸ 8. 1. 1. Као врсте печења у грађи су забележене лексеме: *јовџина, јањџина, йрасџина, йелџина*.

8. 2. Назив за јело које је посебно обрађено у машини намењеној за ту сврху јесте *млвено месо* (Мирилов, 2016, стр. 59). У грађи су забележени следећи називи за јела од млвеног меса: 8. 2. 1. *йљесканица* „у облику омањих погача“ и 8. 2. 2. *ћедáй, ћедáйче* „у облику малих ваљусака“.

8. 3. Семема „јело приправљено с месом или зачињено машћу“ именује се лексемом *мрсница*.

У ово семантичко поље уврстили смо и називе за делове меса. 8. 4. Тако се лексемама *којан* и *којанче* именује „батак кокошке или ћурке“, док се део са већом количином меса именује лексемом *крџце*. У грађи је забележен и деминутивним облик *крџинка*. Значење ове лексеме проверили смо и у *Речнику српскојхрватској књижевној језика* и она именује „крто месо“.

8. 5. Лексичка јединица *дрклáћ* употребљава се у значењу „повећи комад лошег меса у јелу“. 8. 6. „Било који, неки комад живинског меса“ назива се *йарáман*, а у употреби је и деминутивни облик *йарáманче*.

8. 7. За део животиње који се именује лексемама *џигерица* или *јетра*, односно „унутрашњи орган тамноцрвене боје“ у грађи је забележен облик *џиџер*, као и деривирана варијанта *џиџерка*. У *Речнику села Каменице код Ниша* забележена је синтагма *џрна џиџерка*, а да је у питању назив јела, упућује контекст у којем је синтагма употребљена „От свó мезé највише волим да едем џрну џигерку“ (Јовановић, 2004, стр. 358).

Веома блиско претходно наведеном семантичком пољу јесте тематска група која се тиче лексема обједињених у оквиру поља 9. *Месне йрерађевине*, где смо уврстили називе за производе добијене прерадом меса.

17 У *Речнику јовора јабланичкој краја* нису забележене лексеме које се тичу рибљег меса. „Одсуство развијеније номенклатуре за рибља јела у српском књижевном језику занимљиво је пре свега с обзиром на то да је пост (као период рестрикције мрсне хране, у коме јела од рибе имају важну улогу у обезбеђивању хранљивих материја у исхрани становништва) битан део традиције и православне хришћанске културе српског народа“ (Радоњић, 2017, стр. 58).

18 Ово значење се на северу Србије, у Банату, лексикализује простом лексемом *йџџење* и сложеном лексемом *йџџено месо* (Радовановић, 2013, стр. 462).

9. 1. Свакако најрепрезентативнија лексема у овом лексичко-семантичком пољу јесте *йиийје*¹⁹ са значењем „јело од ножица, главе, кувано у води и разливано у посуде“.

9. 2. Семема „иситњено добро упржено свињско месо и конзервисано машћу, кавурма“ именује се лексемом *йржа*, као и деминутивним и хипокористичним ликом *йржичка*. Сличне семантике, тачније „свињско месо и изнутрице у комадићима, испржено и конзервисано заливеним машћу, кавурма“, јесте и лексема *сйржа*, са својим дериватом *сйржичка*.

9. 3. Семема „подужи комад осушеног меса, вешалица; подужи комад кртог и усољеног меса припремљен за сушење“ реализује се лексемом *вешелка* и дериватом *вешелче*.²⁰

9. 4. „Сушено и димљено месо“ именује се лексичком јединицом *йасйрма*.²¹ За обележавање ове реалије са нешто конкретизованијим значењем „сушено и димљено говеђе, овчије, козје или свињско месо“ лексему *йасйрма* налазимо и у Вуковом Рјечнику (Kruzsec, 2004, стр. 260).

9. 5. „Коцка исечене масноће, сланина“ идентификована је лексемом *сланинка*. 9. 5. 1. За „комад сланине са кожицом“ у употреби је лексема *кожљинка*. 9. 5. 2. Са значењем „велики комад осушене сланине“ забележена је лексема *ремењ*.

9. 6. „Остатак после топљења масти“ именује се лексемом *чварка*.

Лексичко-семантичко поље 10. *Јела од йоврћа* оскудно је и по броју семема, као и по њиховој лексичкој реализацији.

10. 1. Забележена је лексема *вариво* са значењем „чорбасто кувано јело од киселог купуса са месом или сланином“, као и деминутивни облик *варивце*.²²

10. 2. Семема „јело од упржених паприка, лука и парадајза“ назива се *йржено*.²³

10. 3. У оквиру ове тематске скупине забележена је и лексема *йарайбор*, која се употребљава у значењу „салата од свежег краставца, киселог млека и белог лука“.

19 Скок наводи да је у питању балкански грецизам (1972, стр. 654). Шкаљић (1966, стр. 518) ову лексему тумачи као турцизам персијског порекла.

20 У Банату се значење може конкретизовати, па се „сушено, димљено месо од задњег бута“ лексикализује синтагмом *задња шумка/шунка*, док се „сушено, димљено месо од предњег бута“ назива *йредња шумка/шунка* (Радовановић, 2013, стр. 464).

21 С. Петровић у свом раду *Неки йурцизми у срйскохрвайској кулинарској йерминологији* наводи да турцизам *йасйрма* према њеној класификацији припада групи где се називима за јело именује оно од чега се то јело справља (1995, стр. 226).

22 Овај облик бележи и *Речник йовора јуја Срдије* (Златановић, 2011, стр. 62).

23 Дистинкцију у значењу налазимо у *Речнику села Каменице код Ниша*, где се лексичком јединицом *йржено* лексикализује значење „општи назив за јело справљено пржењем“ (Јовановић, 2004, стр. 259).

Тематска скупина 11. *Колачи и слајкиши* садржи како лексеме домаћег порекла тако и лексеме које су у српски лексички фонд дошле посредством неког страног језика. Грађу ћемо посматрати заједно, без разврставања на ужа микропоља.

11. 1. Као општа лексема у овом семантичком пољу издваја се облик *колачѐ* у значењу „колач, слаткиш“ и лексема *колачѐнце* за коју се наводи да је у деминутивној и хипокористичној употреби.

11. 2. Семема „посластица од истопљеног и (најчешће) обојеног шећера или од чоколаде“ именује се галицизмом *домбона* и деминутивним обликом *домбонка* и *домбонче*. 11. 2. 1. „Бомбона са орасима“ назива се *ораслика*. 11. 2. 2. За „дугу, облу бомбону у виду штапића“ користи се лексема *шијка*²⁴ у свом секундарном значењу.

11. 3. Лексеме *лизалка* и *лизалче* само су фонетски ликови за лизу, односно лизалицу.

11. 4. Као секундарно значење лексеме *дулка* у грађи је забележено „колачић припремљен од улупаних беланаца и шећера, пуслица“.

11. 5. Семема „јело припремљено кувањем зрелих шљива ранки са мало шећера“ именује се лексемом *киселица*.²⁵

11. 6. „Слатки намаз од воћа“ назива се *мармулада*²⁶; 11. 6. 1. „врста џема од беле дундеве и грожђа укуваних у слатком вину“ именује се лексемом *речѐљ*.

11. 7. „Врста индустријског слаткиша, напoлитанка“ именована је лексемом *џолишанка*.

11. 8. За семему „јело од пиринча куваног у млеку“ употребљава се лексичка јединица *суклијаш*.²⁷

11. 9. Свакако најпознатији слаткиш јесте *чикулада* и њен деминутивни облик *чикулашка*.

Лексичко-семантичко поље 12. *Пића* посматраћемо у оквиру 12. 1. *Безалкохолних* и 12. 2. *Алкохолних пића*. Груписање реалија према овом принципу сматра се веома старим јер се још у доба индоевропске заједнице разлико-

24 У овом примеру у питању је метафоричка асоцијација по облику, која је веома чест индуктор нових семантичких реализација, и доста често у садејству с неком другом мотивационом везом. Семантичка реализација секундарна је, индукована семама нижег ранга из основног семантичког значења, а свима им је извориште у семи која се односи на облик (Гортан Премк, 2004, стр. 90).

25 Ову лексему могли бисмо сврстати и у семантичко поље *Зимница*.

26 Ова лексема може се посматрати и у оквиру и семантичког поља *Зимница* у значењу „густо кувано воће“.

27 Пошто је начин припремања овог јела у млеку, може се сматрати и делом лексичко-семантичког поља *Млеко, млечни производи и јела од млека*. С обзиром на то да се односи на послатицу, одлучили смо се да лексему *суклијаш* уврстимо у поље *Колачи и слајкиши*.

вало пијење воде као потреба за гашењем жеђи од пијења неког пића које је имало само сврху опијања (Kruzsec, 2004, стр. 237; према: Vlajić-Popović). Спектар лексема у оквиру микропоља 12. 1. *Безалкохолна њића* веома је узак – свега једна лексема *сокче*, деминутивна и хипокористична форма у значењу „пиће од воћа“.

У оквиру микропоља 12. 2. *Алкохолна њића* најрепрезентативнији пример јесте *ракија* – општи назив за јако алкохолно пиће добијено дестилацијом воћа (Мирилов, 2016, стр. 87). 12. 2. 1. У грађи су забележени деривати *ракијичка*, као хипокористична форма и *ракијчешина* и *ракијчина*, као аугментативна форма, али не и мотивна реч. У *Речнику села Каменице код Ниша* потврђена је лексема *мученица*, која фигуративно означава ракију, као и деривати *ракиица* и *ракиишина* (Јовановић, 2004, стр. 162, 282). Стилски маркране лексеме бележи и Вуков *Рјечник*, и то две са пејоративном конотацијом – *ракијешина* и *ракијешина* и једну са деминутивним обликом *ракијица* (Kruzsec, 2004, стр. 273).

12. 2. 2. Лексема *леђовача* употребљава се у значењу „врста лоше ракије“. Сличне семантике „слаба ракија која прва потече приликом печења“ јесте и лексема *њићок*.

12. 2. 3. „Слаба, лоша ракија“ реализује се лексичком јединицом *њидра*. Ово значење лексикализује се и лексичком јединицом *мочка*.

12. 2. 4. „Прва количина ракије при точењу“ именује се лексемом *њрвоићок*.

12. 2. 5. „Ракија од шљива“ назива се *сливовица*.²⁸

12. 2. 6. За „ракију од трешања“ употребљава се назив *црешњовача*.

Последње лексичко-семантичко поље везује се за 13. *Јела њриликом разних свећковина*. У оквиру овог поља учава се да су лексеме домаћег, словенског порекла. Највише је лексема које се тичу врста хлебова, а „они у великој мери осликавају стање у патријархалном друштву и богату културу народних обичаја“ (Савић-Грујић, 2010, стр. 257).

13. 1. Лексема *њарвара*²⁹ употребљава се у значењу „јело од скуваних помешаних житарица, пшенице, кукуруза, ражи и јечма“. У *Речнику њовора Лужнице* не налазимо потврду за ову лексичку јединицу, већ лексему *варварица*, с тим што наводи да се „тога дана кува тзв. 'шарено вариво', које се справља од пасуља, кукуруза, пшенице, доба, грашка, леће и др.“ (Ђурић, 2018, стр. 77).

28 Како истиче Ј. Марковић (2009, стр. 60), као мотив за именовање пића може послужити и база од које је пиће израђивано, као што су шљива, јабука, крушка, дуња „у основи назива пића које је од тих воћака направљено“.

29 Како наводи Р. Мирилов (2016, стр. 89), ово јело спрема се за празник Света Варвара.

13. 2. Семема „поклон породиљи (обично погача, пита и сл. и дарови новорођенчету) које рођаке и комшинице доносе првих дана након порођаја, бадине” именује се лексемом *кравáј* и деминутивном изведеницом *кравáјче*.³⁰ У фонетском облику *кравáј*, ова лексема регистрована је и у *Речнику села Каменице код Ниша* В. Јовановића (2004, стр. 136), као и у *Речнику јовора Лужнице* где се употребљава у значењу „погачица, хлепчић који се меси кад у кући понестане хлеба, или у пригодним приликама“ (Ђирић, 2018, стр. 400).

13. 3. Лексичка јединица *ѓаскурица*³¹ употребљава се у значењу „обредни хлепчић“. Иако у *Речнику јабланичкој јовора* није уже детреминисано значење ове лексеме, у литератури се наилази на податак да се овај хлеб везује за посмртне обичаје, те да је у питању „народска прерада просфоре из грчког језика и црквене праксе, са основним значењем 'принос'“ (Богдановић, 2010, стр. 252).

13. 4. „Храна коју жена даје на гробљу другим женама за душу покојника“ означава се лексемом *рáздава*.

13. 5. Семема „један од 40 малих хлепчића, колачића који се месе на дан четереснице“ идентификује се називом *чеѓерéснице*.³²

Поред лексема које су домаћег (словенског) порекла, у грађи је забележено и више лексичких јединица које су у српски лексички фонд дошле посредством неког страног језика. Највише је турцизама, што је у блиској вези са факторима који утичу на вишеструке промене, у овом случају у питању су историјски фактори.³³

Као најфреквентније и најрепрезентативније турцизме издвојили смо следеће лексеме: *зејѓи́н*, *мезéнце*, *ѓáсѓрма*, *ѓиѓи́је*, *ракијичка*, *ракијчеѓина*, *сóвра*, *суклијáш*, *ѓазелѓк*, *ѓарайóбр*, *ѓиѓањи́ца*, *ѓиѓањичка*, *ѓрошѓја*, *ѓрда*, *ћедáѓ*, *ћедáѓче*, *чордѓчка*, *чордуљáк*, *ѓѓдра*, *ѓиѓер*, *ѓиѓерка*, *ѓићер*, *ѓићерче*.³⁴

30 На другом крају српског језичког простора, у Санаду и Мокрину, „погача која се носи новорођенчету“ именује се лексемом *ѓвојница* (Радовановић, 2011, стр. 235). У овом крају постоји и *ѓосѓѓѓрница*, односно „колач који се прави кад дете прохода“.

31 Особеност српске језичке традиције која се везује за лексему *хлеб* огледа се у симболичкој димензији ове намирице. У српском језику присутан је велики број назива за различите обредне хлебове, што у француском није случај. За лексему *ѓаскурице* С. Гудурић истиче да су то „хлепчићи умешени с мало свете водице, освећени на дан крсне славе, који се остављају на гробу“ (2015, стр. 530).

32 Значај хлеба у свакодневном животу одражава се и у језику, па тако постоје бројни изрази, пословице, длаголсови, па и клетве и псовке везане за хлеб. Значај хлеба превазилази исхрану, те он има традиционално ритуалну функцију: госта дочекујемо хлебом и сољу, али и верску функцију: у хришћанству је део евхаристије (Радоњић, 2017, стр. 89).

33 Животни услови (патријархални) утицали су да се у говору овдашњих Срба задрже неки турцизми, који су у раније ослобођеним крајевима нестали или су се проредили, изузимајући ону лексику која се постала део стандардне српске лексике (Вукићевић, 1996, стр. 269).

У лексиси кулинарства нашле су се и лексеме из других језика, и то: италијанског (*манџа, ѿојачка, чикулáда, чикулáшка*), француског (*домбóна, мармулáда*), немачког (*врúшйук*), грчког (*велија, комайй, йаскурица, фелија*).³⁵

Анализа кулинарске лексике ексцерпирана из *Речника ѿвора јабланичкој краја* Радмиле Жугић наводи на следеће закључке.

Велики број лексема које се тичу кулинарске терминологије, богатство и шаренило које се односи на овај лексички слој, говори о томе да је храна неиздежни део живота и свакодневице, али и светковина и празника који су веома значајни у српској традицији и култури. Лексика кулинарства уједно се рефлектује и на материјалну културу Срба, те ће се њеним прикупљањем сачувати од заборава многи називи који данас нису у свакодневной употреби.

Од 16 семантичких поља, колико је издвојено у *Уйййнику* Гордане Вуковић, ексцерпирана грађа покрила је 13 поља, будући да нису забележене лексеме у оквиру поља *Прийремање хране* (грађа је обухватила само именице) и *Умаци* (нису пронађене лексеме које би биле сврстане у оквиру овог семантичког поља), док су лексеме у лексичко-семантичким пољима *Јела од йесйа* и *Хлед, йецива и јела од брашна* посматране заједно. Најдројнија и најразноврснија лексичко-семантичка поља тичу се лексема које су у вези с хлебом и на тај начин указују на велику важност јела од житарица у исхрани становништва.

За многе реалије забележен је само деминутивни облик, попут *брашйнце, колачé, койу́сниче, крийшче, мезéнце, месцé, ѿојачка, йржичка, ракијичка, руйчé, сокчé, сйржичка, шиквё́нче*, што говори о томе да је дијалекатска лексика богата експресивношћу, те се одликује честом употребом деминуције и хипокористичности у говору.

За нека даља истраживања корпус се може проширити и глаголима који указују на начин припремања хране (*закй́снем, му́шим, йодсй́рим, развáрим се, уйбй́вим*), придевима који реферишу на укусе (*длай́џ, йорчй́в, йорчй́вв, кй́сел, љушй́џ, ржен*), али и називима за особе који уживају у гурманству, било афирмативни или погрдни (попут лексеме *даничáр, ђувечáр, јешник, јешни́ца, ненајéшник, ненајéшница*). Широјек спектар и сативних глагола који се тичу пијанства и прекомерног конзумирања алкохола и хране (*изнаједéм се, изналóкам се, наљу́лкам се, нару́дим се, наййéйам се, нацвр́цам се, начу́кам, нашлóкам се*).

34 Многе од ових лексема у основи имају лексему турског порекла, док је суфикс српског порекла, и то углавном суфикс који је веома продуктиван у деривацији.

35 О утицају немачког и француског говори чињеница да су ови језици између два светска рата били најпрестижнији језици Европе, па отуда на тим просторима и њихов неприкосновени примат у лексичком колонизовању осталих (Ивић, 1996, стр. 14).

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић, Н. (2010). Мотивациона основа творбе речи у вези са хлебом. У: Д. Жунић (прир.), *Традиционална естетска култура – хлеб* (249–254). Ниш: Универзитет у Нишу, Центар за научна истраживања.
- Вукићевић, М. (1996). Турцизми у називима покућства у говору Приштине и њене околине. У: Ј. Планкош (ур.), *О лексичким њозајмљеницама – зборник радова са научној скуџа* (269–277). Суботица – Београд.
- Гортан Премк, Д. (2004). *Полисемија и орјанизација лексичкој сисџема у срџском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Гудурић, С. (2015). Хлеб у француском и српском језику – кратак увид у етнографију говора. У: В. Dimitrijević (ур.), *Jezik, knjiųevnost, diskurs* (523–535). Niš: Filozofski fakultet.
- Драгићевић, Р. (2010). *Лексиколоџија срџској језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Златановић, М. (2011). *Речник џовора јуџа Срџије*. Врање: Аурора.
- Ивић, М. (1996). Општи проблем на поглед туђица. У: Ј. Планкош (ур.), *О лексичким њозајмљеницама – зборник радова са научној скуџа* (11–17). Суботица – Београд.
- Јовановић, В. (2004). *Речник села Каменице код Ниша*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јовић, Н. (2018). Страни елементи у лексичи прераде примарних сточарских производа у говорима југоисточне Срџије. *Исходишџа*, 4, 141–158.
- Марковић, Ј. (2009). Називи пића са фитонимом у основи. У: Ј. Марковић (прир.), *Прилози из фџиџолиниџистџике V – зборник радова* (59–64). Ниш: Филозофски факултет.
- Мирилов, Р. (2016). *Кулинарска џерминолоџија Војводине* (одбрањена докторска дисертација). Филозофски факултет, Нови Сад.
- Радоњић, Д. (2017). *Кулинарска лексика у савременом срџском језику* (одбрањена докторска дисертација). Филолошки факултет, Београд.
- Петровић, С. (1995). Неки турцизми у српскохрватској кулинарској терминологији. *Јужнословенски филолоџ*, 11, 223–232.
- Радовановић, Д. (2011). Из кулинарске лексике Санада и Мокрина. У: В. Ружић и С. Павловић (ур.), *Лексиколоџија, ономасџика, синџакса – зборник у часџ Гордани Вуковић* (227–238). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Радовановић, Д. (2013). Банатска месна трпеза. *Годишњак за срџски језик*, 13, 461–471.
- Радовановић, Д. (2017). Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника. У: П. Пипер и В. Јовановић (ур.), *Словенска џерминолоџија данас* (577–586). Београд: Српска академија наука и зметности.
- Савић-Грујић, А. (2010). Лексика у вези са хлебом у Тимочком дијалекајском речнику Јакше Динића. У: Д. Жунић (прир.), *Традиционална естетска култура – хлеб* (254–258). Ниш: Универзитет у Нишу, Центар за научна истраживања.

- Симић Р. и Јовановић Симић, Ј. (2015). Рецептурни стил гастрономског дискурса. У: В. Dimitrijević (ur.), *Jezik, književnost, diskurs* (105–119). Niš: Filozofski fakultet.
- Стефановић, М. (2015). О дометима експерименталних метода у опису језичке слике света: асоцијативно поље као извор података (на материјалу стимулуса хлеб у руском и српском језику). *Зборник Маџице српске за филолоџију и лингвистичку*, LVIII, 65–85.
- Ђирић, Љ. (2018). *Речник њовора Лужнице*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Kruzsec, A. (2004). Vukova trpeza – kulinarska terminologija u prvom izdanju „Srpskog rječnika“ Vuka Stefanovića Karadžića (1818). *Зборник Маџице српске за филолоџију и лингвистичку*, XLVII (1–2), 233–296.
- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I–IV. Zagreb: JAZU.
- Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

ИЗВОР

- Жугић, Р. (2005). *Речник њовора јабланичкој краја*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

SANDRA G. SAVIĆ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE
BELGRADE

CULINARY LEXICON IN THE *DICTIONARY OF THE JABLANICA REGION* BY RADMILA ŽUGIĆ

Summary

The paper presents a lexical inventory regarding the culinary lexicon in the *Dictionary of the Jablanica region* by Radmila Žugić. Around 200 nouns are named for realms closely related to culinary art. The aim of the paper is to point on the material collected from the *Dictionary of the Jablanica region* to the richness and colour of a specific lexical and semantic system in the specific dialectal area. Excerpted material was analysed at the lexical-semantic level, where the lexemes were classified according to the narrower fields and microfields. It was also pointed out to the origin of some of the lexemes that came to the Serbian lexical fund through a foreign language.

The large number of lexemes concerning culinary terminology indicates the richness of this lexical layer. In this way, many terms that are not in everyday use are preserved from oblivion. Out of 16 semantic points, contained in Gorda-

na Vuković's Questionnaire, the material covered 13. The most numerous semantic field is related to bread.

Keywords: culinary lexicon; Dictionary of the Jablanica region; lexical-semantic level; semantic fields.

ДУШАН Р. СТЕФАНОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ ЗА ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ИЗ ОНОМАСТИКЕ КОРМАНА

Предмет овог рада јесу лична имена и презимена мештана села Корман, смештеног у северозападном делу Алексиначког Поморавља. Циљ рада јесте утврдити порекло и значење мушких и женских имена, док су презимена подвргнута детаљнијој анализи посматрањем њихових основа и структура. Приметна је знатна употреба личних имена у основи презимена (Бранковић, Ђорђевић), те тако ово истраживање може бити од великог значаја и са културолошке стране, будући да се њиме залази и у богатство традиције српског народа, а свакако да се систематизацијом и анализом грађе доприноси развоју ономастике као научне дисциплине у српској лингвистичкој литератури.

Кључне речи: ономастика; антропонимија; лична имена; презимена; лексичко-семантичка анализа; Корман; Алексиначко Поморавље.

*Реци ми име, што њиме и оцац и мајици њеде
зваху и остали људи по граду и около града, јер
без имена каквој међ људима никој нема
(Хомер, Одисеја, VIII, 550-552)*

Увод

Именима људи са нашег простора бави се српска антропонимија која нам омогућава да ближе упознамо њихову природу, порекло и значење. Лично име поред тога што идентификује особу, квалификује је и „*kakvom istorijskom, socijalnom, nacionalnom, psihološkom, moralnom i kojom drugom odrednicom*“ (Вјелановић, 2007, стр. 120). Како наводи Милица Грковић, „*крупне политичке, друштвено-економске и културне промене [...] праћене су и променама личних имена, које су биле одраз поменутих промена, прилика и услова*“ (Грковић, 1983, стр. 211), што доводи до закључка да антропонимија није хомогена област управо због утицаја друштвених кретања, меша-

1 dusan93esn@gmail.com

ња различитих народа и других деловања, па се отуда у српској антропонији јавља велики број имена страног порекла или имена са страним коренима у основи.

Грађа за рад делом је ексцерпирана² из матичних књига рођених, а делом је и прикупљана у Корману³, селу које се налази у северозападном делу Алексиначког Поморавља, коме географски и припада, и које је типичан представник призренско-тимочког дијалекта. Према *Попису сџановнишћива* из 2011. године, у Корману живи 442 становника.⁴ Опредељење за бављење овом тематиком јавило се из разлога што поменуто село припада зони чија ономастика до данас није презентована научној јавности.⁵

ЛИЧНА ИМЕНА

Лична имена у Корману анализирана су примарно с лингвистичког аспекта, тј. с обзиром на њихову мотивисаност. Систем имена у народу није само динамички већ је и рефлексиван по свом карактеру, те тако представља систем на који утичу различити чиниоци. „Систем онима којима се именују простор и географски објекти ових крајева и људи који живе на њему настајао је вековима и континуирано под утицајем не само лингвистичких него и ванлингвистичких фактора“ (Јашовић, 2018, стр. 5). Избор имена налази се у уској повезаности са, као што је већ речено, историјском и православном традицијом, али и са народним веровањима, са утврђеним обичајима, исто тако и са комплексом фактора социјалног, психолошког и естетског карактера, који су карактеристични за одређени период времена (Крстанова, 2009, стр. 71–72). Многи фактори утичу на изазивање промена у систему личних имена једне заједнице. Како наводи Душан Јовић, сва су имена морала бити мотивисана, као што су, уосталом, мотивисани и сви језички знаци (Јовић, 1993, стр. 10).

ПОРЕКЛО ИМЕНА

У Корману преовладавају имена словенског порекла која потичу из ономастикона уобличеног у праиндоевропској заједници (Грковић, 1983, стр. 35). У систему личних имена Корманаца напоредо функционишу српска имена

2 Ексцерпирана су имена људи рођених од 1920. до 2000. године, па се може рећи да ће у овом раду бити представљен систем имена и презимена Корманаца у XX веку.

3 Етници: Корманац и Корманка; ктетик: кормански.

4 Сајту Републичког завода за статистику <http://www.stat.gov.rs> приступљено је 16. августа 2018. године: „Књига 20“. *Упоредни преглед броја сџановника 1948–2011.*

5 О личним надимцима у селима северозападног дела Алексиначког Поморавља, између осталих и Кормана, видети: Стефановић, 2019а, док о мотивацији личних имена у Доњем Љубешу, селу надомак Кормана, видети: Стефановић, 2019б.

словенског порекла и календарска имена грчког (*Александар* (х6), *Александра* (х2), *Ђорђе*, *Ђурђа*, *Јања*, *Кайарина*, *Кристина*, *Марина* (х2), *Мишар*, *Михајло*, *Никола*, *Пејар*, *Софија*, *Сшеван*, *Томислав* (х7)), латинског (*Виолеја*, *Јулијана*, *Марко*, *Найшалија* (х2), *Срђан* (х6)), хебрејског (*Данијела* (х5), *Ђурица*, *Евица*, *Илија*, *Јован*, *Јовица* (х3), *Јордан*, *Јорданка*, *Лозана*, *Марија* (х4)), француског (*Жаклина*), персијског (*Јасим*) и руског порекла (*Игор*). Знатан број женских личних имена преузет је из руског ономастикона (*Найаша* (х4), *Олиа* (х2), *Соња*, *Таијана*).⁶

СЕМАНТИКА ИМЕНА

Сходно својој мотивацији, морфолошки гледано, лична имена са собом носе мотивацију у виду именица, придева и глагола, а у народу су се махом деци давала она имена којима се изражавала којекква особина.

Именице

– властите именице:

- 1) имена места: *Злаишборка*⁷ < Златибор, *Србијанка* < Србија;
- 2) имена божанстава: *Весна*⁸, *Даница* (х3)⁹, *Зајорка* (х9)¹⁰, *Јелена* (х7)¹¹, *Селена*¹²;
- 3) име области (хороним): *Косовка* < Косово¹³.

– заједничке именице:

- 1) фитонимски називи:¹⁴ *Боривоје* < бор; *Босилка* (х2) < босиљак; *Иван* (х2), *Ивана* (х7), *Ивица* (х3) < ива; *Јаворка* (х2) < јавор; *Јајода*¹⁵, *Јајодинка* < јагода; *Јасмина* (х3), *Јасминка* < јасмин; *Јелка* < јелка; *Ковилка* (х3) < ковиљ; *Љиљана* (х6) < љиљан; *Малина*¹⁶; *Невенка* < невен; *Ружица* (х2) < ружа;

6 Због поштовања обима рада, овде нису наведена сва имена страног порекла која носе мештани Кормана.

7 Изведено од оронима Златибор + ка (Грковић, 1977, стр. 255).

8 Словенска богиња пролећа (Грковић, 1977, стр. 230).

9 Даница је општесловенски назив за јутарњу звезду који је преузет за женско лично име (Грковић, 1977, стр. 241).

10 Милица Грковић наводи да постоји вероватноћа да је ово име преузето од имена нижег женског божанства словенског пантеона (Грковић, 1977, стр. 254).

11 Име хришћанске светитељке (Грковић, 1977, стр. 261).

12 Грч. Богиња месеца (Грковић, 1977, стр. 304).

13 Изведено од назива области Косов(о) + ка и постало је популарно после балканских ратова (Грковић, 1977, стр. 267).

14 Веселин Чајкановић истиче да је култ биљака један од најстаријих култова словенског народа и да је у већини припадао жени (Чајкановић, 1923, стр. 138), те се то може истаћи као разлог веће заступљености женских него мушких личних имена са овом мотивацијом.

15 Назив плода узет за лично име (Грковић, 1977, стр. 258).

- 2) зоонимски називи:¹⁷ Вукоје, Вукосава (x3) < вук;
 3) имена која означавају родбинске односе:¹⁸ Браїислав (x6) < брат; Синиша (x4) < син.

– апстрактне именице:

- 1) неопипљиви појмови: Бојан (x4), Бојка < бој; Верица (x5), Верка < вера; Душан (x3), Душанка (x3), Душица (x2) < душа; Звездан, Звездана < звезда; Злаїан, Злаїица < злато; Мирјана (x11), Мирка, Мирољуб (x4), Миросинка, Мирослав (x13), Мирослава (x3) < мир; Надежда (x2), Надица < нада; Славиїељка, Славица (x7), Славиша (x7), Славка, Славко, Славољуб (x6) < слава; Слододан (x5), Слододанка < слобода; Сунчица < сунце;
 2) именице које означавају временске одсеке: Зоран (x11), Зорица (x8) < зора.
 – градивне именице: Бисерка (x2) < бисер.

Придеви

Веровање у повезаност и везу имена са особиним носиоца у антропооснове уврстио је и придеве. Још се у доба грчке филозофије сматрало да се човек мора понашати у складу са именом које носи, те је то доводило до закључка да је значење имена обавезивало носиоца имена (Дошљак, 2000, стр. 55-56; Јовић, 1993, стр. 11). Забележено је више придева у основи личних имена. То су следећи:

- 1) мио:¹⁹ Мијодраї, Милан (x11), Миланка, Милева, Милена (x5), Миленїице, Миливоје, Милица (x4), Милован (x5), Милораг (x2), Милосава, Милосавка, Милосија, Милош (x4), Милун (x2), Милунка (x2), Миодраї (x8);
 2) рад(ан): Рагивоје (x3), Рагица (x4), Рагиша (x3), Рагица (x7), Рагоје, Рагомир, Рагослав (x4), Рагослава, Рагославка, Рагош;
 3) драг: Драїан (x15), Драїана (x7), Драїиња, Драїица (x6), Драїиша (x8), Драїомирка, Драїослав (x6), Драїослава (x3);

16 Прасловенски назив биљке малине и њеног плода узет за лично име (Грковић, 1977, стр. 276).

17 „У антропониме мотивисане зоонимима из мотивног семантичког садржаја преноси се она семантичка компонента у којој се садржана особина животиње највидљивија из угла човека [...], као и оне особине за које верујемо да их одређена животиња поседује“ (Штасни, 2016, стр. 486).

18 Претпоставља се да имена која у себи носе мотивацију одређених родбинских односа и бивају давана деци као последица живота у породичним задругама (Šimunović, 2009, стр. 152).

19 У корпусу је забележен велики број имена изведених (ређе сложених) према описном придеву мио (< мил) (уп. Поломац, 2011).

- 4) жив: *Живадин* (x2), *Живојин*, *Живојинка*, *Живомир* (x2), *Живораг*, *Живојиа*;
- 5) љуб: *Љубивоје*, *Љубинка* (x3), *Људица* (x4), *Људиша* (x5), *Љубомир*;
- 6) свет: *Свешислав* (x2), *Свешлана* (x2), *Свешомир*;
- 7) добар: *Добрила* (x3), *Добринка* (x2);
- 8) горд: *Гордан*, *Горгана* (x8);
- 9) нов: *Новица* (x4), *Новка*;
- 10) благ: *Блаица*, *Блајоја*;
- 11) здрав: *Здравко*;
- 12) јасан: *Јасна*;
- 13) млад: *Младен* (x2).

Глаголи

Узајамна веза између глагола и личног имена показује да се носилац штити именом од разних негативних појава и на тај начин се омогућава дужи опстанак човеку и пружа квалитет бољег живљења (Гочанин, 2009, стр. 132). Да постоји повезаност између глагола и личних имена показују глаголске основе у следећим примерима:

- 1) стати: *Сџана*, *Сџанија*, *Сџанимир* (x2), *Сџанимирка*, *Сџанисав*, *Сџаниславка*, *Сџаница*, *Сџаниша* (x3), *Сџанка* (x2), *Сџаноје*, *Сџанојка*;
- 2) бранити (се): *Бранимир*, *Бранислав* (x3), *Бранко*;
- 3) стајати/стојати: *Сџојан*, *Сџојанка*, *Сџојка*;
- 4) владати: *Владан* (x2), *Владислав*, *Владица*;
- 5) десити (се): *Десанка* (x2), *Десимир* (x2);
- 6) видети: *Видојко* (x2), *Видосава* (x2);
- 7) сладити: *Слађана* (x7).

Забележено је и женско име *Џемина*. О имену ове Српкиње, рођене у Горњем Љубешу, а удате у Корману, писали су и медији.²⁰

У ексцерпираној грађи могу се наћи и неколики примери у којима префиксалну функцију има индеклинабилни облик не- и за-: *Недојша* (x5), *Ненад*.

20 Џеминино рођење њен отац прославио је куповином телевизора марке *Gemini*. Одушевљен њиме, решио је да и новорођену ћерку назове по њему. Више о томе на сајту алексиначких вести <http://www.aleksinac.net/drustvo/aleksincanka-dobila-ime-po-televizoru.html>. Сајту је приступљено 14. јануара 2020. године.

ЛИЧНА ИМЕНА ХИПОКОРИСТИЧКОГ КАРАКТЕРА

У ову групу сврстана су имена која су својим обликом слична хипокористичцима. То су следећа мушка и женска имена: Ана, Бора, Бошко, Вела, Вера (x2), Владе, Деса, Дина, Ема (x3), Каја, Лела, Ленка, Леја, Маја, Мила (x2), Милка, Мило, Миља, Мира (x2), Нага (x3), Рага, Раге, Ранђа, Ружа (x2), Сава (x2), Саша (x4), Све-ле, Смиља, Тони.

ПРЕЗИМЕНА

Најобухватнија дефиниција презимена била би да је то стално, непроменљиво и наследно породично име којим се указује на припадност и (крвну) везу особе са породицом (Šimunović, 1997; Frančić, 2002).²¹ У српској ономастичкој литератури постоје бројни радови и обимније студије који се баве проблематиком коју презимена носе са собом.²² Но, ипак, мишљења смо да би требало испитати што већи део простора како би се или потврдила претходна истраживања или како би се пак стигло до нових сазнања.²³

У испитиваном антропонимском фонду задељено је 106 облика презимена носилаца. Наведена су сва презимена која су постојала у Корману у време нашег боравка на терену. Приметан је велики број презимена са наставком *-ић*. То су следећа: Аксић (x5), Андрејић (x11), Анђелковић (x31), Анџић, Бадић (x10), Бојданић (x24), Бојдановић (x9), Бошковић, Бранковић (x2), Бркић (x12), Величковић (x4), Вељковић (x2), Вукојевић (x6), Голудовић (x2), Грашић (x7), Дачић (x2), Дисич (x2), Додић, Борђевић (x17), Бурђановић, Бурђевић (x7), Живановић, Живковић (x7), Здравковић, Злајановић (x2), Илић (x17), Јаначковић (x2), Јанковић (x8), Јевџић (x2), Јовановић (x8), Јовић (x5), Јовићевић, Качаревић (x4), Косијадиновић (x8), Косић (x5), Коцић, Крсић (x3), Лукић (x4), Маринковић (x30), Марјановић, Марковић (x4), Мајић, Медић (x8), Миладиновић (x2), Милановић (x3), Миленковић (x3), Милејић (x3), Миловановић (x10), Милојковић (x3), Милосављевић (x17), Милошевић (x6), Младеновић, Момчиловић (x3), Несиоровић, Нешић (x13), Николић (x24), Обрадовић (x3), Павлићевић, Павловић (x6), Пејковић, Пејић (x15), Пејровић (x7), Пејронијевић (x2), Пешић (x2), Појовић

21 Настojeћи да дефинише шта су имена, а шта су презимена, Маретић наводи: „Премда се чини, да се одговор на то питање разумије само од себе, опет нам је потребно забавити се око тог питања, јер дисмо иначе лако дошли у погидељ, да гдјекоје појаве у нашој народној ономастички криво схватимо“ (Маретић, 1886, стр. 84)“ и закључује да је „име у Срба и Хрвата оно како кога зову по њему самому, а презиме како кога зову по оцу“ (Маретић, 1886, стр. 84).

22 У вези са презименима видети: Вуковић и Недељков, 1983; Михајловић, 2002; Гочанин, 2011; Вавић Грос, 2013.

23 За анализу личних имена у основи презимена коришћени су *Речник личних имена код Срба* Милице Грковић и *Рјечник особних имена* Мате Шимундића.

(x4), Пурић, Рагенковић, Рагић (x23), Радојевић, Радојковић, Рагосављевић (x3), Рајић (x2), Рајковић (x3), Ракић (x4), Рисџић, Савић (x6), Сайлаковић, Симић, Симоновић, Сџасић (x9), Срећковић (x4), Сџаменковић (x13), Сџанковић (x11), Сџанојловић (x8), Сџевановић (x10), Сџевић, Сџефановић (x2), Сџојановић (x4), Сџојљковић (x7), Сџојковић (x7), Тасић (x8), Тодоровић (x6), Тодосџевић (x3), Томић, Трајковић (x5), Ћосић, Филиповић (x3), Цвејковић (x12), Џонић (x6), Шљивић.²⁴ Регистровано је и шест презимена без овог наставка. То су: Берак (x2), Боровац, Јорданов (x2), Кишерај, Тоурнас и Чийак. Носиоци ових шест презимена досељеници су из различитих република бивше Југославије.

Велики број презимена у себи носи лично име. Навешћемо нека од њих: Андрејић, Анџић, Бојданић, Бојдановић, Бошковић, Бранковић, Вељковић, Борђевић, Ђурђановић, Ђурђевић, Живановић, Живковић, Здравковић, Илић, Јаначковић, Јанковић, Јевџић, Јовановић, Јовић, Јовићевић, Маринковић, Марјановић, Марковић, Милановић, Миленковић, Милеџић, Миловановић, Милојковић, Милосављевић, Милошевић, Младеновић, Момчиловић, Несџоровић, Николић, Обрадовић, Павловић, Пејковић, Пејровић, Пешић, Радојевић, Радојковић, Рагосављевић, Рајковић, Рисџић, Савић, Симић, Симоновић, Срећковић, Сџаменковић, Сџанковић, Сџанојловић, Сџевановић, Сџевић, Сџефановић, Сџојановић, Сџојљковић, Сџојковић, Тодоровић, Тодосџевић, Томић, Трајковић, Филиповић.

Забележена су и презимена са фитонимом у основи: Грашић, Лукић, Шљивић.

Забележен је и једнак број презимена са зоонимом у основи: Вукојевић, Голудовић, Медић, а у нашем корпусу нашла су се још и презимена у чијој се основи нашла анатомска лексика за именовање делова тела човека (Бркић, Косџић), презимена у чијој се основи налази лексика сродства (Бадић, Маџић), презимена мотивисана занимањем (Качаревић, Појовић) и презимена мотивисана личним надимком неког од предака (Пејковић, Џонић).

ЗАКЉУЧАК

Истраживање за овај рад вршено је на основу делом прикупљене, а делом ексцерпираних грађе из матичних књига Корманаца. Анализа мушких и женских личних имена и презимена извршена је с лингвистичког аспекта, с обзиром на мотивну лексему која се налази у њима. Што се тиче личних имена, поред имена словенског порекла, ономастикон Корманаца чине још и имена преузета из грчког, латинског, хебрејског, француског, персијског и руског ономастикона. Морфолошки гледано, мотивна лексема у личним именима може бити испољена у виду именица, придева и глагола. Сходно томе, приликом давања имена, посебно се придевима и глаголима у именима жели изразити каква повезаност између носиоца имена и његових

²⁴ Комплекснијом творбеном анализом презимена бавићемо се другом приликом.

особина, те су на тај начин најфреквентнија имена са придевима *мио*, *рад(ан)*, *грај*, *жив* и *људ* у основи. С друге стране, довођењем у везу личних имена и глагола заправо се носилац имена штити од злих сила, па су тако основе глагола *сѣаши*, *драниши (се)* и *сѣјајши/сѣјојши* најзаступљеније у личним именима.

Када говоримо о презименима, од укупно 106 облика презимена, чак 100 је са словенским наставком *-ић*, док је свега 6 презимена без овог наставка, што чини 5,66% од укупног броја. Свакако да је највише забележено презимена са личним именом у основи, што потврђује то да презимена настају у породичним круговима и да, тиме што се у њима најчешће налазе имена предака, са собом носе завичајну ноту, а поред личних имена, мотивна лексема у презименима још су и зооними, фитоними, лексеме којима се именују делови тела човека, лексеме којима се обележава сродство, занимање предака, али и лични надимак неког од њих.

Ово истраживање јесте основ за шири истраживања, којима се може дати увид у комплетну ономастичку слику Алексиначког Поморавља, будући да ономастика на овом простору до сада није завређивала пажњу лингвиста.

ЛИТЕРАТУРА

- Вавић Грос, З. (2013). *Презимена су чувари нашеј језика*. Нови Сад: Прометеј.
- Вуковић, Г. и Недељков, Љ. (1983). *Речник љрезимена Шајкашке (XVIII и XIX век)*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Грковић, М. (1983). Неке нове појаве у српској антропонимији. *Ономајолошки љрилози*, V, 211–215.
- Грковић, М. (1983). *Имена у Дечанским хрисовуљама*. Нови Сад: Филозофски факултет, Институт за јужнословенске језике.
- Гочанин, М. (2009). О личним именима према мотивној лексеми у српском језику. *Межкуљтурна комуникација*, 10 (2), 129–133.
- Гочанин, М. (2011). О презименима у Врњачкој бањи. У: В. Ружић и С. Павловић (ур.), *Лексиколоџија, ономасџика, синџакса* (239–249). Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду.
- Дошљак, Д. (2000). *Лична имена Заосџара*. Врање: Филолошки факултет.
- Јашовић, Г. (2018). *Ономасџика слива реке Косанице*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Јовић, Д. (1993). Лично име као језички знак. *Башиџина*, 4, 9–16.
- Крстанова, В. (2009). Савремено стање дугарског и српског система личних имена. У: М. Ковачевић (ур.), *Срџски језик у уџоџреди* (71–79). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Михајловић, В. (2002). *Срџски љрезименик*. Нови Сад: Аурора.
- Поломац, В. (2011). Неколико напомена о систему личних имена у Крагујевцу у првој половини XXI века. *Ономајолошки љрилози*, XXI, 35–42.

- Стефановић, Д. (2019а). Мотиви настанка личних надимака у селима северозапад-ног дела Алексиначког Поморавља. У: М. Лончар-Вујновић (ур.), *Наука без граница 2, њом 5* (193–220). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Стефановић, Д. (2019б). Мотивисаност личних имена у Доњем Љубешу код Алексинца. *Башџина*, 49, 109–117.
- Чајкановић, В. (1923). *Имена од урока*. Београд: Штампарија Мироточиви.
- Штасни, Г. (2016). Лична имена настала онимизацијом. У: Ј. Дражић, И. Бјелаковић, Д. Средојевић (ур.), *Теме језикословне у срдисџици кроз дијакронију и синхронију* (479–493). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ђелановић, Џ. (2007). *Ономастичке теме*. Загреб: Хрватска свеуџилишна наклада.
- Франџић, А. (2002). *Међимурска презимена*. Загреб: Институт за хрватски језик и језикословље.
- Марећ, Т. (1866). *О народним именима и презименима у Срба и Хрвата*. Загреб: Југословенска академија знаности и умјетности.
- Џимундић, М. (1988). *Рјечник особних имена*. Загреб: Матика хрватска.
- Џимуновић, Р. (1997). *Презимена*. Загреб: Лексикон.
- Џимуновић, Р. (2009). *Увод у хрватско именованост*. Загреб: Golden marketing.

Електронски извори:

- <http://www.aleksinac.net/drustvo/aleksincanka-dobila-ime-po-televizoru.html>. Приступљено 14. јануара 2020. године.
- <http://www.stat.gov.rs>. „Књига 20“. *Ујоредни џрећлед броја сџановника 1948–2011*. Приступљено 16. августа 2018. године.

DUŠAN R. STEFANOVIĆ
 UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
 FACULTY OF PHILOSOPHY
 DEPARTMENT FOR LANGUAGE AND LITERATURE

FROM THE ONOMASTICS OF THE VILLAGE KORMAN

Summary

The subject of this paper are personal names and surnames recorded in the population of the village Korman. This village is located in the north-western part of Pomoravlje of Aleksinac. The aim of this research is to identify the origins, meanings, and structures of the recorded names and surnames in Korman at this moment. There are many personal names in the motivation for surnames (e.g. Branković or Џorђевић), so that is the reason to analyse this part of onomastics. Except for onomastics, the analysed material is significant for the culture and history of Korman, too.

Keywords: onomastic; anthroponomy; personal names; surnames; lexical-semantic analyse; Korman; Pomoravlje of Aleksinac.

АНА М. КРСТИЋ¹

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

УПОРЕЂИВАЊЕ КАТЕГОРИЈЕ ПОЈЕДИНИХ ИМЕНИЦА СРЕДЊЕГ РОДА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ КАО НАСЛЕДНОМ И НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ КАО ДОМИНАНТНОМ

Предмет истраживања у раду је степен исправног коришћења конгруенције појединих именица средњег рода у српском као наследном језику код српске деце у Немачкој, Аустрији и Швајцарској, односно у земљама где је немачки службени језик. У раду су испитиване именице средњег рода које се завршавају вокалом *-e*, као и суплетивна множина именице средњег рода.

Почетна хипотеза у истраживању била је да ће се негативни трансфер јавити онда када се не поклапа род именице у српском и немачком језику, како у једнини тако и у множини, тј. у суплетивном облику. Такође, очекивале су се одлике незавршеног усвајања, односно симплификација родног система у српском језику.

Испитаници су преводили реченице са немачког на српски језик. Резултати су показали да су именицу на вокал *-e* претежно и флуентнији и мање флуентни испитаници конгруирали исправно и са глаголом и са детерминатором, без обзира на непоклапање рода у српском и немачком језику, док је код суплетивне множине ипак забележен нешто већи број ис-

1 anakrsticka94@gmail.com

Рад је настао у оквиру мастер рада *Српски језик као наследни код деце Срба у земљама где је немачки службени језик*, одбрањеног 16. октобра 2018. на Филозофском факултету у Нишу, а приређен је под окриљем пројекта *Језици и културе у времену и простору*, бр. 17800, на Филозофском факултету у Новом Саду.

питаника, мада мање флуентних, који су испољили и одлике негативног трансфера и симплификације, те су конгруирали именицу са детерминатором и глаголом у мушком роду множине.

Кључне речи: наследни језик; српски језик; немачки језик; категорија средњег рода; конгруенција.

УВОД

Предмет истраживања у раду је конгруенција одређених именица средњег рода у српском као наследном језику (енгл. *heritage language*)² српске деце у Немачкој, Аустрији и Швајцарској, односно у земљама у којима је немачки језик службени, те је самим тим немачки њихов доминантни језик.³

У раду су испитиване именице средњег рода на вокал *-e*, као и суплетивна множина именица средњег рода. Проучава се конгруенција ових именица и њихових детерминатора, као и именица и глагола у реченици. Како је рад својеврсно пилот-истраживање, заснива се на испитивању мањег броја именица и то на релативно малом узорку испитаника, те се напомиње да резултати не морају представљати коначне закључке у вези са конгруенцијом наведеног типа именица код наследних говорника српског језика, а којима је немачки језик доминантан.

Претпоставља се да ће немачки негативно утицати на српски у случајевима када се род именица не подудара у та два језика, али и због различитог принципа конгруирања и мање флективности немачког у односу на српски језик. Ипак, с обзиром на то да је немачки флективнији германски језик од нпр. енглеског, и има трородни морфолошки систем, очекујемо и изванредно позитиван трансфер код говорника српског као наследног, чији би резултат био разликовање три рода у оба језика.

Поред утицаја немачког језика, посматрају се сличности српског као наследног језика са усвајањем српског као матерњег језика код монолингвалне деце, па се претпоставља да ће у родном систему испитаника постојати генерализација и симплификација, на основу именичких завршетака (нпр. именице на *-a* су граматичког и природног женског рода).

Тежња је да се утицаји немачког језика и сличности српског као наследног језика са усвајањем српског као матерњег код монолингвалне деце доведу у везу и са лингвистичком позадином говорника, односно, поред формалног учења језика, испитује се и интензитет и квалитет језичких инфор-

2 Наследни језик се дефинише као језик мањине који говорници усвајају као деца, али никад није потпуно развијен, јер говорници постају флуентнији у доминантном језику (Valdés, 2000).

3 Термин *доминантни језик* се односи на језик на ком је говорник флуентнији и који преовладава у говорничковој средини.

мација (енгл. *input*) којима су говорници били изложени, порекло испитаника и њихових родитеља, узраст испитаника и сл. Очекује се да ће мање трансфера и одлика незавршеног усвајања бити код испитаника који су били дуже изложени српском језику и који се њиме свакодневно служе у ужој комуникацији, као и код оних који имају формално знање језика, него код оних чија је употреба српског минимална и који нису ни на који начин били подучавани српском језику.

У раду је у другом поглављу дат кратак преглед претходних истраживања на тему наследних језика и образложени су термини који су били релевантни у истраживању. У трећем поглављу су изложене методе и материјали, уз помоћ којих је истраживање спроведено, као и лингвистичка позадина испитаника, а у четвртном поглављу је представљена дискусија о резултатима, односно одговорима испитаника.⁴ У закључку су издвојени типови система именица средњег рода на основу одговора испитаника.

ПРЕТХОДНА ИСТРАЖИВАЊА И ДЕФИНИСАЊА

Од посебног значаја за разумевање језичког феномена који показују наследни говорници јесу такозване *теорије усвајања* (енгл. *acquisition theories*) које теже да објасне зашто се способности говорника наследних језика разликују од њихових монолингвалних вршњака (Pires & Rothman, 2009). Силвина Монтрул (2002, 2008, 2010) нарочито се бавила тим специфичним усвајањем језика код наследних говорника. Наиме, подсећајући на критични период усвајања основног структурног система језика (три до четири године) и на развијање метајезичке свести од раног школског периода, каже да у теорији деца из билингвалне и мултилингвалне породице могу да усвоје језичке способности као монолингвали, али код њих постоји много фактора од којих то зависи. За већину наследних језика карактеристично је то да се ради о језицима мањине, који се највише говоре само код куће, и то у неформалном контексту (Montrul, 2010, стр. 10). Ауторка наводи да и говорници наследног језика усвајају тај језик натуралистички, као и монолингвали, али постоје различити случајеви: *симултан билингвали*, који су изложени и наследном језику и језику већине од рођења, јер један или оба родитеља знају и језик већине, или је дете одгајано на том језику; *секвенцијални билингвали*, којима је наследни био доминантан до пете године. Још неки од типова наследних говорника су они који су у периоду од седме до девете године имигрирали са својим родитељима, те су језик већине усвајали у школи, а наследни језик им је већ био конституисан. У таквим случајевима обично млађа браћа или сестре имају слабије способности на на-

4 У раду су након сваког одговора испитаника у загради дати њихови иницијали и године.

следном језику од старијих, а често се дешава да браћа и сестре између себе и са другом „наследном“ децом говоре искључиво на језику већине. Уколико уведемо теорију *незавршености усвајања* (Montrul, 2002, 2008; Polinsky, 2008), која се јавља код говорника наследних језика, којима након критичног периода Л2 (други језик)⁵ постаје доминантан језик, а остају често неписмени или недовољно елоквентни на наследном језику, можемо да тврдимо да је то незавршено усвајање јаче код симултаних него код секвенцијалних билингвала, јер су ови други наследном језику били дуже и јаче изложени. Термин близак незавршеном усвајању је *јудљење* (енгл. *attrition*), које Монтрул (2002) дефинише као губитак одређених својина језика након што су биле усвојене на нивоу матерњег говорника.

Монтрул (2010, стр. 11) сматра да усвајање наследног језика има сличне одлике као рано усвајање Л1 (први језик)⁶ али не све, јер усвајање наследног јесте незавршено Л1 усвајање, али не у монолингвалној, већ билингвалној средини. У том смислу, усвајање наследног језика је, према ауторки, сличније усвајању Л2 код одраслих, које се дефинише као неуспешно, неконвергентно. Л2 говорници праве трансфер из свог првог језика и не савладају га заувек чак ни после инструкција, док Л1 говорници савладавају грешке природно, без потребе за инструкцијама и никад их више не праве. Мада појединци сматрају да је могуће да се Л2 усаврши као Л1, ауторка сматра да то није загарантовано и да се *фосилизација језика*⁷ може десити у сваком тренутку (Montrul, 2010, стр. 11).

Усвајање наследног језика може се пратити у пресеку између усвајања Л1 и Л2 (Montrul, 2010, стр. 12):

- 1) Л1 и ХЛ (HL – *heritage language*): рана изложеност језику; усмене улазне информације које се усвајају натуралистички; контрола над деловима језика усвојеним врло рано (фонологија, одређен лексички фонд, одређене лингвистичке структуре;
- 2) Л2 и ХЛ: грешке током развоја и трансфера; резултат је варијабилна језичка способност (обично је незавршена); честа је фосилизација; мотивација и афинитети играју велику улогу у развоју језичке способности.

Оно што усвајање Л1 разликује од усвајања Л2 и ХЛ јесте то што усвајање Л1 подразумева да је резултат успешан и комплетан, фосилизације нема, мотивација и афинитети не играју никакву улогу, усвајају се комплексније структуре и вокабулар већ после пете године, када се развијају металингвистичке способности. С друге стране, оно што усвајање Л2 разликује од усвајања Л1 и ХЛ јесте каснија изложеност језику, варирање улазних језич-

5 Други језик је нематерњи, или страни, који се усваја након фазе усвајања првог језика.

6 Први језик је језик који се прво усваја у критичном периоду.

7 Процес у ком неисправан језик остаје навика и не може се више променити.

ких информација у подучаваном или природном окружењу (писано и усмено), могућа незавршеност граматике (немогућност да се развију друге структуре и вокабулар), искуство са писменошћу и формалним инструкцијама (Montrul, 2010, стр. 12).

У новије време јављају се опречна размишљања поводом првобитних поставки Монтрул о незавршеном усвајању. Наиме, Пасквал и Ротман (2012) сматрају да се то не може звати незавршеним усвајањем, јер је сама ситуација говорника наследног језика и говорника матерњег језика неупоредива. Они наводе да су улазне језичке информације другачије код првих и зависе од различитих фактора, нпр. губитака у преносу с генерације на генерацију и сл. Патнам и Санчез (2013) пак померају фокус са резултата усвојеног наследног језика на процес усвајања, као и са зависности од улазних језичких информација на фреквентност процесирања за разумевање и коришћење тог језика. Такође, Силвини Монтрул се замера што њена теорија о незавршеном усвајању занемарује неке друге значајне појаве (енгл. *Delayed acquisition, input variation, cross-linguistic influence*). *Delayed acquisition* (успорено усвајање) подразумева диференцијацију између матерњих говорника и говорника наследног језика, јер су оба типа прошли кроз исте фазе у усвајању, али је то дуже трајало код говорника наследног језика, због мање количине улазних информација, или њихове другачије природе. Та другачија природа улазних информација се односи на термин *input variation* (варијација језичке информације), који означава да су оне могле долазити из разних варијетета језика, било стандардног или дијалекатског, те је то свакако утицало на резултат наследног језика код појединца или групе. И последњи термин, *cross-linguistic influence* (међујезички утицај), тиче се самог трансфера неких језичких одлика и правила из доминантног језика у наследни.

У поређењу ХЛ и Л2 говорника и њихових способности, приликом подучавања особа из обе категорије, у пракси је утврђено да показују различита језичка знања. На пример, с обзиром на то да је фонологија нарочито важна у раном периоду усвајања, говорници наследних језика показују предности у изговору у односу на Л2 говорнике. Међутим, исто се не може рећи за морфосинтаксу (нпр. конгруирање), јер је мање пресудна у критичном периоду од фонологије, те се очекује да и ХЛ и Л2 говорници показују трансфер из својих доминантних језика (Montrul, 2010, стр. 16). Говорници наследних језика се боље показују у усменој језичкој продукцији, као и у слушању и разумевању, јер су они превасходно натуралистички и често неписмени говорници тог језика. С друге стране, с обзиром на то да Л2 говорници други језик усвајају најчешће писмено и кроз инструкције, они надмашују ХЛ говорнике када се захтева металингвистичко и експлицитно знање језика (Montrul, 2010, стр. 17).

МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДЕ

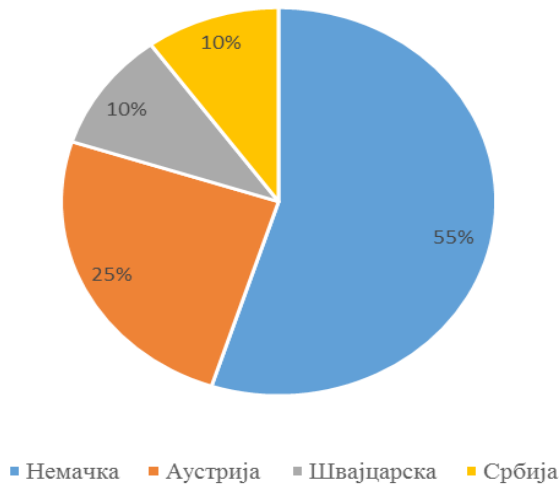
У експерименту је за потребе рада учествовало двадесет особа. Њих осамнаест је рођено у дијаспори, а две у Србији, а све имају способност вођења релативно добре усмене конверзације на српском (наравно, и то је варијабилно). Испитанике који су рођени у дијаспори (једанаест у Немачкој, два у Швајцарској и пет у Аустрији) можемо звати симултаним билингвалима (према: Montrul, 2010). Од преостала два, једна испитаница је имигрирала у Швајцарску са пет година и њу сматрамо идеалним примером секвенцијалног билингвала, док је млађи брат имигрирао са четири, те није баш најидеалнији пример, али ипак можемо рећи да је доминантно био изложен српском у критичном периоду (према: Montrul, 2010). Са таквим констатацијама изнели смо претпоставку да ће потоњи ипак имати нешто боље способности на српском језику (поготову старија сестра), а самим тим и боље конгруирати. Међутим, узимали смо као релевантан и узраст испитаника – симултани у рангу 10–25 година, секвенцијални у рангу 22–23, а уз узраст је углавном растао ниво формалног учења српског код испитаника, те смо очекивали да су у обе групе млађи испитаници мање флуентни на српском, а самим тим и да праве више грешака. Као значајан фактор укључивали смо и учесталост боравка испитаника у Србији, као и интензитет говорења српског у најужој околини, тј. у породици са другим говорницима српског као наследног из окружења. Треба напоменути да су сви испитаници деца код којих су оба родитеља матерњи говорници српског, осим примера секвенцијалних билингвала, код којих је мајчин матерњи српски, а очев словеначки, али са тим језиком нису имали додирних тачака од најранијег детињства, те је врло рано заборављен, али је његова сродност са српским као јужнословенским узета у обзир као предност у познавању српског (у односу на остале испитанике, који не знају друге словенске језике). У једном случају се пак јавља да је отац (42) тај који је имигрирао у зрелом добу у Аустрију, а мајка (37) рођена је у Бечу (али је Српкиња), те ипак сматрамо да је и њој, као и њеној деци, српски пре наследни, него чисто матерњи, али нам за ову прилику није била испитаник.

Од свих испитаника, петнаест њих (узраста 10–25 г.) имало је некакво формално учење српског као језика мањине, односно имали су српски као предмет у школи, и то од првог разреда (шест или седам година) до четвртог (десет година). Осталих пет није имало никакав облик формалног образовања, већ је српски слушало искључиво код куће (узраст 11–14 г.). Међутим, сваки испитаник је имао, односно има, неки страни језик у школи, код свих двадесет је то био енглески, а шест њих је имало и француски као други страни. Немачки је код сваког у школи био, или јесте обавезан као предмет матерњи језик, а целокупна настава је такође на немачком.

С обзиром на то да се *Hochdeutsch*, тј. стандардни немачки језик и подучава и користи као службени језик у школи, али и у осталим професионалним сферама испитаника, подразумевамо да им је познат, те нису имали потешкоћа у разумевању задатих примера за превод. Међутим, ситуација је мало разноврснија што се тиче порекла њихових родитеља са разних дијалекатских подручја Србије, али и Хрватске.⁸

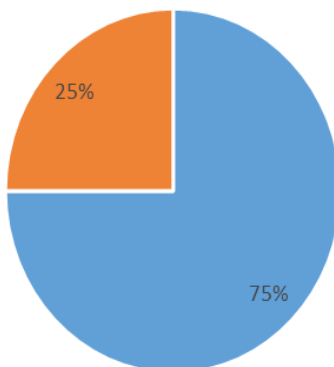
Тринаест испитаника је потврдило да су им оба родитеља са територије шумедијско-војвођанског дијалекта, а код двоје (брат и сестра) отац је са територије призренско-тимочког дијалекта, а мајка је рођена у Бечу. Код троје испитаника отац је пореклом са призренско-тимочке дијалекатске регије, а мајка родом из Дубровника (хрватско подручје). Једина два испитаника (брат и сестра) која су рођена у Србији, заправо су рођена на територији призренско-тимочког дијалекта. У том смислу, имали смо у виду да су код испитаника могле да се примете неке морфосинтаксичке особености дијалеката (углавном у падежном систему), али то не би било од неког значаја за наше тренутно истраживање, јер конгруирање у роду (и броју) претежно остаје исто кроз дијалекте српског.

Графикон бр. 1: Место рођења испитаника

⁸ Третирали смо све те дијалекте као дијалекте српског (српско-хрватског) језика, те је тако свим испитаницима наследни српски у грубом смислу, а у стриктнијој подели, заправо су његови варијетети наследни језици испитаника.

Графикон бр. 2: (Не)формално знање српског језика

■ Испитаници са формалним знањем ■ Испитаници без формалног знања

Са испитаницима је вођен онлајн разговор (преко Скајпа) на српском језику, јер су добро разумели питања која су се тицала њихове језичке позадине. Остатак разговора се тицао усменог превођења двадесет реченица (у оквиру ширег истраживања) са немачког на српски, јер се испитивало орално знање српског језика, у чије се постојање није сумњало, док је писменост дискутабилна, али у овом тренутку за рад није била од пресудне важности. Иако су сви испитаници одговарали на исте реченице, у пропратном говору (размишљању наглас и сл.) и сами су показивали неке одлике негативног трансфера на нивоу родног слагања (*gender agreement*).

РЕЗУЛТАТИ УСВОЈЕНЕ КАТЕГОРИЈЕ ИМЕНИЦА СРЕДЊЕГ РОДА У СРПСКОМ КАО НАСЛЕДНОМ ЈЕЗИКУ

Именице средњег рода су у српском у номинативу једнине морфолошки обележене наставком за облик – вокалом *-e* или *-o*, а у множини углавном вокалом *-a*. Такве примере смо и задали у реченицама за превод. Дате реченице садрже примере који илуструју непоклапање рода у српском и немачком језику, али и суплетивну множину у српском, што су фактори због којих очекујемо колебање и граматичке омашке ког испитаника.

1. Сунце је данас веома лепо.
2. Моја радознала деца желе да се играју у парку.

3. Људи који су те поздравили су моја мала лепа сестра и моје мало дете.

4. Сва деца су већ путовала.

У првој реченици са именицом *сунце* конгруира придев у функцији именског дела предиката, и у облику је номинатива једнине средњег рода (*лепо*). Копула конгруира са именицом у броју (и лицу). Ова именица се мења по првој Стевановићевој (1964) врсти.

Пример из друге реченице је именица средњег рода у делимично суплетивној множини (Станојчић и Поповић, 1989, стр. 130), а *деца* се деклинира као именице треће Стевановићеве (1964) врсте у једнини (*жена*). Именица означава младо живо биће, а та категорија је у српском третирана као природан средњи род. Са овом именицом у реченици конгруирају присвојна заменица *моја* и придев *радознала*, чији је облик заправо номинатив једнине женског рода (и деклинирају као једнина женског рода, као и именица), али је овај облик хомоморфан са номинативом множине средњег рода. Са именицом пак семантички конгруирају глаголи *желе* и *се цирају* у броју (множина) и лицу.

У трећој реченици именица која је у средњем роду јесте *гејше*, а мења се по другој Стевановићевој (1964) врсти. Конгруенцију остварује са својим конгруентним атрибутима – *моје* и *мало* (номинатив једнине средњег рода).

Последњи пример је поново именица *деца*, али у овој реченици конгруира са општом заменицом *сва* (номинатив једнине женског рода) и глаголом у перфекту *су оишла* (треће лице множине средњег рода).

Исте реченице на немачком гласе:

5. Die Sonne ist sehr schön heute.

6. Meine neugierigen Kinder möchten im Park spielen.

7. Die Leute, die dich begrüßt haben, sind meine kleine schöne Schwester und mein kleines Kind.

8. Alle Kinder sind schon gegangen.

Именица *Sonne* је женског рода у немачком, што се може и видети у датој реченици на основу одређеног члана. Међутим, придев у функцији именског дела предиката је у немаркираном облику. Копула конгруира са именицом у броју (и лицу).

У реченици др. 6 је именица *Kinder*, која је у облику средњег рода множине, чију множину потврђујемо на основу наставка за множину *-er*, пре свега на основу наставака присвојне заменице и придева у мешовитој деклинацији.⁹ Род није ни на који начин морфолошки обележен у множини, као

што је то случај у српском. Глагол у перфекту са именицом конгруира у броју (множина) и лицу, али не и у роду, јер га не разликује.

Пример наредне реченице је именица *Kind*, која је у облику номинатива једине средњег рода, што видимо на основу наставака мешовите деклинације (*mein kleines*).

У последњој реченици је поново иста именица *Kinder*, али са њом овде конгруира општа заменица *alle* (облик множине за сва три рода), као и глагол у перфекту, који се са њом слаже у броју (множина) и лицу.

На основу морфолошких карактеристика ових именица у немачком и српском можемо видети да се именица која означава неживо биће не поклапа у роду у оба језика, јер је у једном женског, а у другом средњег рода. Међутим, именице које означавају млада жива бића су у оба језика средњег рода (што и јесте правило које ова два језика деле). Облици множине су пак у немачком исти за сва три рода, а у српском постоји разлика, мада именица *deца* са детерминаторима конгруира граматички (женски род једине), а са глаголима семантички (средњи род множине). Очекујемо негативни трансфер због непоклапања, али и генерализацију.

Ситуација је са првом реченицом била потпуно јасна на основу одговора испитаника. Наиме, сви су конгруирали придев и именицу без проблема, а варирања је било само у позицији прилога *данас*. Сви испитаници, без обзира на флуентност, знали су за ову лексему и у њиховом родном систему уврштена је међу именице средњег рода.

Наредне две реченице посматраћемо паралелно, јер је у питању иста именица. У овом случају јављали су се различити одговори, које можемо сврстати у оне исправне, без икаквог трансфера, и у оне који су резултат негативног трансфера. Исправно су конгруирали сви испитаници, осим млађег брата Д. К. (11) и сестре К. К. (14) из Аустрије, као и најмлађег од тројице браће из Аустрије (13), и она четири испитаника из Немачке, без формалног образовања. Од њих су пак сви, осим К. К. (14), начинили потпуни трансфер у обе реченице:

9. Моји радознали деца хоће(ју) да (се) играју у парк.

10. Сви деца су већ ишли.

Треба имати у виду да су баш сви испитаници грешили у падежу на исти начин, осим најстаријег брата А. К. (24) из Аустрије. Из ових одговора видимо да су поједини испитаници направили негативни трансфер из немачког, у ком множина не разликује род, па су је превели као мушки род множине који за њих заправо представља немаркирани облик. Занимљиво је

9 По овој деклинацији се мењају придеви после неодређеног члана и свих оних детерминатива који се мењају као он (*mein, kein, was für ein*).

како их облик множине у немачком није навео да у српском конгруирају као да је то именица женског рода множине, јер се то десило са примером *die Leute, die... – ње људи које...* Очигледно да је присуство, односно одсуство одређеног члана играло неку улогу, јер је хомоморфан са чланом за женски род једнине.

Старија сестра К. К. (14) из Аустрије је пак конгруирала мешовито, тј. детерминаторе уз именицу је конгруирала исправно, док је глагол конгруирала на исти начин као и претходни испитаници из њене групе:

11. Моја деца хоће да се играју у парк.

12. Сва деца су већ ишли.

Ово нам говори да она има напредније познавање морфолошких карактеристика ове именице од претходних који су правили грешке, јер ипак прати њен завршетак и према њему бира облике детерминатора, али се та генерализација није усталила и код глагола. Разлог томе јесте свођење наставака за облик перфекта у множини на мушки род множине, јер у немачком родног разликовања и нема.

У трећој реченици, именицу *geiße* и њене конгруентне атрибуте, конгруирала је у адекватно већина испитаника. Једини који су грешили били су млађи брат Д. К. (11) и најмлађи брат од тројице Н. К. (13) из Аустрије:

13. Људи које поздравили тебе су моје мале лепе сестре и мој мало дете (Д. К., 11).

14. Те људи што су теби јављали, то су моје лепе сестре и мој мали дете (Н. К., 13).

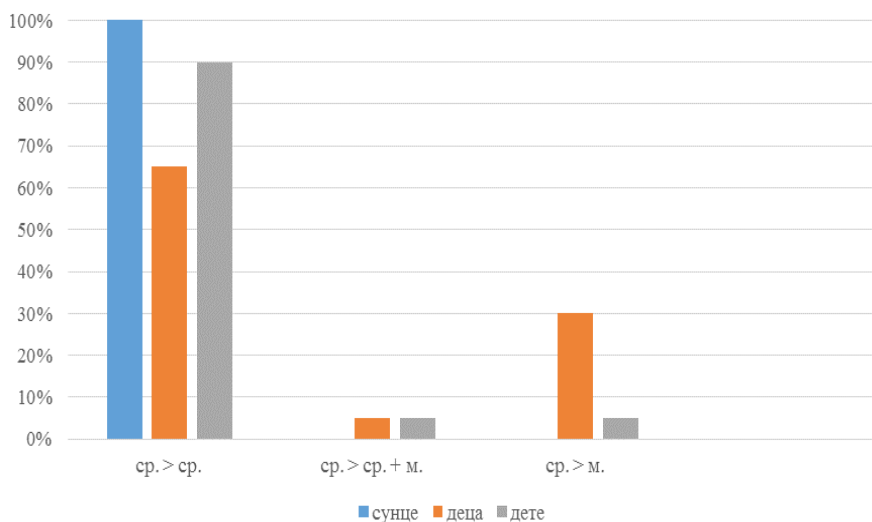
Млађи испитаник је конгруирао половично исправно, што значи да је употребио наставак за облик средњег рода код придева без проблема, али није код заменице. Очигледно је да је то негативни трансфер из немачког у виду преноса мешовите деклинације, где за средњи род на заменици нема видљивих наставака, а на придеву је наставак типичан за средњи род – *mein [Ø] kleinES Kind*. Код другог испитаника је такође утицала мешовита деклинација из немачког, али у његовом знању морфолошких наставака за род у српском нема, па је употребио наставак за мушки род на придеву. Одговор на то зашто баш наставак за мушки род може бити паралелан са генерализовањем наставака и код глаголских облика састављених од радног глаголског придева, што су мање флуентни испитаници радили, с тим што овај испитаник показује још мању флуентност, јесте тај да је симплификација код њега проширена и на наставке детерминатора.

Посебно бисмо још истакли један пример који је изговорила испитаница из Швајцарске, секвенцијални билингвал. Наиме, у слободном говору, када

нам је скренула на пажњу на штампарску грешку у једној од реченица, рекла је да треба издрисати „тај Р“, уместо „то Р“. Негативни трансфер из немачког у овом случају није био директан, јер је и у немачком ова елиптична конструкција у средњем роду (*das R*), те једини трансфер може бити са именице која је елидирана, а чији је род мушки у немачком, а средњи у српском: *der Buchstabe R*: (*њо*) *слово Р*. Ова испитаница показује велику флуентност на српском и добро је конгруирала већину именица, али је вероватно да лексему *слово* и не зна, па самим тим директно преводи граматичке особености именице *Buchstabe* на елидирану форму у српском.

ЗАКЉУЧАК

Графикон бр. 3: Категорија именица средњег рода

У раду је испитивана конгруенција одређених именица средњег рода у српском као наследном језику код српске деце у Немачкој, Аустрији и Швајцарској, односно у земљама где је немачки службени језик. Посматране су именице средњег рода на вокал *-e*, као и суплетивна множина именице средњег рода.

На основу превода испитаника са немачког на српски, али и понеких спонтаних, утврђивали смо две главне ствари: када се јављао негативни, а када позитивни трансфер и када су испитаници показивали одлике незавршеног усвајања. Мада се резултати нису поклапали са свим нашим очекивањима у вези са трансфером на одређеним примерима, они јесу били у складу са нашим претпоставкама у вези са флуентношћу испитаника. Наи-

ме, наша хипотеза да ће се старији испитаници боље сналазити у конгруирању потврђена је, јер су то углавном били испитаници чија је пракса да се у ужој средини говори искључиво српски, дуже су били изложени језику, а имали су некакво формално учење српског. Међу млађим испитаницима мање је било оних који су флуентнији, и то су били они чији родитељи играју велику улогу у очувању наследног језика, те су деца њему подучавана и са њима се на њему говори.

Такође, утврђено је да је конгруирање у великој мери зависило од вокабулара којим испитаник располаже, тако да су флуентнији боље познавали одређене лексеме и њихове граматичке одлике, а самим тим правили далеко мање трансфера од мање флуентних, који су некад, и након што им је непозната реч откривена, ипак правили трансфер, јер реч нису још увек уврстили у свој морфолошки систем српског језика. Сходно томе, врло често се није јављао негативни трансфер тамо где смо очекивали – кад је иста именица била различитог рода у два језика, јер су и флуентнији и мање флуентни испитаници знали основне морфолошке одлике тих појединих именица у српском језику (*die Sonne*: сунце).

Међутим, негативни трансфер се јесте јављао, нарочито код мање флуентних испитаника, када је било потребно конгруирати именицу и глагол, или када је било потребно конгруирати множину именице са детерминатором. Незавршено усвајање је запажено у примерима који су представљали ирегуларе у морфолошком систему, те су мање флуентни били склони симплификацији система, а понегде су позајмљивали правила из немачког, што само доказује да је негативни трансфер врло често настајао као резултат незавршеног усвајања.

Резултати су показали да су именицу на вокал *-e* и флуентнији и мање флуентни испитаници конгруирали углавном исправно и са глаголом и са детерминатором, без обзира на непоклапање рода у српском и немачком језику, док је код суплетивне множине ипак забележен нешто већи број испитаника, мада мање флуентних, који су испољили и одлике негативног трансфера и симплификације, те су конгруирали именицу са детерминатором и глаголом у мушком роду множине. На основу података представљених у раду, заједно са подацима целокупног истраживања, испитаници се могу поделити у две групе које се тичу категорије средњег рода:

1) флуентнији испитаници:

- именице на *-o* и *-e* су средњег или мушког рода;

2) мање флуентни испитаници:

- именице на *-o* су средњег или мушког рода, а на *-e* су средњег рода.

ЛИТЕРАТУРА

- Valdés, G. (2000). *The teaching of heritage languages: an introduction for Slavic-teaching professionals*. In: O. Kagan, B. Rifkin (Eds.), *The learning and teaching of Slavic languages and cultures* (375–403). Bloomington: Slavica.
- Montrul, S. (2002). Incomplete acquisition and attrition of Spanish tense/aspect distinctions in adult bilinguals. *Bilingualism: Language and Cognition*, 7, 1–18.
- Montrul, S. (2008). *Incomplete acquisition in bilingualism. Re-examining the age factor*. Amsterdam: John Benjamins.
- Montrul, S. (2010). Current Issues in Heritage Language Acquisition. *Annual Review of Applied Linguistics*, 30, 3–23.
- Pascual, D., Cabo, Y., Rothman, J. (2012). The (il)logical problem of heritage speaker bilingualism and incomplete acquisition. *Applied Linguistics*, 33 (4), 450–455.
- Pires, A. & Rothman, J. (2009). Disentangling sources of incomplete acquisition: An explanation for competence divergence across heritage grammars. *International Journal of Bilingualism*, 13 (2), 211–238.
- Polinsky, M. (2008). Gender under incomplete acquisition: Heritage speakers' knowledge of noun categorization. *Heritage Language Journal*, 6 (1), 40–71.
- Putnam, M. T. & Sánchez, L. (2013). What's so incomplete about incomplete acquisition? A prolegomenon to modeling heritage language grammars. *Linguistic Approaches to Bilingualism*, 3 (4), 478–508.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (1989). *Грамаџика српској језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, М. (1964). *Савремени српскохрватски језик, I, Фонетика - Морфологија - Творба речи*. Београд: Научно дело.

ANA M. KRSTIĆ

UNIVERSITY OF NIŠ

FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF SERBIAN LANGUAGE

UNIVERSITY OF NOVI SAD

FACULTY OF PHILOSOPHY

THE COMPARISON OF THE CATEGORY OF SPECIFIC NOUNS OF NEUTRAL GENDER
IN SERBIAN AS THE HERITAGE LANGUAGE AND GERMAN AS THE DOMINANT LANGUAGE

Summary

The subject of the research in the paper is the degree of correct use of the agreement of specific nouns of neutral gender in Serbian as the heritage language in Serbian children in Germany, Austria, and Switzerland, that is, in the countries where German is the official language. In this paper, the nouns of

neutral gender ending in the vowel *e* had been observed, as well as the irregular plural form of the neutral gender nouns.

The initial hypothesis in the research was that the negative transfer would occur when the gender of the noun in Serbian and German was not matched, both in the singular and in the plural, irregular form. The characteristics of the incomplete acquisition, that is, the simplification of the gender system in the Serbian language, were also expected.

Respondents translated sentences from German to Serbian. The results showed that the noun ending in the vowel *e* is predominantly agreed correctly with both the verb and the determinant, by both more and less fluent participants, regardless of the mismatch of the gender in Serbian and German. However, a somewhat larger number of participants, although less fluent ones, exhibited both the qualities of negative transfer and simplification, and they agreed the noun with the determinant and with the verb as male plural form.

Keywords: heritage language; Serbian language; German language; category of neutral gender; agreement.

ЈЕЛЕНА Д. РАЈОВИЋ¹

ВИСОКА ТЕХНИЧКА ШКОЛА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА
УРОШЕВАЦ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ У ЛЕПОСАВИЋУ

ВАЖНОСТ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ ЗА БУДУЋЕ ЗАНИМАЊЕ СТУДЕНАТА НА ВИСОКИМ ШКОЛАМА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА: АНАЛИЗА ПОТРЕБА

Енглески језик за посебне намене (*English Language for Specific Purposes*) или енглески језик струке заузима важно место у настави енглеског језика. Данас свака професија има себи својствени језик струке, те се отуд јавља и потреба да се на високошколским установама изучава енглески језик за посебне намене, односно, енглески језик струке. У оквиру глобалног контекста едукације, када је повећана мобилност студената и прилив иностраних компанија код нас, познавање енглеског језика струке је неопходно како би омогућило да студенти високих школа струковних студија буду успешни и у академском и у професионалном смислу. За одређивање конкретних језичких потреба студената у погледу струке од посебне важности је спровођење анализе потреба. Анализа потреба је важна карика у креирању ефикасног и успешног курикулума. У овом раду бавимо се истраживањем језичких потреба студената Високе техничке школе струковних студија у погледу енглеског језика струке. Циљ нам је да утврдимо ставове студената према енглеском језику струке као и конкретне потребе које су неопходне за успешно спровођење наставе језика и постизање дефинисаних исхода учења.

Кључне речи: енглески језик струке; анализа потреба; струковне студије.

1 gvozdena2001@yahoo.com

УВОД

Развој светске економије који је уследио после Другог светског рата, посебно развој земаља са енглеског говорног подручја, и чињенице да је енглески језик постао *lingua franca* у готово свим сферама људског деловања на глобалном нивоу, разлози су због којих је енглески језик струке постао важан елемент језичког образовања.

Енглески језик за посебне намене постао је важан и због чињенице да број оних који желе да уче енглески језик који је примерен њиховој струци свакодневно расте (Widodo, 2016). Сам циљ енглеског језика за посебне намене је да онима који га уче помогне у комуникацији на радном месту или на струковним студијама где је енглески језик примарни медијум комуникације (Widodo, 2016). Енглески језик за посебне намене намењен је, пре свега, особама које ће енглески језик користити у својој струци, те отуд и разноврсност језика струке. Свака струка има себи примерени језик, свој језик, те се тако не може издвојити мање или више важан језик струке. Неки лингвисти (Basturkmen & Elder, 2004; Belcher, 2010; Paltridge & Starfield, 2013; Brown, 2016) сматрају да је енглески језик за посебне намене у ствари шири појам, те да можемо говорити о језику за посебне намене и када комуницирамо са пријатељима, на послу, у школи, на састанку. На пример, енглески језик за инжењере разликује се од енглеског језика који користе економисти или медицински радници. Свака струка захтева свој посебан регистар, граматику и лексiku који су у складу са потребама струке. Језичке потребе једног инжењера нису исте као и потребе једног економисте, те се отуда јавља и потреба да се енглески језик проучава за сваку струку понаособ.

Шездесетих година прошлог века јавила се потреба да се енглески језик за посебне намене издвоји из општег енглеског језика и као такав и дефинише. Можемо рећи да је управо тада почео раст и развој енглеског језика за посебне намене, а развојем науке и технологије у XXI веку његова улога је још значајнија (Williams, 2014).

Када говоримо о настанку енглеског језика за посебне намене/енглеског језика струке, Кенеди и Балито (Kennedy & Balitho, 1984) сматрају да су неки од фактора управо увођење страних језика у државне образовне програме у којима је енглески језик био први, а у неким случајевима и једини страни језик, као и потреба за енглеским језиком као главним средством комуникације услед економског раста и повећања мобилности радних места и лакшег приступа и коришћења научно-техничке литературе. Хачинсон и Вотерс (Hutchinson & Waters, 1987) разлоге настанка енглеског језика за посебне намене, односно издвајања енглеског језика за посебне намене из општег енглеског језика, виде у огромном расту научних, техничких и економских активности на међународном нивоу, порасту броја људи који

желе да уче енглески језик и потреба земаља за унапређењем система образовања.

Потреба за унапређењем знања, жеља да се држи корак са развојем науке и технологије у свету, повећана миграција радника из једне земље у другу и унапређење међународних економских односа само су неки од разлога који су утицали на то да енглески језик за посебне намене постане битна карика у глобалном пословању.

ДЕФИНИЦИЈЕ И ОСОБИНЕ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ

Постоје различите дефиниције енглеског језика за посебне намене/језика струке. Макеј и Маунтфорд (Maskey & Mountford, 1978, стр. 2) сматрају да је енглески језик за посебне намене фокусиран на енглески језик за практичне намене, односно, потребно је да се настава енглеског језика за посебне намене планира у смеру усавршавања оних језичких вештина које ће ученицима омогућити да енглески језик што ефикасније користе у својим будућим занимањима. Хачисон и Вотерс (1987, стр. 19) мишљења су да енглески језик за посебне намене не представља никакву посебну врсту језика или наставну методологију, те да не захтева примену посебног наставног материјала. За њих, он представља приступ учењу језика који се бави потребама оних који га уче. Ово нам говори да се садржај и методе оваквог начина наставе језика фокусирају на разлоге због којих га ученици уче те се самим тим и баве темама које се користе за посебне намене. Да су за учење енглеског језика ученици заинтересовани због потреба студија или будућег посла мишљење је Робинсонове (Robinson, 1991), која разлоге мотивисаности ученика за учење енглеског језика, између осталог, види и у потреби да ученици желе да унапреде вештину читања стручне литературе на енглеском језику или да енглески језик користе у свом будућем занимању. В्राјт (Wright, 1992) сматра да свако занимање, било да се ради о универзитетском професору, професионалном спортисти, привреднику, карактеришу посебне активности и задаци које појединци морају да обављају а који захтевају употребу „посебног“ језика. У овом случају ученици су јако мотивисани зато што су свесни својих посебних потреба за учењем енглеског језика. Ричардс и Роџер (Richards & Rodger, 2001, стр. 107) сматрају да је улога енглеског језика струке да служи језичким потребама ученика којима је енглески језик неопходан за обављање/спровођење конкретних активности (нпр. студент, инжењер, доктор медицине) и који енглески језик желе да користе зарад задовољења својих пословних потреба у стварном животу а не због самог енглеског језика. Сличног је мишљења и Бастуркменова (Basturkmen, 2006, стр. 18), која такође сматра да се енглески језик за посебне намене не учи због самог језика или због општег образовања већ да би он

ученицима олакшао сналажење у академским, професионалним или радним окружењима која захтевају употребу енглеског језика.

Када је реч о особинама енглеског језика струке, и у овом домену постоје различита и опречна мишљења, те не можемо говорити о неким утврђеним особинама енглеског језика струке, односно, још увек не постоји усталиена листа која би дефинисала његове тачно одређене особине. Сходно томе, Робинсонова (Robinson, 1991) сматра да се особине енглеског језика за посебне намене могу сврстати у две групе, прва – да је окренут према циљу и друга – да се настава енглеског језика за посебне намене планира на основу анализе потреба која нам омогућава да сазнамо које су то конкретне потребе ученика у погледу енглеског језика и у које сврхе желе да га употребе. Карвер (Carver, 1983) наводи три особине енглеског језика за посебне намене: 1) употреба аутентичних материјала – ученици уче из симулираних или стварних потреба које се односе на реални свет, а употреба језика у реалном свету је сама по себи аутентична. Једини начин на који ученици могу да савладају аутентични материјал јесте да га као таквог и проучавају, односно уче; 2) оријентисаност ка намени, при чему је битан контекст и обука ученика да користе језик у стварним, аутентичним животним ситуацијама, примереним њиховим потребама; 3) оријентисаност ка ученику, где ученик постаје корисник. Корисник може бити само онај који има могућност да користи језик (језик за посебне намене у стварном свету).

По мишљењу Дадли-Еванса и Ст. Џона (Dudley-Evans & St. John, 1998, стр. 4), енглески језик за посебне намене има две главне особине – апсолутне и променљиве. У апсолутне особине убрајају: а) енглески језик за посебне намене је дефинисан тако да испуни посебне потребе ученика; б) ЕПН користи методологију и активности дисциплине којом се бави; ц) ЕПН је фокусиран на граматику, лексику, речник, вештине, дискурс и жанр који су прикладни овим активностима. Варијабилне особине су: а) енглески језик за посебне намене може бити креиран за посебне дисциплине; б) у посебним ситуацијама наставе језика, енглески језик за посебне намене може користити методологију другачију од оне која се користи у настави општег енглеског језика; ц) енглески језик за посебне намене је најчешће намењен одраслим ученицима, било онима који похађају високошколско образовање или онима којима је неопходан у професионалном раду. Исто тако, може бити креиран и за потребе ученика средњих школа; д) енглески језик за посебне намене у већини случајева намењен је за ученике средњег или напредног нивоа знања језика. Настава енглеског језика за посебне намене у већини случајева подразумева да су ученици упознати са основама језичког система, али се може користити и са онима који се по први пут сусрећу са њим.

АНАЛИЗА ПОТРЕБА

Добро предзнање из општег енглеског језика најчешће представља одличан шлагворт за наставак усавршавање енглеског језика за посебне намене. Међутим, у ситуацији када ученици који су завршили средње школе техничког профила, након наставак школовања на некој сродној високошколској установи, дођу са недовољним предзнањем из енглеског језика струке, поставља се питање да ли су планови и програми енглеског језика у средњим школама осмишљени тако да подмире њихове потребе у погледу струковне употребе језика или је у фокусу само општи енглески језик. Од изузетне важности је да се препознају језичке потребе, пре свега одређене струке, а затим и корисника, односно ученика који ће тај језик користити у свом даљем професионалном школовању и у раду.

Када говоримо о анализи потреба, неопходно је знати које су то потребе које морају бити стављене у први план како би исход учења језика био позитиван и задовољавајући. На пример, студенти који похађају високе школе струковних студија обично су окружени контекстом који се конкретно тиче струке за коју су се определили – саобраћај, заштита на раду, машинство, економија. Према томе, и сам енглески језик који се изучава на овим високошколским установама мора бити прилагођен потребама студената.

Дадли-Еванс (Dudly-Evans, 1998) сматра да се енглески језик за посебне намене разликује од осталих грана наставе енглеског језика због посебних карактеристика које га одликују: анализа потреба, анализа жанрова и самог језика који се односи на ове потребе и примена методологије која подразумева употребу аутентичних материјала дате дисциплине или занимања. По мишљењу Робинсонове (Robinson, 1991, стр. 2), разликују се језичке потребе студента који се по први пут сусрећу са струком, односно својим будућим позивом и језичке потребе оних који су већ стручњаци у својој области и неопходно им је само усавршавање у језику струке. Бриндли (Brindly, 1989, стр. 70) потребе дели на објективне и субјективне. Објективне потребе су изведене из чињеница о самим ученицима – како и у којој мери користе језик у свакодневной комуникацији, ниво знања језика и баријере са којима се сусрећу. Субјективне потребе односе се на окружење у којем се ученик налази, односно учи – сама личност ученика, самопоуздање, ставови, жеље и очекивања у погледу учења енглеског језика – лични когнитивни став и стратегије учења самих ученика. Дудли-Еванс и Џонс (Dudly-Evans & St. John, 1988, стр. 40, 148) потребе посматрају, између осталог, у односу на то шта је примарни фокус ученика – одређена језичка вештина или употреба језика у пракси те их према томе деле на тренутне и одложене. Тренутне потребе подразумевају интересовања ученика у тренутку када слушају предмет или похађају курс енглеског језика за посебне намене. Од-

ложене потребе односе се на потребе које ће ученицима бити важне касније када одслушају предмет или заврше курс језика. Ако овако дефинисане потребе ставимо у оквир нашег истраживања, онда тренутне потребе можемо окарактерисати као потребе које се тичу испуњења предиспитних обавеза, односно полагања испита, док се одложене односе на употребу језика струке у неком каснијем периоду – на послу или у ситуацијама које захтевају употребу енглеског језика за посебне намене. Питањем анализе потреба бавили су се многи лингвисти, како у свету тако и на нашим просторима (Дабић, 2011; Stojković i Đurić, 2011; Jerković, 2017; Chovancová, 2014; Sanmugam i sar., 2013). На пример, резултати истраживања (Тасић, 2009) анализе потребе студената на Машинском факултету у Нишу показали су да су студенти у потпуности свесни важности енглеског језика у погледу професионалног развоја и отварања могућности за напредак у пословној каријери. Студенти су се изјаснили да се више пажње треба посветити настави енглеског језика на високошколском нивоу, у смислу повећања броја часова и настави посвећеној језику струке. У погледу самих потреба, студенти су се изјаснили да желе да унапреде вербалну комуникацију и вештину писања уз употребу стручних текстова и стручне терминологије, што се делимично поклапа са резултатима нашег истраживања.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ овог истраживања је да утврдимо које су то језичке потребе студената високе школе струковних студија у погледу енглеског језика – колико је енглески језик струке важан студентима; шта очекују од наставе енглеског језика и да ли су свесни важности енглеског језика за њихово будуће занимање.

Енглески језик саставни је део наставних програма у Србији на свим нивоима образовања, почев од основношколског, преко средњошколског, па све до високошколског образовања. Школске 2003/2004. године енглески језик уведен је као обавезан предмет од првог разреда основне школе. Од ученика се очекује да на крају првог циклуса образовања (од првог до четвртог разреда) достигне ниво језичке компетенције енглеског језика који одговара Заједничком европском нивоу за живе језике А1 (*Common European Framework of Reference for languages: learning, teaching, assessment*; Council of Europe, 2011); на крају другог циклуса, од петог до осмог разреда, достигне ниво језичке компетенције А2 (Завод за унапређење образовања и васпитања Републике Србије, 2016). Након завршетка средње школе, од ученика се очекује да достигну Б1 ниво језичке компетенције. Теорија је то лепо дефинисала, али је пракса показала другачије. Наиме, од ученика односно студената који крену на студије очекује се да после 12 година учења енглеског

језика поседују одређено предзнање за наставак усавршавања језичких вештина. Међутим, ситуација у пракси је алармантна. Управо је ово полазна тачка истраживања представљеног у овом раду.

Из дугогодишњег рада са студентима струковних студија, аутор је дошао до закључка да студенти све мање придају значај учењу енглеског језика те да главни разлог њихове мотивисаности јесте да положи испит. У порасту је број студената који долазе са недовољним предзнањем из енглеског језика, посебно када је у питању језик струке. Оно што је занимљиво јесте да студенти редовно посећују предавања и учествују у свим активностима на часу. Међутим, потребне су им детаљне инструкције и нису у стању да самостално решавају језичке проблеме, већ увек траже асистенцију наставника или студената чији је ниво знања енглеског језика задовољавајући. Приметно је, такође, да студенти нису заинтересовани да своје знање енглеског језика усавршавају изван учионице. Поставља се питање зашто је то тако и који су узроци да у времену када је енглески језик добио епитет *lingua franca* интересовање код студената за његовим учењем опада. Неопходно је утврдити разлоге оваквог стања у пракси; дефинисати чиниоце који утичу на незадовољавајући исход наставе енглеског језика у средњој школи и одредити ставове студената у погледу енглеског језика струке који се изучава на Високој техничкој школи струковних студија.

У истраживању полазимо од анализе потреба студената зато што су њихови ставови, мишљења и потребе важни за дефинисање циљева учења, метода рада и, коначно, плана и програма који одговара њиховим потребама (Richterich & Chancellor, 1980, стр. 4–5).

УЧЕСНИЦИ

Учесници овог истраживања су студенти прве године струковних студија Високе техничке школе струковних студија Урошевац – Лепосавић са смерова Друмски саобраћај и Заштита на раду. Анкетом је обухваћен укупно 81 студент. На ВТШСС Урошевац – Лепосавић енглески језик струке изучава се на првој години студија: Енглески језик 1 у првом семестру и Енглески језик 2 у другом семестру. На четвртој години студија, специјалистичким струковним студијама, студенти имају прилику да наставе усавршавање језика струке кроз предмет Енглески језик – виши курс. Увођењем мастер струковних студија, студентима је дата још једна могућност да наставе са даљим унапређењем знања из енглеског језика кроз предмет Енглески језик. Сви предмети су обавезни и на свим нивоима се изучава енглески језик струке.

Разлог због којег смо се определили да у истраживање буду укључени студенти прве године струковних студија је тај што сматрамо да је, када су

у питању језичке потребе, потребно кренути од основног нивоа, извршити неопходне корекције и садржај курикулума прилагодити дефинисаним потребама студената што ће им омогућити бољу пролазност и сналажење на осталим нивоима учења енглеског језика који су доступни у овој школи, а и шире.

МЕТОДОЛОГИЈА

У овом истраживању примењена је квантитативна и квалитативна метода. Дескриптивна метода је употребљена за представљање добијених резултата. Као главни инструмент за прикупљање података употребљен је упитник анонимног карактера који се састојао од три целине: прва, која се односи на опште податке о студенту; друга, која се односи на учење енглеског језика на претходном нивоу образовања, то јест, у средњој школи; трећа, која се односи на језик струке и анализу потреба. На питања у упитнику могуће је било одговарати са „да-не“; вишеструки избор – избор више од једног понуђеног одговора; одговори описног карактера, где су студенти износили своје мишљење и питања у којима су студенти на Ликертовој скали, оценом од 1 до 7 (1 – у потпуности се не слажем, 2 – не слажем се, 3 – делимично се не слажем, 4 – нисам сигуран/сигурна, 5 – делимично се слажем, 6 – слажем се, 7 – у потпуности се слажем) одређивали важност познавања енглеског језика струке за њихово будуће занимање, приоритетне компетенције и давали мишљење да ли предност дају језику струке или општем језику.

Упитник је састављен комбинацијом више упитника (Sanmugam, Shah, Behrang, 2013; Jelovčić, 2010; Miščančuk, 2010) и прилагођен потребама овог истраживања.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Након спроведене анализе упитника, урађена је анализа прикупљених података. Анализа је дала следеће резултате.

Од укупно 81 испитаника, 81% је завршио средњу техничку школу, средњу економску 9% и гимназију 6%. Ово је, с обзиром на природу Високе техничке школе коју су уписали, задовољавајући проценат, што нам говори да је већина студената одлучила да своје школовање настави у складу са завршеном средњом школом. Ово је уједно и добар показатељ да већина свршених средњошколаца одлучује да своје школовање настави на високошколским установама сродним средњим школама које су завршили.

ТАБЕЛА 1: СТРАНИ ЈЕЗИК У СРЕДЊОЈ ШКОЛИ

ЕНГЛЕСКИ	69,14%
РУСКИ	8,64%
ЕНГЛЕСКИ, РУСКИ	13,58%
ЕНГЛЕСКИ, ФРАНЦУСКИ	6,17%
ЕНГЛЕСКИ, НЕМАЧКИ	1,23%
НЕМАЧКИ	1,23%

У Табели 1. приказани су резултати, односно одговори на питање *Који страни језик сīе учили у средњој школи?* Анализирани подаци указују да је 69,14% испитаника учило енглески језик, док су остали учили руски, немачки или енглески и неки други страни језик. У глобалу, 90,12% испитаника је учило енглески језик у средњој школи, 76,54% испитаника је учење енглеског језика започело у првом разреду основне школе, док је само 2,47% учење енглеског започело у средњој школи, колики је проценат и оних који нису уопште учили енглески ни на једном нивоу званичног образовања. Остали су енглески језик почели да уче у вртићу, 1,23% или од петог разреда основне школе, 17,3%. Резултати које смо добили указују на то да је већина испитаника довољно дуго учила енглески језик, те да би тиме требало да поседују предзнање које је довољно за наставак усавршавања језика на високошколском нивоу. Анализа осталих података показала је да то није случај. На питање да оцене своје знање енглеског језика, 25,93% сматра да им је знање незадовољавајуће, 33,33% да је на задовољавајућем нивоу, док 30,86% сматра да добро зна енглески језик. Само 9,88% сматра да одлично зна енглески језик. Добијени резултати су добар увод за анализу познавање језика струке, која је показала да постоји одређена недоследност у добијеним резултатима.

На питање да ли су у средњој школи учили стручну терминологију на енглеском језику, 67,90% испитаника се изјаснило да није, а 32,10% да јесте. Овај податак се мора узети са резервом, ако узмемо у обзир да се на питање колико добро познају стручну терминологију на енглеском језику само 1,23% испитаника изјаснило да одлично познаје стручну терминологију, док је већина оних који сматрају да лоше познају стручну терминологију, чак 44,44%. Детаљна анализа приказана је на Графикону 1.

Графикон 1: Познавање стручне терминологије на енглеском језику

Овоме иде у прилог и анализа коју смо обавили у погледу стручне терминологије на енглеском језику. Уз помоћ предметних наставника саставили смо листу од по 16, по њиховом мишљењу, најосновнијих стручних термина (из области Саобраћаја и Заштите на раду) и од испитаника затражили да их преведу на енглески језик. Термини из области Заштите на раду су: *процена ризика, заштитна на раду, заштитна одећа, знак забране, нужно свејло, излаз у случају опасности, евакуација, електромајетно поље, дука, повреде на раду, опасно по околину, заштитна животиње средине, вибрације, заштитна од пожара, противпожарни апарат, радно окружење*. Термини из области Саобраћаја су: *аутобус, безбедност у саобраћају, возач, возило, кривина, пешачки прелаз, пушник, раскрсница, саобраћајни знакови, саобраћајница, саобраћајна трака, семафор, транспорт, саобраћајна незгода, рекулсање саобраћаја, саобраћајно инжењерство*. Циљ оваквог начина тестирања био је да се утврди са којим нивоом знања енглеског језика испитаници располажу након завршетка средњих стручних школа. Како је настава језика струке на високошколским установама (осим филолошких) конципирана тако да у највећем броју случајева „подразумева предзнање студената и најчешће се фокусира на рад са стручним текстовима“ (Ilić-Radojković, 2018, стр. 256), отуда и претпоставка да испитаници поседују одређено предзнање из енглеског језика струке. У погледу критеријума избора термина, ослонили смо се на искуство и стручност предметних наставника, по чијем мишљењу наведени термини представљају неке од основних термина језика струке, признатих и прихваћених на међународном нивоу, а које испитаници уче у средњој школи, како из области стручних предмета тако и у настави енглеског језика на средњошколском нивоу (под претпоставком да су у средњој школи учили енглески језик струке). Како је овај задатак био део упитника израђе-

ног за потребе овог истраживања, испитаници нису имали посебно временско ограничење за одговор; такође, испитаницима није било дозвољено да користе речнике и мобилне телефона, јер је циљ био да се процени стечено знање енглеског језика из области струке. Резултати добијени анализом овог дела упитника показали су да је од укупно 81 испитаника само њих 5, односно 6,17%, дало тачне одговоре на свих 16 питања, док 41,98% испитаника није дало ни један одговор, што нам је јасан показатељ недовољне спремности студената да се укључе у активну наставу енглеског језика струке на високошколском нивоу. Наиме, чињеница је да се на високошколском нивоу изучавају језици који су обухваћени претходним нивоом школовања (средња школа) и очекује се да су свршени средњошколци, односно студенти, већ достигли ниво Б1 (Ilić-Radojković, 2018).

У прилог претходним резултатима истраживања иде и чињеница да 72,84% испитаника сматра да уџбеници енглеског језика које су користили у средњој школи нису били примерени смеру који су похађали, односно струци. Другим речима, у уџбеницима енглеског језика није био довољно заступљен језик струке, те се и ту може наћи разлог недовољног познавања стручне терминологије на енглеском језику, иако то свакако није и једини разлог. Питањем о томе да ли су похађали курс енглеског језика желели смо да утврдимо да ли су се испитаници усавршавали ван редовног образовања и да ли сматрају да им је курс у томе помогао. Анализа одговора показала је да се само 5 испитаника, од 81, изјаснило да је похађало курс енглеског језика у некој од школа за стране језике, од којих се само 2 изјаснило да сматра да је похађање курса допринело унапређењу знања енглеског језика.

Следећа група питања односила се на потребе самих испитаника у погледу начина рада у настави енглеског језика струке. Испитаници су имали могућност избора између два одговора, да или не.

ТАБЕЛА 2: АНАЛИЗА ПОТРЕБА У ПОГЛЕДУ НАСТАВЕ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ

У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ НАЈВИШЕ ВАС ЗАНИМА	ДА	НЕ
1. Читање стручних текстова и усвајање стручне терминологије	71,60%	28,40%
2. Дискусија о стручним терминима	46,91%	53,09%
3. Писање семинарских радова и пројеката	35,80%	64,20%
4. Разговор о актуелним темама које се тичу младих	67,90%	32,10%
5. Слушање аудио-материјала	43,21%	56,79%
6. Гледање видео-материјала	69,14%	30,86%

Резултати показују да су испитаници најзаинтересованији за читање стручних текстова и усвајање стручне терминологије, 71,60%, затим за гледање видео-материјала, 69,14%. као и за разговор о актуелним темама које се тичу младих – 67,70%. Најмање интересовања имају за писање семинарских радова и пројеката – 64,20%. Иако је разлика између, у овом случају можемо рећи, енглеског језика струке и општег енглеског језика незнатна, охрабрујућа је чињеница да су студенти ипак заинтересовани да унапређују своје знање енглеског језика струке ако узмемо у обзир да је 46,91% испитаника заинтересовано за дискусију о стручним терминима.

Желели смо да сазнамо какав је став студената по питању граматике у оквиру предмета енглески језик струке. Анализа је показала да 43,21% испитаника сматра да је обнављање и учење граматике потребно, 35,80% да је потребно обновити само неке делове, 12,35% да је веома потребно, а 8,64% испитаника мишљења је да граматика није потребна. Учење граматике је обично „камен спотицања“ већини студената и неретко разлог који их демотивише да уче језик, али овде добијени резултати су охрабрујући и можемо рећи да су студенти свесни потребе познавање граматике, те да је граматика неизоставни део учења енглеског језика струке. Осим тога, 71,60% испитаника сматра да би енглески језик струке требало да буде обавезан предмет, док је 28,40% мишљења да би требало да буде изборни предмет.

Следећа група питања дата је у облику тврдњи где су оценом од 1 до 7 (1 – у потпуности се не слажем, 2 – не слажем се, 3 – делимично се не слажем, 4 – нисам сигуран/сигурна, 5 – делимично се слажем, 6 – слажем се, 7 – у потпуности се слажем) исказивали свој став о енглеском језику струке; 38,27% испитаника у потпуности се слаже са тврдњом да ће знање енглеског језика допринети лакшем запослењу, 4,94% се не слаже са овом тврдњом. Резултати показују да је један од разлога за учење језика лакше проналажење посла, односно рад у иностранству – где се 22,22% испитаника слаже са овом тврдњом, а 14,81% се не слаже, 32,10% испитаника даје предност енглеском језику ради бољег разумевања стања у струци, док су ставови по праћењу техничких достигнућа подељени, те је исти проценат оних који нису сигурни, делимично се слажу и слажу – 22,22%. Ипак, добијени резултати указују на то да испитаници учење енглеског језика гледају кроз задовољење тренутних потреба, односно уче енглески језик само да би положили испит – где се само 1,23% у потпуности не слаже са овом тврдњом, док предњаче они који се делимично слажу (18,52%), слажу се (28,40%) и у потпуности се слажу (28,40%). Ово нам говори о томе да студенти нису довољно свесни важности енглеског језика струке за њихово будуће занимање. Можда овакав став произилази и из чињенице да се језику струке није придала довољна важност на претходном нивоу образовања, ако упоредимо податак да се само 1,23% испитаника изјаснило да одлично познаје енгле-

ски језик струке. Отуда можда и разлози њихове мотивисаности, односно немотивисаности за учењем енглеског језика струке.

Последњом групом питања желели смо да сумирамо које су то језичке вештине важне за испитанике у погледу енглеског језика струке, односно чему више или мање настава енглеског језика струке мора бити посвећена.

ТАБЕЛА 3: ПОТРЕБЕ СТУДЕНАТА У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СТРУКЕ

ЈЕЗИЧКЕ ПОТРЕБЕ	ДА	НЕ
Стручна терминологија	69,14%	30,86%
Општа терминологија	58,02%	41,98%
Слушање	40,74%	59,26%
Читање	77,78%	22,22%
Говор	88,89%	11,11%
Писање	53,09%	46,91%
Грамматика	38,27%	61,73%

Резултати наведени у Табели 3. указују на то да је највећи број студената, њих 72, односно 88,89%, заинтересовано за развијање вештине говора. Разлика између учења стручне терминологије и опште терминологије је незнатна. Друга по важности, по мишљењу испитаника, јесте вештина читања, где 77% њих сматра да се више пажње овој вештини треба посветити у настави енглеског језика струке. За вештину писања одлучило се 53,09%, што је прилично значајна информација која се не поклапа са тврдњом Бастуркменове (1998) да је читање вештина која није толико важна у контексту језика струке, а која нам говори да се потребе разликују од струке до струке. Најмањи значај дат је познавању граматике, односно 61,73% испитаника сматра да се граматички не треба посветити посебна пажња у настави енглеског језика струке. Анализа резултата показала је које су то језичке потребе на које се треба ставити акценат у настави језика струке и оваква анализа нам може помоћи у бољем планирању саме наставе. Када говоримо о планирању наставе, од изузетне је важности да се, узимајући у обзир добијене резултате истраживања, анализа потреба обави пре почетка школске године, а која ће наставницима пружити бољи увид у предзнање студената, њихове потребе и жеље у погледу учења језика струке. На овај начин настава енглеског језика струке може се планирати у односу на по-

требе ученика, што ће свакако допринети квалитету наставе али и самом исходу учења (Jerković, 2017; Jelovčić, 2010; Dabić, 2011; Basta, 2012).

Ако узмемо у обзир све наведено, можемо рећи да и поред контрадикторних резултата које смо добили анализом упитника, охрабрује чињеница да 56,79% испитаника жели да настави са усавршавањем енглеског језика струке ван оквира редовног образовања.

ЗАКЉУЧАК

Енглески језик струке свакако је битна карика у образовању будућих инжењера, односно студената високих техничких школа струковних студија. У пракси се показало да им он може бити одскочна даска у планирању каријере, начин да лакше дођу до жељеног занимања и да наставе са професионалним усавршавањем и након завршетка студија. Анализа резултата добијених у анкети која је спроведена на узорку од 81 студента Високе техничке школе струковних студија, довела је до неколико закључака.

Резултати су показали да је 90,12% испитаника учило енглески језик у средњој школи. Међутим, добијени резултати указују на то да се довољно пажње није посветило учењу енглеског језика струке у средњој школи, чему иде у прилог податак да се већина испитаника изјаснила да у средњој школи није учила стручну терминологију. Такође, испитаници су исказали незадовољство у погледу уџбеника енглеског језика које су користили на претходном нивоу образовања; њих 72,84% сматра да у уџбеницима нису били заступљени стручни текстови. Ово свакако може бити један од разлога због којег студенти долазе са недовољно предзнања, али свакако не и једини. Резултати указују на то да се више пажње треба посветити језику струке у средњој школи, где важну улогу свакако имају и уџбеници, али и мотивисаност студената, као и наставници. Такође, језичке потребе ученика средњих школа подједнако су важне као и језичке потребе студената и потребно је спровести истраживања о дефинисању потреба ученика средњих школа. Ово отвара могућност за неко наредно истраживање које ће се бавити потребама ученика средњих школа у погледу енглеског језика струке.

Испитаници су делимично свесни важности језика струке и главна мотивација за учењем је да положи испит. Међутим, скоро је незнатна разлика у броју испитаника који приоритет дају читању стручних текстова и усвајању стручне литературе и дискусије о актуелним темама младих. Закључујемо да испитаници на исти ниво постављају енглески језик струке и општи енглески језик, могуће због недовољне свесности о важности језика струке и непознавања разлика које постоје између ова два облика језика. Исти резултат имамо када су у питању стручна и општа терминологија

Анализа последње групе питања показује шта испитаници очекују од наставе енглеског језика и које вештине конкретно желе да развијају, односно, које вештине су по њихови мишљењу мање или више важне. Испитаници учење граматике сматрају најмање важном, док им је на првом месту вештина говора.

Истраживање је указало на језичке потребе студената које се морају узети у обзир приликом планирања наставе енглеског језика струке на Високој школи струковних студија и да нам сама анализа потреба пружа бољи увид у стварно стање ствари. Препорука је да се оваква анализа одради на самом почетку наставе, у овом случају са студентима прве године, што ће омогућити да се добије реална слика језичких могућности студената и што ће допринети бољем планирању наставе која би била прилагођена конкретним потребама студената у погледу енглеског језика струке.

ЛИТЕРАТУРА

- Basta, J. (2012). Engleski jezik struke u visokom školstvu (English for Specific Purposes in Higher Education). U: B. Dimitrijević (ur.), *Filologija i univerzitet* (787–802). Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet
- Basturkmen, H. (1998). Refining Procedures: A Needs Analysis Project at Kuwait University. *Forum*, 36 (4), 4.
- Basturkmen, H. (2006). *Ideas and Options in English for Specific Purposes*. London and New Jersey: ESL and Applied Linguistic Professional Series: Eli Hinkel, Edition.
- Basturkmen, H. & Elder, C. (2004). The practice of LSP. In: A. Davies & C. Elder (Eds.), *The handbook of applied linguistics* (672–694). Oxford: Blackwell.
- Belcher, D. (2010). What ESP is and can be: An introduction. In: D. Belcher (Ed.), *English for specific purposes in theory and practice* (1–20). Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Brindley, G. (1989). *Assessing achievement in the learner-centred curriculum* (Vol. 5). NCELTR, Masquarie University, Sidney.
- Brown, J. D. (2016). *Introducing needs analysis and English for specific purposes*. London: Routledge.
- Carver, D. (1983). Some propositions about ESP. *The ESP journal*, 2 (2), 131–137.
- Chovancová, B. (2014). Needs analysis and ESP course design: Self-perception of language needs among pre-service students. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 38 (1), 43–57.
- Council of Europe. Council for Cultural Co-operation. Education Committee. Modern Languages Division. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment*. Cambridge University Press. <https://rm.coe.int/1680459f97> preuzeto 13. februara 2019.
- Dabić, T. (2011). Analiza potreba u okviru engleskog jezika za posebne namene. *Radovi Filozofskog fakulteta*, 13 (1), 443–457.

- Dudley-Evans, T. (1997). An overview of ESP in the 1990s. *The Japan Conference on ESP*. Proceedings, 1–9. Japan: University of Aizu.
- Dudley-Evans, T. & St John, M. J. (1998). *Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, T. & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learning-centred approach*, Cambridge University Press, Cambridge
- Ilić-Radojković, K. B. (2018). Kurikulumi za strani jezik struke od početnog nivoa. U: A. Vujović, S. Šipragić Đokić, M. Paprić (ur.), *Strani jezik struke i profesionalni identitet – IV međunarodna konferencija, zbornik radova* (255–270). Beograd: Društvo za strane jezike i književnost Srbije.
- Jelović, I. (2010). Strani jezik struke – analiza stavova studenata. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodikâ u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*, 11 (20), 44–55.
- Jerković, J. M. (2017). Analiza potreba studenata tehnoloških fakulteta u Srbiji u nastavi engleskog jezika. *Меџогуички вугуцу*, 7 (7), 377–401.
- Kennedy, C. & Bolitho, R. (1984). *English for specific purposes*. London: MacMillan Press Ltd.
- Mackay, R. & Mountford, A. (1978). *English for Specific Purposes: A case Study Approach*. London: Longman.
- Miščančuk, M. (2010). Svjesnost studenata o važnosti učenja engleskog jezika za njihovo buduće zanimanje. *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 1 (1), 41–47.
- Paltridge, B. & Starfield, S. (Eds.). (2013). *The handbook of English for specific purposes*. London: Blackwell.
- Richards, J. C. & Rodger, S. T. (2001). *Approach and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richterich, R. & Chancellor, J. (1980). *Identifying the Needs of Adults Learning a Foreign Language*. Pergamon Press.
- Robinson, P. C. (1991). *ESP today: A practitioner's guide*. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- Sanmugam, S. T., Shah, P. S. A., Behrang, P. (2013). Target situation needs analysis: Exploring the linguistic needs of polytechnic engineering students across three majors. *English for Specific Purposes World*, 14 (39), 1–9.
- Stojković, N. & Đurić, M. D. (2011). Specifics of an Academic English Course development at the Faculty of Electronic Engineering in Niš and the Faculty of Electrical Engineering in Belgrade. *Teme*, 35 (3), 847–858.
- Tasić, M. (2009). English language teaching in mechanical engineering. *FACTA UNIVERSITATIS – Linguistics and Literature*, 7 (1), 101–112.
- Widodo, H. P. (2016). Teaching English for specific purposes (ESP): English for vocational purposes (EVP). In: *English language teaching today* (277–291). Springer, Cham.
- Williams, C. (2014). The future of ESP studies: building on success, exploring new paths, avoiding pitfalls. *ASP. la revue du GERAS*, 66, 137–150.
- Wright, C. (1992), <http://www.camlang.com/art001.htm>, posećeno maja 2019.

Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije (2016). www.zuov-go
v.rs, preuzeto maja 2019.

JELENA D. RAJOVIĆ

TECHNICAL COLLEGE OF APPLIED SCIENCES
UROŠEVAC WITH TEMPORARY SEAT IN LEPOSAVIĆ

THE IMPORTANCE OF LEARNING ENGLISH LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSE S TO VOCATIONAL STUDENTS: NEEDS ANALYSIS

Summary

English Language for Specific Purposes (ESP) is an important segment of the English language teaching process. Within the framework of globalized education, with the increased students' mobility and the inflow of foreign companies, the knowledge of ESP is required to enable vocational students to be successful both academically and professionally. In order to determine the particular students' needs regarding the English language, it is very important to conduct a Needs Analysis. The Needs Analysis is an important link in creating efficient and successful curriculum.

In this paper, we are investigating language needs of students of Technical College of Applied Sciences concerning English language for specific purposes. The participants of the study were the first year students because we hold the view that when defining language needs it is necessary to start from the elementary level, in this case from the first year students. In total, 81 students participated in the survey, out of which 90.12% learned English in secondary school. The implication of general findings was that students did not acquire a satisfactory background in ESP at the secondary level of education, and thus encountered difficulties in ESP courses at tertiary level. The majority of students (67.90%) stated that they were not taught English related to their vocational needs in high school; only 1.23% stated that their knowledge of professional vocabulary was excellent, which was another indicator of their poor language background.

In line with this are the findings regarding the use of textbooks in secondary schools and their appropriateness to the vocational needs, where majority of students stated that their textbooks did not have vocation-related texts. Findings regarding the development of language skills revealed that students gave priority to speaking, reading, and writing, respectively. The data indicated that grammar knowledge was the least important aspect of learning. The differences between preferences towards learning general or professional terms

was insignificant. However, they were, to some degree, aware of the importance of ESP for their future occupation. Secondary school students' ESP needs are as important as those of the university students, hence the research on defining their needs is highly recommended.

Keywords: English language for specific purposes, needs analysis, Technical College of Applied Studies.

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Душан Сџефановић (српски)
Сузана Сџојковић (руски)
Анија Јанковић (енглески)
Бодан Сџанојевић (француски)

СЛОГ

Бодан Сџанојевић

ТИРАЖ

120

ШТАМПА

Graficolor, Краљево

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81(082)
811.163.41(082)
81'243:159.953.5 (082)

НАУКА БЕЗ ГРАНИЦА III : [међународни тематски зборник].
2, Језик и језици / [уредници Голуб Јашовић, Бранислава
Дилпарић, Јелена Бајовић]. - Косовска Митровица : Филозофски
факултет Универзитета у Приштини, 2020 (Краљево : Graficolor).
- VIII, 260 стр. : илустр. ; 24 cm

На спор. насл. стр.: Science Beyond Boundaries III. 2, Language and
Languages ; Наука без границ III. 2, Језик и језици. - Радови на срп.
и енгл. језику. - "Међународни тематски зборник 'Наука без граница
II' резултат је научноистраживачких пројеката Превод у систему
компаративних изучавања националне и стране књижевности и културе
... и Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција
..."-> прелим. стр. - Тираж 120. - Напомене и библиографске референце
уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на срп., енгл. или рус.
језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-6349-152-6
ISBN 978-86-6349-150-2 (за издавачку целину)

1. Уп. ств. насл.
а) Лингвистика - Зборници б) Српски језик - Зборници в) Страни језици
- Учење-- Зборници

COBISS.SR-ID 23376137